

Studii
și
cercetări
LINGVISTICE

ACADEMIA
ROMÂNĂ

BUCUREȘTI 5
Calea 13 Septembrie nr. 13

2 – LXXIII– 2022
iulie–decembrie

APAR
2 NUMERE PE AN

**Contribuțiile din acest an al SCL sunt un omagiu
adus doamnei Ioana Vintilă-Rădulescu,
redactor-șef al revistei, la aniversare**

SUMAR

CRISTIANA ARANGHELOVICI	Punctul-și-virgula	145
ANA-MARIA BARBU	Despre greșelile din limbajul presei digitale	166
ANTONIA CIOLAC	Dezvoltarea câmpului lexico-semantic cu nucleul semantic „sânge” în cinci limbi romanice	181
ALEXANDRA CUNIȚĂ	Faits de langue, faits de société	197
EMANUELA I. DIMA	Etape ale fixării patronimicului în onomastica românească medievală. Alcătuirea și funcționalitatea formulelor de descendență	211
OLIVIU FELECAN	Normare academică în hodonimia românească	226
ANA IORGA MIHAIL	Asteriscul. Un semn cu multiple valori	244
COMAN LUPU	Cultismele literare în <i>Coronación</i> de Juan de Mena ...	252
ALEXANDRU MAREȘ	Două note despre un vechi copist sălăjean	267
DAIANA FELECAN	Dialogul dramatic sau despre abolirea comunicării în teatrul lui Eugen Ionescu	277
GABRIELA PANĂ DINDELEGAN	Un tip special recent de conversiune	287
NICOLETA PETUHOV, IRINA LUPU, OANA STOICA-DINU	Visceral Organ Idioms in Romance Languages: Expressing Fear, Joy, Anger	293
EMANUELA TIMOTIN, ADINA DRAGOMIRESCU	Din nou despre o veche traducere din franceză în română: <i>Toaca împăraților</i>	312

RECENZII

REBECA-IOANA GÎȚ	Armanda-Ramona Stroia, Clișeul lingvistic în mass-media românească actuală, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 429 p.	335
DAIANA FELECAN	Adriana Costăchescu, Pragmatica lingvistică. Teorii, dezbateri, exemple, Iași, Editura Institutul European, 2019, 628 p.	337
IULIA MĂRGĂRIT	Nicolae Saramandu, Limba română. Originile, București, Editura Academiei Române, 2021, 216 p. + 3 hărți	343

PUNCTUL-ȘI-VIRGULA

CRISTIANA ARANGHELOVICI

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
cristianaaran@icloud.com

Cuvinte-cheie: *semne de punctuație, punct-și-virgulă, funcțiile semnului, uz, reguli de punctuație.*

Keywords: *punctuation marks, semicolon, functions of semicolon, use, punctuation rules.*

Articolul de față urmează modelul de redactare a unui semn de punctuație¹ propus de Ioana Vintilă-Rădulescu, coordonatoarea tratatului de punctuație aflat în curs de elaborare la Institutul de Lingvistică din București, *Punctuația limbii române*. Specificul unei astfel de lucrări constă în tratarea monografică descriptivă și normativă a sistemului de punctuație românesc, ceea ce presupune descrierea situațiilor de uz, a implicațiilor în comunicare (prozodice, gramaticale, (pragma)semantice și stilistice) ale semnelor de punctuație, a relațiilor dintre semne (combinare, alăturare sau substituție) și enunțarea unor recomandări de folosire a acestora în practica scrisului.

1. INTRODUCERE

Punctul-și-virgula este un semn de punctuație din ce în ce mai puțin vizibil în limba română actuală², probabil cel mai puțin cunoscut și folosit de generațiile tinere³.

---

¹ Este vorba despre linia de dialog.

² „Condiția precară” a semnului a fost plastic descrisă acum multă vreme de H. Jacquier: punctul-și-virgula este un semn „muribund de ani de zile”, „a intrat în agonie fără veste, nimeni n-a băgat de seamă” (1956: 125). În bibliografia temei, constatarea diminuării frecvenței în uz este de multe ori însoțită și de comentarii metaforice: „le point-virgule plonge dans un coma profond” (Racha El Khamissy: 128); „il semble que son espérance de vie ne soit pas très longue” (Drillon: 376); „Il punto e virgola e morto; anzi no” (Baratter: 11), „un descenso en el empleo del punto y coma” (Rodríguez Muñoz, Ridao Rodrigo: 151); „Love, hate and semicolons” (Watson: 1–9); „on ne saurait se résigner facilement à sa disparition partout annoncée” (Daniele Sallenave, *Defense du point-virgule*), „la langue qui pense mal ou pas le menace de disparition” (Jean-Luc Marion) etc.

³ Punctul-și-virgula era predat în trecut încă din clasele primare; în programa actuală, semnul este studiat sumar în clasa a VI-a și reluat în clasa a VIII-a, cu referire numai la rolul de a marca „o pauză intermediară în vorbire”. Nefiind cunoscut, semnul este evitat de tineri și va fi tot mai puțin folosit.

Evoluția punctului-și-virgulei de la un semn principal la unul cu poziție periferică în sistemul de punctuație⁴ are legătură cu evoluția scrisului și cu factori diverși: abandonarea stilului elaborat, a perioadei și a frazelor arborescente, influența presei contemporane, adaptarea la cerințele publicului cititor sau brevilocvența comunicării electronice.

O caracteristică generală a utilizării semnelui punct-și-virgulă este sugerată de componentele denumirii sale: pe de o parte, poate avea valoarea unui punct (delimitează enunțuri complete și de cele mai multe ori independente); pe de altă parte, poate avea rolul unei virgule (identifică și separă unități sintactice de o anumită lungime). Această natură „duală” (Partridge: 45), de a fi și punct, și virgulă, este completată de particularitatea de a exprima o **relație** specifică între secvențele între care este plasat; astfel, punctul-și-virgula delimitează și unește în același timp; separă, dar nu definitiv, încheie un enunț, dar sugerează și o continuare a lui; poate fragmenta o frază, dar clarifică totodată sensul întregului.

2. DEFINIȚIE

Punctul-și-virgula este semn de punctuație interioară care oferă o indicație prozodică (o pauză în discurs), contribuie la organizarea textului scris (separă de regulă unități independente sintactice sau structurează serii enumerative), vehiculează informație semantică (marchează o relație semantică între enunțuri, de opoziție, continuitate etc.) și are implicații stilistice (este folosit în structuri retorice, are valoare emfatică sau conferă ritmicitate frazei).

3. POZIȚIA ÎN TEXT ȘI ASPECTUL GRAFIC

Punctul-și-virgula se folosește întotdeauna în interiorul unui enunț. Nu este precedat, dar este obligatoriu urmat de blank.

Aspectul grafic al punctului-și-virgulei corespunde întrucâtva denumirii semnelui: are forma unui punct suprascris unei virgule.

4. ASPECTE ISTORICE ȘI TERMINOLOGICE

Punctul-și-virgula a fost folosit în Europa occidentală încă de la sfârșitul secolului al XV-lea. În limba română, forma grafică a semnelui datează din secolul

---

⁴ Această evoluție este surprinsă în titlul unui articol al lui Dürrenmatt: „Grandeur et décadence du point-virgule”.

al XVI-lea, dar cu funcție diferită de cea actuală, și anume de semn al întrebării, după model grecesc, întrebuințat astfel până în secolul al XVIII-lea⁵. Existau, în schimb, alte două semne care aveau printre altele și valoarea de astăzi a semnului punct-și-virgulă: punctul sus (·), folosit destul de rar, și două-puncte (Virtosu: 125).

În textele vechi marca sfârșitul propozițiilor asertive sau separa propozițiile coordonate adversativ (prin conjuncțiile *ci*, *dar*, *însă*) care în româna contemporană sunt despărțite prin virgulă (Stan 2007: 487).

Până în 1956, când se impune oficial denumirea de *punct și virgulă* (ÎP: 57)⁶, cu forma oblică *punct și virgulei*, terminologia⁷ a fost tributară diferitelor influențe germanice sau romanice: *semicolon*⁸, *virgula punctată*, *coma punctată*, *puncto-virgula*, *media notă* (*nota de mijloc*); cu denumirea actuală este menționat prima dată de Heliade Rădulescu, în varianta *punctul și virgula*⁹.

Recomandarea normativă actuală se referă la scrierea cu cratimă¹⁰ a semnului *punctul-și-virgula* (DOOM³ 2021), care are avantajul de a diferenția mai clar compusul de îmbinarea liberă de cuvinte *punct și virgulă* (*Punctul-și-virgula este un semn de punctuație. vs Punctul și virgula sunt două semne de punctuație.*).

Denumirile principale în alte limbi: engl. *semicolon*; fr. *point-virgule* (rar *point et virgule*); germ. *Semikolon*; it. *punto e virgola*; port. *ponto e virgola*; sp. *punto i coma*. Termenii din engleză și germană sugerează nu neapărat apropierea de punct și de virgulă, cât mai degrabă de semnul două-puncte.

5. ROLUL PROZODIC

Punctul-și-virgula sugerează o **pauză** a cărei durată se poate defini prin comparație: mai mică decât cea redată prin punct și mai mare decât cea redată prin virgulă. (ÎP: 57; ÎOOP: 73)

Față de alte semne relevante sub raport prozodic (cum ar fi punctul, semnul întrebării sau cel al exclamării), punctul-și-virgula nu (mai) are rolul de a ajuta lectura cu voce tare, cum era cazul discursurilor cu perioade și fraze retorice. În limbajul scris destinat lecturii interioare¹¹, pauza marcată de punct-și-virgulă nu

⁵ În greaca modernă are aceeași valoare de semn al întrebării.

⁶ Articolul despre punct-și-virgulă este preluat întocmai (cu excepția câtorva pasaje de exemple comentate) și în edițiile ulterioare din *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* – ultima ediție a apărut în 1995. Regulile de punctuație din acest *Îndreptar* sunt încă în vigoare.

⁷ Pentru mai multe detalii, v. și Stan 2007.

⁸ Termenul apare prima dată la Diaconovici Loga (1822: 24/54), este apoi abandonat; a fost însă folosit mai târziu de M. Vulpe (2009: 165).

⁹ Denumirea *punctul și virgula* apare în *Gramatica* lui Manliu, care, având foarte multe ediții și fiind folosită ca manual, se presupune a fi influențat circulația semnului sub această denumire; de menționat că era considerată sintagmă, impunând acordul la plural.

¹⁰ Forma cu cratimă a circulat și în trecut, probabil sub influența francezei; la Crasan (1912: 19), forma la cazurile oblice este *punct-și-virgulei*.

¹¹ Lectura interioară „a complètement supplanté la lecture à haute voix” (Drillon: 88).

(mai) reprezintă o pauză de respirație sau „în vorbire”, ci o întrerupere a enunțului care îl îndrumă pe cititor să deslușească mai rapid înțelesul textului și să recunoască relațiile dintre componentele acestuia.

Mai relative sunt implicațiile prozodice ale punctului-și-virgulei în ceea ce privește **intonația** enunțurilor delimitate de acesta. Se poate generaliza că, fiind enunțuri asertive, intonația lor este de obicei descendentă; dacă sunt citite cu voce tare, tonul coboară, dar nu complet – cum se întâmplă în cazul punctului.

Acum aproape un secol, elementele prozodice contau foarte mult în exercițiul didactic: „Școlarii începători, când citesc și ajung la punct și virgulă (;), sunt învățați să se oprească cât timp se numără în gând unu, două, și să lase glasul jos.” (Chelaru-Popescu: 62).

În enumerări, informații bibliografice etc., rolul prozodic este atenuat sau absent.

6. ROLUL GRAMATICAL

Punctul-și-virgula nu are relevanța gramaticală a virgulei, dar **delimitează** unități sintactice¹² relativ independente, rar sintagme, frecvent propoziții și fraze:

– **constituenți sintactici** cu aceeași poziție sintactică (apoziii dezvoltate, atribute dezvoltate, complemente ș.a.):

Îmi era imposibil să înțeleg amestecurile grețoase de sărat, acru și dulce, de carne cu zahăr, de sare și vișine, maioneza combinată cu aristocrata frișcă albă și ușoară, portocala cu hrean, piper și oțet; sau cartofii noi glasați cu zahăr ars, caramel; sau amestecul dintre concentratul de supă, zahăr, făină alcătuiind un sos în care se deșertau stafide și migdale prăjite; sau gutuile cu carne, mâncărurile, tocanele de pere, prune, mere; sau supele de caise (orșavul), de vișine sau chiar de... căpșuni!¹³
SIMONA POPESCU, *Exuvii*, e-book, 88

– **propoziții principale coordonate** prin juxtapunere¹⁴ sau prin diferiți conectori prezenți în propoziția care urmează după punct-și-virgulă:

Eu nu plec de la o idee abstractă; nu sunt filozof, nu sunt cugetător abstract. Iorga, 118
Alecsandri a fost întotdeauna prea puțin citit. N-a iscat pasiune; n-a supărat pe nimeni și nici fericiți n-a prea făcut. Argezi, 142

¹² Este insuficientă definirea punctului-și-virgulei numai cu rolul „de a delimita unități sintactice în mod uzual separate fie de punct, fie de virgulă” (Borčin: 94).

¹³ Exemplele au fost extrase mai ales din texte literare, nu neapărat pentru a continua o tradiție a lucrărilor de punctuație românești (preluată odată cu suportul teoretic din franceză), ci pentru că sunt contexte atestate, variate, expresive și oferă o imagine a situațiilor în care a fost și este folosit punctul-și-virgula.

¹⁴ Parataxa presupune, prin absența indicatorilor de relație, recurgerea la semne de punctuație „tare” (punctul-și-virgula fiind un astfel de semn) pentru a compensa lipsa legăturii de sens dintre enunțuri (Vedenina: 61).

– Într-adevăr, valea asta s-arată ca o minune a lui Dumnezeu, uncheșule; însă vorba pe care o spui mă întristează și n-are noimă. Sadoveanu, 208
Din banchetul vieții a cules adese numai fărâmiturile; dar cu ce dragoste le-a adunat, le-a zugrăvit, cu ce poezie și mai ales cu ce duișie! Lovinescu, 222

Fără a constitui un tipar, se constată frecvența semnului punct-și-virgulă înaintea unui enunț care începe cu un adverb sau o locuțiune adverbială (*totuși, astfel, de aceea, atunci, de exemplu, ca atare* ș.a.):

Să nu uităm, pe vremea aceea majoritatea populației stătea în chirie la Stat; ca atare, apartamentele nu erau proprietate personală și nu se puteau moșteni. <https://www.edupedu.ro/mihai-maci-revenirea-la-scoala-lui-ceaurescu/> din 30 iulie 2022
Nimeni nu credea că o să se întoarcă teafăr; totuși, ea îl aștepta.
Oricum, titlul nu depășește cuprinsul; dimpotrivă, îi răspunde pe de-a-ntregul. Lovinescu, 214

sau în enunțuri ce conțin construcții corelative argumentative care contribuie la realizarea coerenței textului și organizează discursul (*pe de o parte, pe de altă parte; în primul rând, în al doilea rând etc.; altfel spus* ș.a.):

E drept că pe de o parte comunicarea modernă se simplifică, se clișeizează, urmărind eficiența maximă; pe de altă parte, ea produce totuși insule de expresivitate, cu atât mai puternice cu cât sunt comprimate și reprimite de uzul dominant. Zafiu, 90-91
Ideile simplifică realitățile complexe ale vieții; pe de altă parte, ideile complică realitățile simple ale vieții. Paleologu, 258

Accidental, punctul-și-virgula poate delimita secvențele coordonate ale unui enunț incident, aflat între paranteze:

Un cuvânt important în istoria poporului nostru, pentru că a denumit instrumentul muzical al ciobanului român (cântatul la fluier era condiția de bază; adevăratul cioban este îngropat și astăzi cu fluierul). Sala, 137

– **propoziții subordonate** (completive, cauzale, concesive, finale etc.) legate între ele sau de regenta lor prin conectori¹⁵, eventual cu un element corelativ în regentă:

Vezi! vezi! știi cum îl cheamă; da, unul înalt, bărbos, fioros, cu care o să ai a face chiar astăzi; pentru că s-a întâlnit cu mine aici (...) I.L. Caragiale, II, 269

---

¹⁵ Când nu există conector în secvența care urmează după punct-și-virgulă, sunt situații în care nu reiese clar natura relației dintre enunțuri sau care sunt elementele puse în legătură, semnul fiind astfel „pretentious and dishonest” (Woods: 75) și este nevoie de explicații ulterioare: N-am mai plecat; ploua.

Ceea ce numiți în primă instanță portocală, în cele din urmă aruncați; fiindcă noi, când arătăm o portocală, îi arătăm de fapt coaja... Cimpoeșu, 52

– **fraze** în cadrul unui singur enunț complex, foarte amplu:

În spatele lui Emil, printre copacii bătrâni, gândurile mi se risipeau întruna, se spărgeau în cioburi, apoi în ciobulețe. Iar cioburile și ciobulețele arătau cam așa: ce stupid suna la școală când ziceau că brazilii sunt impunători; poate șoarecele, în întunericul din borcan, adormise; dincolo de creastă, pe versantul opus al muntelui, erau stânci uriașe și stăvilarele de pe Ghindura; bărbatul din fața mea, indiferent ce credea, era o minune de om; ce bine că îmi pusesem puloverul; dacă afla mama că am ascuns un șoarece sub mașina ei de cusut, mă mânca fript; cum bufnițele îmi răspundeau la chemări, câteodată, însemna că ar fi posibil să le învăț limba. Florian, 118

Alte întrebări ale semnului sunt astăzi (a) rar întâlnite sau (b) ieșite din uz:

(a) desparte de restul enunțului adverbe profrază sau unele adverbe/locuțiuni adverbiale de mod:

L-am întrebat unde-i este sălașul. Credeam că în oraș. Nu; ședea departe, în preajma unei mănăstiri, tocmai în plasa colegului bolnav care cerea concediu. Galaction, 142

– Nu se poate! protestă Costache.

– Ba da, ba da; însă nu trebuie să-ți faci sânge rău. Călinescu, 210

(b) separă discursul cadru de discursul inserat, care este în vorbire directă¹⁶:

– Bagă de samă! vorbi el hotărât; să nu-mi fi spus palavre. Sadoveanu, 140

– Da, tante Alice; mulțumesc! răspunse Monica, păturindu-și șervetul și scuturându-și fărâməturile de pe rochiță. Teodoreanu, 112

În raport cu tipul de enunțuri clasificate după scopul comunicării, punctul-și-virgula se pune la sfârșitul unui enunț asertiv și de obicei secvența care urmează este tot asertivă, foarte rar exclamativă, interogativă sau imperativă:

Nu cer nimic; n-am nicio dorință! răspunse Petre foarte răspicat. Slavici, 118

Cumva dă impresia că cine l-a făcut sau cine l-a construit a vrut să aibă controlul tuturor evenimentelor din zona educației; de ce atât de exhaustivă această exprimare a legii? edupedu.ro

7. ROLUL SEMANTIC

Punctul-și-virgula se folosește în enunțuri dezvoltate sau complexe care conțin și alte semne de punctuație interioară (în special virgule) și în care utilizarea unui alt semn în loc de punct-și-virgulă ar îngreuna înțelegerea textului.

¹⁶ În locul punctului-și-virgulei se folosesc astăzi punctul sau virgula.

Rolul semantic nu a fost un criteriu explicit în definirea semnului în descrierile românești, deși s-au făcut referiri la apropierea sau chiar unitatea de sens între secvențele delimitate.

Prin comparație cu semnul întrebării, semnul exclamării sau punctele de suspensie, care sunt purtătoare de sens prin ele însele, punctul-și-virgula este privat de valoare afectivă (Catach: 71), dar nu este golit de sens.

La nivelul enunțului mai amplu, folosirea punctului-și-virgulei este importantă pentru clarificarea sensului, echilibrând logic părțile componente și arătând natura comună sau indisociabilă a secvențelor (Drillon: 368). În enunțurile scurte marchează o relație semantică strânsă între componente.

Clarificarea sensului enunțului este o funcție pe care semnul o îndeplinește și în enunțuri scurte și/sau eliptice, când **dezambiguizează** contextul prin delimitarea unor grupaje tematice:

Mihai s-a întâlnit cu Luca și Andrei; Ana, cu Mara și Alexandra. vs Mihai s-a întâlnit cu Luca și Andrei, Ana, cu Mara și Alexandra.

Specifică semnului este legătura pe care o presupune atât cu secvența din stânga lui, cât și cu următoarea, din dreapta (spre deosebire de punct, semnul întrebării sau semnul exclamării, de exemplu, care au rol numai în secvența aflată la stânga lor).

Secvența delimitată la dreapta de punct-și-virgulă este autonomă semantic; informația semantică conținută de secvența care urmează după punct-și-virgulă poate fi:

– pe același plan și autonomă, cum sunt, de exemplu, premisele unui silogism:

Europa este civilizată; România face parte din Europa; (deci) România e civilizată.

– o continuare a ideii din secvența anterioară: succesiunea acțiunilor sau a ideilor, reliefaarea unei concluzii¹⁷, consecințe etc.:

Bătea zdravăn cu maiul rufa așezată pe scaunul lung și cu picioare scurte, ca să iasă mai întâi leșia, apoi o dădea în gărlă, o bătea iar și iar o dădea prin apă, până ce rămânea ca zăpada de curată; pe urmă o storcea bine, o scutura și o punea la o parte...

Rebreanu, 226

Trebuie să-ți mărturisesc că cu țărani de pe aici nu prea fac treabă; de aceea vei vedea pe moșie foarte mulți ardeleni. Călinescu, 104

¹⁷ În perioade, concluzia poate fi anunțată și de semnul două-puncte:

Un arbore uscat s-a despicat în două; trăsnetul a lovit un stejar bătrân; flăcările înconjură crăcile sale cele nenumărate; focul gonit de vânturile cele puternice își întinde pustiirile sale: pădurea arde! Manliu, 60.

– o continuare prin precizări, explicitări, adăugiri, nuanțări sau restrângeri ale sensului prin exemplificare:

S-au numărat peste douăzeci de construcții realizate după planurile harnicei arhitecte; numărul exact ar putea fi de douăzeci și patru, socotindu-le și pe unele de mai mică însemnătate (un debit de tutun, o „fructărie”). Boia, 123

Această formulare amintește de limbajul de lemn comunist prin generalitatea ei, căci Ceaușescu ascundea veștile proaste sub genericul „unele măsuri”; de exemplu, scumpirea biletelor de autobuz sau a pâinii era anunțată drept “unele măsuri pentru îmbunătățirea activității economice”. Vasilescu, 184

– opoziția sau contrastul dintre cele afirmate:

Și în mecanică (dinamică) este așa: nu interesează mișcarea, nici măcar viteza, deși este vorba de imensitatea lumii în mișcare; interesează *acelerația*. Noica, 352

În cazul particular al enumerărilor pe verticală sau orizontală, informațiile sunt autonome unele față de celelalte, dar dependente de enunțul de bază; rolul semantic al semnului este diminuat, pentru ca în referințe, bibliografii, liste etc. să fie nul.

8. ROLUL STILISTIC¹⁸

Folosirea punctului-și-virgulei depinde în bună măsură de alegerea pe care autorul unui text o face între semnele care pot ocupa aceeași poziție într-un enunț.

Ca semn de punctuație specific limbii literare standard, punctul-și-virgula apare de regulă în texte caracterizate printr-un stil îngrijit, de mai mare întindere și cu o construcție mai riguroasă și logică. Prezența lui e rară în scrisul actual marcat de tendința de a folosi un stil concis și eficientizat, pentru care punctul sau virgula sunt suficiente, și doar accidentală în limbajul informal (în registrul familiar sau conversațional).

Unii autori folosesc mai multe semne de punctuație – ca număr¹⁹ și ca diversitate –, alții mai puține, în funcție de epocă, de tipul de text și de amprenta personală.

¹⁸ Rolul stilistic al punctului-și-virgulei este menționat în majoritatea definițiilor date semnului: „mai mult un mijloc stilistic decât gramatical” (ÎOOP: 74), „depinde pe de-a-ntregul de bunul plac al scriitorului” (Graur: 37), „un signe stylistique avant tout” (Drillon: 368) etc.

¹⁹ Un exemplu de utilizare în exces a punctului-și-virgulei găsim în textele din Odobescu, inclusiv în corespondența lui: „Criză a fost; e lucru învederat; dar ea s-a potolit; poate că este necesitate însă de a se mai vindeca ceva răni (bănești, și negreșit nu consi derabile), care s-au produs în timpul acelei crize.” (p.199) „Dimanche j'ai été chez la P-cesse Elise; elle n'y était pas; mais j'ai trouvé la belle Sophie qui m'a dit que la P-cesse partait mardi, c'est-à-dire aujourd'hui pour le château de son frère Brancovano.” (p. 203)

Rolul stilistic al semnului este dat de imprimarea unui anumit ritm interior enunțului, de reliefarea subiectivă a unui segment al acestuia, de simetrii și opoziții, deși aportul afectiv sau expresiv nu este la fel de mare ca în cazul semnului exclamării sau al punctelor de suspensie. Astfel, în enunțurile mai scurte despărțite prin punct-și-virgulă, un astfel de efect se poate obține prin accentuarea segmentelor care conțin reluări, opoziții etc. sau prin fragmentări de enunț:

Nu-mi place de el; nu-mi place chiar deloc.
El era mic; ea, uriașă.
Venise; prea târziu însă.

În enunțurile complexe, punctul-și-virgula are un rol oarecum de acoladă, care reunește și înlănțuie mai multe enunțuri complete care conțin și alte semne; în plus, conferă **ritm** textului:

Face parte din imageria publică a străzii, căreia îi aparțin și alte câteva chipuri familiare: vardistul cu manta de piele dirijând etapa finală a circulației, rărită de înserare – *toamna*; vânzătorul de “calde maroane, calde!” ce-și vântură marfa ca să-și dezghețe degetele – iarna; birjarul înțepenit în stație, în așteptarea ultimei curse (dorită condițional în sectorul lui domiciliat) – vara; comisionarul cu mustața căruntă de pe pragul hotelului, adăstând răbdător clientul providențial; și, în toate anotimpurile, orbețul cu mâna întinsă în vid, de la intrarea cinematografului... Brunea-Fox, 260

De asemenea, punctul-și-virgula poate avea un rol și în construcția unor **figuri și structuri retorice**:

– **antiteza** – explicită, când există și conectori adversativi, sau implicită, când relația de opoziție e mai puțin evidentă:

Cu toporul, se curăță pădurea; lumea se curăță cu vremea și cu răbdare... nu așa, de azi pe mâine... I.L. Caragiale, I, 582

– **elipsa**:

Primul meu gând a fost să o iau la fugă; al lui, să încerce să discute cu cei trei.
Ușa crășmii – spartă; jupânul – lângă tarabă, legat fedelaș; vro câțiva bani de aramă – împrăștiați pe jos. Agârbiceanu, 45

– **enumerații** – separă și grupează în același timp diferitele părți ale unei serii de argumente, judecăți, demonstrații; termenii enumerației sunt introduși de obicei prin semnul două-puncte:

Problema psihologică a spațiului ar consta din punerea în discuție a următoarelor teme: spațialitatea internă a corpurilor; raporturile eului cu spațiul înconjurător; percepția așezării spațiale a lucrurilor. Noica, 155

Ca să survină dezamăgirea nu sunt de conceput decât trei cauze: 1. mistificarea: datele oferite speranței noastre erau false, dar ni se prezentau, convingător, ca adevărate; 2. realitatea, în care ne-am investit speranța, pozitivă la data aceea, s-a alterat pe parcurs; 3. ceva din ansamblul realității s-a schimbat radical, s-a petrecut ceva imprevizibil, o răsturnare de situații, o traumă, o catastrofă. Creția, 77

– **paralelisme** sau simetrii, unde semnul „echilibrează” (Colignon: 44) enunțuri care exprimă cel mai des o opoziție:

Sufletul tânăr este ca aburul: dacă nu-i pui piedici, merge-n sus ușor ca fulgul; dacă însă îl împiedici, îl întemnițezi, îl apeși, ajunge să spargă și pereți de fier. I.L. Caragiale, II, 421

Vreau să-ți spun numai un singur lucru: aici nu e vorba de fraze generale, indiferent cât de adevărate și de nobile ar fi ele; aici e vorba de o faptă, de o crimă, de un accident deci, care se opune totdeauna unei idei, pentru că o crimă e un fapt particular, un fapt profund particular! Breban, 102

– **repetiții** sau reluări ale anumitor teme ori cuvinte:

Din dezbaterile acestea a ieșit o lege, care nu este bună în întregimea ei; nu era o lege care să îndrumeze pe țăran pentru viitor; nu o lege care să-i permită o dezvoltare mai departe; nu o lege care întemeieze o proprietate țărănească mică, și mai puțin una care să facă a se naște proprietatea mijlocie (...) Iorga, 123

Era puțin obosit la nuntă Paul, dar își păstrase zâmbetul; un zâmbet trist și forțat în care se afla începutul unui devotament. Blecher, 72

În ceea ce privește **varietățile funcționale** ale limbii, punctul-și-virgula este folosit în toate tipurile de texte din limba română.

8.1. În stilul **administrativ**, semnul se întrebuițează în anunțuri, cereri, declarații, formulare, inventare, statistici ș.a., în structuri enumerative cu rol de a separa diferite cerințe²⁰:

Condițiile ce trebuie îndeplinite de candidați sunt următoarele:

- să fie înscrisi în Tabloul Avocaților pe anul 2010; [...]
  - să aibă încheiată asigurarea pentru răspundere profesională pe anul în curs; [...]
- <https://e-juridic.manager.ro/articole/ordine-de-zi-adunarea-general-a-ordinara-a-avocailor-4309.html>

8.2. În stilul **beletristic**, punctul-și-virgula este foarte frecvent în literatura clasică²¹ din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea, mai

²⁰ Unde este chiar „necesar” (Catach 1994: 71).

²¹ Verificând aleatoriu ocurențele semnului în câteva zeci de volume din colecția *Opere*, am constatat că este foarte frecvent la Odobescu, Creangă, Caragiale, Delavrancea, Sadoveanu, Teodoreanu, Agârbiceanu, Galaction, mai puțin frecvent la Slavici, Rebreanu, Arghezi și foarte rar la Blaga, Camil Petrescu, Călinescu, Preda.

ales, dar are apariții și în cea contemporană (în multe texte, dar nu în majoritatea lor).

În **proză**, este un semn de punctuație util în dezvoltarea **cumulativă** de detalii sau acțiuni cu importanță egală, de elemente descriptive sau narative:

Plimbările pe lac și prin codri; florile de teiu ce cad asupra capetelor pe când luna strălucește melancolic; durerile îngânate cu sentimente contrarii ale despărțirii; apariția bruscă a iubitei, în singurătatea cea mai adâncă; imprecățiunile urmate de rugăminți de iertare față de ființa iubită; durerile singurătății părăsite și atâtea situațiuni în care dragostea adâncă, sinceră și melancolică, străfulgeră și ne îngenunche sufletul înaintea veșniciei, fac din poezia erotică a lui Eminescu, cea mai vie mărturisire despre cel mai universal sentiment omenesc. Dragomirescu, 86

Mai întâi s-a referit la neajunsurile celorlalte partide (al Pensionarilor, al Automobilistilor etc.); a atras atenția asupra slabei lor aderențe la electorat, sub unu la sută; a indicat apoi că există un electorat potențial și l-a caracterizat succint ca fiind nehotărât; în fine, a oferit soluția problemei, prin crearea unui partid care să răspundă dorinței de nehotărâre a acestui electorat – cu alte cuvinte, să-și asume riscul de a lua hotărâri în numele lui. Cimpoieșu, 81

Totodată, în fragmentarea frazei sugerează o **sucesiune ritmată** și sacadată a faptelor sau a gândurilor:

Virgiliu l-a imitat pe Homer și a scris *Eneida*; Corneille pe spanioli și a scris *Cidul*; Goethe pe Shakespeare și a scris *Goetz von Berlichingen*. Paleologu, 68

Pentru literatura clasică, o realitate care nu trebuie ignorată este intervenția în text a tipografilor, editorilor și redactorilor de carte, care adaugă sau elimină semne de punctuație, conformându-se regulilor „tacit” (Gană: LXXXVI) sau explicit²².

În **poezie**, punctul-și-virgula poate să apară în cadrul unei strofe, orientând lectura/înțelegerea/ca indicație de lectură, grupând versurile:

Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate; Eminescu, 162

– în interiorul unui vers, pentru citirea/recitarea sacadată:

N-a râs acum viteazul; sta codrului în față
Cu ochii mari și tulburi, cu sufletul de gheț. Coșbuc, 100

„Numele proprii, punctuația au fost date după normele ortografice actuale” (Ciobanu: XCIII);
„Intervențiile noastre în redarea textelor sunt de punctuație și, mai ales, de ortografie” (Brâncuș: CXVII).

– sau la sfârșitul strofei, marcând astfel relația mai strânsă dintre strofe și continuitatea ideii poetice:

Neguri albe, strălucite/Naște luna argintie,/Ea le scoate peste ape,/Le întinde pe câmpie;

S-adun flori în șezătoare/ De painjen tort să rumpă, Eminescu, 125

În **teatru** – unde este important rolul prozodic, dată fiind natura textului care trebuie interpretat pe scenă –, apare în dialoguri:

TRAHANACHE (clopoțel)

Stimabili, onorabili, rog nu întrerupeți pe orator, (foarte afabil) faceți tăcere; sunt cestiumi arzătoare la ordinea zilei; aveți puținică răbdare. I.L. Caragiale, II, 176

dar și în didascaliiile însoțitoare:

Cine știe ce-oi fi visat?... (se culcă și ațipește iar; în orchestră melodramă; pauză; o salvă de detunături și strigăte înmulțite; cocoana sare din pat cât colo.) I.L. Caragiale, II, 87

8.3. În stilul **juridic** este întrebuițat frecvent în acte și documente legislative:

Articolul 8

(1) În realizarea obiectivelor sale Academia Română are următoarele atribuții principale:

- a) promovează știința și cultura în toate domeniile;
- b) se îngrijește de cultivarea limbii române și stabilește regulile ortografice obligatorii;
- c) gestionează bunurile culturale din patrimoniul național, care se află în proprietatea sau în administrarea sa; [...] Lege nr. 752/2001 privind organizarea și funcționarea Academiei Române

În normele de tehnică legislativă se specifică folosirea punctului-și-virgulei în redactarea cu alineat: „Dacă dispoziția nu poate fi exprimată într-o singură propoziție sau frază, se pot adăuga noi propoziții sau fraze, separate prin punct și virgulă.” (Lege 24/2000).

Pentru enumerările din documentele UE, inclusiv din *Jurnalul oficial* al UE, există, pe lângă recomandările generale, și unele specifice: „Elementele enumerării precedate de o literă sau de o cifră, precum și cele precedate de o liniuță sunt separate între ele prin punct și virgulă”; semnul punct-și-virgulă se folosește, de asemenea, „pentru a separa elementele unei enumerări precedate de o teză introductivă urmată de două-puncte și introduse prin *em dash*”²³.

²³ <http://publications.europa.eu/code/ro/ro-130500.htm>

8.4. În textele **jurnalistice**, punctul-și-virgula apare astăzi mai rar, ca o consecință a conciziei, a stilului expeditiv, chiar telegrafic în care sunt scrise articolele din presa tipărită și online²⁴.

O frecvență mai mare se înregistrează în editoriale, reportaje și eseuri publicate în reviste culturale, pe site-uri, platforme jurnalistică sau bloguri, în funcție însă de preferințele sau stilul autorilor și de natura articolelor:

În cele din urmă, care e problema cea mare a meditațiilor? Nu e nimic complicat la mijloc; ea ține de faptul că școala românească nu are nicio preocupare pentru ceea ce înțeleg elevii. (<https://www.contributors.ro/despre-problema-meditatiilor/>)

Ziarele pe care le citeam prin anii '60 elogiau muncitorul care intrase la 16 ani în uzina în care lucrase și tatăl său ieșea la pensie, ca maistru, în același loc; astăzi, un asemenea personaj ar fi suspectat de mărginire, de plafonare. Mircea Kivu, *E normal să fim normali? Dilema veche*, 11

Pentru noi, cei care nu suntem în domeniu, informatica poate părea un bloc compact; în fapt, e vorba de o structură foarte ierarhizată. (<https://www.edupedu.ro/mihai-maci-revenirea-la-scoala-lui-ceausescu/>)

Aparent surprinzător, pot fi întâlnite **titluri** de articole care sunt fragmentate prin punct-și-virgulă: rolul acestuia este de a semnala legătura dintre subiectele textului:

Războiul din Ucraina divide Occidentul; Taberele (<https://www.contributors.ro/razboiul-din-ucraina-divide-occidentul-taberele/>)

„Puțină știință ne îndepărtează de Dumnezeu; (mai) multă știință ne apropie de El”²⁵ (<https://www.contributors.ro/putina-stiinta-ne-indeparteaza-de-dumnezeu-mai-multa-stiinta-ne-apropie-de-el/>)

8.5. În textele **științifice**, punctul-și-virgula este frecvent folosit:

– aproape întotdeauna când sunt enumerări pe orizontală sau verticală, mai ales când sunt incluse în text și cifre/numere:

În World Values Survey (2010-2014), procentul celor care ar fi dispuși să lupte pentru țara lor se prezintă astfel: China – 74,2%; Germania – 40,9%; Japonia – 15,2%; Polonia – 71,4%; România – 65,1%; (...). David, 271

(4) în general, există o corelație negativă între tendința de a plânge și timpul scurs de la ultimul episod de plâns ($r = -0,73$; $p < 0,05$). David, 274

– în succesiuni de argumente, demonstrații, clasificări etc.:

²⁴ În numărul din 22 decembrie 2005 al ziarului *L'Humanité*, Houdart și Prioul nu au găsit decât un singur punct-și-virgulă; cauza ar fi „sărăcirea exprimării scrise” (2006: 90).

²⁵ Titlul este traducerea unui citat din Pasteur în care s-a intervenit prin înlocuirea virgulei din original cu punct-și-virgulă: „Un peu de science éloigne de Dieu, beaucoup de science y ramène.”

Coborârea cortinei de fier a identificat Europa cu occidentul; ridicarea ei a restrâns Europa la Occident; cât timp toată memoria europeană s-a refugiat în occident (după căderea cortinei de fier), esticii au început să simtă că în memoria noii Europe nu există o memorie est-europeană (...) Pleșu, Liiceanu, Patapievic, 9

– în sumarul unor publicații științifice, separând diversele titluri, în biblioteconomie, filologie, liste de lucrări, surse, referințe, izvoare etc.; se folosește uneori după trimiterile bibliografice (în care se întâlnește, conform indicațiilor editoriale specifice, mai frecvent punctul:

Procese mentale și psihice; manifestări: amăgi „a înșela” (ULM, 92; CLM, 238^r; CIC, 307; VI, 251; CD, 1^v; Caz. B2, 33^r; CII, 20^r; CCD, 633; CH, 167; (...) *Istoria limbii române literare*, 384

– în dicționare, unde separă sensurile cuvintelor sau alte informații lexicografice, așa cum se și specifică în indicațiile introductive²⁶:

ACORD s. n. „armonie; înțelegere – acord; entente” 1715 DELR, s. v.

8.6. În subgenurile care se află la limita dintre diverse stiluri, și anume în eseistică, memorialistică, lucrări de popularizare a științei, manuale școlare etc., punctul-și-virgula este întrebuințat destul de frecvent:

Tot ce este ascuns în noi – ne-văzut și neexprimat – iese afară; intimul este expus în fața celuilalt și, în felul acesta, singurătatea esențială a ființei noastre este învinsă. Liiceanu, 13.

8.7. Semnul apare și în traduceri de orice fel, fie conform cu originalul, fie în urma intervenției traducătorului sau a redactorului de carte:

Multe dintre aceste femei se cunoșteau dinainte de Auschwitz, pentru că trăiseră în același oraș sau se născuseră în același sat, frecventaseră aceeași școală sau sinagogă; cu toate acestea, în mărturiile păstrate la Arhiva USC Shoah numele de față sunt pomenite rareori. Macadam, 19

9. SCRIEREA CU LITERĂ MICĂ SAU MAJUSCULĂ DUPĂ SEMN

După punct-și-virgulă se scrie cu literă mică, întrucât enunțul continuă, nu s-a încheiat definitiv.

²⁶ „Când sunt două sau mai multe sensuri, acestea se despart prin punct-și-virgulă.” (DELR: XXIV); „Diferitele etimologii se despart prin punct-și-virgulă (:).” (DELR: XXX)

Dacă urmează un nume propriu, acesta se scrie bineînțeles cu majusculă:

Alții erau: Jean Hyppolite, exeget al lui Hegel, subtil și plicticos; Jean Wahl, metafizician (...) Djuvara, 57

În unele enumerări, fiecare unitate (inclusiv cea/cele care urmează după semnul punct-și-virgulă) poate începe cu literă mică (v. ex. de mai sus) sau cu majusculă, mai ales când e vorba de fraze lungi, enumerate pe verticală – în acest caz se recomandă fie majusculă – punct, fie literă mică – punct-și-virgulă.

10. RELAȚIA CU ALTE SEMNE DE PUNCTUAȚIE

Punctul-și-virgula nu se poate dubla (precum semnul exclamării sau semnul întrebării), nu formează un grup funcțional de semne (ca semnul exclamării cu semnul întrebării, eventual fiecare dintre acestea două cu punctele de suspensie), nu încadrează unități sintactice (precum virgula sau linia de pauză), se poate repeta însă în enumerări.

În anumite contexte sunt posibile **alăturări** pe care le considerăm **rare** sau **accidentale**:

– cu **ghilimelele** (de deschidere sau de închidere):

Directorul ridică demonstrativ-neputincios din umeri, îndepărtându-și în același timp brațele; „Ei da, ți-am spus eu!” – parcă voia să zică gestul său. Cimpoeșu, 54
După părerea lui G. Ivănescu (1980, p. 202) din prezența lui (a) în *an* (< lat. *annus*) ar rezulta că, „în epoca de formare a limbii române, consonantele duble din latină erau încă duble”; ele s-ar fi simplificat prin secolele VII–X (p. 133); cf. Rosetti, p. 127: „*n* geminat a fost menținut în română” Avram, 97

– cu **linia de pauză** (după punct-și-virgulă):

Iată-i. De-oțel le e coiful; – lat/era romanul în spete; – ondulat/avea părul; – puternic brațul! Macedonski, 142
Târziu și-a adus aminte părintele Ștefan că mormântul străinului a rămas fără cruce, tocmai pe la sfârșitul toamnei; – așadar a cinstit, la rateșul lui Petrache, pe doi români și le-a spus ce-l doare. Sadoveanu, 111

– cu **parantezele** (de deschidere sau de închidere):

După părerea lui G. Ivănescu (...) s-ar fi simplificat prin secolele VII–X (p. 133); cf. Rosetti, p. 127: „*n* geminat a fost menținut în română” Avram, 97
Rom venetic are mai multe sensuri, dintre care două sunt mai importante: (...) „persoană venită din alte locuri și considerată străină; (inv.) venețian; din Veneția”. Sala, 123

– cu **punctele de suspensie** (înainte sau după punct-și-virgulă):

În zadar în ochi avea-vei umbre mândre din povești,/ Precum iarna se așează flori de gheață peferești,/ Când în inimă e vară...; în zadar o rogi: „Consacră-mi/ Creștetul cu-ale lui gânduri, să-l sfîntesc cu-a mele lacrimi!” Eminescu, 211

Afară numai dacă ai de gând să ne descrii pe noi, pe Pașa, pe mine, pe Panta; cu altcineva nu știu să ai a face;... a! da, Poponel, amicul. M. Caragiale, 114

În unele lucrări de lingvistică, semnele de punctuație alăturate pot aparține unor planuri diferite: semnul punct-și-virgulă – metalimbajului, iar semnul de punctuație precedent – frazei exemplificatoare:

A fost atunci foarte nervoasă, pentru ca la lecția următoare să explice tuturor motivele ei de îngrijorare.; Dacă la prima problemă a mai rezolvat ceva, la a doua s-a încurcat de tot.; Îmi spui mereu minciuni, în timp ce eu vreau să aflu adevărul. *Gramatica limbii române*²⁷, 24.

11. SEMNE DE PUNCTUAȚIE ÎN ACEEAȘI POZIȚIE CU SEMNUL PUNCT-ȘI-VIRGULĂ

În virtutea faptului că semnele de punctuație pot fi sinonime (Avram: 20) sau intervertibile (Sfîrlea: 56), punctul-și-virgula poate fi substituit în primul rând prin punct sau prin virgulă (Graur: 37), dar și prin alte semne de punctuație, fără modificări semnificative de sens în unele contexte:

Seminarul de după-amiază o să fie prea plictisitor; mai bine mergem la o cafea.
Seminarul de după-amiază o să fie prea plictisitor, mai bine mergem la o cafea.
Seminarul de după-amiază o să fie prea plictisitor. Mai bine mergem la o cafea.
Seminarul de după-amiază o să fie prea plictisitor – mai bine mergem la o cafea.
Seminarul de după-amiază o să fie prea plictisitor: mai bine mergem la o cafea.
Seminarul de după-amiază o să fie prea plictisitor... mai bine mergem la o cafea.

Astfel de contexte sunt însă rare; mai frecvente sunt situațiile când punctul-și-virgula ar putea fi substituit de un singur semn. Alegerea autorului este motivată de anumite intenții, preferințe și deprinderi de comunicare, iar gradul de legătură semantică între enunțuri este de multe ori percept subiectiv.

Cu diferențe mai mult sau mai puțin evidente de sens și stil, se pot construi variante în care apar în aceeași poziție cu punctul-și-virgula semnele:

²⁷ Apar însă în această poziție și virgula (mai frecvent), și bara oblică (cu funcția de a marca echivalența exemplilor): Scoate portofelul și plătește., A muncit mult și a reușit la examen. *Gramatica...*, 22; Avea bani, dar nu a cumpărat cartea./Deși avea bani, nu a cumpărat cartea. *Gramatica...*, 23.

– două-puncte:

Am întâlnit azi, la Muntele de Pietate – am eu chestiile mele acolo – pe mătușa ei; amaneta un inel. Camil Petrescu, 134

variantă: Am întâlnit azi, la Muntele de Pietate – am eu chestiile mele acolo – pe mătușa ei: amaneta un inel.

– linia de pauză:

Așa mi-am dat seama că nu sunt făcut pentru comerț; sau cel puțin nu pentru genul ăsta de comerț. Gheo, 318

variantă: Așa mi-am dat seama că nu sunt făcut pentru comerț – sau cel puțin nu pentru genul ăsta de comerț.

– paranteza de deschidere, urmată la finalul secvenței de paranteza de închidere:

Da, îl știu pe Claudiu, dar nu știu despre nimeni, nici despre mine, cât poate rezista fiecare la spaimă, la tortură; și nici n-aș vrea să aflu. Adameșteanu, 291

variantă: Da, îl știu pe Claudiu, dar nu știu despre nimeni, nici despre mine, cât poate rezista fiecare la spaimă, la tortură (și nici n-aș vrea să aflu).

– punctele de suspensie:

Era fericit; în sfârșit avea să se bucure de vacanță.

variantă: Era fericit... în sfârșit avea să se bucure de vacanță.

– punctul:

În Parisul medieval trecerea Senei se făcea cu un pod plutitor, la care, oșbit de taxa obișnuită, se mai percepe una specială pentru fiecare maimuță de vânzare (erau pesemne foarte căutate ca animale de lux); dacă era însă vorba de o maimuță folosită pentru exhibiții, în loc de plată i se cerea dresorului să dea o reprezentație în timpul traversării. Paleologu, 203

variantă: În Parisul medieval trecerea Senei se făcea cu un pod plutitor, la care, oșbit de taxa obișnuită, se mai percepe una specială pentru fiecare maimuță de vânzare (erau pesemne foarte căutate ca animale de lux). Dacă era însă vorba de o maimuță folosită pentru exhibiții, în loc de plată i se cerea dresorului să dea o reprezentație în timpul traversării.

– virgula:

Gândirea abstractă este un pandant al civilizației grecești; apariția și dezvoltarea ei sunt bine documentate. www.contributors.ro

variantă: Gândirea abstractă este un pandant al civilizației grecești, apariția și dezvoltarea ei sunt bine documentate.

12. REGULI DE FOLOSIRE A PUNCTULUI-ȘI-VIRGULEI

Mai ales în cazul utilizării acestui semn este evident caracterul flexibil al normei de punctuație care este „mai suplă, mai puțin rigidă decât în alte limbi europene” și are „mai puține reguli formale” (Avram: 16).

În principiu, nu există reguli prescriptive sau prohibitive de folosire a punctului-și-virgulei; alegerea lui în locul altuia are caracter **facultativ** în multe contexte și este în general la latitudinea celui care scrie.

Există totuși câteva situații în care punctul-și-virgula este **necesar și/sau recomandat**:

– în seriile enumerative grupate tematic, pe orizontală, dar mai ales pe verticală²⁸, incluse în liste, referințe, exemplificări etc., în special din textele științifice, juridice sau administrative;

– în serii de numere cu zecimale scrise cu virgulă:

0,21; 1,15; 3,25

De asemenea, este **recomandabil** să se folosească punctul-și-virgula:

– în enunțurile ample sau complexe, care conțin și alte semne de punctuație interioară, mai ales virgule, pentru claritatea pe care o aduce în segmentarea sintactico-semantică;

– când se accentuează relația de sens între enunțuri, în construcții care conțin paralelisme, cel mai frecvent antitetice, pentru a nu se fragmenta prin punct sau ambigua prin virgulă.

13. Punctul-și-virgula este utilizat și ca semn grafic în anumite domenii, având legătură în general cu aspectul lui, mai puțin cu semnificațiile ca semn de punctuație:

- În corespondența electronică poate separa adresele destinatarilor, deși în ultimul timp se preferă virgula:
ionescu@gmail.com; popescu@yahoo.com.
- În mesageria pe dispozitive electronice formează diverse emoticoane împreună cu parantezele și combinat sau nu cu cratima: ;) :-) ;;) =; ;) @:;)).
- În informatică este folosit ca separator între instrucțiuni, în diverse limbaje de programare (C++, Pascal, Java, JavaScript etc.).
- În matematică se folosește în geometria diferențială sau pentru a separa variabilele și parametrii unei funcții.
- Cu o semnificație inedită este folosit punctul-și-virgula tatuat la încheietura mâinii de către persoane cu intenții suicidare sau care suferă de depresie. Alegerea acestui simbol a fost motivată de una dintre funcțiile semnului, aceea de a sugera atât o întrerupere, cât și o continuare; deviza mișcării inițiate în 2013 este grăitoare: *Your Story Isn't Over.*

²⁸ Omiterea punctului-și-virgulei în enumerări cu alineat este singurul caz de greșeală semnalată de Rădulescu în utilizarea acestuia (2012: 214–215).

14. CONCLUZIE

Punctul-și-virgula este un semn de punctuație cunoscut și folosit de foarte multă vreme. În practica scrisului de astăzi are un statut mai mult facultativ, este utilizat mai rar, depinzând în bună măsură de alegerea pe care autorul unui text o face între semne echivalente. Rămâne însă necesar în structurarea seriilor enumerative și recomandat în enunțuri complexe care conțin și alte semne de punctuație interioară (în special virgule) și în care utilizarea unui alt semn ar face dificilă înțelegerea textului.

SURSE

- Adameșteanu, G., 2018, *Fontana di Trevi*. Iași: Polirom.
- Agârbiceanu, I., 1962, *Opere I, Schițe și povestiri*. București: Editura pentru Literatură.
- Arghezi, T., 1975, *Scrieri, 27*. București: Editura Minerva.
- Avram, A., 1990, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*. București: Editura Academiei Române.
- Blecher, M., 2017, *Opere*, București: Fundația națională pentru știință și artă.
- Boia, L., 2014, *Balcic. Micul paradis al României Mari*, București: Humanitas.
- Brâncuș, Gr., 2000, *Notă despre ediție*, în Ion Creangă, *Opere*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Breban, N., 1968, *Animale bolnave*. București: Editura Tineretului.
- Brunea-Fox, F., 2020, *Reportajele mele. 1927–1938*. Iași: Polirom.
- Caragiale, M., 1929, *Craii de Curtea-Veche*. București: Editura Cartea Românească.
- Caragiale, I.L., *Opere I*, București: Univers Enciclopedic, 2000; *Opere II*, București: Univers Enciclopedic, 2001.
- Călinescu, G., 1966, *Opere 3*. București: Editura pentru Literatură.
- Călinescu, G., 1967, *Opere 5*. București: Editura pentru Literatură.
- Cimpoieșu, P., 2007, *Simion lifnical*. Iași: Polirom.
- Ciobanu, N., 1963, *Notă asupra ediției în I. Teodoreanu, Opere alese I*. București: Editura pentru Literatură.
- Coșbu, G., 1966, *Opere I*. București: Editura pentru Literatură.
- Creția, P., 2015, *Luminile și umbrele sufletului*. București: Humanitas.
- David, D., 2015, *Psihologia poporului român*. Iași: Polirom.
- Djuvara, N., 2002, *Amintiri din pribegie 1948–1990*. București: Albatros.
- Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. I, 2012, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. București: Editura Academiei Române.
- Dragomirescu, M., în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare*, seria III. Tomul X, 1940–1941, București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1941.
- Eminescu, M., 1999, *Opere I*. București: Univers Enciclopedic.
- Florian, F., 2012, *Toate bufnițele*. Iași: Polirom.
- Galaction, G., 1996, *Opere II, Proză scurtă*. București: Editura Minerva.
- Gană, G., 1982, *Studiul introductiv la Blaga, Opere I*. București: Ed. Minerva.
- Gramatica limbii române*, 2008, vol. II. *Enunțul*. București: Editura Academiei Române.
- Iorga, N., 1981, *Discursuri parlamentare 1907–1917*. București: Editura Politică.
- Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, 1997. București: Editura Academiei Române.
- Kivu, Mircea, 2022, *E normal să fim normali?*, în *Dilema veche*, anul XIX, nr. 945, 19–25 mai, p. 11.
- Lege nr. 752/2001 privind organizarea și funcționarea Academiei Române*.
- Liiceanu, G., 2021, *Impudoare*. București: Humanitas.
- Lovinescu, E., 1987, *Opere V*. București: Editura Minerva.
- Macadam, H. D., 2022, *Cele 999 de la Auschwitz*, trad. din engleză de Irina Manea. București: Humanitas.

- Macedonski, Al., 2004, *Opere I, Versuri. Proză în limba română*. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic.
- Manliu, I., 1884, *Curs elementar de gramatică română*, ed. 15. București: Editura Librăriei Socec & Comp.
- Noica, C., 1990, *Jurnal de idei*. București: Humanitas.
- Odobescu, Al., 1983, *Opere IX*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Paleologu, Al., 2006, *Despre lucrurile cu adevărat importante*. București: Cartea Românească.
- Penescu, M., 2019, *Fizică. Manual pentru clasa a VII-a*. București: Editura All.
- Petrescu, Camil, 1979, *Opere II*. București: Editura Minerva.
- Pleșu, A., Liiceanu, G., Patapievic, H.-R., 2022, *O idee care ne sucește mințile*. București: Humanitas.
- Popescu, S., 2007, *Exuvii*. Iași: Polirom.
- Rebreanu, L., 1970, *Opere IV*. București: Editura Minerva.
- Gheo, R. P., 2005, *Dex-ul și sexul*. Iași: Polirom.
- Sadoveanu, M., 1954, *Opere 1*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Sadoveanu, M., 1957, *Opere 10, 11*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Sala, M., 2010, *101 cuvinte moștenite, împrumutate și create*. București: Humanitas.
- Slavici, Ioan, 1967, *Opere I*. București: Editura Pentru Literatură.
- Teodoreanu, I., 1963, *Opere alese I*. București: Editura pentru Literatură.
- Vasilescu, M., 2018, *Cultura română pe înțelesul patrioților*. București: Humanitas.
- Vianu, I., 2021, *File din arhiva indiferenței*. Iași: Polirom.
- Zafiu, R., 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*. București: Editura Universității din București.

Surse electronice

- <https://e-juridic.manager.ro/articole/ordine-de-zi-adunarea-general-a-ordinara-a-avocailor-4309.html>
- <http://publications.europa.eu/code/ro/ro-130500.htm>
- <https://www.contributors.ro/despre-problema-meditatiilor/>
- <https://www.contributors.ro/putina-stiinta-ne-indeparteaza-de-dumnezeu-mai-multa-stiinta-ne-apropie-de-el/>
- <https://www.contributors.ro/razboiul-din-ucraina-divide-occidentul-taberele/https://www.mae.ro/node/51914>
- <https://www.contributors.ro/gandirea-abstracta-si-suprematia-omului-alb/04/06/2022>
- <https://www.mae.ro/node/51914>
- <https://www.edupedu.ro/mihai-maci-revenirea-la-scoala-lui-ceausescu/din-30-iulie-2022>
- <https://www.edupedu.ro/cine-a-scris-proiectele-de-legi-ale-educatiei-ioana-lazar-secretarul-general-al-ministerului-educatiei-legea-a-fost-construita-cu-resurse-interne-video/din-30-iulie-2022>

BIBLIOGRAFIE

- Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică din București, 1956, *Îndreptar de punctuație*. București: Editura Academiei R.P.R.
- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, 1960/1995, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*. București: Univers Enciclopedic.
- Avram M., 1980, „Punctuația și implicațiile ei în limbă și în comunicare”, *Limba și literatura română* 1, 11–26 (și în *Probleme ale exprimării corecte*. București: Editura Academiei, 1987, 193–206).
- Baratter, P., 2018, *Il punto e virgola. Storia e usi di un segno*. Collana: Lingue e Letterature Carocci.
- Beldescu, G., 2009, *Punctuația în limba română*. București: Editura Gramar.
- Borchin, M.-I., 2007, *Manual de ortografie și punctuație*. Timișoara: Excelsior Art.
- Catach, N., 1994, *La ponctuation*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Chelaru, G. I., Popescu, C., 1937, *Semne de punctuațiune și semne ortografice în scrierea românească*. București: Editura Cugetarea.
- Ciobanu, A., 2000, *Punctuația limbii române*. Chișinău: Universitas.

- Colignon, J. P., 2004, *Un point c'est tout! La ponctuation efficace*. Paris: Victoires Editions.
- Crasan, F., 1912, *Punctuațiunea*. Ediția a II-a, București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 19–22.
- Drillon, J., 1991, *Traité de la ponctuation*. Paris: Gallimard.
- Dürrenmatt, J., 2011, „Grandeur et décadence du point-virgule”, *Langue française* 172, 37–52.
- El Khamissy, R., 2010, „Les points de... suspension”, *Estudios Romanicos* 19, 127–143.
- Graur, Al., 2009, *Mic tratat de ortografie*. București: Humanitas.
- Houdart, O., Prioul, S., 2006, *La ponctuation ou l'art d'accommoder les textes*. Paris: Editions du Seuil.
- Jacquier, H., 1956, „Liniomanie”, *Steaua* 7 (VII), 124–126.
- Legea 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative*, republicată în 2004, art. 46.
- Loreanceau, A., 1980, „La ponctuation chez les écrivains d'aujourd'hui”, *Langue française* 45, 88–97.
- Marion, J.-L. 2019, „Le point-virgule”, <https://www.academie-francaise.fr/le-point-virgule>.
- Partridge, E., 2005, *You Have a Point There. A Guide to Punctuation and its Allies*. London, New York: Hamish Hamilton, 43-54.
- Rădulescu, Ilie-Ștefan, 2012, *Greșeli de punctuație în limbajul cotidian: exemple critice comentate*. București: Editura Niculescu.
- Rodríguez Muñoz, F. J. y Rida Rodríguez, S. 2013, „Los signos de puntuación en español: cuestiones de uso y errores frecuentes”, *Boletín de Filología* 48, 147–169.
- Sallenave, D., 2013, „Defense du point-virgule”, <https://www.academie-francaise.fr/defense-du-point-virgule>.
- Sfîrlea, L., 1967, „Observații cu privire la raportul dintre punctuație și prozodie în limba română”, *LR* 16, 55–64.
- Stan, C., 2007, „Constituirea normei de punctuație a limbii române moderne”, *LR – Marius Sala* 75, 481–488.
- Stan, C., 2008, „La punteggiatura nella lingua rumena”, în Bice Mortara Garavelli (ed.), *Storia della punteggiatura in Europa*. Roma-Bari: Editori Laterza, 339–353.
- Stilman, A., 1997, *Grammatically Correct. The Essential Guide to Spelling, Style, Usage, Grammar, and Punctuation*. Cincinnati, Ohio: Writer's Digest Books, 87–96.
- Trask, R. L., 1997, *The Penguin Guide to Punctuation*. London: Penguin Books.
- Vedenina, L. G., 1980, „La triple fonction de la ponctuation dans la phrase: syntaxique, communicative et sémantique”, *Langue française* 45, 60–66.
- Vintilă-Rădulescu, I. 2015, „Linia de dialog. Propunere de normare”, în Silvia Pitiriciu (coord.), *Mioara Avram – in memoriam*. Craiova: Editura Sitech, 322–349.
- Vîrtosu, E., 1968, *Paleografia româno-chirilică*. București: Editura Științifică.
- Vulpe, M., 2002, *Ghidul cercetătorului umanist. Introducere în cercetarea și redactarea științifică*. Cluj-Napoca: Clusium, 165–167.
- Woods, G., 2006, *Webster's New World punctuation: simplified and applied*. Wiley Publishing, Inc.

THE SEMICOLON

Abstract

This article is a proposal to standardize a punctuation mark – the semicolon –, and describe the situations of use and the communication implications of the sign: prosodic, pragma-semantic and stylistic functions. The relationships between the semicolon and other punctuation marks, as well as recommendations for use in writing practice are also considered.

Semicolon is less and less known and used nowadays; its use depends on the author's preferences. Among the stylistic varieties, the semicolon is used most frequently in the scientific and argumentative style. It is recommended to use semicolon in enumerative series, especially vertically, in constructions containing parallelisms, or in long and complex statements that also contain other internal punctuation marks.

DESPRE GREȘELILE DIN LIMBAJUL PRESEI DIGITALE

ANA-MARIA BARBU

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române /
Universitatea din București
anamaria.barbu@g.unibuc.ro

Cuvinte-cheie: *presă digitală, limbajul presei, greșeli de limbă, influențe englezești.*

Keywords: *digital mass media, mass-media language, language mistakes, English influences.*

1. INTRODUCERE

În presa digitală există prea multe greșeli de limbă. Este incontestabil că sunt mult mai multe decât în presa dinaintea internetului. Aceasta este o stare de fapt semnalată în multe țări și la care se face referire constant în numeroase articole și rapoarte care vizează presa (Jacquet 2020: 9, Pisarek și Barczyszyn-Madziarz 2014: 148, Reinke 2005: 9 și alții). Mass-media a atras în decursul timpului interesul multor cercetători din diferite domenii: lingvistic, sociologic, psihologic, politic etc. și, în acest context, există studii care încearcă să explice calitatea limbajului din presa online din diferite perspective. Astfel, Jacquet (2020) face o cercetare amplă privind mai mulți factori care influențează felul în care jurnaliștii utilizează limba. Pe lângă competențele lingvistice ale acestora – factorul cel mai des invocat de cei care critică în general limbajul presei –, de practica lingvistică a jurnaliștilor mai sunt responsabili și factori precum reprezentările lor lingvistice și profesionale, constrângerile de producție, instrumentele utilizate, organizarea muncii jurnaliștilor sau strategiile întreprinderilor de presă (Jacquet 2020: 12). Așadar, practica lingvistică a jurnaliștilor este rezultatul unui complex de factori, care nu include doar greșeli incontestabile precum dezacordul dintre subiect și predicat sau omiterea unor litere într-un cuvânt, ci și „greșeli”, sau mai bine zis *abateri lingvistice*, așa cum le numește Teleoacă (2003: 154), generate de caracterul permanent variabil al limbii la nivel diacronic, diastratic, diatopic etc. pe care limbajul jurnalistic îl reflectă în mod deosebit.¹ Deși vorbitorii sunt convinși

---

¹ Când vorbim despre greșeli de limbă trebuie să avem în vedere și că aprecierea acestora are un anumit grad de subiectivitate. Greșelile propriu-zise sunt cele care pot fi raportate la o normă explicită, dar cum nu se poate norma totul, în stabilirea a ceea ce este greșit sau nu, intervine în bună măsură idiolectul evaluatorului, preferințele și obiceiurile sale lingvistice. Ce pare greșit sau „corectabil” unui lingvist poate părea acceptabil sau corect altuia.

că nu există decât forme corecte și forme greșite, în realitate nu pot fi încadrate în această clasificare binară toate faptele lingvistice și orice analiză a limbajului presei trebuie să țină seama de acest caracter non-binar.

Totuși afirmația cu care am început acest articol, că limbajul presei digitale conține prea multe greșeli de limbă, este susținută fie și numai de numeroasele și exasperantele (din perspectiva publicului) greșeli de ortografie și, în general, de tehnoredactare. Redacțiile explică acest lucru prin numărul insuficient de jurnaliști (dat de lipsa resurselor financiare), care, în plus, trebuie să acționeze rapid (în general, din motive concurențiale și comerciale). Aceasta este o situație aproape permanentă, care face ca redactorii-șefi să privească greșelile de limbă ca pe o fatalitate, poziție care intră însă în permanent dezacord cu așteptările legitime ale publicului (Jacquet 2020: 9). Publicul – atât nativ, cât și non-nativ – se așteaptă ca jurnaliștii (văzuți ca scriitori și persoane educate) să ofere modele de limbă. Instituțiile din mass-media sunt, într-adevăr, instituții lingvistice importante, pentru că ele expun publicul cel mai mult, chiar zilnic, la limba vorbită și scrisă, reflectă și modelează un anumit uz și o anumită atitudine lingvistică în comunitatea de vorbitori și reprezintă o sursă primară (dacă nu singura) pentru cei care învață limba respectivă (Bell 1998, Reinke 2005: 9, Jacquet 2020: 24). Astfel se creează un conflict, devenit aproape permanent, între ceea ce oferă mass-media și ceea ce așteaptă publicul din punct de vedere lingvistic.

În acest conflict, studiul de față vine cumva în sprijinul publicului, prezentând o aplicație de monitorizare a limbajului presei online din România și o analiză a faptelor de limbă înregistrate. El se adaugă altor studii critice care vizează presa scrisă, dintre care amintim Borțun 2015, Codău 2018, Teleoacă 2003,² sau pe cea audiovizuală, de referință fiind seria de rapoarte privind calitatea limbii române la posturile de radio și de televiziune elaborate de Institutul de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti” în perioada 2007–2016 la inițiativa Centrului Național al Audiovizualului³.

Opțiunea noastră de a studia limbajul din varianta online a presei are la bază caracteristicile enunțate de Vintilă-Rădulescu (2009: 328): această variantă fiind presă scrisă, presupune un proces de reflecție și de redactare relativ mai îndelungat decât comunicarea orală; accesul la presa de pe internet, în special al tinerilor, este mult mai diversificat și mai rapid decât la presa tipărită; existența unui număr mare de variante ale aceleiași știri; precum și caracterul interactiv al presei digitale prin posibilitatea ca publicul să facă comentarii. Toate aceste caracteristici pun în evidență o relație presă – public mult mai strânsă și necesitatea rezolvării „conflictului” dintre calitatea limbajului oferit de presă și cea așteptată de public.

---

² Merită menționată, ca preocupare a publicului, și existența unor bloguri mai mult sau mai puțin active, cu titluri sugestive precum „Poliția limbii române” sau „Greșeli din presa contemporană”, la care se adaugă numeroase postări ocazionale pe diferite site-uri.

³ Aceste rapoarte pot fi consultate la adresa: www.cna.ro/-Calitatea-limbii-romane-la-.html.

Studiul prezentat aici este rezultatul unui proiect de monitorizare a calității limbajului din presa digitală inițiat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. În acest proiect un rol important îl are și Asociația Dexonline, care prin unul dintre fondatorii ei, Radu Borza, a dezvoltat aplicația Cusurgiu și baza de date aferentă. În cadrul proiectului, au fost adunate fragmente de text din presa online care conțin greșeli sau abateri lingvistice. Din echipa proiectului, alcătuită din lingviști ai institutului și membri ai asociației, o contribuție semnificativă au avut Iuliana Chiricu, Octavian Mocanu, Irina Lupu și Anca Alexandru.

Faptele de limbă prezentate aici sunt preluate din baza de date a aplicației Cusurgiu în care au fost adunate până acum peste 1000 de asemenea fragmente. Pe baza acestora a fost făcut un prim raport numit *Monitorizarea presei. Rezultatele din perioada iunie 2021 – iunie 2022*, disponibil online⁴, și care poate fi consultat pentru mai multe detalii decât cele oferite în acest studiu.

Acest articol conține o secțiune care prezintă pe scurt aplicația, urmată de secțiunea principală, dedicată analizei faptelor de limbă înregistrate, pentru a se încheia cu concluzii.

2. APLICAȚIA CUSURGIU

Numele aplicației, Cusurgiu, a fost ales cu intenția de a transmite jurnaliștilor faptul că utilizatorii ei înțeleg că foarte multe dintre greșelile semnalate sunt „scăpări” de redactare și că demersul ar putea însemna „a căuta nod în papură”, dar însăși existența aplicației îi îndeamnă pe jurnaliști să corecteze aceste greșeli înainte ca articolele să ajungă la public.

Aplicația se află pe site-ul cusurgiu.ro și are următoarea pagină de acces:

Cusurgiu - o aplicație de găsit nod în papură

Bine ați venit!

Această este aplicația celor care vor să vadă în presă că limba română este folosită impecabil. Ea îi vizează pe jurnaliștii care nu-și recitesc articolele înainte de a le publica și redacțiile care îi consideră pe corectorii inutili.

Articole cu greșeli din diverse publicații sunt notate de public, sub monitorizarea lingviștilor. Greșelile acoperă o plajă largă, de la scăpările de redactare la dezaconduiri și anacoluturi. Perioadic, se va face un clasament al publicațiilor după gradul de respect pe care îl arată față de limba română. Dezvoltarea și utilizarea acestei aplicații se face sub egida Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București și a Asociației Dexonline.

Cei care iubesc și cunosc limba română și vor ca presa să o folosească corect pot deveni utilizatorii acestei aplicații, după o perioadă de testare, printr-o solicitare la adresa cusurgiu@dexonline.ro.

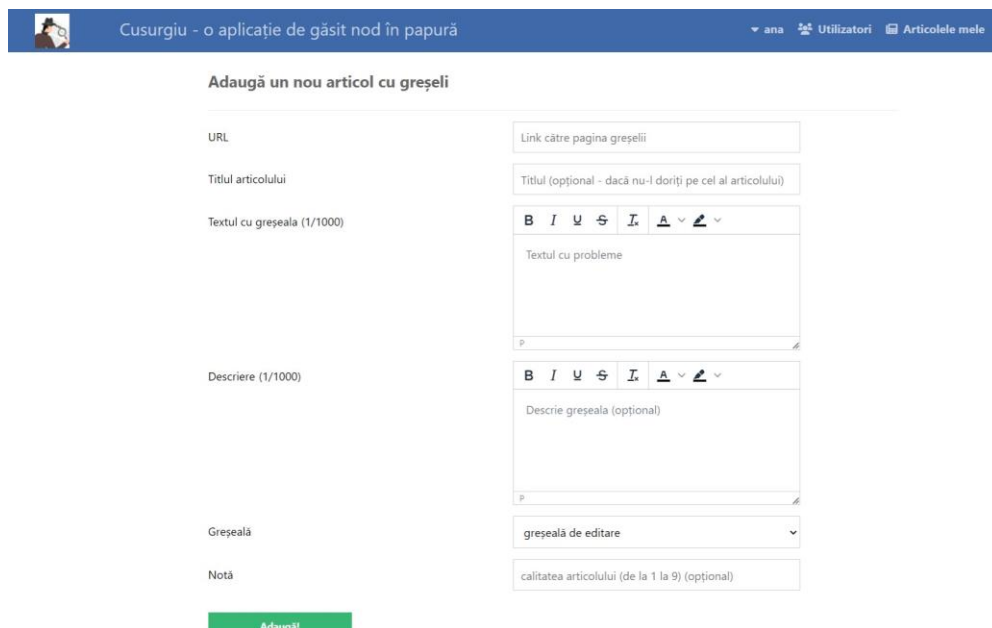
Conectare

Nume

Parolă

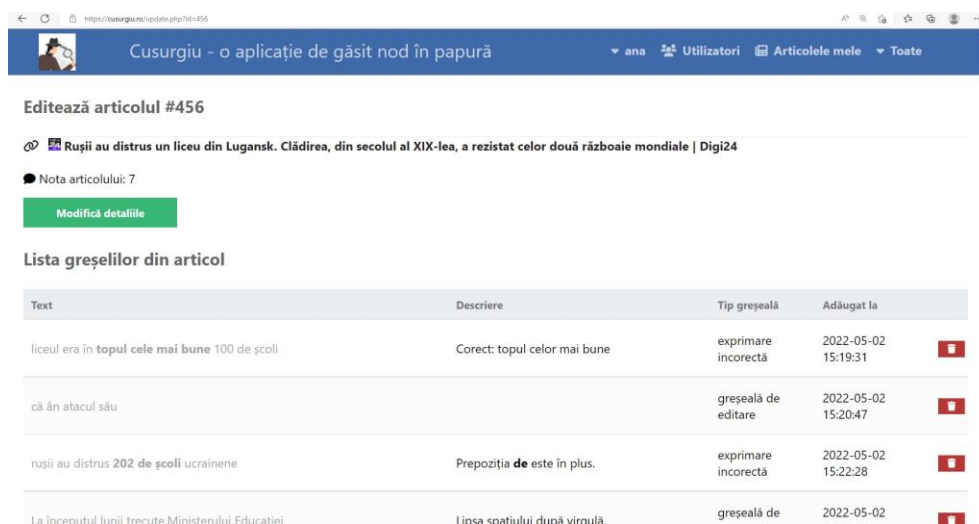
⁴ Raportul poate fi accesat pe site-ul Antenei 3 la linkul prescurtat <https://bit.ly/3qcWF3k>.

Cu ajutorul acestei aplicații, fiecare utilizator înscrie, în câmpurile formularului redat mai jos, linkul articolului, titlul acestuia (facultativ), fragmentul care conține greșeala semnalată, descrierea greșelii, tipul de greșeală și o notă numerică de evaluare pentru întregul articol (facultativ).

The screenshot shows the 'Cusurgiu' application interface. At the top, there is a navigation bar with the text 'Cusurgiu - o aplicație de găsit nod în papură' and a user profile icon. Below the navigation bar, there is a section titled 'Adaugă un nou articol cu greșeli'. The form contains several input fields: 'URL' (with a placeholder 'Link către pagina greșelii'), 'Titlul articolului' (with a placeholder 'Titlul (opțional - dacă nu-l doriți pe cel al articolului)'), 'Textul cu greșeala (1/1000)' (with a rich text editor toolbar and a placeholder 'Textul cu probleme'), 'Descriere (1/1000)' (with a rich text editor toolbar and a placeholder 'Descrie greșeala (opțional)'), 'Greșeală' (a dropdown menu with the selected option 'greșeală de editare'), and 'Notă' (a text input field with a placeholder 'calitatea articolului (de la 1 la 9) (opțional)'). At the bottom of the form, there is a green button labeled 'Adaugă!'.

Sub un articol pot fi grupate mai multe greșeli:

The screenshot shows the 'Cusurgiu' application interface for editing an article. At the top, there is a navigation bar with the text 'Cusurgiu - o aplicație de găsit nod în papură' and a user profile icon. Below the navigation bar, there is a section titled 'Editează articolul #456'. The article title is 'Rușii au distrus un liceu din Lugansk. Clădirea, din secolul al XIX-lea, a rezistat celor două războaie mondiale | Digi24'. The article note is 'Nota articolului: 7'. Below the article title, there is a green button labeled 'Modifică detaliile'. Below the button, there is a section titled 'Lista greșelilor din articol'. The table below shows the list of errors for the article.

Text	Descriere	Tip greșeală	Adăugat la
liceul era în topul cele mai bune 100 de școli	Corect: topul celor mai bune	exprimare incorectă	2022-05-02 15:19:31
că ân atacul său		greșeală de editare	2022-05-02 15:20:47
rușii au distrus 202 de școli ucrainene	Prepoziția de este în plus.	exprimare incorectă	2022-05-02 15:22:28
La începutul lunii trecute.Ministerului Educatiei	Lipsa spațiului două viroulă.	greșeală de	2022-05-02

Baza de date astfel construită poate fi consultată urmărindu-se diferite criterii: tipuri de greșeală, publicație, dată de raportare etc.:

#	Tipul greșelii	Greșeală	Descriere	Sursă	Titlu	Modificat la	Autor
1179	E	Atenția pe care mass-media americane o acordă constant eforturilor angajaților	substantiv - revitalizarea semnificației de plural corect: mass-media americană	••	Sindicatul de la Starbucks, Amazon sau Google. Ce este Gen U și cum a reușit să reinvie mișcarea sindicală din America	2022-09-04	ana
1178	GO	Cod portocaliu de ploaie torențile și furtuni în Dobrogea/ Pompierii au intervenit pentru înlăturarea unui stâlp și a unui copac de pa străzile din Constanța	2 greșeli în titlu	••	Cod portocaliu de ploaie torențile și furtuni în Dobrogea/ Pompierii au intervenit pentru înlăturarea unui stâlp și a unui copac de pa străzile din Constanța	2022-09-04	ana
1177	E	România are trei producători de biciclete și părți componente în top 200 cei mai mari exportatori locali	top+superlativ relativ Corect: top 200 al celor mai mari exportatori	•	România are trei producători de biciclete și părți componente în top 200 cei mai mari exportatori locali	2022-09-02	ana

Trebuie să precizăm că aplicația este în curs de dezvoltare, urmând ca unele funcții să fie implementate pe parcurs sau chiar să se facă modificări semnificative față de varianta actuală.

Redacțiilor interesate li se poate da acces în această bază de date la greșelile care le privesc.

3. TIPURI GENERALE DE GREȘELI

Diversitatea și numărul greșelilor din presă sunt atât de mari, încât este foarte dificil să facem o sinteză a lor și cu atât mai puțin o descriere amănunțită în spațiul acestui articol. Din acest motiv, în ceea ce urmează am încercat să extragem din multitudinea de date câteva fenomene de limbă, care coagulează anumite tipuri de greșeli. Am lăsat la o parte un număr mare de erori ocazionale, manifestate la toate nivelurile limbii (ortografie, morfologie, sintaxă etc.), care pot fi studiate cu ajutorul bazei de date și al raportului menționat mai sus, pentru a ne concentra asupra decelării unor direcții generatoare de erori, care caracterizează presa digitală.

Fragmentele date ca exemple sunt urmate de domeniul ziarului-sursă și de numărul greșelii, marcat cu #, din baza de date a aplicației Cusurgiu, iar după simbolul // oferim varianta corectă.

3.1. ERORI DE TEHNOREDACTARE

Erorile de tehnoredactare sunt cele mai numeroase. Dacă ne raportăm la factorii care influențează limbajul presei discutați de Jacquet (2020), în producerea lor este posibil să intervină constrângerile de producție, instrumentele utilizate și organizarea muncii jurnaliștilor. Constrângerile de producție vizează, printre altele, viteza de redactare și cantitatea textului redactat: cu cât se scrie mai repede și mai mult, cu atât se înmulțesc greșelile și se scurtează timpul necesar recitirii textului, până se ajunge ca textul să nu mai fie recitit. Un rol semnificativ îl au însă instrumentele utilizate. Multe dispozitive electronice nu au caracterile necesare, de pildă unele modele de iPad nu au ghilimelele românești și linia de pauză. Scrierea se face de la tastatură, iar aceasta favorizează erori în acționarea tastelor, mai ales odată cu creșterea vitezei de dactilografieră. Pe tastaturile care nu sunt specifice limbii române, scrierea literelor cu diacritice presupune un mic efort mental suplimentar. Prin intermediul dispozitivelor electronice, jurnaliștii pot utiliza aplicații, mai mult sau mai puțin performante, care pot ajuta foarte mult, dar ale căror rezultate nu sunt perfecte și necesită stringent o verificare, cum sunt cele de completare automată a cuvintelor, de inserare de diacritice, de traducere automată sau corectoarele ortografice. În privința organizării muncii, redacțiile nu mai apelează la corectori umani, nu pun la dispoziție echipamente performante, care ar obliga munca, din ce în ce mai puțin agreată, în birourile redacției, așa încât jurnaliștii își editează textele de la distanță, de multe ori cu ajutorul telefonului.

În ceea ce urmează încercăm să grupăm greșelile de tehnoredactare pe trei mari direcții, care afectează practica lingvistică a jurnaliștilor.

3.1.1. Omiterea diacriticelor

Este bine știut că diacriticele au rol distinctiv sub aspect atât lexical, deosebind cuvintele semantic (cf. *ține/tine*, *rău/râu*, *desert/deșert*, *fată/față/făță* etc.), cât și morfologic, deosebind formele flexionare (*fată/fata*, *agață/agățta*, *omorî/omori* etc.). Scrierea fără diacritice se practică foarte frecvent în mediul digital⁵ – în primul rând din comoditate și în al doilea rând din cauza instrumentelor electronice care nu au caracterile necesare – și nu ridică în general probleme de dezambiguizare pentru un receptor uman, deși de multe ori creează disconfort. Totuși asemenea texte „mutilează” limba română, iar folosirea diacriticelor, cel puțin de către entitățile publice, este obligatorie prin lege (DOOM 3: 52).

În presa online, se poate spune că diacriticele sunt folosite haotic⁶: există jurnaliști care le folosesc corect, alții care nu le folosesc, iar alții, prea mulți, care

---

⁵ Faptul că se scrie foarte frecvent fără diacritice a făcut ca numeroase aplicații informatice să fie adaptate (și/doar) la scrierea fără diacritice. De pildă, multe motoare de căutare recunosc cuvintele scrise fără diacritice, iar multe formulare de pe diferite site-uri nu permit decât scrierea fără diacritice.

⁶ Haosul este amplificat de faptul că există redacții care nu s-au conformat reformei ortografice din 1993 și că în presa românească sunt practicate patru tipuri de scrieri: 1. cea normată, cu *â*, e.g.

scriu inițial fără diacritice și le introduc ulterior manual sau automat sau care, obișnuți fiind să scrie fără diacritice, nu-și controlează foarte bine acest reflex. Această a treia categorie produce texte cu diacritice puse parțial sau greșit și cu foarte multe greșeli supărătoare exemplificate în continuare:

– exprimări nefirești:

„Acea este o **baza sportiva** închiriată” (stiripesurse.ro, #799) // *bază sportivă*;
 „dar **Puțin** nu i-a permis” (g4media.ro, #811) // *Putin*; „USR se va asigura că România nu **aluneca** pe o pantă iliberală” (g4media.ro, #366) // *alunecă*; „dintr-o unitate **militara** în alta” (digi24.ro, #873) // *militară*;

– violarea sintaxei prin utilizarea conjuncției *că* + conjunctiv / *ca* + indicativ:

„va investi tot ce are **pentru că** Ucraina **să-și revină**” (digisport.ro, #736) // *pentru ca*; „există un risc **că** hackerii **să atace**” (digi24.ro, #871) // *ca*; „se așteaptă **că** numărul acestora **să crească**” (businessmagazin.ro, #125) // *ca*; „să pară **ca sunt** unul opusul celuilalt și **ca ei sunt** cele două alternative” (g4media.ro, #221) // *că*; „Sunt convins **ca** astfel de evenimente **ar fi atras** mai mult atenția” (antena3.ro, #169) // *că*; „am fost de acord **ca** orice efort, chiar dacă include armament, **nu trebuie irosit**” (g4media.ro, #851) // *că*.

3.1.2. Formele flexionare nu corespund relațiilor sintactice

Scrierea unui text presupune de multe ori reformulări, care pot duce la exprimări greșite dacă reformulările nu sunt integrate sintactic în textul deja scris. Numărul mare de greșeli, în general, duce la concluzia că jurnaliștii nu-și recitesc articolele nici înainte de publicare, dar nici după aceea, deși mediul digital le-ar permite corectarea ulterioară a textelor. Greșelile legate de flexiune pot privi folosirea substantivelor la cazuri nepotrivite în context sau la dezacorduri, după cum sunt exemplificate în continuare:

– categoria cazului:

„**Crește salariului** minim” (stirileprotv.ro, #532) // *salariul*; „**Numirea un** PSD-ist” (digi24.ro, #498) // *unui*; „**potrivit mai multe** surse diplomatice” (libertatea.ro, #947) // *mai multor*; „administrarea **cele** de-a treia **doză** de vaccin” (ziare.com, #138) // *doze*;

– dezacordul adjectivelor pronominale și calificative:

„Lupta **unui navetiste** cu sistemul” (g4media.ro, #214) // *unei*; „pentru a scurta **toate timpii**” (digi24.ro, #858) // *toți*; „**Numărul mari** de victime” (hotnews.ro, #771) // *mare*; „dacă aceste **coduri digital** au fost furate” (alephnews.ro, #273) // *digitale*;

– dezacordul dintre subiect și predicat:

---

kârgâz; 2. cu *â*, care fără semnul diacritic devine *a*: *kargaz*; 3. cea după norma anterioară, cu *î*: *kîrgîz*;
 4. cu *î*, care fără semnul diacritic devine *i*: *kirgiz*. Acest aspect nu este discutat în acest articol.

„manifestările era asemănătoare cu cele de acum” (libertatea.ro, #278) // erau;
 „Turcia au arestat un bărbat” (g4media.ro, #387) // a arestat; „prețurile locuințelor
 a crescut constant” (evz.ro, #442) // au.

3.1.3. Omiterea cuvintelor scurte

Deși greșelile de tehnoredactare datorate grabei sunt extrem de diverse: cuvinte în plus, în minus sau scrise greșit, dintre acestea ne-a atras atenția numărul mare de omisiuni ale cuvintelor cu corp fonologic redus: auxiliare, clitice pronominale, prepoziții sau conjuncții, după cum se poate vedea în exemplele următoare:

– forme verbale cu clitice omise:

„să amâne **ori împiedice** orice negociere” (g4media.ro, #373) // *să*; „Seara, **informația fost** confirmată de premierul polonez” (libertatea.ro, #847) // *a*; „**pentru conduce** operațiuni” (adevarul.ro, #807) // *a*; „Nu trebuie **să mirăm** că” (libertatea.ro, #510) // *ne*; „Mașinile [...] **vor mutate** în fabricile BMW” (mediafax.ro, #227) // *fi*; „șeful statului și **guvernul au** făcut până acum aproape nimic” (g4media.ro, #193) // *nu*;

– prepoziții omise:

„descurajarea **consumului alcool**” (g4media.ro, #216) // *de*; „intenția guvernului **Boc a** recalcula pensiile militarilor.” (fanatik.ro, #78) // *de*; „Generalii ar **complota FSB** pentru a-l înlătura pe Putin” (ziare.com, #906) // *cu*;

– conjuncții omise:

„Un câine din SUA și-a salvat stăpânul după ce **s-a dus i-a adus** pe polițiști la locul accidentului” (stirileprotv.ro, #493) // *s-a dus și i-a adus*; „**Considerăm am adoptat** sancțiunile majore” (digi24.ro, #829) // *Considerăm că am adoptat*;

Toate greșelile prezentate mai sus sunt greșeli evidente, care pot fi corectate la o citire mai atentă a textelor înainte de publicare. În continuare prezentăm cazuri de abateri de la normă care sunt mai mult sau mai puțin conștiente și care impun o anumită analiză lingvistică din partea autorului.

3.2. ERORI DE ANALIZĂ LINGVISTICĂ

3.2.1. Problema numărului de *i*-uri de la sfârșitul unui cuvânt

Relativ mulți jurnaliști au probleme în a stabili câte *i*-uri să pună la finalul unei forme flexionare, părând să stabilească numărul lor după pronunția pe care o asociază cuvântului respectiv. Însă așa cum se poate constata în DOOM 3 (p. 48) litera *i* are unul dintre cele mai mari grade de ambiguitate în privința pronunțării, fapt pentru care stabilirea numărului corect de *i*-uri trebuie făcută pe baza unei analize morfematice. Astfel, într-o asemenea secvență, analizată de la stânga la dreapta, primul trebuie identificat *i*-ul din rădăcină sau sufixul de conjugare, apoi

i-ul corespunzător desinenței de plural sau celei de persoană (în cele mai multe cazuri, de persoana a doua singular), apoi articolul enclitic. Ratări în această analiză duc la greșeli precum:

- „declarațiile tatălui ei, **declarați** în care” (playtech.ro, #380) // *declarații* (lipsește desinența de plural); „în **asigurarea calității**” (edupedu.ro, #586) // *asigurarea calității* (lipsește articolul enclitic); „nu avuseseră **copiii** cu alergii în grădiniță” (digi24.ro, #195), // *copii* (este în plus articolul enclitic); „fructele sunt mai ieftine la vecinii **noștrii**” (playtech.ro, #296) // *noștri* (apare un *i* parazit; adjectivele posesive terminate în *i* se scriu cu unul singur).

În legătură cu verbul, cel mai des este pus un *i* în plus la forma de infinitiv din componența viitorului sau a condiționalului:

„tu **vei știi**” (alephnews.ro, #651) // *vei ști*; Team Spirit **va primii** 18,2 milioane de dolari” (mediafax.ro, #180) // *va primi*; „Dacă firma mea ar face parte dintr-o societate mai mare, **n-aș știi**” (digi24.ro, #982) // *n-aș ști*.

3.2.2. Problema articolului genitival și a celui demonstrativ

Tipurile de greșeli privind articolul genitival raportate de Teleoacă (2003: 155) se regăsesc și în baza de date Cusurgiu. Unul dintre acestea este *dezacordul dintre articolul genitival și substantivul determinat*:

„**autor a** mai multor cărți” (g4media, #593) // *a*; „în **mâinile** consilierilor generali și **a** factorului politic” (digi24.ro, #540) // *ale*; „**angajații** Primăriei Capitalei și **a** unor instituții din subordine” (digi24.ro, #544) // *ai*.

Acest tip de dezacord presupune, cu o frecvență semnificativă, folosirea formei invariabile *a* indiferent de genul sau numărul substantivului la care se referă. Se constată astfel o tendință de renunțare la acord. Acest fapt poate avea drept cauză analogia cu prepoziția *a* care marchează raportul genitival pe lângă cuvinte fără flexiune cazuală, e.g. *părerile a mulți oameni*, confundându-se așadar forma de articol genitival *a* cu prepoziția omonimă. Pentru că prepoziția poate fi precedată de un substantiv articulat enclitic, pe când articolul genitival, nu, este probabil ca această confuzie între articol și prepoziție să ducă și la *folosirea parazitară a articolului genitival imediat după un substantiv articulat enclitic*:

„ci de a evita **grăbirea a unor** astfel de procese” (digi24.ro, #896) // *grăbirea unor*; posibilitatea **readucerii a concepțiilor** naziste” (libertatea.ro, #648) // *readucerii concepțiilor*;

Această confuzie se poate manifesta, mult mai rar, și în celălalt sens, când se folosește *articol genitival (acordat) înaintea unor forme fără flexiune cazuală* (ca în cazul numeralelor):

„cele **ale două** organizații” (libertatea.ro, #828) // *a două*.

Pe de altă parte, cercetarea de față a înregistrat folosirea unei forme morfologice inexistente în limba română, anume *ale* ca articol genitival de feminin singular acordat cu substantive la cazul genitiv-dativ. Aceasta a fost creată probabil, prin analogie, după modelul tipic al identității între forma de plural a unui substantiv/ adjectiv feminin și cea de genitiv-dativ singular (e.g. (*niște/unei*) *fete frumoase*):

„potrivit unei postări **ale** sale pe Twitter” (hotnews.ro, #986) // *unei postări a sale*; unei decizii interpretative **ale** Curții Constituționale” (g4media.ro, #364) // *decizii interpretative a Curții Constituționale*; „manifestarea unei afecțiuni **ale** sistemului digestiv” (bzi.ro, #990) // *unei afecțiuni a sistemului digestiv*.

O greșeală recurentă vizează confuzia dintre articolul demonstrativ (acordat) *cel* și formantul omonim de superlativ relativ (invariabil) al adverbului: *Cei mai bine pregătiți (elevi) au reușit.* vs *Elevii cel mai bine pregătiți au reușit.* Unii jurnaliști utilizează forma invariabilă *cel* a superlativului relativ al adverbului la începutul unui grup nominal ignorând faptul că, în anumite contexte, nominalul respectiv trebuie să aibă articulare definită (DOOM 3: 168):

„Letonia, una dintre **cel mai puțin vaccinate țări** din UE, intră în lockdown” (libertatea.ro, #213) // *cele mai puțin vaccinate țări*; „Juventus, **cel mai bine cotate echipă** din Serie A” (gsp.ro, #983) // *cea mai bine cotată echipă*; „aceste cuvinte, care sunt probabil **cel mai des folosite comenzi**” (mediafax.ro, #984) // *cele mai des folosite comenzi*. Este întâlnită și greșeala inversă, când *cel* este acordat nejustificat: „obiectele preistorice **cele mai sofisticat decorate**” (rfi.ro, #625) // *cel mai sofisticat decorate*; „forma **cea mai des folosită**” (hotnews.ro, #385) // *cel mai des folosită*.⁷

3.3. ABATERI DATORATE INFLUENȚEI LIMBII ENGLEZE

În era globalizării, a multinaționalelor și a comunicării digitale, în care limba engleză este *lingua franca*, influența utilizării limbii engleze asupra limbajului nativ este inevitabilă. Pentru mulți vorbitori, inclusiv jurnaliști, limba engleză ocupă un loc important în felul în care ei își concep personalitatea lingvistică și profesională. Unele persoane ar putea gândi că a arăta că știi engleză lasă o impresie bună, iar dacă arăți că nu te poți despărți de ea nici când vorbești limba nativă este și mai bine. Însă există și cazuri când unele persoane au pur și simplu dificultăți să controleze interferența dintre limba nativă și engleză în practica lor lingvistică, ceea ce duce la producerea de greșeli de exprimare sau la abateri

⁷ Pentru a stabili forma corectă dintre *cel* acordat și *cel* invariabil din cadrul unui grup nominal se poate aplica testul suprimării adverbului la superlativ. Dacă această suprimare produce un enunț gramatical atunci *cel* este invariabil (adică ține strict de adverb și nu trebuie acordat). De pildă, dacă aplicăm acest test în enunțul „dintre obiectele preistorice cele mai sofisticat decorate” se obține structura corectă gramatical: „unul dintre obiectele preistorice decorate”, deci *cel* ține exclusiv de superlativul adverbului și nu trebuie acordat. În schimb aplicând această suprimare în enunțul „Juventus, cel mai bine cotate echipă din Serie A” se obține formularea ngramaticală „Juventus, cotate echipă din Serie A”, așadar *cel* trebuie acordat.

semnificative de la uz. De aceea influența aceasta este văzută, în multe țări, de către specialiști și public, drept cauză pentru o degradare a limbii țării respective, în general, și a limbajului presei, în particular.

În ceea ce urmează, încercăm să trasăm câteva linii de influență a limbii engleze care duc la abateri de la norma și uzul limbii române, deși trebuie subliniat că în unele cazuri nu se poate determina cu certitudine dacă un fapt de limbă se datorează acestei influențe sau are alte cauze.

3.3.1. Nume proprii (transcrise)

Așa cum a fost semnalată și criticată și în DOOM 3 (p. 89), una dintre liniile de influență, destul de bine conturată, constă în preluarea numelor proprii așa cum au fost găsite în surse sau doar parțial adaptate, chiar dacă formele adaptate limbii române fie au fost deja înregistrate (cum e cazul lui *Joseph* în loc de *Iosif*, *Chekhov* în loc de *Cehov* ș.a.), fie pot fi obținute prin regulile de transcriere propuse în DOOM 3 și în alte lucrări. Exemplele pot pleca de la nume de personalități bine cunoscute – ce-i drept, nume oarecum internaționalizate – precum Djokovic (tenismen) pentru Djokovici sau Vucic (președintele Serbiei) pentru Vucici, dar și multe alte nume, precum cele din exemplele următoare:

„**Joseph** Stalin, liderul Uniunii Sovietice” (adevarul.ro, #963) // *Iosif*; „**Dynamo Kyiv** a suferit a doua înfrângere în campionat.” (sport.ro, #1188) // *Dinamo Kiev*; „**Yaroslava Mahuchikh**” (digisport.ro, #755) // *Iaroslava Mahucih*; „**Nikolai Trubetzkoy**” (europeanlibera.org, #696) // *Trubețkoi*; „**Andrei Sukhovetsky**” (hotnews.ro, #739) // *Suhovețki*; „**Vitaly Gerasimov**” (mediafax.ro, #1173) // *Vitali Gherasimov*; „Incendiile din regiunea **Krasnoyarsk**” (ziare.ro, #904) // *Krasnoiarsk*.

Influența englezei se face vizibilă prin folosirea lui *y* în loc de *i*, a lui *tz/ts* în loc de *ț*, a grupului *ge* în loc de *ghe*, *chi/che* în loc de *ci/ce*, *kh* în loc de *h* etc.

Uneori sursa englezească și traducerea automată pot duce la situații hilare, ca în următoarele două exemple:

1. „Complexul hotelier «Grădina bunicii» este situat în apropiere de satul **Dream**, la 7 kilometri de Kiev, pe autostrada Jitomir.” (ziare.com, #914) și 2. „Furnizorii activi de arme letale pentru regimul nazist de la Kiev sunt: Republica Cehă, Polonia, Slovenia, **Curcan**, Germania, Statele Unite ale Americii.” (ziare.com, #849).

În primul exemplu numele satului ucrainean, Мрія, care înseamnă „vis” în limba de origine, a fost tradus în engleză cu *Dream* și preluat ca atare în textul românesc în loc de *Mria*, iar în al doilea exemplu, englezescul *Turkey* a fost tradus în română cu „*Curcan*” (traducere valabilă pentru substantivul comun englezesc) în loc de *Turcia*.

3.3.2. Construcții cu superlativul relativ adjectival

În mod tradițional superlativul relativ al adjectivului contribuie la gradualizare și exprimă atingerea celui mai înalt nivel al unei însușiri atribuite unui obiect dintr-un

grup. După model englezesc însă superlativul relativ al adjectivului a căpătat o nouă valoare semantică într-o construcție în care este postpus unui numeral ordinal, exprimând criteriul după care se face o ierarhizare. Răspândirea acestei construcții este favorizată de comoditatea în exprimare și de concizia ei:

„**Al patrulea cel mai mare poluator** mondial cu dioxid de carbon face un anunț surpriză” (antena3.ro, #334) // *al patrulea poluator mondial cu dioxid de carbon ca mărime*; „**A cincea cea mai îndoliată** țară de pe planetă din cauza pandemiei” (libertatea.ro, #1174) // *A cincea țară de pe planetă ca grad de îndoliere*; „Vermont a avut a **12-a cea mai mare rată** de cazuri noi de COVID-19 din SUA.” (g4media.ro, #368) // *Vermont a avut a 12-a rată de cazuri noi de COVID-19 din SUA*.

O construcție similară este alcătuită din centrul substantival *top* urmat de un numeral cardinal care indică numărul de poziții din top și de un grup nominal conținând un superlativ relativ, care precizează criteriul de realizare a topului:

„în **top 100 cele mai mari firme** din România” (businessmagazin.ro, #1175) // *topul 100 al celor mai mari firme*; „Dacia Duster intră în premieră în **top 10 cele mai vândute SUV-uri** în Germania.” (digi24.ro, #1176) // *topul 10 al celor mai vândute SUV-uri*; „în **top 200 cei mai mari exportatori locali**” (zf.ro, #1179) // *topul 200 al celor mai mari exportatori*.

3.3.3. Separarea prin spațiu a prefixelor și prefixoidelor de bază

Prefixe și prefixoide precum *super*, *ultra*, *quasi/cvasi* sau *mega* sunt adjective în engleză, iar unele sunt adjective invariabile și în română (e.g. *anti*, *mega*, *super* etc.). În engleză acestea apar în mod obișnuit înaintea substantivului determinat ca orice adjectiv, însă acest mod de scriere (în poziție antepusă și separate prin spațiu de substantiv) s-a răspândit și în română, după cum se poate vedea în exemplele următoare:

„duritatea mesajului **anti american**” (g4media.ro, #661) // *antiamerican*;
 „construcția unui **mega proiect** imobiliar” (economedia.ro, #865) // *megaproiect*;
 „planeta 55 Cancri e **super fierbinte**” (descoperă.ro, #956), *super-fierbinte/superfierbinte*;
 „**Super promoție** care te încurajează” (realitatea.net, #957), // *super-promoție/superpromoție*;
 „acest kit **ultra modern**” (antena3.ro, #958), corect: *ultramodern*;
 „viața a revenit la o **cvasi normalitate**” (g4media.ro, #921) // *cvasinormalitate*.

Aceste elemente nu pot fi considerate adjective invariabile, pentru că adjectivele de acest tip sunt totdeauna postpuse pentru a nu bloca flexionarea substantivului (de pildă, în prezența unui adjectiv invariabil antepus, substantivul-centru nu ar putea fi articulat enclitic). Abaterea pe care o produce influența englezei constă în tratarea unor prefixe sau prefixoide drept adjective invariabile (de exemplu, *cvasi* sau *mega* – spre deosebire de *super* sau *ultra* – nu sunt adjective în română) și plasarea lor în poziție prenominală.

Trebuie adăugat că acest fenomen destul de răspândit poate fi influențat și de faptul că în presa digitală, foarte frecvent, cratima este suprimată acolo unde trebuie să apară:

„Le plimbă **de colo colo**” (hotnews.ro, #656) // *de colo-colo*; „**astă vară**” (adevarul.ro, #242) *astă-vară*; „**fast food**” (alephnews.ro, #672) // *fast-food*; „**prim ministru**” (hotnews.ro, #657; g4media.ro, #46, #922) // *prim-ministru*;

sau este prezentă contrar normei, de pildă la adăugarea articolului enclitic sau a desinenței de plural la cuvintele străine terminate în litere care se pronunță ca în română:

„**Kremlin-ul(ui)**” (pressone.ro, #707, #708) // *Kremlinul(ui)*; „**shooting-urile**” (a1.ro, #668) // *shootingurile*; „**cloud-ul** guvernamental” (hotnews.ro, #779) // *cloudul*; „**summit-ului**” (antena3.ro, #335) // *summitului*.

3.3.4. Suprimarea conjuncției *că* după verbe de „informare”

În limba engleză, conjuncția *that* poate fi suprimată după verbele uzuale de „informare” (i.e. verbe *dicendi*, de opinie, de asertare etc.), precum *a spune*, *a gândi*, *a sugera* etc. În urma monitorizării, am înregistrat suprimarea lui *că* (echivalentă cu englezescul *that*) după verbe ca *a spune*, *a anunța*, *a indica*, *a considera*, *a nega* ș.a., ca în exemplele următoare:

„Mary Civiello, [...], **a spus a fost egalitate** în privința afișării puterii de către cei doi lideri.” (digi24.ro, #72) // *a spus că a fost egalitate*; „**indicându-le au liber** să plece înspre vest” (adevărul.ro, #252) // *indicându-le că au liber*; „**Considerăm am adoptat** sancțiunile majore” (digi24.ro, #829) // *Considerăm că am adoptat*; „Gigantul jocurilor online care dezvoltă Fortnite **anunță va dona** încasările” (g4media.ro, #759) // *anunță că va dona*; „Ambasada Rusiei la Londra **a negat bombardamentul** maternității din Mariupol a vizat civili.” (g4media.ro, #729) // *a negat că bombardamentul*; „Nu în ultimul rând, Turcia **a anunțat va implementa** Convenția de la Montreux” (digi24.ro, #700) // *a anunțat că va implementa*.

Trebuie menționat că nu se poate stabili cu precizie dacă omiterea conjuncției *că* se datorează influenței englezești sau se înscrie în abaterea mai generală întâlnită în presă, de a omite cuvintele cu corp fonologic redus, așa cum s-a prezentat mai sus.

3.3.5. Lipsa morfemelor flexionare adăugate cu cratimă

Sub afluxul de sigle și nume proprii străine care au formă invariabilă, s-a renunțat la utilizarea morfemelor flexionare adăugate cu ajutorul cratimei, probabil tot după modelul englezesc, fapt susținut și de tendința minimului efort. De pildă, formulări precum *CEO-ul (companiei / lui) Ryanair* sau *programele BBC-ului* sunt concurate sau chiar înlocuite de cele de tipul *CEO Ryanair*, respectiv *programele*

BBC. Această preferință a fost semnalată și de Teleoacă (2003: 163) și acceptată de DOOM 3. Ce nu recomandă însă DOOM 3 (p. 172) este folosirea fără flexiune a cuvintelor flexionabile, care acum este frecventă, ca în *reporterii Realitatea (TV)* în loc de *reporterii Realității (TV)* / *reporterii postului Realitatea (TV)* sau *jurnaliștii Libertatea* în loc de *jurnaliștii Libertății*. Utilizarea fără flexiune a numelor proprii s-a extins până la formulări cu totul neacceptabile:

„Audi și Porsche se vor alătura **Formula 1**” și „Diess a declarat luni că **pregătirile Porsche** pentru intrarea în Formula 1 au fost puțin mai concrete” (g4media.ro, #884) // *Formulei 1*, respectiv *pregătirile de la Porche*; „**președintele Federația Națională** a Asociațiilor de Părinți” (alephnews.ro, #644) // *președintele Federației Naționale*; „discută despre **reconstruirea Ucraina**” (g4media, #853), // *reconstruirea Ucrainei*.

Este limpede că nici în acest caz nu se poate stabili exact în ce măsură această abatere se datorează influenței englezești sau fenomenului destul de larg răspândit în presă de a nu marca corect relațiile sintactice prin flexiunea cazuală, cum s-a descris în secțiunea 3.1.2.

4. CONCLUZII

Acest studiu a rezultat dintr-un proiect conceput pentru a veni în sprijinul publicului, prin care este monitorizată calitatea limbajului utilizat în presă. În cadrul acestui proiect a fost dezvoltată aplicația Cusurgiu (cusurgiu.ro) în a cărei bază de date au fost înregistrate numeroase fragmente culese din articole de presă care conțin probleme de limbă, analizate ulterior într-un raport dat publicității. Se preconizează ca această aplicație să fie accesibilă publicului larg.

Fără a intra în foarte multe detalii, studiul de față a încercat să schițeze o serie de tipuri de greșeli, frecvent întâlnite în limbajul presei. Studiul mai pune în discuție și unele erori de analiză lingvistică ale autorilor sau abateri datorate influenței limbii engleze. Toate acestea, prin frecvența lor ridicată, lasă impresia generală că limbajul presei nu se ridică la standardul de calitate dorit de public, dar ele pot fi evitate, dacă sunt conștientizate de către jurnaliști. Astfel, este necesar să se acorde mai mare atenție la folosirea diacriticelor, la marcarea relațiilor sintactice prin flexiune și acord, la evitarea suprimării cuvintelor scurte etc.

SIGLĂ

DOOM 3 – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (coord. Ioana Vintilă-Rădulescu), ediția a III-a revăzută și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold, 2021.

BIBLIOGRAFIE

- Bell, A., 1998, „Language and the Media”. *Annual Review of Applied Linguistics*, nr. 15, 23–41.
- Borțun, D., 2015, *Mareea neagră: limba română sub asediu. Greșeli de exprimare în mass-media din România*. Editura Tritonic.
- Codău, Al., 2018, *Limbaajul presei scrise din România în contextul crizei mediatică*. Editura Universitară.
- Jacquet, A., 2020, *Journalistes web et langue française. Entre devoir professionnel et contraintes de production*. Éditions de l'Université de Bruxelles.
- Pisarek, W., P. Barczyszyn-Madziarz, 2014, „Polish media studies between past and future. The role of the Press Research Centre (OBP) in Cracow”. *Central European Journal of Communication*, 12, 137–150.
- Reinke, K., 2005, *La langue à la télévision québécoise: aspects sociophonétiques*. Québec: Office québécois de la langue française.
- Teleoacă, D., 2003, „Greșeli morfosintactice în presa scrisă actuală din România”. LR 52 (4), 153–167.
- Vintilă-Rădulescu, I., 2009, „Limba presei românești de astăzi – o limbă de lemn?”, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*. București: Tritonic, 328–342.

ABOUT LANGUAGE ERRORS OF THE DIGITAL MASS MEDIA**Abstract**

This article brings into discussion the quality of the Romanian language in the digital mass media. It presents the achievements of a mass-media language monitoring project, which involves the development of a dedicated application, described in the article, and the recording in its database of numerous quotations with language problems. Based on the registered facts, the article tries to summarize some benchmarks regarding the state of the language in the online mass media by clustering linguistic deviations into three categories: technical editing mistakes, linguistic analysis errors, and deviations due to the influence of the English language.

DEZVOLTAREA CÂMPULUI LEXICO-SEMANTIC CU NUCLEUL SEMANTIC „SÂNGE” ÎN CINCI LIMBI ROMANICE

ANTONIA CIOLAC

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
antonia.ciolac@lingv.ro

Cuvinte-cheie: *câmp tematic, sem, arhisemem, concordanțe, trăsături contrastive.*

Keywords: *thematic field, sem, archisememe, equivalences, contrastive features.*

I. INTRODUCERE

Doamna Ioana Vintilă-Rădulescu este o distinsă romanistă, specialistă a domeniului galo-roman și a idiomurilor occitană și gasconă (Vintilă-Rădulescu: 1981, 2001 etc.). În același domeniu, abordat și de alți cercetători (cf. Bloomfield: 1933, 1984, Lehmann, Martin-Berthet: 2000, Lupu: 2019, Mel'čuk: 2013, Mellado-Blanco: 2014, Noreen: 2010, Pamies Bertrán: 2018, Petuhov: 2013, Picoche: 1997, Pottier: 1967, Riegel, Pellat, Rioul: 2002, Soutet, Mejri, Sfar: 2018 și Zuluaga Ospina: 1975), am întreprins, la rândul nostru, cercetări de analiză semantică structurală (componentială), aplicate frazeologiei romanice comparate (v. Ciolac: 2019, 2021). Formulăm, în cercetarea noastră, o serie de observații contrastive privind comportamentul câmpului onomasiologic cu nucleul semantic 'sânge' în acele cinci limbi romanice care sunt vorbite și recunoscute prin legislație lingvistică drept limbi oficiale depline, în entități geopolitice cu caracter statal, respectiv franceza, spaniola, italiana, portugheza și româna. Nu ne ocupăm aici de idiomurile romanice al căror uz este regional, ca retoromana, vorbită în anumite regiuni din Elveția și din Italia, sau catalana, utilizată în nordul Spaniei și în sudul insular al acesteia. Pentru franceză, spaniolă și portugheză, ne oprim și asupra varietăților americane, caracterizate de variație și de inovație semantică și lexicală. Pentru excerptarea materialului frazeologic, sursele lexicografice sunt variate, complexe și complementare, pentru a atinge reprezentativitatea: sunt atât dicționare tezaur, ca DLE/ DRAE, cât și dicționare explicative, ca DEX-ul, precum și dicționare de uz ale limbii, care sunt fie unilingve, ca Moliner, fie bilingve, ca *Diccionario universal francés-español*, și/ sau specializate în frazeologie, ca *Diccionario fraseológico documentado del español actual* (cf. *infra* Surse, Webografie).

Denumirea de „câmp onomasiologic”, desemnat sau descris de un arhisemem (fascicul de seme și hiperonim), este sinonimă cu aceea de „câmp lexico-semantic/

tematic/ conceptual”. Noțiunea de enunț *polilexematic*, *multilexematic* sau *multilexemic* sau de *polilexicalitate*, atunci când este supusă constrângerilor, este o bază a frazeologiei, conform lingvisticii americane, franceze și spaniole: „*phrasèmes = énoncé multilexémique non libre : la façon la plus générale de caractériser la notion de phrasème est de dire qu’un phrasème est un énoncé multilexémique non libre*” (Mel’čuk: 2013: 1–2), „*la polylexicalité est aux séquences figées ce que la polysémie est aux unités monolexicales*” (Mejri: 2003: 26), iar, conform lui Pamies Bertrán (2018: 67), „l’apparente infraction au critère de *polylexicalité* est résolue si on remplace ce terme par *polylexématicité*”. Câmpul onomasiologic al emoțiilor construit în jurul nucleului semantic ‘sânge’ depășește nivelul limbajului frazeologic, cvazispecial, fiind bine reprezentat din punct de vedere cantitativ și frecvențial în uzul limbajului general. O dovedesc bogăția, productivitatea lexicală și dinamismul semantic ale inventarelor frazeologice care își corespund în cele cinci limbi romanice tratate. Avem în vedere o serie de trăsături contrastive, cum sunt concordanțele lexicale (sau corespondențe formale sprijinite de semantică) și trăsăturile specifice.

II. CONCORDANȚE LEXICALE ÎNTRE FRANCEZĂ, SPANIOLĂ ȘI ROMÂNĂ

Prezentăm întâi grupuri de concordanțe (corespondențe) sau *echivalențe semantice și lexicale aproape literale*, neregistrate de surse drept calcuri lexicale, între franceză, spaniolă și română, limbi care se pot grupa împreună în acest câmp. Apoi, prezentăm concordanțele acestora cu italiana sau cu portugheza, limbi care prezintă numeroase specificități.

II.1. PRIMA CONCORDANȚĂ

Din subcâmpul tematic descris de arhisememul CALM, vecin cu subcâmpul LAȘITATE, avem în franceză *avoir du sang-froid* ‘a fi indiferent, -ă, glacial, -ă’, cu glosarea franceză „*avoir un/ le sang froid : être glacial, indifférent*”, antonim al frazemului *avoir le sang chaud* ‘être ardent ou irascible’ (TLFi, s.v. *sang*, 10. a), iar în română, (*a avea sânge(-)rece*. În spaniolă, figurează *tener poca sangre (uno)* ‘a fi moale cineva’ și *perder la sangre fría/ su [sangre] fría* ‘a-și pierde controlul’, antonime ale frazemelor franceze sinonime *conserver son sang froid*, *garder son sang froid/ sang-froid*.

Sang-froid este un substantiv comun compus, de genul masculin, invariabil, aflat în curs de sudare în limba franceză contemporană, la fel ca **sânge rece** în română, ca sintagmă frazeologică nominală scurtă cu ortografia ezitantă privind prezența sau absența cratimei.

Asocierea dintre adjectivul calificativ cu sensul ‘rece’ și substantivul (cu sensul) ‘sânge’ îmbină semele contrare [+rece] cu cel obligatoriu [+cald] al substantivului

‘sânge’. Adjectivul francez este acordat la masculin, cel spaniol, la feminin, iar în română însoțește un substantiv neutru.

II.2. A DOUA CONCORDANȚĂ

În subcâmpul lexico-semantic definit de arhisememele EMOȚIE VIOLENTĂ, FURIE, MÂNIE, EXALTARE, situat între cele trei câmpuri semantice descrise de arhisememele CURAJ, NEBUNIE și NECUGETARE, avem în franceză frazemul *avoir le sang qui bout/ bouillonne/ pétille dans ses veines/ dans les veines* ‘mânie, supărare; a-i fierbe sângele în vine’, ‘a cădea pradă unei emoții violente’, sinonim cu expresia franceză *son/ mon sang n’a fait qu’un tour* (TILFi, s.v. *sang*), dar și cu frazemul francez *faire bouillir le sang à/ de quelqu’un* ‘a emoționa’. În spaniolă, frazemul echivalent este *arderle/ bullirle/ hervirle la sangre (a uno)*, iar în română, *a fierbe/ a clocoti sângele (în cineva), a-i clocoti sângele în vine (cuiva), a clocoti sângele în vinele cuiva*.

Semele obligatorii ale verbelor franceze, spaniole și române cu sensuri sinonime ‘a arde, a clocoti, a fierbe, a spuma/a bulbuci’ sunt [+temperatură foarte ridicată] și [+modificarea proprietăților chimice ale unui lichid], care intră în contradicție cu semele obligatorii ale nucleului semantic frazeologic ‘sânge’, [+lichid organic], [+semivâscos], dar și cu semele facultative ale acestuia, ‘care circulă’: [+în mișcare liniștită continuă echilibrată], [+mișcare nu foarte rapidă].

II.3. A TREIA CONCORDANȚĂ

În același (sub)câmp semantic EMOȚIE VIOLENTĂ, FURIE, MÂNIE, EXALTARE, mai întâlnim în franceză *monter le sang à la tête/ au visage (à quelqu’un)*, iar în română *a i se urca sângele la cap (cuiva)*, cu variantele *a i se urca* (sau: *a-i năvăli, a i se sui, a-i da* etc.) (*cuiva*) *sângele în obraz* (sau: *la cap, în față*). Frazemul francez *monter le sang à la tête/ au visage (à quelqu’un)* este înregistrat în dicționarul PRob-e 2012, 2020, s.v. *sang*, nu cu forma de infinitiv a verbului regent – *monter* –, ci cu forma conjugată – *qui monte*, în contextul de utilizare: *Sang qui monte à la tête, au visage*. Avem în spaniolă frazelele corespondente *subírsele la sangre a la cabeza (a uno/ a alguien)*. PRob-e 2012, 2020, s.v. *sang*, mai oferă frazemul *Mon/ son sang n’a fait qu’un tour* (sub 2), de asemenea înregistrat numai cu forma verbală conjugată la modul indicativ, timpul prezent. Sinonimele sale sunt variantele franceze *avoir le sang qui bout/ bouillonne/ pétille dans ses veines/ dans les veines*.

Opoziția lexicală dintre semele verbului ‘a urca’ și acelea ale nucleului semantic frazeologic ‘sânge’ constă în asocierea semelor contrare următoare: *semele obligatorii* ale verbului ‘a urca’, [+mișcare ascendentă], [+mișcare bruscă], [+într-un singur sens], [+acumulare la cap] și posibil [+foarte cald], cu *semele facultative* ale nucleului semantic frazeologic ‘sânge’, ‘care circulă’: [+în mișcare

liniștită continuă echilibrată], [+nu foarte rapidă], [+în interiorul venelor și al arterelor], [+în două sensuri: de la inimă spre organe și de la organe spre inimă], [+prin tot organismul] și ‘care prezintă’: [+presiune în vene și artere = tensiune arterială], [+calități indispensabile vieții]. Semului obligatoriu [+cald] al lui ‘sânge’ îi corespunde semul obligatoriu, posibil existent și întărit aici, [+foarte cald], al verbului ‘urca’.

II.4. A PATRA CONCORDANȚĂ

Din (sub)câmpul lexico-semantic descris de arhisememul NELINIȘTE, face parte frazemul francez *se faire du mauvais sang* ‘a se neliniși’, tradus cu frazemul românesc *a-și face/ a-i face (cuiva) sânge rău*. În spaniolă, frazemul echivalent este *quemarse la sangre* ‘preocuparse mucho’. Alt frazem spaniol echivalent este *hacer(se) mala sangre (alguien)*, glosat ‘a-și face sânge rău cineva’ (DSR 2009), cu sensul spaniol ‘mortificarse, sentir incomodidad y no poder remediar’ (ST 1997).

Frazeologia spaniolă mai dezvoltă, prin mijloace lexico-gramaticale (negația gramaticală a verbului), un antonim al frazemului *hacer(se) mala sangre (alguien)*, *no hacerse mala sangre (uno/ alguien)* ‘a nu-și face sânge rău’ (DSR 2009), ca în exemplul *no te hagas mala sangre! ‘nu-ți face sânge rău!’*. Echivalentele sale sunt unul aparent mai puțin frecvent în franceză *ne pas se faire de/ du mauvais sang*, iar în română, *a nu-și face/ a nu-i face (cuiva) sânge rău*.

DLE/ DRAE consemnează atât frazemul nominal *mala sangre*, scris în două cuvinte, cât și frazemul verbal *hacerse alguien mala sangre*, ambele sub intrarea *sangre*. Frazemul nominal *mala sangre* ajunge să fie folosit în spaniolă ca o unitate sudată, scrisă fie în două cuvinte, *mala sangre*, fie într-unul singur: *malasangre*. Înregistrat separat, are o valoare gramaticală fie adjectivală, ‘cu înclinații rele’ (fiind folosit în alt frazem verbal, *tener alguien mala sangre/ malasangre* ‘a avea cineva un caracter rău, sucit, strâmb, răzbunător’), fie de substantiv comun feminin, ‘înclinații rele, caracter vindicativ, răzbunător’.

Substantivul feminin sudat *malasangre* are următoarele sinonime: *rencor, resentimiento, animadversión, enemistad, encono, hostilidad, resentido, odio, discordia, animosidad, despecho, rencilla, cólera, pelea, venganza*. Sintagma frazeologică nominală *buena sangre* nu este înregistrată în DLE/ DRAE sub o intrare separată *buena sangre* (aceasta prezentând un grad de sudare mai mic), ci numai sub intrarea *sangre*, în două cuvinte, ca substantiv feminin, ‘înclinații bune’. Din datele lexicografice, rezultă că uzul celor două sintagme frazeologice nominale, *buena sangre* și *mala sangre*, deși există în spaniola europeană, este mai bine dezvoltat în spaniola americană. Acestea două sunt antonime și, în linii mari, înseamnă, respectiv, ‘om bun’ și ‘om rău’, iar expresia *buena sangre* este mai rar folosită în ambele varietăți de spaniolă.

Grupul frazeologic prezintă echivalențe literale: verbul fr. *se faire* – sp. *hacerse* – rom. *a-și face*, la diateza pronominală + substantivul obiect direct fr.

sang – sp. *sangre* – rom. *sânge* ‘sânge’. Avem o echivalență aproximativă între determinanții francezi ai substantivului *sang* (articolul partitiv masculin sg. *du* și adjectivul calificativ la masculin sg. *mauvais* ‘rău’) și determinantul spaniol (adjectivul feminin sg. *mala* ‘rău, rea’) al substantivului *sangre*, nearticulat, la fel ca determinatul român (*sânge rău*). Agentul/ actantul uman este subiectul neexprimat al verbului frazeologic.

Se operează asocierea între semele obligatorii [+valoare etică negativă], [+în stare proastă], [+prost], [+deteriorat] ale adjectivului calificativ ‘rău, rea’ și semele substantivului ‘sânge’: semele obligatorii [+lichid...organic], [+componentă a corpului animat al ființelor vertebrate, deci și a corpului uman], [+semivâscos], [+masificat], [+roșu], [+cald], [+nenumerabil] și semele facultative ‘care circulă’: [+în mișcare liniștită continuă echilibrată], [+nu foarte rapidă], [+în interiorul venelor și al arterelor], [+în două sensuri: de la inimă spre organe și de la organe spre inimă], [+prin tot organismul], [+format din plasmă+globule roșii și albe+plachete în suspensie], [+care transportă oxigen, fosfolipide și glucide] și ‘care prezintă’: [+presiune în vene și artere = tensiune arterială], [+calități indispensabile vieții]. Asocierea este bazată pe contradicția dintre *rău*, exprimat prin adjectivul calificativ cu semul [-bun], și semul [+bun], asociat sângelui și calităților sale nutritive, necesare vieții.

III. CONCORDANȚE LEXICALE CU ITALIANA SAU CU PORTUGHEZA

Trăsături specifice portughezei constau în concordanțele directe portugheze – spaniole în structura de bază a construcțiilor frazeologice, de tipul portughez cu *ter* + *sangue* versus spaniol cu *tener* + *sangre*, în care port. *sangue*/ sp. *sangre* este nearticulat sau articular hotărât.

Sintagma nominală frazeologică portugheză *sangue ruim* are sensul literal ‘sânge dezagreabil, dezgustător, urât mirositor, prost, stricat, rău’ și un sens figurat ‘om rău’ (printre altele). Cu sensul ‘om rău’, sintagma frazeologică nominală *sangue ruim* are referent uman și funcționează ca un substantiv compus ambigen, cu formă de plural s.m.f. *sangues ruins* (*sangue ruim* sg., s.m.f.). Prezintă concordanțe aproximative cu frazemul spaniol *puerle a alguien la sangre*, dar și cu sintagmele frastice spaniole europene și americane *buena sangre* și *mala sangre/ malasangre*, care înseamnă, respectiv, ‘om bun’ și ‘om rău’. Este conotată peiorativ. Are și perechea sa antonimică frastică *sangue bom*, conotată meliorativ, literal ‘sânge bun’, cu sensul figurat ‘prieten, camarad, om favorabil, prietenos; om bun’ (cf. *infra* Trăsături specifice lexicale).

Prin intermediul perechii frastice nominale antonimice *sangue ruim* ‘om rău’ și *sangue bom* ‘om bun’, portugheza mai concordă și cu frazelele italiene al căror sens figurat este ‘a-și face sânge rău, a se amărî (cineva)’: *avere il sangue guasto* (*qualcuno*), literal ‘a avea sângele stricat (cineva)’, *farsi sangue guasto/ farsi il*

sangue guasto (qualcuno), literal ‘a-și face sânge stricat (cineva)’, *guastarsi il sangue (qualcuno)*, literal ‘a-și strica sângele (cineva)’, și *farsi sangue marcio/ farsi il sangue marcio (qualcuno)*, literal ‘a-și face sânge putred/ putrezit, a-și face sânge stricat (cineva)’. Glosăm câteva cuvinte italiene: adj. *marcio* ‘putred, putrezit, stricat’, *guasto* ‘corupt, moleșit, mort, nesimțitor, veștejit’, *guastare* vb. ‘a strica, a distruge’, s.m. ‘răsfățare, deteriorare’. Câmpul conceptual desemnat de arhisememul CALITĂȚI PERSONALE BUNE versus RELE este, deci, comun spaniolei și portughezei. Asemănarea portughezei cu italiana în frazelele enumerate anterior se bazează pe prezența, atât în portugheză, cât și în italiană, a adjectivelor calificative peiorative cu sensuri apropiate: adjectivul portughez *ruim* și adjectivul italian *guasto, marcio* ‘stricat, putred’, precum și verbul italian derivat cu forma reflexivă *guastarsi* ‘a-și strica... (ceva)’. Celelalte verbe frastice italiene, *avere* și *fare*, cu forma reflexivă *farsi* ‘a-și face’, sunt în frazeologie simple auxiliare semantice sau lexicale.

Portugheza mai prezintă concordanțe cu franceza, între expresia portugheză *de sangue frio* și cea franceză *de sang froid/ de sang-froid*. Expresia franceză are sensurile adjectival ‘cu sânge rece (animale; om)’ și adverbial ‘cu sânge rece, calculat, în mod placid, fără sentimente’. Unitatea frastică portugheză *sangue frio* este o sintagmă frazeologică nominală care funcționează ca un substantiv compus ‘animale cu sânge rece’; însoțit de prepoziția *de*, acesta capătă numai valoarea morfologică de locuțiune adjectivală, cu sensurile ‘(despre animale, literal) cu sânge rece: variabil, în funcție de temperatura mediului, ex. reptilele, amfibienii, vertebratele cu circulația incompletă; (despre oameni: figurat) placid, calculat’. În schimb, unitatea frastică franceză *sang-froid* este un substantiv comun compus, sudat. Ambele frazeme, cel portughez, *de sangue frio*, și cel francez, *de sang froid/ de sang-froid*, au sensul ‘(cu) lipsă de sentimente, răceală psihologică, calcul, indiferență, placiditate’. Ambele aflate la interfața dintre sintaxă și semantică, sintagma frazeologică portugheză *de sangue frio* este numai locuțiune adjectivală, în timp ce echivalentul francez *de sang froid/ de sang-froid* este atât locuțiune adjectivală, cât și locuțiune adverbială. Româna nu posedă o construcție asemănătoare pe plan lexical, echivalentul frazeologic românesc fiind *cu sânge rece*. În portugheză, mai există și membrul antonimic al perechii ce conține construcția discutată, *de sangue quente* ‘(zoologie: animale) cu sânge cald; (figurat) pasional arzător’, care, la fel ca portughezul *de sangue frio*, este numai locuțiune adjectivală. Franceza nu posedă un echivalent al antonimului frazeologic portughez.

Spaniola folosește grupurile nominale frazeologice echivalente *de sangre caliente* și *de sangre fría* numai cu valoarea morfologică de locuțiune adjectivală și cu sensul lor literal, strict zoologic, respectiv ‘(animale) cu sânge cald (cu temperatura corpului independentă de mediu)’ și ‘(animale) cu sânge rece (cu temperatura corpului dependentă de mediu)’. În schimb, italiana are o construcție oarecum echivalentă semantic cu portugheza, constând într-o pereche de antonime, însă neconcordantă pe plan strict lexical nici cu portugheza, nici cu franceza:

a sangue caldo și *a sangue freddo*. Acestea din urmă sunt frazeme care cumulează ambele valori morfologice de locuțiune adjectivală și adverbială, care au atât înțelesul zoologic, asociat valorii de locuțiune adjectivală (‘animale cu sânge cald sau rece’), cât și pe acela asociat valorii de locuțiune adverbială (‘cu impulsivitate sau cu calm’).

Între câmpurile semantice ale portughezei și ale italienei mai există câteva tendințe de concordanțe (parțiale), care privesc câmpurile conceptuale următoare: câmpul desemnat de arhisememele *Pasiune, temperament puternic, dinamism, impulsivitate, furie, mânie, supărare, tulburare*, câmpul desemnat de arhisememele *Sacrificiu, efort, străduțare, muncă*, câmpul descris de arhisememele *Tristețe, amărăciune, supărare, neliniște*, câmpul descris de arhisememele *Teamă, lașitate*, câmpul *Calm, echilibru, liniște, placiditate, imperturbabilitate (+ curaj)*, câmpul *Curaj*, câmpul *Înțelegere interumană bună versus înțelegere interumană proastă* (sau *Bună înțelegere versus proastă înțelegere*). Acest din urmă câmp este comun numai italienei și portughezei.

Mai constatăm o echivalență semantică între portugheză și celelalte patru limbi romanice, aceea din câmpul semantic descris de arhisememul CURAJ, portughezul *ter sangue nas veias (alguém)*, care corespunde frazemelor spaniol american *tener sangre en las venas (alguien)* (antonim al frazemului spaniol european *no tener sangre en las venas alguien*), italian *non avere sangue nelle vene/ non aver... (qualcuno)* (și se pare că, în italiană, ca și în spaniola europeană, există numai membrul negat al perechii de antonime), francez *avoir du sang dans les veines (quelqu'un)* și românesc *a avea sânge în vine (cineva)* ‘a avea curaj; a fi hotărât, curajos, energic (cineva)’.

Româna și italiana posedă în comun câmpul – EREDITATE, TRĂSĂTURI EREDITARE ȘI FAMILIALE IDENTITARE, CALITĂȚI UMANE POZITIVE, reprezentat prin frazele pragmatice (sau propoziționale) italian *il sangue non è acqua!* și românești *sângele nu se face apă/ sângele apă nu se face!*, care au sensul figurat: ‘ereditatea, trăsăturile ereditare, legăturile de familie și rudenția de sânge sunt mai importante decât despărțirile sau eventualele divergențe care pot apărea între rudele de sânge’.

Portugheza are concordanțe majoritare cu spaniola, în primul rând, dar parțial și cu franceza și deci, italiana. Italiana, franceza, spaniola și portugheza au mai multe cuvinte comune incluse în expresiile la care ne referim: adjectivele port. *frio*, în (*sangue*) *frio* (adj.f. *fria*), sp. *fría*, în (*sangre*) *fría* (adj.m. *frío*), fr. *froid*, în (*sang-*) *froid* (adj.f. *froide*) și it. *freddo*, în (*sangue*) *freddo* (adj.f. *fredda*). Toate provin din etimonul latin *frīgīdus* ‘rece’ (echivalent lexical românesc: substantivul neutru *frig, friguri* < substantivul neutru latinesc *frīgūs, frigoris* ‘frig; frică; placiditate’). În schimb, în română, adjectivul *rece*, în frazemul (*sânge*) *rece*, provine din etimonul latinesc *recens* ‘proaspăt, recent’, distinct de celelalte etimoane enumerate. S-ar putea considera că în aceste expresii apar mai puține cuvinte comune celor două limbi, portugheza și româna. S-ar putea vorbi, astfel, mai degrabă despre o asemănare a structurii lexicale dintre română și portugheză, cel puțin în sintagma frastică nominală *sânge rece*.

În franceză și română, avem expresii apropiate semantic, neidentice pe plan lexical, într-un câmp semantic echivalent, PASIUNE, dar mai larg, nuanțat de semele [+obișnuință] și [+interacțiune umană] în franceză și numai [+obișnuință] și [-interacțiune umană] în română: frazele franceze *avoir quelqu'un dans le sang* (argou) 'a iubi pasional (cineva pe altcineva)' și *avoir quelque chose dans le sang* versus românescul *a avea ceva în sânge (cineva)* 'a avea (cineva) o pasiune, un talent înnăscut pentru ceva, obișnuința de a.../ a obișnui să (facă o anumită acțiune cineva)'.

Toate cele cinci limbi romanice posedă în comun și nucleul semantic substantival secundar cu sensul 'vine'. Acesta are un rol semantic mai slab, căci poate lipsi, fără să schimbe sensul frazemului. Este utilizat numai la plural în frazele din inventarul cu nucleul semantic principal 'sânge', articulat hotărât în cele cinci limbi romanice, cu excepția românei. Aceasta îl folosește numai la pluralul nearticulat: franceză s.f.pl. (*les*) *veines*, spaniolă s.f.pl. (*las*) *venas*, română s.f.pl. *vine* (nearticulat), italiană s.f.pl. (*le*) *vene*, portugheză s.f.pl. (*as*) *veias*.

IV. TRĂSĂTURI SPECIFICE LEXICALE

În ceea ce privește morfologia lexicală a nucleului semantic 'sânge' și uzul acesteia, există anumite diferențe între limbile romanice. Nucleul semantic substantival 'sânge' are genul masculin concordant în trei limbi romanice: franceza, s.m. *sang*, pl. *sangs*, italiana, s.m. *sangue*, pl. *sangui*, și portugheza, s.m. *sangue*, pl. *sangues*. În schimb, spaniola are substantivul comun *sangre* de genul feminin, cu pluralul *sangres*, iar substantivul comun *sânge* are în română genul neutru, cu pluralul *sânghiuri*. Ar mai trebui precizate o serie de observații, care urmează *infra*.

Numai franceza folosește și pluralul substantivului masculin *sang* în unele frazele ce admit câte o variantă frazeologică în care substantivul nucleu este folosit cu același sens la singular și la plural: *se manger/ se ronger le sang/ les sangs*, *tourner le sang/ les sangs* (*à quelqu'un*) și *faire tourner/ retourner le sang/ les sangs* (*à quelqu'un*). Dezvoltările sau sinonimele frazeologice franceze ale acestor locuțiuni lexicale au nucleul semantic folosit numai la plural: *se faire des sangs*, *se rouiller les sangs*, *se tourner les sangs*, *en avoir les sangs tournés*. În franceza canadiană, este mai bine dezvoltată frazeologia cu nucleul plural *les sangs*. Specific canadiene sunt: *C'est dans les sangs !* 'Este înnăscut!', *repandre ses sangs* = 'retrouver/ reprendre son sang-froid', *se changer/ se calmer/ se refroidir les sangs* 'a se calma după un moment de furie' (Mic dict.).

Româna nu utilizează deloc substantivul neutru *sânge* la plural, nici în frazeologia cu nucleul semantic *sânge*, nici în limbajul modern general. Pluralul românesc *sânghiuri* aparține fie variantei populare, fie cronolectului vechi al românei. Nici spaniola, nici portugheza nu utilizează în frazeologia cu nucleul

semantic ‘sânge’, în varianta modernă curentă, formele de plural, respectiv: sp. s.f.pl. *sangres* (s.f.sg. *sangre*), port. s.m.pl. *sangués* (s.m.sg. *sangue*). În schimb, deși în frazeologia discutată nu folosește pluralul, s.m.pl. *sanguis* (s.m.sg. *sanguis*), italiana cunoaște un uz mai rar al pluralului *sanguis*. În mod curent, în italiană, *sangue* s.m. are un sens literal propriu ‘sânge: lichid vital’ și două sensuri figurate, ‘temperament sau stare de spirit’ și ‘relație de familie sau transmitere genetică sau spirituală’. La toate aceste trei sensuri, italianul *sangue* este nenumărabil și folosit numai la singular. În schimb, în italiană, pluralul *sanguis* are și un al patrulea sens, mai rar, asociat câmpului semantic ‘familie; descendență’.

Româna mai are și patru nuclee semantice secundare, pe lângă nucleul semantic principal *sânge*. Acestea sunt, în ordinea frecvenței: 1) rom. *cap*, 2) rom. *față*, 3) rom. *obraz*, 4) rom. *inimă*.

Spaniola are două asemenea nuclee semantice secundare: 1) *cabeza* ‘cap’ și 2) spaniolul american *cara* ‘față’. Cu nucleul secundar american *cara*, frazemul din spaniola comună metropolitană negat *no tener sangre en las venas* are sinonimele frastice americane din (câmpul PASIUNE) *no tener sangre en la cara (alguien)*, *sin sangre en la cara* (locuțiune adjectivală) și *ser sin sangre en la cara (alguien)* ‘a fi placid; dar și: a fi necinstit, nerușinat, obraznic cineva’, precum și antonimul american al acestora, *tener sangre en la cara (alguien)* ‘a fi cinstit, parolist, de încredere (cineva)’ (v., în spaniola comună, adjectivul *descarado* ‘obraznic, neobrăzat’ și substantivele masculin *descaro* și feminin *desvergüenza* ‘neobrăzare, obrăznicie’). De altfel, spaniola are un inventar frastic extrem de diversificat cu nucleul semantic *sangre*. Totuși, spaniola de referință, metropolitană, posedă și unele câmpuri („locuri”) lexicale goale, pe care le umple spaniola americană, aceasta prezentând unele inovații lexicale față de spaniola europeană, de exemplu: (câmpul CURAJ) *tener sangre en las venas (alguien)*, precum și *tener/ llevar sangre torera en las venas (alguien)* ‘a fi combativ (cineva)’, *tener la sangre pesada/ ser de sangre pesada (Mexic)/ ser pesado de sangre (alguien)* (Chile) ‘a fi combativ; a fi neplăcut (cineva)’ (cf. Ciolac: 2021). Toate frazele menționate aici există numai în spaniola americană.

Italiana posedă trei tipuri posibile de nuclee semantice secundare: 1) tipul somatic uman, it. *testa* ‘cap’; 2) tipul neuman și neanimat, dar care prin metaforă reprezintă omul; 2a) it. *pietra*, pl. *pietre* ‘piatră, pietre’ sau 2b) it. *rapa*, pl. *rape* ‘nap curcesc’ sau ‘sfeclă’; precum și 3) tipul neanimat, dar calificativ și metaforic uman, it. *rosso*, care apare în sintagma frazeologică nominală *rosso-sangue/ rosso sangue*, în care *rosso* este adjectiv invariabil.

Portugheza prezintă trei nuclee semantice secundare și se apropie, astfel, de română, care prezintă patru asemenea nuclee: 1) s.f. *bochecha* ‘obraz’, 2) s.f. *cara* ‘față’, 3) s.f. *cabeça* ‘cap’, cu varianta grupului substantival masculin singular (*o*) *pico da cabeça* ‘vârf al capului, vârful capului’ (Drăghici: 2009: *passim*). Cu nucleul semantic secundar *bochecha* ‘obraz’, figurează frazele următoare: *dar-lhe o sangue na bochecha (a alguém)*, *invadir-lhe o sangue na bochecha (a alguém)*, *subir-se-lhe o sangue na bochecha (a alguém)*, *não ter mais pinga de*

sangue na bochecha (alguém) ‘a muri de frică cineva’ (ultimul frazem însemnând literal: ‘a nu mai avea nicio picătură de sânge în obraz’). Cu nucleul semantic secundar **cara**, figurează frazele următoare: *dar-lhe o sangue na cara (a alguém)*, *invadir-lhe o sangue na cara (a alguém)*, *subir-se-lhe o sangue na cara (a alguém)*. Cu nucleul semantic secundar **cabeça**, apar frazele următoare: *invadir-lhe todo o sangue na cabeça (a alguém)*, *subir o sangue à cabeça (de alguém)*, *subir-se-lhe todo o sangue na cabeça (a alguém)*. Cu nucleul semantic secundar care este varianta lui **cabeça**, în grupul substantival (**o**) **pico da cabeça**, menționăm: *invadir-lhe todo o sangue no pico da cabeça (a alguém)*, *subir-se-lhe todo o sangue no pico da cabeça (a alguém)*. Aceste fraze înseamnă în portugheză, în sens figurat, ‘a clocoti de mânie și de furie, a fi mânios, a se înfuria (cineva)’. Sensurile literale ale acestor fraze portugheze sunt legate de acelea literale ale nucleelor frastice gramaticale verbale, *dar* ‘a da’, *invadir* ‘a năvăli’, *subir* ‘a urca’, *subirse* ‘a se urca’, urmate de obiecte indirecte, exprimate prin agent uman. Nucleele semantice secundare portugheze s.f. **cabeça** și grupul substantival m.sg. (**o**) **pico da cabeça** pot apărea însoțite în sintagma frastică și de un adjectiv pronominal intensificator/cuantificator, port. **todo** ‘tot’, aplicat nucleului semantic substantival **sangue**: *invadir-lhe todo o sangue na cabeça (a alguém)*, *subir-se-lhe todo o sangue na cabeça (a alguém)*, ambele înseamnând ‘a i se sui tot sângele la cap (cuiva)’, *invadir-lhe todo o sangue no pico da cabeça (a alguém)*, *subir-se-lhe todo o sangue no pico da cabeça (a alguém)*, ultimele două fraze înseamnând ‘a i se sui tot sângele în vârful capului (cuiva)’. De asemenea, la fel ca în grupul nominal românesc (**nicio**) **picătură de sânge**, în portugheză există și procedul de cuantificare și intensificare a nucleului semantic **sangue** cu ajutorul substantivului **pinga** ‘picătură’, folosit în grupul nominal **pinga de sangue** ‘picătură de sânge’: *não ter mais pinga de sangue na bochecha (alguém)*, cu echivalentul frastic literal românesc *a nu mai avea nicio picătură de sânge în obraz* ‘a se speria foarte tare, a muri de frică (cineva)’.

Portugheza pare mai slab reprezentată cantitativ decât celelalte limbi romanice occidentale, în câmpul onomasiologic cu nucleul semantic (**o**) **sangue**, dar totuși prezintă concordanțe importante cu acestea, în special cu italiana și aproape literale cu spaniola (cf. *supra* Concordanțe lexicale cu italiana sau cu portugheza). În portugheză, dacă există câteva câmpuri conceptuale care conțin unități frastice mai puține, în schimb o serie de câmpuri tematice sunt complet goale: – *Capacități umane scăzute, imposibilitate*, – *Capacități umane de autocontrol, curaj, dar și capacități de conducere/șefie* (engl. *leadership* și – *Trăsături ereditare și familiale identitare, calități umane pozitive*.

În câmpurile tematice care în portugheză au fraze mai puțin numeroase, există anumite echivalențe sau concordanțe semantice între portugheză și italiană, dar fără echivalențe lexicale, literale. Astfel, din câmpul tematic desemnat de arhisememele ÎNȚELEGERE INTERUMANĂ BUNĂ versus ÎNȚELEGERE INTERUMANĂ PROASTĂ, strict specific, în egală măsură, numai italienei și portughezei (dar comun englezei: *to be bad blood between someone and another*),

înregistrăm unitățile frastice următoare: portughezul *estar a fogo e a sangue* (*alguém com outra pessoa*), literal ‘a fi la foc și la sânge (cineva cu altcineva)’, iar figurat ‘a dușmăni de moarte (cineva pe altcineva)’, dar și frazemul portughez *sangue ruim*, care, în altă accepțiune a sa, folosit numai la singular, mai înseamnă și ‘înțelegere/ relație proastă între două sau mai multe persoane’; portugheza nu deține antonime frastice cu sensul meliorativ de ‘bună înțelegere’.

În italiană, prima serie frazeologică din câmpul ÎNȚELEGERE INTERUMANĂ BUNĂ versus ÎNȚELEGERE INTERUMANĂ PROASTĂ, sinonimă numai cu frazele portugheze ‘proastă înțelegere’, este: *avere il sangue guasto* (*qualcuno*); *cattivo sangue correre* / *cattivo sangue scorrere* / *correre cattivo sangue* / *esserci cattivo sangue* / *non correre buon sangue* (*con qualcuno; tra qualcuno e qualcun altro; fra qualcuno e qualcun altro*); *offendere a sangue* (*qualcuno qualcun altro*); *sangue nero*, cu sensul ‘a se avea prost, a se înțelege prost, a fi în relații rele cineva cu altcineva; a se dușmăni (de moarte), a (se) urî cineva cu(/ pe) altcineva’. Înțelesul literal al frazemului italian *correre cattivo sangue* (*con qualcuno; tra qualcuno e qualcun altro; fra qualcuno e qualcun altro*) este ‘a curge sânge rău, ticălos, netrebnic, murdar, dezagreabil, invidios (între cineva și altcineva)’ și al frazemului italian *sangue nero* este ‘sânge negru’.

A doua serie frazeologică ‘a se înțelege bine (cineva cu altcineva)’, antonimă în raport cu prima, este specifică exclusiv italienei și cuprinde frazele următoare: *avere a sangue* (*qualcuno qualcun altro*); *avere buon sangue con qualcuno* (*qualcuno altro*); *buon sangue correre* / *buon sangue scorrere* (*con qualcuno; tra qualcuno e qualcun altro; fra qualcuno e qualcun altro*) ‘a se înțelege bine, a iubi cineva pe/ a se iubi cu/ altcineva’.

Cu toate acestea, portugheza posedă și, cel puțin, trei câmpuri tematice care îi sunt specifice, integral sau parțial, numai ei: a) TRISTEȚE CU DEZGUST SAU CU DECEPTIE, unde trăsătura semantică ‘tristețe’ este conotată cu semele peiorative [+dezgust] și/ sau [+decepție], *chorar lágrimas de sangue*, cu varianta sa, *verter lágrimas de sangue* (*alguém*), cu sensurile literale ‘a plânge lacrimi de sânge/ cu lacrimi de sânge; a vărsa lacrimi de sânge’ și figurat portughez ‘ter profundo desgosto’, ‘a fi profund dezgustat,-ă / trist,-ă, a vărsa lacrimi amare, a plânge în pumni’; tot din acest câmp face parte locuțiunea adverbială *com lágrimas de sangue*, cu sensul literal ‘cu lacrimi de sânge, cu lacrimi amare’ și figurat ‘cu multă tristețe’; b) ÎNȚELEGERE INTERUMANĂ BUNĂ versus ÎNȚELEGERE INTERUMANĂ PROASTĂ, care este comun cu italiana; din aceasta, portugheza selectează numai unitățile peiorative, conotate cu nuanța semantică minus [-], *estar a fogo e a sangue* ‘a dușmăni de moarte’ și *sangue ruim* ‘înțelegere/ relație proastă între două sau mai multe persoane’ (cf. imediat *supra*); c) CALITĂȚI PERSONALE BUNE versus RELE, comun cu spaniola americană: portugheză *sangue bom* versus *sangue ruim*, spaniolă *buena sangre* versus *mala sangre/ malasangre* ‘om bun’ versus ‘om rău’.

În portugheză, cel mai bine reprezentat este câmpul conceptual desemnat de arhisememele PASIUNE, TEMPERAMENT PUTERNIC, DINAMISM, IMPULSIVITATE, FURIE, MÂNIE, SUPĂRARE, TULBURARE, care provine din câmpul STARE NATURALĂ, BIOLOGICĂ (din domeniile BIOLOGIEI sau al ZOOLOGIEI) cu posibile extensii de sens figurate (învecinându-se cu câmpul TRISTEȚE, AMĂRĂCIUNE, SUPĂRARE, NELINIȘTE): *borbulhar o sangue em alguém, dar-lhe o sangue na bochecha (a alguém), dar-lhe o sangue na cara (a alguém), ferver o sangue (a alguém), ferver o sangue em alguém, ferver-lhe o sangue na cabeça (a alguém), ferver o sangue nas veias de alguém, invadir-lhe o sangue na bochecha (a alguém), invadir-lhe o sangue na cara (a alguém), invadir-lhe todo o sangue na cabeça (a alguém), invadir-lhe todo o sangue no pico da cabeça (a alguém), sangue quente, subir o sangue à cabeça (de alguém), subir-se-lhe o sangue na bochecha (a alguém), subir-se-lhe o sangue na cara (a alguém), subir-se-lhe todo o sangue na cabeça (a alguém), subir-se-lhe todo o sangue no pico da cabeça (a alguém), ter o sangue quente (alguém), ter sangue na guelra (alguém), ter sangue nas veias (alguém)*. Toate aceste fraze portugheze înseamnă ori ‘a clocoti de mânie (cineva)’ (au acest sens toate frazele portugheze construite cu verbele *dar* ‘a da’, *ferver* ‘a fierbe’, *invadir* ‘a invade’, *subir* ‘a sui, a urca’, *subir-se* ‘a se sui, a se urca’) ori ‘a fi temperamental și pasional, a se enerva rapid și ușor de obicei, a fi mânios din fire (cineva)’ (au acest sens toate frazele portugheze construite cu verbul *ter* ‘a ține, a conține, a avea’, dintre care *ter sangue nas veias alguém* are un al doilea sens ‘a fi plin de viață sau curajos cineva’).

Unitățile *sangue bom* ‘om bun’ și *sangue ruim* ‘om rău’ lipsesc din dicționarele portughezei europene. Totuși, REVERSO și Wiktionary le înregistrează incomplet și nesistematic, făcând, poate, apel și la unități americane. Pentru portughezul *sangue ruim*, REVERSO dă sensurile 1. ‘om rău’ și 2. ‘proastă înțelegere între oameni’, dar și sensul propriu ‘sânge nesănătos, bolnav’ și pe cel mitologic și figurat ‘descendență ereditară proastă, origine din familie proastă, nesănătoasă’. Pentru *sangue bom*, REVERSO indică numai sensul propriu ‘sânge sănătos’, iar Wiktionary nu îl înregistrează. Prin urmare, atât perechea de expresii antonimice portugheze *sangue ruim* și *sangue bom*, cât și cea spaniolă echivalentă *mala sangre/ malasangre // buena sangre* sunt dezvoltate mai degrabă prin uzul în varietățile americane, dar există și în variantele europene și, cel puțin parțial, se află la originea celor americane. În variantele europene, există o preponderență a uzurilor expresiei peiorative din cadrul perechii antonimice. Expresia meliorativă, port. *sangue bom*, respectiv sp. *buena sangre*, este mai bine dezvoltată în varietățile americane (cf. *supra* Concordanțe lexicale cu italiana sau cu portugheza).

La fel ca portugheza, italiana este mai greu de grupat împreună cu celelalte patru limbi romanice, poate pentru că are o serie de trăsături semantice care sunt specifice numai ei, care constau în patru câmpuri tematice exclusiv italiene, exprimate, uneori, prin calificarea adjectivală calificativă *buon* a nucleului

semantic *sangue* (*buon sangue*): – *Capacități umane scăzute, imposibilitate, – Capacități umane de autocontrol, curaj, dar și de conducere/ șefie/ engl. leadership, – Înțelegere interumană bună versus proastă (sau bună înțelegere versus proastă înțelegere) și – Trăsături ereditare și familiale identitare, calități umane pozitive.* În câmpul tematic – *Capacități umane scăzute, imposibilitate*, italiana mai prezintă și specificități din categoria morfologiei frastice sintagmatice, care constau în folosirea unor verbe frazeologice specifice numai acestei limbi, *correre* ‘a curge’ și *cavar* ‘a scoate, a extrage’, în expresiile *cavare sangue (qualcuno)*, *cavare sangue da una pietra (qualcuno)*, *cavar sangue dalle pietre (qualcuno)*, *cavar sangue da una rapa/ cavare sangue da una rapa (qualcuno)*, *cavar sangue dalle rape (qualcuno)* ‘a vrea luna de pe cer; a cere imposibilul cineva de la (alt)cineva sau de la ceva’. În ceea ce privește tot italiana, remarcăm că nu am întâlnit niciun câmp tematic corespunzător arhisememului CURAJ. Acesta fie nu există deloc, fie este mai slab dezvoltat pe plan lexical, spre deosebire de celelalte patru limbi romanice oficiale. Excepție constituie prezența în câmpul tematic descris de arhisememele CAPACITĂȚI UMANE DE AUTOCONTROL, CURAJ, CONDUCERE/ ȘEFIE/ engl. LEADERSHIP a unei singure unități frastice: *fare sangue (qualcuno)* literal ‘a face sânge; a face bine propriului sânge (cineva)’ și fig. ‘a se întări, a deveni/ a fi curajos și stăpân pe sine sau pe situație, a căpăta curaj (cineva)’.

V. CONCLUZII

Cu ajutorul *semelor* diferențiale, al *sinonimiei* și *polisemiei*, limbile romanice dezvoltă câmpul onomasiologic cu nucleul semantic ‘sânge’, atât în varietățile europene, cât și în cele americane. Alături de concordanțe generale, există specificități tematice și lexicale, prezente numai într-una sau două limbi. În acest câmp, franceza, spaniola și româna se pot grupa împreună, în timp ce portugheza și italiana prezintă numeroase specificități. Câmpul cu nucleul semantic ‘sânge’ apare mai puțin dezvoltat în portugheză, față de celelalte limbi romanice occidentale: spaniola, italiana și franceza. Spaniola se află pe locul întâi: aproximativ 115 frazeme. Deși italiana s-ar situa pe primul loc, ca diversitate semantică și lexicală, numeric ocupă, totuși, locul al doilea: aproximativ 80 de frazeme. Locul al treilea este ocupat de franceză: aproximativ 50 de unități. Pe locul al patrulea se află portugheza: aproximativ 40 de frazeme. Pe locul ultim, compensat de o frecvență a uzului relativ ridicată, s-ar afla româna: aproximativ 26 de unități.

BIBLIOGRAFIE

- Bloomfield, Leonard, 1933, reed. 1984, *Language*, New York: Holt, Rinehart & Winston, Inc. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Ciolac, Antonia, 2019, „Dezvoltarea câmpului lexico-semantic cu nucleul „sânge” (fr. *sang/ sp. sangre*) în limbile franceză și spaniolă”, SCL 70/2, 180–190.

- Ciolac, Antonia, 2021, „Le développement du champ lexical sémantique ayant le noyau ‘sang’ (fr. ‘sang’ / esp. ‘sangre’ / roum. ‘sânge’) en français, en espagnol et en roumain”, în L. Schøsler, J. Härmä (J. Lindschouw) (éds.), *Actes du XXIXe Congrès international de linguistique et de philologie romanes (Copenhague, 1-6 juillet 2019)*, 2 vols. Strasbourg: SLR/ EliPhi (Société de Linguistique Romane/ Les Éditions de Linguistique et de Philologie), 561–571.
- Lehmann, Alise, Martin-Berthet, Françoise, 2000, *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*. Paris: Éditions Nathan/ HER.
- Lupu, Irina, 2019, „Unidades fraseológicas com *cap / cabeça* em romeno e português”, în Oana-Dana Balaș, Anamaria Gebăilă, Roxana Voicu (ed.), *Fraseologia e paremiologia. Prospettive evolutive, pragmatica e concettualizzazione*. Riga. Lettonia: Edizioni Accademiche Italiane (Omniscriptum Group).
- Mejri, Salah, 2003, „Introduction : polysémie et polylexicalité”, *Syntaxe et Sémantique* 5, 13–30.
- Mel’čuk, Igor A., 2013, „Tout ce que nous voulions savoir sur les phrasèmes, mais...”, *Cahiers de lexicologie* 1 (= n° 102), 129–149.
- Mellado Blanco, Carmen, 2014, „La polisemia en las unidades fraseológicas: génesis y tipología”, în Vanda Durante (ed.), *Fraseología y Paremiología: nuevos enfoques y aplicaciones*, Biblioteca Fraseológica y Paremiológica. Madrid: Centro Virtual Cervantes, Instituto Cervantes, n.º 5, Serie « Monografías » (Biblioteca fraseológica y paremiológica), 177–195.
- Noreen, Adolf, 1904–1924, reed. 2010, *Vårt Språk: Nysvensk Grammatik I Utförlig Framställning*, Volume 2 (Swedish Edition). Nabu Press.
- Pamies Bertrán, Antonio, 2016, „Metafora grammaticale e metafora lessicale: implicazioni teoriche per la fraseologia”, în Elena Dal Maso, Carmen Navarro (ed.), *Gutta cavat lapidem. Indagini fraseologiche e paremiologiche*. Mantova: Universitas Studiorum, 87–120.
- Petuhov, Nicoleta, 2013, „Expresii somatice în limba română”, comunicare susținută la Academia Română, București, 27 iunie.
- Picoche, Jacqueline, 1997, *Précis de lexicologie française. L’étude et l’enseignement du vocabulaire*, Nouvelle édition revue et mise à jour. Paris: Nathan.
- Pottier, Bernard, 1967, *Présentation de la linguistique. Fondements d’une théorie*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Riegel, Martin, Pellat, Jean-Christophe, Rioul, René, 2002, *Grammaire méthodique du français*, édition à doua. Paris: Quadrige/ PUF.
- Soutet, Olivier, Mejri Salah, Sfar Inès (éd.), 2018, *La phraséologie : théories et applications*. Paris: Honoré Champion.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 1981, „Introducere în studiul limbii occitane (provensale)”. București: Tipografia Universității București.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2001, „La langue et la littérature occitanes en Roumanie”, în Georg Kremnitz, Barbara Czernilofsky, Peter Cichon, Robert Tanzmeister (ed.), *Actes, 6e Congrès international de l’Association Internationale d’Études Occitanes. 12–19 septembre 1999*. Wien: Edition Praesens Wissenschaftsverlag, 857–867.
- Zuluaga Ospina, Alberto, 1975, *La fijación fraseológica*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo.

SURSE

- Diccionario de la lengua española, Real Academia Española*, 1998: *Vigésima primera edición*, 1992 (anul depunerii manuscrisului), tomo II: h–z. Madrid: Editorial Espasa Calpe, S. A., 1998 (anul imprimării manuscrisului dicționarului); 2014: *Diccionario de la lengua española. Real Academia Española*; la 23.ª edición en línea. = DLE/ DRAE
- Diccionario de uso del español*, Moliner, María, 1ª edición: 1966–1967, 2ª edición: 1998, 3ª edición: 2007. Madrid: Editorial Gredos. = Moliner
- Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*, Manuel Seco Raymundo (ed.), Olimpia Andrés Puente, Gabino Ramos González. Madrid: Santillana Ediciones Generales, Aguilar lexicografía, S. L. Torrelaguna, 2 volúmenes, (primera edición: noviembre) 2004; (tercera reimpresión: marzo) 2005.

- Diccionario universal francés-español*, 1845, por una sociedad de profesores de ambas lenguas, bajo la dirección de Joaquín Domínguez, D. Ramón (ed.), tomo I. Madrid: Imprenta de la Viuda de Jordán e hijos.
- Dicio. Dicionário Online de Português*: <https://www.dicio.com.br/>.
- Dicionário informal*: <https://www.dicionarioinformal.com.br/>.
- Dicionário Michaelis On-Line*: <https://michaelis.uol.com.br/>. = MICHAELIS ON-LINE
- Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, Dicionário Online de Português Contemporâneo: <https://dicionario.priberam.org/>. = PRIBERAM ONLINE
- Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, 2010, Cătălina Mărânduc. București: Corint.
- Dicționar portughez-român, român-portughez*, 1999, 2000, Angela Mocanu, Pavel Mocanu. București: Teora. 1) Dicționar român-portughez. 2) Dicționar portughez-român.
- Dicționar spaniol-român*, 2009, Alexandru Calciu, Zaira Samharadze, ed. a 2-a. București: Univers Enciclopedic.
- Dicționar spaniol-român de expresii și locuțiuni*, 2002, Rafael Pisot, Loreta Mahalu, Constantin Teodorovici. Iași: Polirom.
- Dicționar român-spaniol de expresii și locuțiuni*, 2005, Rafael Pisot, Constantin Teodorovici. Iași: Polirom.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, 1998, 2009, 2012; 1998: *Ediția a II-a*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București: Univers Enciclopedic; 2009: *Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a 2-a, revăzută și adăugită*, Academia Română (București), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”. București: Univers Enciclopedic Gold; 2012: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold. = DEX
- Dicționarul explicativ al limbii române online*: <https://dexonline.ro/>; <https://dexonline.ro/definitie/sange>. = DEX ONLINE
- Dizionari dei Modi di Dire*, Hoepli Editore. *Dizionari Corriere della Sera*, s.v. *sangue*: <https://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/S/sangue.shtml>.
- Dizionario della lingua italiana*, 1971, Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. Firenze: Felice Le Monnier. = DIZIONARIO DELLA LINGUA ITALIANA
- Dizionario italiano-romeno. Dicționar italian-român*, 1998, ediția a II-a revăzută și adăugită, Alexandru Balaci (ed.), Mariana Stănculescu-Cuza, Haritina Gherman, George Lăzărescu. București: Editura 100+1 GRAMMAR.
- Expresiones trujillanas y un poco más allá del estado trujillo*, 2007, María Electa Torres Perdomo, f.o., f.e. [fără oraș, fără editură].
- Expressões idiomáticas na área das emoções em Português e Romeno*, 2009, Cristina Drăghici, Mestrado em Língua e Cultura Portuguesa, Especialização em Metodologia do Ensino de Português LE/ L2, Universidade de Lisboa, Faculdade de Letras, Departamento de Língua e Cultura Portuguesa, Lisboa.
- Gran diccionario de la lengua española Larousse*, 2001. Barcelona: SPES EDITORIAL, S.L.
- Gran diccionario español-francés, francés-español*, 1998, 2004. Paris: Larousse-Bordas; Paris: Larousse/ SEJER; Barcelona: SPES EDITORIAL, S.L. = GDEF
- Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de P. Robert*, 1986², 2001; Alain Rey, Danièle Morvan; Alain Rey, éd. augmentée, Paris, 6 vol.; Paris/ Montréal, 9 vol.: Le Robert. = GRLF
- Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de P. Robert*, 2005. Le Robert/ SEJER: versiune electronică. = GRLF-e
- Idiomatic Constructions in Italian. A Lexicon-Grammar Approach*, 2014, Simonetta Vietri. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins B.V. Publishing Company, 199–200, s.v. *sangue*.
- Infopédia. Dicionários Porto Editora*, <https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa/>.
- Intermediate Italian for Dummies*, 2008, Daniela Gobetti, Cristiana Mora Thielmann, Chiara Marchelli. Indianapolis, Indiana, Canada: Wiley Publishing, Inc.
- Noul dicționar universal al limbii române*, 2006, Ioan Oprea et al. (ed.). București/ Chișinău: Editura Litera Internațional (imprimé en Italie).
- Oxford Spanish Dictionary. Spanish-English. English-Spanish*, 1994. Oxford/ New York/ Madrid: Oxford University Press.

(Nouveau) *Petit Robert de la langue française*, 2012, 2014, 2020, Josette Rey-Debove, Alain Rey; Alain Rey. Paris: Le Robert; versiuni pe hârtie și electronică. = Prob, PRob-e
 REVERSO: <https://context.reverso.net/traducere/>.
Română – franceză canadiană quebecheză. Mic dicționar, Antonia Ciolac, manuscris. = Mic dict.
Sabêrselas todas, 1997. [Paris:] Larousse Editorial, S. A.
Trésor de la langue française informatisé, Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS)/ Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (ATILF)/ Université Nancy 2. = <http://atilf.atilf.fr/> = TLFi
Vocabolario Treccani on line, Treccani.it, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Vocabolario on line, s.v. *sàngue*: <https://www.treccani.it/vocabolario/sangue>.

WEBGRAFIE

<https://publish.iupress.indiana.edu/read/fd56490f-c0d0-4959-bd99-12b531bb260d/section/223200cb-a2aa-4168-a192-cfe852fb7218>.
<https://www.thoughtco.com/sememe-word-meanings-1691940>.
<http://dictionnaire.reverso.net/francais-synonymes/fouetter%20le%20sang>.
<https://synonyms.reverso.net/sinonimo/es/mala+sangre>.
<https://forum.wordreference.com/threads/tener-mala-sangre.212638/>.
http://www.saber.ula.ve/bitstream/handle/123456789/16666/expresiones_trujillanas.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
<https://www.dizionario-latino.com/dizionario-latino-flessione.php?lemma=FRIGUS100>.
<https://en.wiktionary.org/wiki/sangue>. = SANGUE Wiktionary
https://en.wiktionary.org/wiki/sangue_ruim.
<https://es.wikipedia.org/wiki/Sangre>.
<https://es.wiktionary.org/wiki/sangres>.
https://fr.wiktionary.org/wiki/avoir_dans_le_sang.
<https://dictionnaire.reverso.net/francais-definition/avoir+qqch+dans+le+sang>.
<http://aztekium.pl/grammar.py>.
<https://www.dicionarioinformal.com.br/sangue-ruim/>. = DICIONÁRIO INFORMAL
https://e-conhecimento.br.com/portugues/qual-o-significado-da-expresso-sang-15384724?utm_source=metka#otvet.
<https://www.dicio.com.br/sangue/>.
<https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa/sangue/>.

DEVELOPMENT OF LEXICAL-SEMANTIC FIELD WITH THE SEMANTIC CENTER „BLOOD” IN FIVE ROMANCE LANGUAGES

Abstract

Through the contrastive compositional analysis (using the notions of *sem* and *archisememe*) of the (macro)thematic field with the semantic center „blood” in five romance languages, we discover a set of contrastive features. One is that they develop the field using *synonymy*, *polysemy* and *sems*, both inside the European and the American varieties. A second one is that they possess specific thematic fields, present in some of these languages, as well as specific phrases, alongside with a series of general or particular sets of equivalence, grouped by two or more languages. A third feature is that lexical statistics, that we calculated on basis of our lexicographic corpus, shows that, in the considered field, the quantitative importance of representation for these languages, with approximate values, is as follows: Spanish (115 phrases), Italian (80 phrases), French (50 phrases), Portuguese (40 phrases) and Romanian (26 phrases).

FAITS DE LANGUE, FAITS DE SOCIÉTÉ

ALEXANDRA CUNIȚĂ

Universitatea din București – Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
sanda.cunita@gmail.com

Cuvinte-cheie: *limbă, discours, fapt de limbă, fenomen discursiv (fr. fait de discours), fenomen social (fr. fait de société), synchronie.*

Keywords: *language, discourse, language fact, discursive phenomenon (fr. fait de discours), social phenomenon (fr. fait de société), synchrony.*

Un dictionnaire suscite un intérêt d'autant plus vif chez les lecteurs, qu'il leur permet de s'y reconnaître, d'y reconnaître leur époque.
(d'après Josette Rey-Debove et Alain Rey, Préface du *Nouveau Petit Robert*, 1993, IX)

I. COMMENT DÉFINIR LE FAIT DE LANGUE ?

Une discussion portant sur les faits de langue et les faits de société ainsi que sur leurs relations réciproques devrait normalement être précédée de la définition des deux notions mentionnées, ce qui peut déjà constituer un objectif relativement difficile à atteindre, à un moment où nombre d'éléments d'ordre théorique n'ont pas encore été tirés au clair par les spécialistes du langage. Une remarque semble s'imposer dès l'abord : les chercheurs, qui déclarent à l'unisson que les faits de langue relèvent soit de l'orthographe d'une unité linguistique ou de sa prononciation, soit de sa structure morphologique, de ses latitudes combinatoires ou de son sens lexical, ne retrouvent pas la même unanimité quand il s'agit d'en spécifier l'essence. Les descriptions qu'impliquent ces définitions varient à plus d'un égard, éclairant d'un jour différent – influencé par le cadre théorique choisi, en général par l'idéologie de l'époque qui les a vues naître, sans doute aussi par le type de discours dans lequel elles s'inscrivent – les traits distinctifs de l'objet décrit.

Comme on l'a plus d'une fois souligné, quand on parle de faits de langue, on en arrive presque toujours à évoquer la grammaire de la langue observée, la question de la norme et de l'usage, et corrélativement, la question de l'écart, de l'erreur ou de la faute de langue. Par exemple, dans l'article que Jean Dubois et ses collaborateurs consacrent aux faits dans leur *Dictionnaire de linguistique* (1973 : 206), on affirme : « C'est à partir du corpus recueilli que le linguiste descriptiviste va extraire les *faits* de langue qui lui permettront d'induire les règles (la

grammaire) de la langue considérée. » Sans oublier de rappeler que « toute description “idéalisée” les faits », les auteurs nous font observer que N. Chomsky distingue les faits des données : « c’est par l’intervention d’une compétence linguistique (celle du descripteur lui-même, ou celle de ses informateurs) que la matière linguistique brute est transformée en matière classée ; les faits interprétés par une compétence constituent les données. » (*id.*, *ibid.*).

D’autres définitions, recueillies sur la Toile, que nous oserions traiter de naïves même si elles y sont présentées par des professeurs de langues à l’intention de collègues qui semblent ne pas être satisfaits des informations glanées dans les documents consultés, rapprochent les faits de langue d’une norme linguistique renvoyant aux valeurs défendues par les grammaires du « bon usage », ou bien les considèrent comme des « points de grammaire intéressants » qui peuvent faire l’objet d’analyses plus ou moins poussées.

La psycho-systématique de Gustave Guillaume qui, s’écartant de la vision de Ferdinand de Saussure sur le langage, la langue et la parole, sur la relation entre synchronie et diachronie, ainsi que sur bien d’autres aspects théoriques fondamentaux, pose que lorsqu’il entreprend d’énoncer ce qu’il pense, le sujet parlant – de même que, d’une certaine manière, le destinataire des propos – commence son acte de langage à la langue et l’achève au niveau du discours : la langue s’effectue en discours. Dans sa « condition d’entier, d’intégrité », l’acte de langage peut être représenté par la formule « pré-construction de langue + construction de discours » (Guillaume, 1971 : 20). L’acte de langage emporte avec soi un double mouvement, un cinétisme réversible grâce auquel le langage est vraiment opérant. Par une activité ascendante, le sujet parlant remonte de la langue – une permanence dans sa pensée – au discours – une réalisation éphémère, variable à l’infini : pour accomplir l’acte de langage, le sujet parlant construit la phrase – son énoncé – à partir des éléments pré-construits emmagasinés dans sa mémoire ; de son côté, celui qui écoute parvient à comprendre la phrase entendue dans la mesure où, par un mouvement descendant, sa pensée en reconnaît les éléments formateurs.

La relation entre langue et discours est telle que si la pré-construction de langue est peu développée, la construction de discours s’en trouve alourdie, alors que si elle est (très) développée, la construction de discours en est allégée. Tout acte de langage illustre le partage langue/discours, mais « il n’est pas deux idiomes au monde à partager identiquement, dans l’acte de langage, le fait de langue et le fait de discours [...] ce partage, qui est partout systématique », ajoute Guillaume (*id.*, *ibid.*), « est, dans l’histoire du langage, en perpétuelle révision. ». Rappelons à ce propos que la psycho-systématique établit l’existence de deux types de successivité dans l’étude du langage : « la successivité ascendante, instantanée et synchronique, selon laquelle le sujet parlant, pour produire le discours, prend son départ à la langue [...], et la successivité descendante [...], diachronique, selon laquelle les sujets parlant et écoutant créent en eux la langue à partir d’essais, d’expériences plus ou moins réussies de discours. » (*ibid.*, 103).

Les différentes catégories de changements qui marquent l'histoire d'une langue sont lié(e)s d'ordinaire à l'intervention de l'usure qui fait que les membres d'une communauté linguistique ne comprennent plus le sens exact d'un mot ou d'une construction, ou bien hésitent quant au fonctionnement d'une marque grammaticale, qu'ils n'arrivent peut-être plus à identifier correctement. Les distinctions grammaticales qui ne sont plus perçues avec leurs vraies valeurs par les usagers, les unités lexicales ou grammaticales qui ne sont plus susceptibles de satisfaire les besoins de la communication sont destinées à disparaître de la langue, faute de rentabilité ; d'autres (classes de) moyens linguistiques – forgés sur le terrain de la même langue ou empruntés à quelque autre idiome –, des procédés distincts, appelés à fonctionner différemment, seront utilisés pour subvenir à ces besoins. Ces « nouveaux venus » touchent la langue : ils peuvent en modifier plus ou moins profondément le système phonétique, la morphologie, la syntaxe...

Mais parfois les innovations lexicales, les déplacements de sens, les constructions nouvelles sont le résultat de l'intervention d'un facteur différent : la créativité des usagers¹ ; souvent, celle des jeunes usagers. Les innovations sont d'ordinaire éphémères, se manifestant quelquefois comme de vrais phénomènes de mode² ; cependant, pour des raisons bien diverses, « parfois [elles] s'étendent à l'ensemble de la communauté linguistique. » (Yaguello, 1998 : 9).

Les chercheurs rappellent également que, dans certains cas, des institutions ou des individus organisent des « actions de type volontariste » dont l'objectif serait de « corriger, infléchir ou modifier l'usage “spontané” de la langue. » (*ibid.*, 10). Tel est le cas des débats ayant eu lieu en France, dans les années 2017–2018, sur la question de l'écriture inclusive, débats allant de pair avec certaines

¹ Dans le domaine de la publicité, les créatifs sont toujours à la recherche de constructions qui attirent l'attention des potentiels clients par un emploi insolite des mots, par des combinaisons de mots qui sortent de l'ordinaire, autrement dit par un degré d'expressivité nettement supérieur à celui du discours quotidien. Voici, à titre d'exemple, une publicité audio-visuelle diffusée par la chaîne de télévision Orange-Sport 4, le 5 août 2022, où il est question d'une recette de cuisine : [*această*] *rețetă este savuros de simplă* 'cette recette est savoureusement simple'. Si la structure « adj. en emploi adverbial + *de* (prép.) + adj. qualificatif » est l'un des moyens linguistiques qu'on utilise couramment pour exprimer le haut degré, la présence du lexème *savuros* dans une suite destinée à marquer l'intensité de la qualité indiquée par l'adjectif *simplu/simplă* est tout à fait inhabituelle, exceptionnelle. Mais la cooccurrence de ces deux mots dans la structure mentionnée, phénomène qui parvient indubitablement à attirer l'attention des potentiels destinataires du message, s'explique par l'intention de ceux qui ont créé la publicité de faire penser à la fois à la facilité avec laquelle se laisse préparer le mets en question et à la saveur exquise de la préparation. Voir aussi l'énoncé *Am slăbit 22 kg – a fost banal de ușor* 'J'ai perdu 22 kilos – une affaire banalement facile à mener' (*Libertatea pentru femei*, 32(866)/août 2022,5), tiré d'une interview sur les régimes amaigrissants.

² Les emprunts à l'anglais, extrêmement nombreux à l'heure actuelle, constituent d'excellents exemples en ce sens (voir *a updata* 'mettre à jour, moderniser', *a upgrada* 'améliorer, parfaire, rendre plus satisfaisant, changer en mieux' : [...] *trebuie să upgradezi* [...] *tot ce ține de tine, inclusiv prietenii, pasiunile, felul de a vorbi* '[...] il est obligatoire de changer en mieux tout ce qui relève de son univers personnel, y compris ses amis, ses passions, sa façon de parler', dans Dimitrescu (coord.), 2013 : 556).

suggestions et recommandations, qui ont rallumé les disputes déclenchées par les propositions de rectifications orthographiques qu'avait lancées, en 1990, le Conseil supérieur de la langue française – présidé par le Premier ministre français de l'époque –, ou bien encore par la question de la féminisation des noms de métier. Les partisans de l'écriture inclusive clament leur désir d'assurer une meilleure visibilité des femmes dans la langue par les modifications qu'ils souhaitent introduire dans la forme écrite du français d'aujourd'hui. Cependant, à considérer des exemples tels que les mots « trans-sexes » *illes* ou *els* pour *ils* et *elles*, *chanteuseuses* ou *chanteuseurs* pour *chanteurs* et *chanteuses* (Manesse, 2019 : 51,52), on doit bien reconnaître qu'il ne s'agit pas de « petits compromis avec la langue », proposés par l'écriture inclusive, mais de « réaménagements d'importance dans le matériau même de la langue » (*ibid.*, 55), de modifications qui portent atteinte à la configuration des signes de l'écrit et qui altèrent l'image des liens entre langue écrite et langue orale. De telles actions ont toujours une portée politique.

Faite de représentations correspondant à un certain type de fragmentation du pensable, destinée à durer, explique la psycho-systématique (Guillaume, 1982), la langue – qui est une permanence, ayant un caractère non provisoire – se modifie au fil des événements de son histoire, à condition que les modifications, validées par l'usage, se manifestent entre certaines limites, car la langue est permissive, à la différence du discours qui, constamment en quête d'expressivité, est infini, volitif, momentané, provisoire³. Le roumain, un idiome tolérant à l'égard des emprunts, accueille aujourd'hui, tout comme le français d'ailleurs, quantité d'anglicismes (Stoichițoiu-Ichim, 2008) – quelquefois de faux anglicismes –, des termes techniques et scientifiques, ainsi que des mots de la langue commune. Utiles quand il s'agit d'enrichir les terminologies existantes, ceux-ci abondent dans la presse écrite, mais aussi dans les interviews diffusées surtout par diverses chaînes de télévision ou par la radio. Inscrits au nombre des phénomènes caractéristiques de tendances se manifestant aujourd'hui dans notre société, autrement dit correspondant à des faits de société, ces anglicismes sont déjà inclus, en grand nombre, parfois avec des variations de l'orthographe, dans un dictionnaire de néologismes comme le fort bien connu *Dicționar de Cuvinte Recente* (IIIe édition) (ex. : *blogăr/bloger/blogger/blogher ; blogging* (p. 100); le dictionnaire présente en même temps une famille de dérivés créés en roumain à partir du mot *blog*, en faisant jouer les mécanismes dérivationnels propres à notre langue : *a bloga, blogat, blogăreală, a blogări, blogărit, blogăriță/blogeriță/bloggeriță/blogheriță, a blogui, bloguit, blogosferă*).

De son côté, le *DOOM* (*Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*), qui en est à sa troisième édition, préparée – plus précisément revue

³ Le créateur de la psycho-systématique affirme à ce propos : « [...] la langue est instituée, et tout ce qui passe de l'improvisé à l'institué devient langue. » (Guillaume, 1982 : 197).

et enrichie, par rapport à l'édition précédente – et publiée, en 2021, par les soins de Ioana Vintilă-Rădulescu – la coordinatrice du volume, à la longue et fructueuse activité de qui nous rendons aujourd'hui hommage – et de ses collaboratrices, ne retient que les noms *blog*, *blogger*/pl. *bloggeri*, *bloggeriță*/pl. *bloggerițe*, *blogging*⁴ ; les deux pluriels qui y apparaissent respectent les normes⁵ du roumain standard (littéraire). Instrument utile pour quiconque s'intéresse au fonctionnement correct de la langue dans la communication écrite ou orale actuelle, le dictionnaire se veut aussi un ouvrage vivant des années 20 du XXIe siècle, un recenseur fiable des traces que les phénomènes ou les événements sociaux laissent dans la langue. On pourrait citer en ce sens des sigles devenus pour la plupart des mots du roumain d'aujourd'hui (*LGBT*, *COVID-19*), ainsi que des emprunts comme *bullying*, *webinar*, *wellness* avec lesquels les sujets parlants sont déjà familiarisés. Ce sont des mots ou plutôt des termes qui fonctionnent d'abord dans des domaines d'expérience et dans des milieux bien précis, mais qui, s'il arrive que des catégories de plus en plus larges de locuteurs s'en emparent, finissent par subir un processus de déterminologisation, se laissant employer dans le discours médiatique ou dans le discours quotidien. Leur nouveauté leur vaut un degré supérieur d'expressivité et ils ont peut-être aussi l'avantage de disposer déjà de définitions généralement claires, ainsi que de formes d'ordinaire assez brèves qui épargnent aux sujets parlants l'effort de les traduire par des périphrases explicatives ou par des calques sur l'adéquation desquels tous les usagers peuvent ne pas être d'accord. Leur présence dans le discours est tout à fait normale dans une société comme la nôtre, qui s'intéresse de plus en plus manifestement aux phénomènes de la violence (dans la famille, dans la rue, dans la communication), aux aspects que revêt la distinction de genre, aux rapports des divers groupes sociaux avec l'éducation, etc. Certes, à l'heure actuelle, l'intégration de tels emprunts dans la langue n'est pas complète – voir, par exemple, le trait d'union qui lie encore, dans la presse écrite, l'article défini au nom déterminé : *bullying-ul, una dintre formele cele mai*

---

⁴ Suivant certains chercheurs (voir Zafiu, 957/août 2022 : 6), l'absence de variantes reflète, dans ce cas comme dans d'autres, une tendance plus générale à ralentir le processus d'adaptation phonétique ou graphique des emprunts – surtout, mais non exclusivement, celle des anglicismes – aux particularités de la langue roumaine, de façon à ce que les formes admises par la norme, dans notre langue, soient proches des étymons respectifs.

⁵ Le *DOOM*, l'un des rares dictionnaires roumains – sinon le seul – à inclure dans ses listes de mots l'anglicisme *follower*, terme largement utilisé par les internautes, indique une seule forme de pluriel, le pluriel des noms masculins, en *-i* : *followersi* (p. 549). S'appuyant sur des exemples extraits des messages des internautes, Rodica Zafiu (950/Juin 2022, 6) parle d'une seconde forme de pluriel : *followersi*, « pluriel pléonastique » qu'une catégorie relativement nombreuse de sujets parlants obtient en ajoutant la désinence roumaine au pluriel anglais *followers*. L'usage accepte ce flottement, que la norme ne saurait tolérer. En règle générale, pour la quasi-totalité des vocables, le *DOOM* mentionne les formes acceptées par la norme ; pourtant, on ne saurait soutenir qu'il veut à tout prix imposer cette norme, tant qu'il présente un emprunt sous deux formes distinctes (*rosbif/roast beef*, pl. *rosbifuri/roast beefuri*, p. 953) ou indique deux formes de pluriel pour un nom qui nous vient du latin (*cireașă*, pl. *cireși/cireșe*, p. 372).

răspândite de agresiune ‘le harcèlement, l’une des formes d’agression les plus répandues’ (*Dilema veche*, 952/juillet 2022, 12, 13), alors que le *DOOM* recommande que l’article défini masculin soit attaché au nom : *bullyingul*. Comme nous l’avons vu ci-dessus, il n’est pas exclu que les emprunts, très nombreux dans le discours, touchent, d’une manière ou d’une autre, (les structures de) la langue. Des changements de ce genre ont des chances de s’imposer⁶, vu qu’ils sont intimement liés à des faits de société, qu’ils s’inscrivent dans la mémoire collective lorsque des événements ou des phénomènes sociaux se produisent au sein de la communauté linguistique, qui s’attache d’ordinaire à suivre un mouvement beaucoup plus général, caractéristique de notre temps.

II. DU FAIT DE DISCOURS AU FAIT DE LANGUE

La théorie guillaumienne proclame la complémentarité du fait de langue et du fait de discours au sein de l’acte de langage (Baron-Vermoyal, 2014). Cependant lorsque, pour des raisons variées, les membres d’une communauté linguistique interviennent pour changer quelque chose à la manière dont ils expriment leur pensée, les modifications – de quelque nature qu’elles soient – se manifestent d’abord au niveau du discours. « Un fait de discours apparaît [...] comme un éternel hapax au moment de sa réalisation : on peut le considérer comme [...] [la] réalisation d’une virtualité de départ. » (Pottier, 2005 : 178). Les spécialistes du langage viennent ensuite interpréter et classer le phénomène observé. Pour certains théoriciens, le travail de ces spécialistes permet la transformation des faits en données, éléments indispensables à toute analyse rigoureuse de la langue. Comme les modifications qui nous intéressent peuvent se manifester à tous les niveaux de la langue, nous nous proposons d’examiner ci-dessous quelques exemples, afin de mieux défendre l’idée dont nous sommes partie.

a) Quand tout se joue au niveau du sens

Emprunté au français, à une époque où la langue et la littérature – en un mot, la culture – françaises exerçaient encore une forte influence sur la vie culturelle de notre pays, l’adjectif *versatil* (< fr. *versatile*; à mettre également en rapport avec le lat. *versatilis*) modifiait des noms [+ humain] et était tenu pour livresque⁷. Comme en français, où il signifie ‘qui change facilement de parti, d’opinion’, l’adjectif, porteur de connotations négatives, qualifiait de changeant, d’inconstant ou d’indécis le référent humain : *un personaj versatil* ‘un personnage/une personne

⁶ Voir l’orthographe de certains emprunts que notre langue a faits, à une autre époque, au français : *bideu* (< fr. *bidet*), *ecorșeu* (< fr. *écorché*), *ecou* (< fr. *écho*), *rambleu* (< fr. *remblai*), *rateu* (< fr. *raté*), *supeu* (< fr. *souper*), *tupeu* (< fr. *toupet*).

⁷ D’ailleurs, il est également marqué comme livresque dans la IIe édition du DEX (1998 : 1157).

versatile' (par extension, *o opinie publică versatilă* 'une opinion publique versatile', *un spirit versatil* 'un esprit versatile). Mais voilà que l'influence de l'anglais – où les connotations du mot ne sont pas exclusivement négatives – s'en mêle et, la communication électronique (Grossetti, 1998) aidant, l'adjectif en arrive à fonctionner dans des cotextes différents, auprès de noms [-animé] et même [+ concret] ou [+ matériel], avec des interprétations positives. Rodica Zafiu (1950/juin 2022 : 6) souligne que « la *versatilitate* n'est plus un défaut moral, mais une qualité (l'adaptabilité) [que les messages publicitaires vantent sans répit] ». Les spécialistes qui nous parlent du football d'aujourd'hui, par exemple, nous montrent parfois l'avantage que peut procurer à telle ou telle équipe la présence d'un footballeur capable de s'acquitter de charges diverses telles que celles d'un avant-centre et d'un demi défensif – (roum.) *un jucător versatil*. De leur côté, ceux qui s'occupent de la publicité dans le domaine de l'industrie de la mode n'oublient jamais de souligner à quel point se révèle utile un tailleur de bonne coupe, convenable en toute circonstance, dans toutes les situations : (roum.) *un taior versatil, o ținută versatilă*. Faudrait-il expliquer ces déplacements du sens par le fait que bon nombre de locuteurs voient presque des termes dans ces étiquettes nominales, et non pas des formules relevant de la langue courante ? Nous devons cependant rappeler que les chercheurs qui s'intéressent aux relations entre les terminologies utilisées dans divers domaines d'expérience et le lexique de la langue commune parlent du phénomène de déterminologisation – d'un « étirement »⁸ (Meyer, Mackintosh, 2000 : 199) du sens terminologique – plutôt que d'un mouvement en sens inverse.

b) Quand le déterminant indéfini *niște* doit remplir plusieurs fonctions

Niște (< lat. *nescio quid*), une forme supplétive qui complète, en roumain, le sous-système de l'article indéfini, où elle s'oppose au singulier masc. *un/fém. une*, se combine uniquement avec des noms pluriels [+/-masculin] (*niște băieți* 'des garçons', *niște fete* 'des filles', *niște creioane* 'des crayons'), contribuant à indiquer un nombre non précisé – mais toujours un petit nombre – d'individus prélevés sur un ensemble établi dans le contexte ou autrement délimité. Complètement grammaticalisé, l'article indéfini *niște* – le seul dont il soit question ici – ne doit pas être confondu avec l'adjectif pronominal homonyme *niște*, qui se combine exclusivement avec des noms [+massif] (*niște porumb* 'du maïs', *niște miere* 'du miel') et indique une quantité non précisée – toutefois une petite quantité – de matière prélevée sur une masse préexistante.

Les grammaires roumaines rangent l'article indéfini pluriel *niște* parmi les quantitatifs faibles de notre langue et affirment qu'il a une valeur référentielle

---

⁸ Caractérisés par une « fixité » sémantique absolument normale et compréhensible, les termes d'un domaine spécialisé adoptent un sens plus large lorsqu'ils sont repris par la langue générale. Cet « étirement » sémantique « se produit lorsqu'un terme attire l'attention du public. » (*id., ibid.*)

également faible, surtout par comparaison avec celle des deux formes du singulier. La pluralité évoque d'ordinaire la multiplication du référent, donc un certain type de quantification. Avec un noyau exprimé par un nom pluriel, le réalisateur du COD, par exemple, peut être introduit par l'article indéfini *niște* ou bien il peut être précédé de l'article $\emptyset$. Rien ne s'oppose à ce que l'on dise : *Vecina noastră ne-a trimis niște flori*. 'Notre voisine nous a envoyé des fleurs', ou bien *Vecina noastră ne-a trimis $\emptyset$ flori*⁹ 'Notre voisine nous a envoyé des fleurs'.

Si les deux constructions coexistent, se faisant ordinairement concurrence dans le discours, il est fort probable que le GN introduit par l'article indéfini *niște* ne fonctionnera pas strictement avec la même valeur sémantique que le GN non déterminé, groupe qui contient donc un nom « nu ». Sans reprendre ici dans le détail l'ample discussion que suscita parmi les spécialistes du langage, surtout vers la fin du XXe siècle et au début de notre siècle, la question du fonctionnement et de l'interprétation des GN introduits par des articles indéfinis, en contraste avec le fonctionnement et l'interprétation des GN composés de noms « nus » – modifiés ou non modifiés, coordonnés ou non coordonnés, placés en position postverbale ou, dans certains cas, en position préverbale, et appelés à remplir des fonctions argumentales ou non argumentales auprès de certains types de prédicats – nous rappellerons ci-dessous un point de vue¹⁰, qui nous semble permettre effectivement de rendre compte des similitudes autant que des différences existantes entre le roumain et le français dans le domaine.

Dans l'exemple *Până la urmă făcură din ele $\emptyset$ pături cu care se înveliră în sănii*. 'Ils en firent finalement des housses dont ils se couvrirent dans les traineaux' (Cărtărescu, *Orbitor*, 61/76), le nom centre du GN placé dans la position argumentale de COD du verbe *făcură* 'firent', est un nom « nu » en position postverbale, un nom pluriel sans déterminant¹¹, dont la lecture – imposée par les deux lexèmes verbaux *făcură* et, malgré la distance qui les sépare, *se înveliră* – n'est pas générique mais existentielle. Pendant assez longtemps, les linguistes, qui portaient d'habitude d'analyses portant sur une seule langue, n'ont pas pu trancher

⁹ En ancien roumain, c'est cette dernière construction que l'on employait d'ordinaire.

¹⁰ Les analyses des spécialistes portèrent d'abord sur l'anglais, ensuite sur d'autres langues germaniques ainsi que sur les principales langues romanes (par exemple, chez Dobrovie-Sorin & Laca (2003 : 235–279), la description des faits concerne, d'une part, l'anglais, d'autre part, l'espagnol, l'italien et le roumain souvent en opposition avec le français et le portugais).

¹¹ Comme on peut le constater aisément, en français, à la différence du roumain, le réalisateur du COD, le nom pluriel *housses*, n'est pas un nom « nu », mais un nom précédé de l'article partitif *des*. « L'absence de déterminant [en roumain] et l'article partitif en français constituent [...] deux procédures différentes par lesquelles une expression nominale est marquée comme dénotant une entité non atomique. » (Dobrovie-Sorin & Laca, 2003 : 260) ; l'entité non atomique à laquelle réfère ici le nom pluriel roumain – mais aussi son hétéronyme français précédé de l'article partitif – « est ordonnée par la relation 'être une partie de.' » (*id.*, *ibid.*) Les deux linguistes affirment ensuite : « Le parallélisme entre les deux types d'expression est d'autant plus remarquable que (i) il concerne tant la position de prédicat que [celle] d'argument et (ii) l'interprétation générique est exclue dans les deux cas. » (*id.*, *ibid.*)

entre deux valeurs, entre deux effets de sens : « la propriété » ou « l'espèce », que certains idiomes exprimaient, alors que d'autres ne le faisaient pas, par des GN formés d'un nom « nu » pluriel, en emploi argumental ou non argumental, auprès de tel ou tel groupe précis de prédicats. Les modèles explicatifs qui essayaient d'établir, à partir d'une langue unique, une relation entre valeur générique, « espèce/propriété » et individus représentant la classe ne pouvaient s'étendre à un groupe de langues, d'autant moins à toutes les langues. Carmen Dobrovie-Sorin et Brenda Laca, qui ont d'abord « étendu l'analyse des noms “nus” comme dénnotations d'entités collectives maximales à la lecture “quasi-universelle” » – les entités plurielles maximales pouvant être restreintes par le contexte discursif – nous proposent, en ce début du XXIe siècle, une nouvelle idée « selon laquelle l'individu collectif maximal correspondant à la propriété dénotée par le nom “nu” n'est pas nécessairement une espèce. » Et cela parce que, s'il y a un ancrage situationnel, celui-ci entraîne « une interprétation de type quasi-universel, [alors que l'absence d'ancrage situationnel force une interprétation d'espèce. » (*ibid.*, 263, 263–264).

Enfin, une dernière hypothèse, lancée à une date plus récente par quelques chercheurs roumains qui prennent à témoin des textes anciens de nature administrative, religieuse ou littéraire, veut que la différence de construction discutée plus haut dans le présent article soit expliquée dans une perspective distincte, en faisant appel à des mécanismes de nature plutôt pragmatique.

Les deux GN en relation de coordination qui remplissent la fonction de COD du verbe *a face* 'faire, confectionner' dans l'exemple suivant : *Au făcut Ø colăcei și Ø plăcinte turcești [...]* '[Elles] confectionnèrent des fouaces et des galettes turques [...]' (Cărtărescu, *Orbitor*, 46/56), contiennent des noms « nus » pluriels qui trahissent une opération de quantification, renvoyant plus précisément à l'idée de quantité « vague ». Le pluriel des noms comptables utilisés dans la position de COD permettait, à une époque révolue – les textes anciens sont là pour confirmer cette assertion – qu'on exprime *implicitement*, y compris dans le langage des personnes cultivées, la quantification « faible » du référent, en l'absence de tout déterminant. Les analystes se demandent alors si le roumain actuel n'est pas marqué, surtout dans sa variété littéraire, par le besoin d'exprimer plutôt *explicitement* qu'*implicitement* la quantité indéfinie, doublé par un souci visible d'analyse des valeurs sémantiques et pragmatiques attachées aux énoncés, ainsi qu'à certains de leurs constituants en particulier, et par une recherche apparente de la redondance dans la construction du GN indéfini. *Nu vreau să spun Ø lucruri care poate nu ar trebui spuse [...]* 'Je ne veux pas affirmer des choses qui ne devraient peut-être pas être dites' (*Libertatea*, 10748/août 2022, 8) / vs / *Nu vreau să spun niște lucruri care poate nu ar trebui spuse [...]* 'Je ne veux pas affirmer des choses qui ne devraient peut-être pas être dites' : tel serait le rôle multiple que remplit l'article indéfini *niște*, apparaissant là où le nom « nu » – un nom comptable pluriel sans déterminant – aurait amplement suffi pour exprimer la quantification « faible » du référent. Associé à un phénomène visible surtout dans

les milieux cultivés, cet événement discursif peut acquérir, dans le proche avenir, le statut d'un véritable fait de langue.

III. QUAND LES DÉPLACEMENTS DE SENS VONT DE PAIR AVEC UNE NOUVELLE CONSTRUCTION : L'APPARITION D'UNE NOUVELLE CATÉGORIE MORPHO-LEXICALE ?

La langue parlée, qui utilise ordinairement des expressions et des constructions propres au registre familier, nous fournit à l'heure actuelle l'exemple d'un tour assez surprenant, qui soulève la question de savoir si le nom *gen* 'genre' n'est pas en train de changer conjointement de sens et de catégorie morpho-lexicale¹².

Employé dans la langue commune (*gen de viață* 'genre de vie', *genul boem* 'le genre bohème', *persoana respectivă nu-i genul meu* 'la personne en question n'est pas mon genre'), mais aussi dans des domaines spécialisés ((linguistique) *genul masculin/genul feminin* 'le genre masculin/le genre féminin'; (histoire littéraire) *genurile literare* les genres littéraires; (biologie) *genul este o categorie subordonată familiei* 'le genre est une catégorie subordonnée à la famille), le nom *gen* rassemble plusieurs acceptions telles que "espèce", "sorte", "type", "manière", "façon", que l'on retrouve, toutefois avec quelques différences, dans la définition lexicographique de l'étymon latin *genus, generis*.

Depuis quelques dizaines d'années, dans certains pays on parle, par exemple, très probablement sous l'influence de l'anglais, d'"égalité de genre" ou de "discrimination de genre"¹³ – *egalitate/discriminare de gen* –, expressions dans lesquelles le modificateur *de gen* semble avoir un rôle classificateur, marquant une distinction nécessaire, vu la multitude d'acceptions du mot *gen* (voir Zafiu, *România literară*, 39/2007)

L'expression *de genul acesta/(fam.)ăsta* est normalement utilisée pour suggérer une ressemblance plus ou moins vague avec l'objet, l'événement, la situation évoqués : *Nu am mai primit niciodată un mesaj de genul ăsta*. 'Je n'ai jamais reçu de message de ce genre'. Le discours quotidien, qui adopte, en général, les constructions propres au registre familier, utilisant même souvent un style (très) relâché, a recours à la construction ellipsée *de genul*. Le démonstratif de proximité ou d'éloignement, qui assure dans ce cas l'ancrage dans le contexte ou dans la situation de communication, s'efface, transférant son rôle à la dimension de l'implicite.

¹² On parle déjà depuis au moins une trentaine d'années de « noms prépositionnels » (Danon-Boileau & Morel, 1997 : 193) – des noms qui fonctionnent comme des prépositions –, à propos de substantifs tels que *gen, stil...* : *fenomene gen Lady Gaga* 'des phénomènes genre Lady Gaga'.

¹³ On parle aussi de "justice de genre" ou de "traitement de genre" : « Les initiatives politiques sur la "justice de genre" dans les textes juridiques montrent à quel point il peut être difficile de tracer la ligne entre un changement dans l'usage de la langue et un changement de la langue. » (Eisenberg, 2019 : 160). Les emplois actuels du GPrép *de gen* en tant que modificateur – qui pourraient être visibles au point de vue statistique – ont trait à la lutte du "genderisme" pour imposer ses principes et ses objectifs dans la vie sociale.

Un bref dialogue paru dans le journal *Adevărul* du 1er juin 2010, cité par les auteurs du DCR (p. 262), nous offre cependant l'exemple d'un énoncé qui surprend par la position qu'y occupe le mot *gen* : « *Ce ai făcut în week-end ? – Am fost la film, gen.* 'Qu'est-ce que tu as fait pendant le/en week-end ? – Je suis allé au cinéma, si tu veux (tout) savoir. Quel statut faudrait-il attribuer dans ce cas au mot *gen* ?

Marina Yaguello, qui nous propose, dans son livre déjà cité ici à plusieurs reprises, une longue liste de tours largement utilisés par « la génération de ses enfants », au cours des dernières décennies du XXe siècle, et qui commence par se demander s'il faut voir toujours une influence de l'anglais¹⁴ dans les positions inhabituelles où l'on retrouve le mot français *genre*, « entre verbe et complément ou bien entre deux propositions indépendantes »¹⁵, ne découvre dans le corpus établi rien de comparable à la construction roumaine susmentionnée. Pourtant, à d'autres égards, on peut identifier certaines ressemblances entre les deux langues prises en compte. Par exemple, le mot roumain *gen* peut fonctionner comme un adverbe de portée étroite, modifiant, pareillement à son hétéronyme français, le circonstant : *am așteptat gen două ore până să apară ele* 'nous avons attendu genre deux heures qu'elles fassent leur apparition'¹⁶. Son statut est proche de celui d'un adverbe qui exprime l'approximation (roum. *cam, circa, aproape*/fr. *à peu près, presque, approximativement*). Analysant un énoncé comparable, Marina Yaguello (*ibid.*, 21) constate toutefois que le mot *genre* y « combine la quantification (« environ, plus ou moins » ...) avec la qualification (le jugement appréciatif¹⁷). » C'est pourquoi, au lieu de parler d'un emploi adverbial du mot *genre*, elle préfère y voir une (sorte de) « particule modale ».

Le mot *gen* peut porter sur une proposition entière, remplissant le rôle d'une conjonction ou d'un connecteur discursif. Cependant, dans une vision plus « novatrice », ce mot qui semble s'adapter à des fonctions diverses, se laissant difficilement paraphraser par l'une des parties du discours transmises, au fil des siècles, par la tradition grammaticale, se comporte comme un moyen d'expression qui permet de rapporter les paroles d'autrui ou celles de l'énonciateur lui-même « dans une forme de discours quasi direct » (*id., ibid.*). Véritable « mot-caméléon¹⁸ », *gen* peut occuper

¹⁴ Elle y répond négativement, en faisant valoir des arguments solides : la position, différente dans les deux langues, du mot *genre* et de l'expression *kind of* ou *sort of*, la fonction de ces expressions dans chaque langue, leur portée syntaxique le plus souvent distincte en français et en anglais.

¹⁵ Voici quelques-uns des exemples cités par Marina Yaguello (1998 : 18–19) : *Elle téléphone genre* (= environ, au moins) *dix fois par jour* ; *Elle fait une tête, genre* (= comme si) *tout le monde devrait être à ses pieds* ; *Tu sais à quelle heure elle nous remplace son cours genre* (= sous prétexte de) *pour pas nous déranger ? à huit heures samedi !* ; *Ce jean, il me va mieux genre* (= je veux dire par là) *il me serre déjà moins*.

¹⁶ L'attente a donc paru bien longue à l'énonciateur et aux autres personnes qui attendaient l'arrivée des retardataires.

¹⁷ De tels énoncés expriment en général le mécontentement du locuteur sinon son indignation ; il s'agit donc d'un jugement appréciatif négatif.

¹⁸ Sous les diverses interprétations relevées par les chercheurs – des lectures qui vont de pair avec les nombreux emplois que ce « mot-caméléon » accepte à l'heure actuelle –, « se conserve la

des positions absolument inattendues dans un énoncé ou une suite d'énoncés, manifestant une parfaite adaptabilité aux besoins du discours, qui peut se continuer dans l'ignorance quasi-totale de la rigueur des règles de construction qu'il est tenu de respecter.

Le commentaire indigné du sens caché d'un message qu'une jeune chanteuse reçoit de la part d'un faux admirateur contient le passage suivant : *Nu înțeleg aia cu transportul. Adică, gen, omul are bani și e ok că e puțin căsătorit.* 'Je ne comprends pas qu'est-ce qu'il veut dire avec les compagnies de transport. En clair, genre le type a du pognon, et y a pas de mal à ce qu'il soit vaguement marié.' (*Libertatea*, 10748/25 août 2022, 12). L'expression *adică* 'c'est-à-dire/en d'autres termes/en clair' indique précisément que le deuxième énoncé constitue une reformulation du vrai sens du message ; il se situe donc à un niveau métalinguistique. De son côté, *gen*, qui peut fonctionner parfois comme marque d'une opération de reformulation, semble jouer ici un rôle différent : se laissant paraphraser par la proposition "c'est comme s'il avait dit :", il devient l'instrument qui permet au locuteur de rapporter, presque sous la forme du discours direct, les paroles prononcées par l'auteur du message offensant pour la jeune chanteuse en question ou plutôt les pensées que le locuteur lui attribue, tout en s'en dissociant. Le locuteur-énonciateur prend position, portant un jugement implicite, qui est constamment négatif¹⁹ (voir aussi Yaguello 1998 : 22). Telle est la raison pour laquelle l'auteure mentionnée a proposé d'attribuer à *genre* le statut de « particule modale », dans les emplois énumérés. L'avenir décidera si ce nouveau statut va venir s'ajouter à celui de nom, indiqué par les dictionnaires explicatifs de la langue roumaine pour le lexème *gen*. Autrement dit, on verra bien si un fait de discours qui ne respecte pas la norme, ressemblant beaucoup à une faute de grammaire, va se transformer en fait de langue, dans l'intérêt de la communication, transformation justifiée par l'avantage de la simplification de la construction de divers types d'énoncés plus ou moins complexes, ainsi que par celui de l'économie d'énergie et même de temps que les nouvelles structures dans lesquelles s'insère ce mot procurent aux sujets parlants.

IV. EN GUISE DE CONCLUSION

Le monde dans lequel nous vivons actuellement a subi et continue de subir des mutations qui le rendent complètement différent – ou presque – de ce qu'il était, par exemple, au XIXe siècle et au début du XXe siècle. Les causes profondes

---

notion qu'on peut [...] qualifier de *générique*, qui renvoie à la catégorisation, à la classification. [Le mot] ramène [...] l'occurrence au type, l'individu à la classe [...]. » (Yaguello, 1998 : 24).

¹⁹ L'ironie qui perce sous les mots de la jeune chanteuse dans l'exemple cité plus haut exprime en réalité son jugement négatif sur l'attitude de l'auteur du message, l'indignation qui la pousse à réagir comme elle le fait.

de cette transformation sont sans doute de nature économique et politique, mais on ne peut pas nier l'importance qu'a eue pour tous le prodigieux développement des connaissances humaines, de la science, de la technologie. La révolution qui a eu lieu dans le domaine de l'électronique, suivie de près par le développement explosif des moyens de transports, a changé du tout au tout la qualité, les formes de manifestation des relations humaines, les caractéristiques de la communication devenue globale. Les nouveaux moyens de communication ont quasiment aboli l'espace et le temps. Les (nouvelles) connaissances, les informations qui peuvent avoir le plus grand impact sur la vie des gens se transmettent sans difficulté aucune et presque instantanément d'un bout à l'autre de la terre, avec des conséquences qu'il est parfois malaisé de prévoir. De nouveaux besoins apparaissent, de nouveaux types de comportement aussi, de nouvelles normes, de nouveaux principes, de nouvelles ambitions, que les manières d'expression traditionnelles ne réussissent plus à satisfaire. Même si la langue continue de remplir son rôle comme à l'ordinaire, il lui faut accepter des innovations. Celles-ci apparaissent dans la communication, en tant que faits de discours. Quand certaines conditions – du genre de celles qui ont été évoquées ci-dessus – sont réunies, la langue, au sens guillaumien du mot, les accueille et les analystes y dénichent alors des faits de langue plus ou moins curieux, plus ou moins faciles à interpréter, à expliquer. L'improvisé passe à l'institué...

RÉFÉRENCES

- Baron-Vermoyal, M.-C., 2014, « Fait de style, de langue et de discours. Étude à partir des définitions de psychomécanique du langage », dans : L. Himy-Piéri, J.-F. Castille, L. Bougault, *Le style, découpeur de réel*. Rennes : Presses universitaires de Rennes, 113–124.
- Danon-Boileau, L. & M.-A. Morel, 1997, « *Question, point de vue, genre, style...* : les noms prépositionnels en français contemporain », *Faits de langues*, 9. *La préposition : une catégorie accessoire ?*, 193–200.
- Coteanu, I., L. Seche, M. Seche, 1998, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Ediția a II-a, București : Univers Enciclopedic.
- Dimitrescu, Fl. (coord.), 2013, *Dicționar de Cuvinte Recente (DCR)*. Ediția a III-a. București: Logos.
- Dobrovie-Sorin, C. & B. Laca, 2003, « Les noms sans déterminant dans les langues romanes », dans : D. Godard (dir), *Les langues romanes. Problèmes de la phrase simple*, Paris : CNRS Éditions, 235–279.
- Dubois, J. et al., 1973, *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse.
- Eisenberg, P., 2019, « La question du genre en Allemagne », dans D. Manesse & G. Siouffi (dirs), *Le féminin & le masculin dans la langue. L'écriture inclusive en questions*, Paris : ESF sciences humaines Cognitia SAS, 157–175.
- Grossetti, M., 1998, « Communication électronique et réseaux sociaux », *Flux*, 29, 5–13.
- Guillaume, G., 1971, *Psycho-systématique du langage. Principes, méthodes et applications I (Leçons de linguistique de Gustave Guillaume. 1948–1949, publiées par Roch Valin)*. Québec : Les Presses de l'Université Laval, Paris : Klincksieck.
- Guillaume, G., 1982, *Grammaire particulière du français et grammaire générale (IV) (Leçons de Linguistique de Gustave Guillaume. 1948–1949, publiées par Roch Valin)*. IIe édition. Québec : Les Presses de l'Université Laval.

- Manesse, D., 2019, « La langue à tous ses niveaux face à l'écriture inclusive », dans : D. Manesse & G. Siouffi (dirs), *Le féminin & le masculin dans la langue. L'écriture inclusive en questions*, Paris : ESF sciences humaines Cognitia SAS, 35–56.
- Meyer, I. & K., Mackintosh, 2000, « "L'étirement" du sens terminologique : aperçu du phénomène de la déterminologisation », dans : H. Béjoint & Ph. Thoiron, *Le sens en Terminologie*. Lyon : Presses universitaires de Lyon, 198–217.
- Pottier, B., 2005, « Des universaux aux faits de langue et de discours », dans : M.H. Araújo Carreira (dir), *Des universaux aux faits de langue et de discours – langues romanes. Hommage à Bernard Pottier. Travaux et documents*, 27, Paris : Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis, 177–181.
- Rey-Debove, J. & A.Rey (dirs), 1993, *Le Nouveau Petit Robert (NPR)*, Montréal : DICOROBERT Inc.
- Stoichițoiu-Ichim, A., 2008, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică / Influențe /Creativitate*. București: ALL.
- Vintilă-Rădulescu, I. (coord.), 2021, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM³)*. Ediția a III-a revăzută și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold.
- Yaguello, M., 1998, *Petits faits de langue*. Paris : Seuil.
- Zafiu, R., 2022, « Urmăritori, adepți, follower(ș)i », *Dilema veche*, nr. 950/23–29 iunie, 6.
- Zafiu, R., 2022, « Ciao, ciau, ceau », *Dilema veche*, nr. 957/11–17 august, 6.

SOURCES

- Cărtărescu, M., *Orbitor*, t. I, București : Humanitas, [1996] 2014 / *Orbitor*, 1999, traduit du roumain par Alain Paruit, Paris : Éditions Denoël.
- România literară*, 39/2007.
- Dilema veche*, 909/9–15 septembrie 2021 ; 950/23–29 iunie 2022 ; 952/iulie 2022 ; 957/11–17 august 2022.
- Libertatea*, 10748/25 august 2022.
- Libertatea pentru femei*, 32 (866)/12 august 2022.

LANGUAGE FACTS, SOCIAL PHENOMENA

Abstract

Adopting Guillaume's perspective on the relationship between (fr.) *langage*, (fr.) *langue* and (fr.) *discours*, the present article attempts to identify the factors under the effect of which appear various categories of language facts and specify to what extent it is possible to transform certain ephemeral discursive phenomena into language facts by virtue of the permissive character of language ("permissive" here is to be taken in Guillaume's sense). It also attempts to justify the point of view according to which language facts are interpretable in an indissoluble link with certain social phenomena.

ETAPE ALE FIXĂRII PATRONIMICULUI ÎN ONOMASTICA ROMÂNEASCĂ MEDIEVALĂ. ALCĂTUIREA ȘI FUNCȚIONALITATEA FORMULELOR DE DESCENDENȚĂ

EMANUELA I. DIMA

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
e-mail: emaidima@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *formule de descendență, apariția și formarea patronimicului, antroponimie diacronică.*

Keywords: *descendants formulas, the patronymic occurrence and development, diachronic anthroponimy.*

I. PRELIMINARII

Fără relevanță denominativă semnificativă și fără a implica procedee formale specializate, raportarea la numele ascendentului patern în formule de filiație, cu inserția unor elemente ale lexicului – substantivele relaționale – caracterizează o etapă istorică anterioară patronimului categorial, recunoscută ca atare cel puțin pentru unele regiuni romanice (aragoneză, de pildă, Fort 1992: 970; sau catalană Moreu-Rey 1993: 58). Uzul exclusiv al formulelor de filiație este de regulă anterior (în documente, cel puțin) denominației complementare categoriale (sufixală, desinențială sau apozitivă) cu cel puțin câteva decenii, uneori chiar cu un secol¹. În studii recente de antropologie s-a operat o reevaluare a funcționalității mijloacelor morfosintactice și lexicale implicate în denominația la vârful puterii statale în perioada medievală (printre care și formulele de descendență) subliniindu-se îndeosebi valențele sociale și politice implicite ale acestora, a căror menire vizează în primul rând încadrarea nou-născutului în grupul de parentare, dar și afirmarea calității de moștenitor cu drepturi depline al părintelui său (Le Jan 2001: 244).

---

¹ Existența categorială a supranumelui patronimic, anterior apariției primelor texte romanice (moment care marchează fixarea definitivă a idiomurilor romanice și abandonarea latinei ca limbă vernaculară) reprezintă unul dintre subiectele îndelung disputate în lingvistica romanică. Invocăm situația câtorva dialecte vest-romanice (gascon, galician și castilian), care documentează forme patronimice sufixale încă de la finele secolului al VIII-lea (galic. *Quiza Gonteriquiz*, a. 788) (Martínez Sopena 1995: 398) sau juxtapuse (gasc. *Santio Lupus*, a. 804) (Moreu-Rey 1993: 53). Disputele în jurul autenticității acestor documente, legate implicit de validitatea sintagmelor de denominație s-au întins pe durata mai multor decenii (Brattö 1956, 1958; Pidal et Tovar 1962: 401, n. 91), v. Bouillon Agrelo 1999: 23.

Este posibil ca tocmai aceste atribute specifice referinței perifrastice la ascendentul patern, tipic *documentară* de altfel, să explice larga răspândire a acestui mijloc denominativ, pe care îl regăsim în acte provenind din regiuni întinse ale romanității extrem occidentale (castiliană, aragoneză, navareză, galiciană ori catalană și gasconă, de pildă).

Pe de altă parte, una dintre explicațiile *aparității* secvențelor de filiație implică, de asemenea, factorul social. Bazate pe structuri suprafamiliale, gentilice, formate din grupuri înrudite (de regulă) sangviliniar, vechile societăți cunoșteau ramificații de rudenie sangviliniară, denumite *ginți* (sau *clanuri*), *organizații suprafamiliale* ori, cu un termen generic, *grupuri* (din sintagma *nume de grup*). Numele care desemnau aceste grupuri, implicând referința la comunitate în sine, dar și la teritoriul stăpânit sunt bine atestate în epigrafia istorică precreștină (Knapp 1992: 14) și rămân, unele, fixate în toponimia minoră, dar nu s-au impus în antroponimia secundară (ca nume complementare, așadar).

O dată cu introducerea și extinderea creștinismului, are loc o schimbare treptată a structurii sociale (cu implicații asupra denotației), prin trecerea de la o organizare suprafamilială la cea strict familială. Fapt cunoscut, creștinismul a favorizat *familia nucleară* (Hoz Onrubia 2015: 406) sau (în alți termeni) *familia conjugală* (Le Jan 2001: 21), corespunzătoare în linii mari conceptului actual de familie.

Larga răspândire a *formulelor de descendență* (Tomescu 2018: 676) (numite și *indicații de filiație*) (Moreu-Rey 1993: 58) implicând numele ascendentului patern indică, așadar, la nivelul erei creștine, modificarea structurală a societății și implicit a modului în care se operează denotația *documentară* în etapa romanică timpurie, precedând apariția și fixarea *c a t e g o r i a l ă* a supranumelui patronimic. Structura ulterioară a *formulei de denotație patronimică* – inițial bimembră² – rezultă, conform mai multor autori (Fort 1992: 970; Buesa y Lagüéns 1997: 14, Moreu-Rey 1993: 58 printre alții), din aceste alcătuiți hibride (de tipul $N_{\text{personal}} \text{ filius} (\text{proles}) N_{\text{patern}}$) prin eliminarea substantivelor relaționale (lat. *filius* sau *proles*).

Trebuie precizat faptul că, din pricina inserției elementelor de vocabular comun, care nu permite realizarea distincției categoriale secundare (prin numele complementar) față de denotația primară (de regulă ritualică, reprezentată exclusiv de *numele de botez* sau de *prenume*) (Tomescu 2017: 292), cercetătorii antroponomaști consideră că formulele de descendență caracterizează de fapt etapa precedentă, a numelui unic.

Către sfârșitul perioadei medievale uzul acestor secvențe se restrânge la domeniul juridic, coexistând astfel, timp de mai multe secole, cu alte tipuri de nume adiționale (supranume afective, de pildă, nume de agent ori detoponimice), până la fixarea *ereditară* a denotației secundare.

² Prin capacitatea denominativă redusă a filiației lexicale se explică apariția *documentară* a patronimelor multiple, *catenele patronimice* (Collavini 2012: 67) (frecvente și în spațiul românesc), formule denominative complexe: arag. *Bonufilgo Uagole de Soso* (Fort 1992: 971), alcătuite uneori numai din indicația de proveniență: it. dial. *Areibert de Mandingo* (Collavini 2013: 59–74).

Data fiind slabă relevanță denominativă, secvențele de filiație încep să fie completate cu *detoponimice* (denumiri ale moșilor aflate în posesie³ ori oiconime indicând proveniența locală⁴), sau cu *paponime*⁵, intrând astfel în componența unor structuri denominative complexe⁶.

Analiza *antroponimelor românești medievale* din primele documente interne (indiferent de limba de elaborare, latină sau slavonă) indică prezența constantă a formulelor de descendență, însă, aspect semnificativ, niciodată exclusivă, ci dimpotrivă, alături de mai multe variante de redare a filiației (implicând structurile morfematice genitivale, derivate sau apozitive). În primele documente românești medievale interne (datate începând cu secolul al XIV-lea) regăsim alături de sintagmele genitivale rezultate din eliminarea lexemelor relaționale⁷, corespunzătoare teoretic, cel puțin, unei alte etape evolutive din apariția și fixarea patronimicului, supranume care implică toate mecanismele semantico-sintactice denominative de la baza apariției numelui complementar (marcate sau nu de factorul afectiv), fixate în numele de familie din onomasticonul actual.

Prezentăm în continuare structura și funcționalitatea formulelor de descendență, așa cum rezultă din stocul documentar intern, oprindu-ne pe scurt și asupra primelor ocurențe în acte ale structurilor genitivale alternative, specifice inițial registrului popular (modalitate de denotație activă, la acest nivel al limbii, până în prezent⁸).

³ Aceste modalități de identificare sunt specifice întregului occident romanic: nav. *Juan de Leyun* (Zabalza Seguin 2008: 597–612), arag.-nav. *Muguellon de la Iuncta* (Frago 1976: 76) etc.

⁴ Vezi denumirile de tipul arag. *Rogerus de Rota* (Fort 1992: 971), cat. *Eldefredo de Hielle* (Moreu Rey 1993: 67) (prepoziția precede localitatea de proveniență), care alternează în anumite regiuni cu formele latinizate desinențiale: cat. *Cherucius Cerdaniensis*, cat. *Adalbertus Gerundensis* (a. 1002) (Moreu Rey 1993: 67), variante genitivale care vor coexista în documentele romanice vestice timp îndelungat. În actele românești de limbă slavă se întrebuintează de regulă sintagme prepoziționale cu v.sl. *OT*, traduse ulterior prin prepoziții compuse: [Grozav fiul lui] *Mogoșel de la Vinea* (DRHA II: 180), alternând, de asemenea, cu genitivul locativ desinențial: *Stanislav Ielovskogo* „Stanislav de la Ielova” (DRHA I: 4) etc.

⁵ Tipologia este amplu ilustrată îndeosebi în regiunile orientale ale romanității: *Andrei, fiul lui Oană* [], *nepotul lui Negru* (DRH A I: 107), *Badea, fiul lui Branislav și nepotul lui Badea Ciutin* (DRHB I: 99), *Aldea, fiul lui Moian, nepotul jupânului Stanciul Moenescul* (DRH B I: 93), dovadă, printre altele, și a vechimii modalității de transmitere a prenumelui întemeietorului liniei de descendență (*Moian*) către strănepot.

⁶ Catenele patronimice extinse sunt de regulă evitate în documentele interne, sintagma *Dragoș, fiul lui Ghiula, fiul lui Dragoș* (*Dragus, filius Ghyula, filii Dragus olacus*) (DRH C X 344) reprezentând un caz rar de astfel de catenă. În documentele occidentale se preferă, pentru precizie, filiația și indicarea reședinței: arag. *Bernad Galin de Benascum; Bonuflgo Uagole de Soso* (Fort 1992: 971).

⁷ Exemplele sunt puține în primele documente muntenești: *Bratul al lui Sumarin* (DRH B I 71), *Cazan al lui Sahac* (DRH B I: 104, 105, 108 etc.), dar din ce în ce mai numeroase cu trecerea timpului, în cele transilvane și moldovenești apar de la bune început în uzul documentar și constant de-a lungul întregii perioade medievale.

⁸ Îmbinările genitivale de tipul *Cazan al lui Sahac*, traducere a sintagmei slavone *Казан Сахаков* (DRH B I: 104) reprezintă unul dintre procedeele curente și în prezent de redare a patronimului, activ încă la nivelul limbajului popular, îndeosebi în contexte marcate de oralitate și concizie.

II. BAZA DOCUMENTARĂ

Numele ascendentului patern în formule lexicale de descendență se întâlnește în titulatura domnească, însă numai în documentele Țării Românești, practică relativ constantă până la sfârșitul domniilor pământene, foarte rar întâlnită însă, în Moldova sau Transilvania, obligându-ne, astfel, să ne axăm cercetarea îndeosebi asupra documentelor muntenești cele mai vechi, cuprinse în primul volum din *Documenta Romaniae Historica* seria B (*DRH B*). Dată fiind structura repetitivă a secvențelor de descendență din titulatura domnească ne limităm la actele emise între 1247 și 1501 (cuprinse în primul volum din colecție). Din totalul de 311 acte originale cele elaborate în slavonă sunt majoritare (217), în latină sunt numai 2; copiile fiind sensibil mai puține, numai 24 (21 slave, 2 grecești, 1 în latină). Traducerile sunt ceva mai numeroase (38), cele mai multe în română (35), 1 în latină și 2 în maghiară.

Implicăm în analiză și secvențele de descendență din *cuprinsul* documentelor juridice traduse și publicate în primele volume de documente provenind din toate provinciile românești: Moldova (*DRH A*), Transilvania (*DRH C*), sau privitoare la relațiile interstatale (*DRH D*), folosind pentru comparație și alte lucrări ce cuprind documente latinești cu inserții de morfeme sau antroponime românești (Halichias 2010).

Când ni s-a părut relevantă, am indicat și forma din originalele slavonești sau latine, însă de regulă am exemplificat cu denomiția din traduceri care însoțesc aceste acte.

Documentele analizate se referă preponderent la aspecte administrative și politice interne cum ar fi: cuantumul donațiilor către mănăstiri datorat de satele aflate în proprietate domnească, delimitări de proprietăți particulare sau de obște, scutiri de dări ori acordări / reconfirmări de privilegii etc. O bună parte din specificul formulilor denominative se explică atât prin natura documentelor în care acestea apar, cât și prin poziția (de beneficiar documentar sau de martor) a persoanelor denumite.

III. RELEVANȚA POLITICĂ A FORMULELOR DE DESCENDENȚĂ

A. FILIAȚIA ÎN TITULATURA OFICIALĂ A DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Relația de descendență se lexicalizează încă în primele documente românești, prin postpunerea unor secvențe genitivale incluzând numele ascendentului patern în continuarea numelui personal (de regulă nume ritualic, în forma bază). Cu frecvența cea mai ridicată întâlnim acest procedeu în denomiția conducătorului Țării Românești, presupunând inserția în chiar incipitul secvenței de *intitulatio* a unei perifraze genitivale care face referire la ascendentul patern, domn la rândul său.

Secvența de descendență are o structură relativ fixă, fiind prezentă în uzul documentar de-a lungul mai multor secole, până la sfârșitul domniilor pământene, cu o regularitate caracteristică numai stocului documentar emis de cancelaria Țării Românești, în actele moldovenești sau transilvănene regăsindu-se mult mai rar⁹ sau chiar deloc.

Includerea numelui patern în partea inițială a titulaturii domnului în scaun trebuie pusă pe seama unei cutume, cei mai mulți domni făcând uz de aceste alcătuiți. Menționarea în documente a descendenței dintr-unul din domni anteriori trebuie privită în primul rând ca un act politic, de revendicare a poziției principale în ierarhia statală, având o funcție denominativă numai în subsidiar.

Formulele de descendență sunt structuri apozitive, însoțind în postpunere numele domnului în funcție, fiind prezente de regulă în partea introductivă a documentelor; puținele variații se referă la tipologia modificatorilor. Acestea presupun inserarea în genitiv a numelui patern, succesiv substantivului de relație *fecior* sau *fiu* (redând în traduceri v. sl. сын)¹⁰ (v.sl. сын + N_{PaternG}) însoțit (sau nu) de modificatori – de regulă adjective caracteristice unei zone semantice specifice.

În puține documente domnești, redactate într-un stil mai concis, de regulă acte interne ce conțin porunci sau unele specificații punctuale, termenul secund al denominației – numele patern – este introdus în denominația domnească în formă nudă, fără modificatori:

- (1) „Io Alexandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, *fiul lui Mircea voievod*” (document datat 1431–1436, cf. DRH B I: 71),
- (2) „Io Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, *fiul lui Vlad voievod*” (document din 1472, DRH B I: 141)

În majoritatea actelor domnești în care este întrebuințată titulatura completă, formula de inserare a ascendentului patern conține, de cele mai multe ori *în*

⁹ Secvența introductivă în documentele elaborate de cancelaria Moldovei include particula *Io* (care apare și în documentele muntenești), de pildă, dar numai în actele slavonești, nu și în cele de limbă latină. În acestea din urmă se întrebuințează în titulatura domnească pluralul autorității și al majestății (*nos*), însă nu există practica inserării numelui ascendentului patern, cel puțin în documentele disponibile. În actele transilvănene filiația apare numai în titulatura cnezilor sau a voievozilor: „[...] puellam Katerinam, filiam condam *magistri Stephani, filii Andree de Gyog, olim viceuojuode Transsyluani* [...]” (DRH C XII: 396).

¹⁰ Fluctuația între acești doi termeni în traducerea v.sl. сын se prelungește până târziu, în secolul al XVIII-lea, cel puțin; în fapt la nivelul documentelor mai vechi pare a fi fost preferat în mod evident lexemul *fecior*, activ și uzual la nivelul perioadei istorice respective (formula de *intitulatio* a unuia din primele documente referitoare la Țara Românească, datat la jumătatea secolului al XIV-lea – 31 august 1351 – 1 sept. 1352 și reluat printr-un transumpt din 13 nov. 1618, include în traducere lexemul *fecior*: „Io Neculai Alixandru voevod, *feciorul* bătrânului, răposatului Io Basarab voevod”¹⁰ (DRH B I: 11), la fel ca numeroase alte documente ulterioare. Lexemul *fiu* (lat. *filius*) se impune în traduceri sau transumpturile românești ulterior acestei etape, probabil sub presiunea documentelor latinești, care conțin în mod consecvent *filius*.

antepunere față de numele domnului anterior, unii modificatori, adjective specifice unei atitudini reverențioase și de respect pentru imaginea părintelui, care reușise să acceadă la tron și să se mențină la domnie o perioadă semnificativă de timp, ajutând la întărirea și păstrarea autorității statale.

Unele documente conțin în secvența de descendență un singur modificator: *bun* (v.sl. *добрыи*), de pildă, care alternează în alte documente cu *preabun* (v.sl. *предобрыи*), derivat cu sens de superlativ, în antepunere față de numele părintelui, de regulă domnul anterior:

„Din mila lui Dumnezeu, Io Basarab cel Tânăr voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul *bunului* Basarab voievod” (1478, ianuarie 9, DRH B I: 157),

respectiv,

„[...] Io Radul voievod [...], fiul *preabunului* Vlad voievod” (DRH B I: 293).

Acest modificator se regăsește, mai rar, și în *postpunerea* numelui ascendentului patern:

„[...] Io Basarab voievod, fiul lui Basarab, *bunul* voievod” (DRH B I: 179).

Cu frecvență foarte redusă apare în secvența de filiație adjectivul *bătrân* (v.sl. *старый*):

„[...] Io Radul voievod [...], fiul *bătrânului* Vlad voievod” (1472, iulie 28, DRH B I: 142).

Trebuie precizat faptul că acest din urmă adjectiv este întrebuițat mai cu seamă în situațiile de omonimie antroponimică a numelui patern cu numele domnului în scaun:

„[...] Io Vlad voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul *bătrânului* Vlad voievod” (DRH B I: 115).

Caz rarissim, într-un document (datat 1417-1418), de asemenea în antepunere, apare epitetul *preadulce*, calchiat prin traducere după v.sl. *сладчайший* pentru descrierea domnului *Mircea cel Bătrân* (sau *cel Mare*) în timpul domniei lui *Mihail*, fiul acestuia:

- (3) „Eu, cel în Hristos Dumnezeu, binecinstitorul și de Hristos iubitorul și de Dumnezeu uns, Ioan Mihail voievod, fiul *preadulcelui* Io Mircea [...] voievod” (DRH B I: 39).

Insertia acestui epitet în secvența de descendență din formula de *intitulatio* indică o atitudine de reverență față de bătrânul voievod, aflat, la data emiterii documentului în incapacitatea de a mai conduce efectiv țara, și care renunțase treptat la toate prerogativele domnești în perioada ultimilor ani de viață.

Cel mai adesea apare, în antepunere sau în postpoziție față de numele ascendentului patern – domn la rândul său – epitetul *mare* (în original v.sl. *велики*):

„[...] Io Vlad voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul *marelui* Vlad voievod [...]” (DRH B I: 118, 205, 207, 210, 211, 212, 213, 218, 220)

De fapt, unii domnitori (cum ar fi, de pildă Vlad Călugărul), care au obișnuița raportării constante la ascendentul patern¹¹, în documentele interne, cel puțin, după *intitulatio* folosesc acest modificator, fie în antepunere (v. exemplul anterior), fie în postpoziție:

„Io Vlad voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul lui Vlad *mare* voievod” (DRH B I: 204).

„Io Basarab voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul lui Dan *marele* voievod” (DRH B I: 148).

Această ultimă formulă, semnificativ mai puțin folosită, ar putea trimite în fapt la sintagma *mare voievod*, recurentă în titulatura oficială a descendenților întâi-născuți. În această situație epitetul nu se referă la numele propriu pe lângă care apare, ci funcționează ca adjunct pe lângă alt cap de grup, în cazul de față, substantivul *voievod*, cu care formează o sintagmă stabilă (îndeosebi în primele documente statale ale Țării Românești).

Trebuie remarcată, în acest punct, existența unei certe predilecții, sesizabile în cazul celor două ramuri ale dinastiei Basarabilor (care nu este exclus să fie proprie domnilor înșiși), pentru unii modificatori (adjective), relativ aceeași pentru fiecare ramură domnitoare: urmașii lui Vlad al II-lea Basarab (supranumit, chiar din timpul vieții, *Dracul*, considerat fondatorul dinastiei *Drăculeștilor*) de pildă, au întrebuițat (relativ) același epitet pentru părintele lor: *mare* (v.sl. *великий*), în formule monomembre sau complexe, însoțind, în antepunere față de numele ascendentului patern, mai cu seamă adjectivul *bun* (v.sl. *добрыи*) sau *preabun* (v.sl. *предобрыи*):

„Io Radul voievod, fiul *marelui* Vlad voievod” (DRH B I: 455), sau

„Io Radul voievod, fiul *bunului* și *marelui* Vlad voievod (DRH B I: 262, 276, 295), ori

„Io Radul voievod, fiul *marelui* și *preabunului* Vladul voievod” (DRH B I: 282).

Pe de altă parte, domnitorii din dinastia *Dăneștilor* (urmașii lui Dan I Basarab, asociat, pentru o lungă perioadă de timp la domnia Țării Românești, cu fratele său vitreg, Mircea cel Bătrân), atunci când apelează la inserția unui modificator în secvența de indicare a filiației, întrebuițează de regulă epitetul *bun* (mai rar *preabun*), de regulă antepus:

¹¹ Documentele cuprinse în colecția cercetată sugerează faptul că unii domnitori (Dan I Basarab, dar și Mircea cel Bătrân, de pildă) nu par a întrebuița formula de filiație în titulatura lor oficială.

„Din mila lui Dumnezeu, Io Basarab cel Tânăr voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul *bunului* Basarab voievod” (DRH B I: 157; 158; 171; 172; 177 etc.),

mult mai rar în postpunere:

„Io Basarab voievod și domn, fiul lui Basarab *bunul voievod*, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei” (DRH B I: 179) (pentru amănunte ale fenomenului de asociere la domnie v. Vârtosu 1960).

Secvențele de introducere a ascendentului patern în titulatura oficială domnească au o structură relativ fixă a elementelor esențiale (care vizează denominația în sine), prezența lor caracterizând actele emise în Țara Românească, de la întemeierea acesteia până la începutul secolului al XVIII-lea. Modul de alcătuire, relativ fix, dar și necesitatea prezenței acestor structuri adicente intitulației oficiale a domnului sugerează existența aproape cu certitudine a unei cutume politice la baza acestui tip denominativ.

Formațiunea politică a Țării Românești trebuie să se fi aflat încă de la întemeiere în sfera de influență bizantină, toate celelalte elemente de identificare din *intitulatio* (particula *Iω* – sau *Iωαη* – sintagma de *mare voievod* ori *unic stăpânitor*)¹², formulele de identificare, fie a domnului țării, fie a întinderii teritoriului aflat sub stăpânirea acestuia, chiar denumirea documentară a țării (*Ungrovlahia*), fiind considerate realizări ale acestei influențe.

Considerăm că aceste secvențe de descendență aveau o funcție primordială politică, de revendicare a statutului de unic și principal conducător al țării, denominația propriu-zisă a domnului țării constituind numai componenta secundară a acestei funcții.

Pe de altă parte, în cancelaria Transilvaniei, ca și în cea a Moldovei, în introducerea documentelor oficiale se practica foarte rar (sau deloc) includerea numelui ascendentului patern pentru precizarea identității domnitorului, a voievodului sau a locțiitorului acestuia, preferința indicând în aceste cazuri pluralul majestății și al autorității – *nos* – pe care îl regăsim îndeosebi în documentele de limbă latină; particula *Iω*¹³ este întrebuințată exclusiv în documentele slavone moldovenești, dar nu apare însoțită de secvența de filiație.

¹² Originea, funcția ori semnificația acestor particule din titulatura domnească reprezintă aspecte îndelung disputate, care depășesc cadrul discuției de față (pentru amănunte, vezi Vârtosu 1960: 11–101).

¹³ „Nos, Petrus waivoda, dei gratia dux Terre Moldavie [...]”, este, de pildă, introducerea din actele de limbă latină emise în Moldova la sfârșitul secolului al XIV-lea (documentul datează din 1384, mai 1, emis de Petru voievod), (DRH A I: 1) și care poate fi regăsită în parametrii fundamentali și în documentele statale ulterioare. Formula este specifică probabil cancelariilor de limbă latină, regăsindu-se și la regii Ungariei de pildă: „[Nos] *Andreas, dei gratia Ungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Serbie, Galicie, Lodomerique rex in perpetuum* (Document din 1222, emis de Andrei II, al Ungariei) (DRH D I: 1). Formula de descendență este inserată, însă, uneori în titulatura cnezilor locali din Transilvania: „Nos, magister Georgius, *fili Gregorii de Rosal, vicecomes Zoth mariensis*” (DRH C XI: 191).

B. RELAȚIA DE DESCENDENȚĂ ÎN CUPRINSUL DOCUMENTELOR JURIDICE

Având o funcție oarecum similară, preponderent politică (cu consecințe juridice, însă), indicațiile de filiație sunt frecvente în documentele (latinești, slavone sau de orice redacție), fiind specifice tuturor provinciilor românești, însă în *cuprinsul* propriu-zis al documentelor (de regulă cu caracter juridic).

Le regăsim îndeosebi în pasajele care fac referire la nobilii maramureșeni, al căror nume (personal) este urmat de numele patern în secvențe de parentare: *Stephanus filius Ige* („Ștefan fiul lui Iuga”) [woywoda noster Maromorusyensis] (DRH C II: 512), *Staan filius Gurhes* („Stan fiul lui Gureș”) [fidelis olachus noster de Maramuroso], *Staan filius Ivan* („Stan fiul lui Ioan”) [kenezius de Zarvasov] (DRH C II: 514), mai rar în alcătuirea catenelor patronimice (*Dragus, filius Ghyula, filii Dragus olacus*) („Dragoș, fiul lui Giula, fiul lui Dragoș Românul”) (DRH C I: 344).

Dat fiind obiectivul propriu-zis al documentelor, prin care se intenționa (re)confirmarea proprietăților acestor familii originare din Maramureș, identificarea este secundară față de funcția juridică a formulelor de descendență, de raportare la *capul de familie*, de la care denominații respectivi moșteneau titlul, dar și bunurile aflate în litigiu.

Aceast tip de denominație trimite la un mod de organizare specific familiei medievale, implicând *capul de familie*, în funcție de (supra)numele căruia erau (de regulă) înregistrați în actele oficiale toți ceilalți membri ai familiei respective. Îl regăsim îndeosebi în documentele cu caracter juridic, registru la nivelul căruia s-a și fixat.

IV. PREPONDERENȚA FUNCȚIEI JURIDICE A FORMULELOR DE DESCENDENȚĂ

Formulele de filiație din titulatura domnească au ca scop identificarea, dar și descrierea sumară a figurii morale a domnului aflat anterior la conducerea țării, fiind specifice unui registru elevat, marcat de solemnitate, implicând o anumită stereotipie lingvistică, inducând respect pentru figura domnului, implicit pentru structurile statale pe care acesta le reprezintă.

Relația de descendență este redată prin structuri hibride care, în documentele originale urmează un tipar prestabilit: (N_N *filius* N_G), același în documentele latinești ca și în cele slavone (N_N *сын* N_G), introdus și menținut în uz conform unor uzanțe interne. Aceste structuri denominative se regăsesc în uzul documentar și în *cuprinsul* documentelor provenind din *toate* provinciile românești, alternând cu sintagme genitivale patronimice provenite din aceste formule prin eliminarea elementelor relaționale.

Trebuie menționat un aspect important, legat de natura documentelor vechi care au supraviețuit timpului: majoritatea o formează *actele juridice*, de rezolvare a diverselor litigii legate de proprietatea unor bunuri – pământuri, de regulă – dar și

de răsplătire a unor servicii aduse domniei. Actanții juridici secundari, implicați în diferende sau părtași la răsplată sunt descriși frecvent prin numele personal în formulă monomembră (precedat de apelativul de indicare a funcției deținute la curte), dar și prin menționarea diverselor legături de rudenie cu persoanele relevante juridic.

Formulele de descendență sunt folosite în cuprinsul acestui tip de documente îndeosebi în contextul amplasării persoanelor respective într-un cadru familial mai larg, prin raportare la personalitatea juridică semnificativă a întregului grup familial, *capul de familie*. Aflat pe perioada vieții sale în proprietatea bunurilor întregii familii, singurul care putea decide și asuma înstrăinarea anumitor proprietăți, *capul de familie* era în perioada medievală persoana cu cea mai mare relevanță juridică a grupului familial. Identificarea membrilor familiei se făcea prin raportare la acesta, prin *formule de descendență*, dar și prin *maritale*, modalități denominative prin care se afirma în fața autorităților drepturile care decurgeau din acest statut. Fără a-și pierde funcția denominativă, formulele relaționale au, în acest context, o evidentă componentă juridică.

V. FRECVENȚA ÎN DOCUMENTELE INTERNE

La nivelul primelor documente interne, provenite din cancelariile interne ale Țărilor Române, formulele de descendență sunt întrebuințate cu frecvențe diferite.

În ceea ce privește actele interne *muntenești* preferința pentru alegerea numelui complementar, când se optează pentru înregistrarea acestuia (căci în fapt aproape jumătate din stocul antroponimic este în structură monomembră), se îndreaptă, la nivelul primelor două secole, spre alte modalități de denotație, fie afective – porecle¹⁴, fie neutre, detoponimice prepoziționale¹⁵, mai rar sufixale¹⁶ ș.a.

Structurile denominative prin care se marchează filiația: „[...] *Caloian fiul lui Mihai*” (DRH B I: 35; 52); *Stanciul fiul lui Barbu* (DRH B I: 35), *Constantin fiul lui Tudor* (DRH B I: 52) sunt relativ puține, acestea regăsindu-se exclusiv în cuprinsul actelor de danie, în care se precizează și se descriu anumite proprietăți / părți de proprietăți donate către mănăstiri, ai căror locuitori erau scutiți, așadar, de alte dări.

Aspect semnificativ, primul secol de uz documentar marchează, de asemenea, apariția, uneori în același act și referitor la aceeași persoană, a variantelor

¹⁴ Supranumele sunt numeroase încă din primele documente: *Mic Albu* (DRH A I: 17), *Petru Ureacle* (DRH A I: 30), *Gherghe Afumatul* (DRH B I: 52), *Gherghe Obrăz* (DRH B I: 52) etc., preferate pentru concizie dar și pentru capacitatea de individualizare.

¹⁵ Detoponimicele indică de regulă locul de provenință: *Mic de la Sinăuți* (DRH A I: 17), *Șandru de la Neamț* (DRH A I: 17), *Anghel de la Ocna* (DRH B I: 27), *Mihail din Târgoviște* (DRH B I: 90), *Mihail din Ruși* (DRH B I: 135).

¹⁶ *Stanciul Dijanul* („din Dijani”) (DRH B I: 111) este un caz destul de rar în primele documente, reprezentând un nume de grup format de la un toponim preexistent (*Dij* sau *Dej*).

patronimice populare: „*Radul fiul lui Stan*” (v. sl. *Радуль Станоулов сын*) (DRH B I: 35) este denumit în același document și „*Radul al lui Stan*” (v. sl. *Радуль Станоулов*)¹⁷ (DRH B I: 35), tradus prin inserția articolului genitival *al* în locul substantivului relațional *fiul*. Evident, structurile genitivale rezultate din elidarea substantivelor relaționale din alcătuirea formulelor de descendență se află în raport de echivalență juridică.

Documentele transilvănene, în schimb, majoritatea în latină, conțin, aproape fără excepție, în denotația complementară a beneficiarilor judiciari, formule de descendență ample, care includ și detoponimicul, în succesiune față de denotația ascendentului patern: „*Ladislau filius Damiani de Beges*” (*Ladislau fiul lui Damian de Beges*); „*Michaele filius Petri de Pethlend*” (DRH C X: 3), utilizând pe larg toate structurile relaționale: „*doamnele Clara, Sebe și Ecaterina, fiicele lui Ioan, fiul lui Martin de Sântioana*” (DRH C XII: 396).

Trebuie remarcată precizia denominativă a acestor acte, formulele monomembre lipsind aproape cu totul din stocul documentar transilvănean.

În cancelaria moldovenească formulele de descendență sunt întrebuințate încă de la început (sfârșitul secolului al XIV-lea) în denotația adițională documentară, ca de altfel și secvențele relaționale, îndeosebi pentru beneficiarii documentari („*Todor sluga domnului, și cu frați acestuia, Dimitrie, Petru, Mihail, Giurgiu, fiii lui Dragomir Albu*”) (DRH A I: 4), dar și pentru martori, de regulă boierii de divan („*credința lui Ștefan voievod și a copiilor lui, credința fraților lui, credința lui Brae și a fratelui său, Petrică, și a copiilor lor*”) (DRH A I: 8) etc.

În concluzie, *formulele de descendență* nu reprezintă, la nivelul primelor secole de uz documentar, o simplă etapă în evoluția patronimicului, în spațiul oriental al romanității medievale cel puțin, prezența acestora în documente se subsumează funcției juridice, indicând apartenența la o anumită linie de descendență (fapt evident îndeosebi în cazul catenelor patronimice). Se afirmă astfel, un statut particular al denominatului – de urmaș cu drepturi depline al părintelui său, în virtutea poziției juridice a acestuia de *cap de familie*, proprietar de bunuri, cu o anumită situație socială.

Variantele lexicale de redare a filiației paterne apar în documente din toate provinciile românești și nu este exclus să fi avut circulație reală chiar în limbajul popular, formele contrase (cu eliminarea substantivelor relaționale) regăsindu-se în uz la nivelul acestui registru până în prezent¹⁸. De altfel, redarea relației de filiație prin mai multe mijloace lexico-gramaticale poate fi urmărită în documentele interne timp de mai multe secole.

¹⁷ Există situații, nu puține, în care beneficiarii juridici ai actului sunt denumiți prin nume unic. Absența oricăror alte compliniri denominative este suplinită în aceste situații prin precizarea localității și a gradelor de rudenie cu alți membri ai comunității, astfel că documentele juridice domnești au o precizie indiscutabilă a identității persoanelor juridice beneficiare ale actului de judecată.

¹⁸ De altfel, variante aglutinate ale acestor nume complementare s-au fixat ca atare putând fi regăsite chiar în onomasticonul actual, sau apar în forme mascate (vezi *Costache Negruzzi* al cărui nume complementar reprezintă o formă acomodată din matronimicul *Anegrufei*).

VI. FORMULA DE DESCENDENȚĂ ÎN LOCUL DENOMINAȚIEI PROPRIU-ZISE. FUNCTIA DENOMINATIV-JURIDICĂ A FORMULELOR DE DESCENDENȚĂ

Secvențele de filiație apar rar în locul numelor denominatului, această situație caracterizând exclusiv persoanele aflate în poziție juridică secundară (martori sau rude ale principalilor actanți juridici) sau care nu au, conform rangului lor social, independență materială și juridică. Se includ aici femei și clăcași, sau rude apropiate aflate în raport lateral sau de descendență cu persoana cap de familie.

În documentul emis în Hațeg la 1 iunie 1360, în care se descrie o judecată referitoare la stabilirea dreptului de proprietate asupra unor sate, conform principiilor dreptului românesc, un asesor jurat, cu statut social incert este numit numai prin formula *fiul lui Constantin* (DRH C XI: 482), fără a i se menționa numele.

Procedeul se regăsește și în documentele interne juridice muntenești, pentru descrierea identității unei femei, fără menționarea numelui acesteia: „[Șoldan Petru] și *femeia lui, fiica panului Giula, și copiii și fratele său Miclouș* [primesc un sat pe Șumuz]” (DRH A I: 30). Persoanele implicate în denotație în acest caz sunt soțul și respectiv, tatăl, aflați, ambii, în poziție de preeminență juridică față de soția, respectiv fiica acestora. Acest mod de indicare a identității se regăsește frecvent în perioada medievală în dreptul mai multor femei, menționate de regulă cu numele personale și prin raportare la soți (cu ajutorul maritalelor) sau părinți (prin formulele de descendență).

Mai multe persoane aservite apar, de asemenea, înregistrate în cuprinsul documentelor juridice prin formule complementare în care este inclus numele stăpânului: *iobagii lui Nan, „foarte mulți alți cnezi, bătrâni și români de rând”* (DRH C XI: 482).

Formulele de descendență au în aceste situații funcție denominativă, primând, totuși, componenta juridică a acestora.

VII. OBSERVAȚII. CONCLUZII

Indicația de filiație se înregistrează atât în titulatura domnească a Țărilor Române, cât și în actele juridice, în denotația beneficiarilor documentari (de regulă acte de danie sau de împrumut), dar nu ca modalitate exclusivă de denotație. Secvențele de filiație sunt întrebuițate încă de la primele documente interne românești alternativ cu alte modalități de redare a denotației complementare.

În modalitatea de alcătuire a denotației secundare covârșitoare trebuie să fi fost influența cutumei – normă orală cu caracter de lege – susținută de puternica influență a unor instituții în constituire și consolidare (ne referim la biserică îndeosebi, dar și la conducerea laică a formațiunilor politice).

Țările Române, constituite politic începând cu perioada medievală târzie par a fi evoluat timp îndelungat în zone de influență politică și culturală diferite,

urmând norme cutumiare de redactare a documentelor deosebite, marcând după propriile criterii formarea denotației documentare. Actele interne au fost elaborate în limbi de cultură diferite, implicând tipare structurale diverse în formarea antropimelor. Cu toată diversitatea documentară, însă, alcătuirea și funcționalitatea secvențelor de filiație caracterizează stocul documentar românesc în ansamblul său, diferența provenind în principal din frecvența de uz.

Prezența în *titulatura* domnească a formulelor de descendență, prin raportare la supranumele patern reflectă cel mai probabil influența bizantină asupra ceremonialului de la curtea domnească a Țării Românești, cutumă întreruptă brusc de instalarea domnilor străini, pentru care secvența de descendență nu avea sens, căci aceștia nu moșteneau domnia de la ascendenții lor paterni.

Pe de altă parte, în *cuprinsul* documentelor juridice, indicația de filiație se menține în uz timp îndelungat la nivelul tuturor provinciilor românești, actanții juridici principali fiind amplasați și oarecum descriși prin raportare la cadrul familial din care făceau parte prin naștere sau în care intrau prin căsătorie. Structura patriarhală a familiei medievale, dominată juridic de figura celui mai în vârstă bărbat din cadrul acesteia, la al cărui (supra)nume se raportau rudele laterale sau cele care descindeau genetic (sau juridic) din acesta, a cunoscut un impact semnificativ asupra denotației documentare românești și romanice în ansamblu, întins pe durata mai multor secole. Acest mecanism denominativ, extrem de productiv, a fost calchiat și întrebuințat și în legătură cu alte relații de rudenie.

Apariția structurilor de denotație alternative – patronimicele genitivale – mai lesnicioase prin alcătuirea elidată, la fel de precisă, dar mai scurtă, se face cu respectarea statutului juridic al formulelor inițiale, pe care patronimicele genitivale ajung să le înlocuiască complet foarte târziu, spre sfârșitul perioadei medievale, ulterior slăbirii și destrămării structurii sociale caracteristice, dominate de figura patriarhală a ascendentului patern. Însă perioada de uz a supranumelui patronimic în diverse structuri (analitice, apozitive, în formule genitivale sau sufixate) s-a prelungit până la fixarea prin lege a caracterului ereditar al acestuia, marcând astfel transformarea categorială a antropimului complementar în nume de familie.

SURSE

- DRH A = *Documenta Romaniae Historica*, 1976, seria A, *Moldova*, vol. I (1384–1448), 1975; vol. II (1449–1486). București: Editura Academiei.
- DRH B = *Documenta Romaniae Historica*, seria B, *Țara Românească*, vol. I (1247–1500), 1966; vol. II (1501–1525), 1972; vol. III (1526–1535), 1975; vol. XI (1593–1600), 1975. București: Editura Academiei.
- DRH C = *Documenta Romaniae Historica*, seria C *Transilvania*, vol. X (1351–1355), 1977; vol. XI (1356–1360), 1981; vol. XII (1361–1365), 1985; vol. XIII (1366–1370), 1991; vol. XIV (1371–1375), 2002; vol. XV (1376–1380), 2006. București: Editura Academiei.
- DRH D = *Documenta Romaniae Historica. D. Relațiile între țările române* (1222–1456), 1977. București: Editura Academiei.

Halichias, Ana-Cristina, 2010, *Glosar de termeni românești din documente latino-române (secolele al XIII-lea – al XVI-lea)*. București: EUB.

BIBLIOGRAFIE

- Abascal Palazón, Juan Manuel, 1994, *Los nombres personales en las inscripciones latinas de Hispania*. Murcia: Universidad de Murcia/Universidad Complutense de Madrid.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel, 1999, *Antroponimia medieval galega (ss VIII-XII)*. Niemeyer: Tübingen.
- Brattö, Olaf, 1956, „Felipe, Henrique e outros nomes propios em Portugal e Europa (aperfeiçoado por Paiva Boleo)”, Gotemburgo, Instituto Iberoamericano. Lisboa: Casa Portuguesa.
- Brattö, Olaf, 1958, „L’anthroponymie et la diplomatique”, *Revista Portuguesa de Filologia*, 339–341.
- Buesa Oliver, Tomás y Lagüéns Gracia, Vicente, 1997, *Trabajos del Centro Patrom de Zaragoza*, (I), *Los estudios de antroponimia aragonesa*, „Archivo de Filología Aragonesa”, 52–53, 9–53.
- Cerrillo Martín de Cáceres, Enrique, 1988, *Onomástica y cambio cultural. Del sistema romano al cristiano* în *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Madrid: Arco, 1161–1168.
- Cheyne, Jean Claude, 1987, „Du prenom au patronyme: les étrangères a Byzance (X^e – XIIe siècles)”, *Studies in Byzantine Sigillography*, vol. 1, 57–66.
- Collavini S.M., 2013, „I cognomi italiani nel Medioevo: un bilancio storiografico”, în A. Addobbati, R. Bizzochi, G. Salinero (a cura di) *L’Italia dei cognomi. L’onomastica italiana nel contesto mediterraneo*. Pisa: University Press, 59–74.
- Dolç, Miguel, 1960 „Antroponimia latina da Península Ibérica”, în M. Alvar, A. Badia, R de Balbin, F. Lindley Cintra (eds.) *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, vol. I, „Antecedentes. Onomástica”, CSIC, Madrid.
- Dondin-Payre, Monique, 2011, *Les nommes de personnes dans l’Empire romain. Transformation, adaptation, évolution*. Bordeaux: Diffusion de Boccard.
- Frago Gracia, Juan A., 1976, *Notas de antroponimia medieval navarro-aragonesa*, *Cuadernos de Investigación. Filología*, II.1, 73–84.
- Fauré Sabater, Roberto, 2002, *Diccionario de nombres propios*. Madrid: Espasa Calpe SA.
- Fort Cañellas, Maria Rosa, 1992, *Antroponimia primitiva aragonesa*, în M. Ariza et al. (ed.) *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Madrid: Pabellón de España, 969–980.
- Godoy Alcántara, José, 2010, *Ensayo histórico etimológico filológico sobre los apellidos castellanos*, Madrid, (1871), Copia digital, Valladolid. Junta de Castilla y León. Consejería de Cultura y Turismo, 2009–2010.
- Graur, Alexandru, 1965, *Nume de persoane*. București: Editura Științifică.
- Guignebert, Charles, 2015, *Creștinismul antic*. Traducere și note de Alexandru Gafton, ediție on-line, revăzută.
- Hoz Onrubia, Jaime de, 2016, *Antroponimia y reconstrucción histórica: consideraciones sobre la identificación personal en la paso de la Edad Media a la Moderna en la Corona de Castilla* în *Espacio, Tiempo y Forma*, serie III, *Historia Medieval*, *Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, 29, 401–428.
- Ionescu, Christian, 1985, „Numele unic”, LR 34/3, 197–200.
- Ionescu, Christian, 1990, „Numele de familie românești”, LR 39/3, 243–248.
- Knapp, Robert C., 1992, *Latin Inscriptions from Central Spain*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- Kremer, Dieter, 1988, *Onomástica e historia de la lengua* în M. Ariza, A. Salvador, A. Viudas (eds.) *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Madrid: Arco.
- Le Jan, Régine, 2001, *Femmes, pouvoir et société dans le haut Moyen Age*. Paris: Picard.

- Martínez Sopena, Pascual 1995, (coord.) *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispanos-cristianos en las siglos IX a XIII*. Universidad / Valladolid, Santiago de Compostela.
- Menéndez Pidal Ramón / Antonio Tovar, 1962, „Los sufijos españoles en -z y especialmente los patronímicos”, *Boletín de la Real Academia Española* 42, 371–460.
- Moreu-Rey, Enric, 1993, *Antroponimia. Història dels nostres prenomes, cognoms y renoms*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Tomescu, Domnița, 2017, *Dinamica denotației personale primare în antroponimia actuală*, în Topală, Dragoș-Vlad (ed.), *Cercetări lingvistice*, Craiova, SITECH, 292–309.
- Tomescu, Domnița, 2018, „Onomastică” în M. Sala, Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, vol. I. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Zabalza Seguí Ana, 2008, “Atando cabos. La formación del apellido en la Navarra Moderna”, *Oihenart: Cuadernos de lengua y literatura* 23, 597–612.

STAGES OF THE OCCURENCE AND SETTING OF THE PATRONIMIC IN THE ROMANIAN MEDIEVAL ONOMASTICS. THE STRUCTURE AND THE FUNCTIONALITY OF THE LEXICAL FILIATION

Abstract

The lexical filiation periphrases, inserted right after the personal name (usually baptize name, very seldom personal surname) occur in internal and both external documents, after several decades of the exclusive use of the single name (*nomen singulare*). These types of periphrases could be found in documents coming all over the romance chancelleries, therefore this denominative practice must have been widely spread at a certain historical stage. Soon after the occurrence of the patronimic (by eliminating the relational noun (*filius* or *proles*) from the latin filiation periphrases), these lexical kinds of denomination are to be used especially in legal contexts, indicating thus the relation with the head of the family in certain situations.

As for Romanian at the moment of the first intern texts were released, one can notice the use of the lexical filiation in all three chancelleries but not as an exclusively mean of naming. As a certain particularity we are to mention the use of filiation in the official denomination of the Wallachian ruler, probable a trace of a Byzantine influence.

Regarding the occurrence of filiation periphrases within the internal documents these are used especially in judicial contexts and in legal texts, but not as a unique way of naming. On the contrary, one can notice the alternative use of all the ways of naming (surnames, agent names, toponymical references a.s.o.).

NORMARE ACADEMICĂ ÎN HODONIMIA ROMÂNEASCĂ

OLIVIU FELECAN

Facultatea de Litere, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare
olifelecan@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *normare academică, hodonime, antroponime, ortografie.*

Keywords: *linguistic prescription, hodonymy, anthroponymy, orthography.*

1. INTRODUCERE

În „descrierea diversității lingvistice actuale a lumii” (Vintilă-Rădulescu 2001b: 13), un aspect important îl ocupă problemele legate de normarea numelor proprii și a derivatelor acestora: numele statelor lumii, ale limbilor, ale locuitorilor și adjectivele corespunzătoare etc. Aceste probleme au atras atenția multor cercetători din țări diverse și s-au concretizat în lucrări prezentate la conferințe tematice (*United Nations Conference of the Standardization of Geographical Names*¹) sau publicate în reviste de specialitate și volume colective: „Onomastica”, *Place-Name Politics in Multilingual Areas. A Comparative Study of Southern Carinthia (Austria) and the Těšín/Cieszyn Region (Czechia)*².

Pentru spațiul românesc, o preocupare profesionistă și constantă în acest sens a avut-o Ioana Vintilă-Rădulescu, atât în dicționare normative (DOOM² – 2005 și DOOM³ – 2021³; DIN – 2009), cât și în studii publicate în reviste și cărți: *Statele independente ale lumii. Numele de locuitori și adjectivele corespunzătoare* (2001a: 567-570), *Adjective referitoare la numele statelor lumii* (2011a: 273-281), *Numele proprii trebuie traduse? Dacă da, cum? Cazul numelor oficiale de state* (2011b: 527-534), *Nume de locuitori ai statelor și teritoriilor lumii* (2013: 1087-1097), *Convențional și neconvențional în denumirile statelor lumii* (2015: 885-896) ș.a.

---

¹ Între anii 1967-2017 s-au desfășurat 11 ediții, sub egida UNGEGN – United Nations Group of Experts on Geographical Names, v. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/>. Dintre subiectele abordate, putem aminti *Place-names changes, toponymic fieldwork, metaphoric use of place names; place names as cultural heritage, indigenous and minority names; name-placement on maps, names on ancient maps and for planetary features* (Washington D.C. 2017) și *Recognitions, regulations, revitalisations: place names and indigenous languages* (Clarens, South Africa, 2019).

² Pentru a nu ne extinde cu exemplele, vom oferi doar două recente, evocatoare: Jordan 2021: 23-37 (*The crucial and contested concept of the endonym/exonym divide*); Jordan et al. 2021.

³ În calitate de coordonatoare a ambelor ediții.

În DIN (2009: 479) se face referire la numele de localități, care „sunt scrise uneori în documente administrative [...] contrar normelor lingvistice, adesea cu contradicții nu numai de la un document la altul, dar și în același document [...]. Deosebiri privesc mai ales scrierea cu cratimă sau în cuvinte separate a numelor compuse de localități și notarea sau nu a articolului hotărât *-l* la numele de localități de genul masculin/neutru”. În *Preambulul DOOM*³ există trimiteri atât la numele de persoane, care trebuie să se conformeze actelor oficiale, „dar, uzual, este admisă și respectarea dorinței/tradiției familiei sau/și a purtătorilor lor, chiar dacă nu concordă cu normele lingvistice actuale (prezentând trăsături învechite, străine sau regionale)” (DOOM³ 2021: 40), cât și la „scrierea numelor unităților administrativ-teritoriale”, care trebuie să respecte legile în vigoare. Problema este că acestea nu au fost redactate cu avizul lingviștilor. Nu se face, însă, nicio referire la ortografierea denumirilor unor artere de circulație, de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

Din punct de vedere metodologic, lucrarea de față pune în dezbatere anumite aspecte privitoare la normarea academică în hodonimia românească, deoarece acest subiect este tratat doar fugitiv în bibliografia de specialitate, de obicei în cadre mai generale. Din multitudinea tiparelor existente în denumirile stradale, am ales doar numele care conțin antroponime, întrucât sunt cele mai ofertante din punct de vedere normativ. Materialul a fost preluat din mediul online, pentru că aici coexistă site-uri profesioniste cu unele create de amatori și, astfel, interferează/se regăsesc o sumedenie de formule denominative, ilustrative pentru analiza de față.

De-a lungul ultimilor ani, lucrând la mai multe studii dedicate toponimiei urbane – Felecan 2013a: 318–328; 2013b: 143–151; 2015: 229–244; 2019: 167–184; 2020: 495–517; 2022: 313–333; Felecan O., Felecan N. 2021: 271–287; 2022a: 236–262; 2022b: 125–141 –, am constatat o „bâjbâială” onomastică, în consonanță cu lipsa unui cadru legislativ ferm, clar, în acord cu normele academice în vigoare. Existența unor multitudini de variante denominative în hodonimia românească se datorează ambiguității legislative. Astfel, în Art. 13 din „Reguli de acordare a denumirilor de drumuri” (Ordinul 448/2017) se stipulează că „Două nume de drumuri sunt considerate identice în cazul în care acestea diferă doar prin:

- a) diferențele de ortografie, care nu corespund diferențelor în pronunție;
- b) prezența sau absența genitivelor;
- c) articularea cu articol hotărât sau nehotărât;
- d) scrierea aceluiași nume într-un singur cuvânt sau în mai multe cuvinte;
- e) scrierea completă sau abreviată a numelui;

f) scrierea diferită a aceluiași cuvânt sau variante asemănătoare ori derivate ale aceluiași cuvânt”. Astfel de prevederi nu fac decât să perpetueze haosul urbanonimic⁴ și, atâta timp cât legislativul va legifera fără să țină cont de părerile specialiștilor îndreptățiți să traseze reguli clare, lipsite de ambiguitate, spațiul

---

⁴ Un exemplu elocvent se regăsește în anexele la Legea 290/2018 pentru modificarea și completarea Legii nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului României. Astfel, *Târgu-Neamț* se scrie cu cratimă, iar *Târgu Jiu*, *Târgu Mureș* – fără (cf. DOOM³ 2021: 139)!

public românesc, inclusiv online, va confirma statutul limbii române, observat de lingvistul Alf Lombard încă de la mijlocul secolului XX: „cea mai puțin fixată dintre toate limbile romanice” (Avram, *apud* ELR 1989: 277).

2. PREMISE TEORETICE

Din perspectivă structurală, denumirile stradale reprezintă sintagme nominale, de regulă bimembre sau plurimembre, care includ două elemente aflate în relație apozițională, cu topică fixă (determinat+determinant): strada/piața/bulevardul/aleea ș.a. + numele propriu-zis, simplu sau compus.

Din perspectivă pragmatică, alegerea unui hodonim „reprezintă un act de limbaj instituțional, performat de un agent nominator (enuțiator) într-un context etnocultural, lingvistic și sociopolitic determinat. Între parametrii pragmatici care determină alegerea strategiilor și a tiparelor denominative cu efect perlocuționar, un rol esențial revine consensului comunicativ stabilit pe baza fondului comun de cultură, tradiții” (Stoichițoiu Ichim 2022: 888), interese sociopolitice și reprezentări simbolice existente între agentul nominator (primăria, consiliul local) și cetățeni (în calitatea lor de public-receptor, utilizatori și interpretanți ai numelor).

Din punct de vedere semiotic, denumirea stradală reprezintă un semn sau un cod cu o dublă interpretare: dezvăluie intenția/opțiunea nominatorului, pe de o parte, și transmite un mesaj receptorului, pe de altă parte. “Each signifier (street name) serves to represent a particular referent (street) within a system of signification (city-text). Viewed in this light, the city-text functions as a system of spatial orientation in which each street name acquires its meaning both intertextually and relationally” (Rose-Redwood, Alderman, Azaryahu 2018: 8). O plăcuță cu denumire stradală comunică vizual un mesaj, dar, în același timp, transmite o semnificație implicită, culturală, politică, socială, religioasă, geografică, istorică, botanică etc. Alegerea denumirii nu este niciodată întâmplătoare, ci dezvăluie o strategie a autorităților locale, de care depinde atribuirea numelor pentru bulevarde, străzi, alei, piețe publice. Hodonimele sunt *signa data*, stabilite convențional în mod intenționat, pentru a asuma un set de valori și, în cazul numelor comemorative, pentru a omagia o serie de personalități din diverse domenii ale cunoașterii. „The idea of prestige is given more consideration than geographical, linguistic or social motivation” (Felecan 2020: 501).

Numele de străzi pot fi interpretate ca semne motivate sociolingvistic, rezultate în urma unor convenții sociopolitice ale decidenților aflați la putere la un moment dat. Aceștia, ca emițatori ai mesajului, pot ține cont de voința, simpatia, preferințele receptorilor (majoritatea populației), așa cum pot lua și decizii arbitrare, neagreate de alegători, dar prin care să transmită o intenție, un semnal capabil să modeleze gândirea și comportamentul oamenilor. Un hodonim trezește în mintea receptorului o seamă de judecăți semiotice de indicare, de interpretare. Receptarea corectă a conținutului semantic depinde de nivelul de instruire a oamenilor, de informarea profundată, de cultura lor generală. Decodificarea

numelui stradal se poate face printr-o referire suplimentară, poziționată fie în fața, fie după sau chiar sub acesta. Chiar dacă plăcuța cu indicatorul stradal se încarcă suplimentar, mesajul devine transparent și accesibil, indiferent de vârsta sau de pregătirea riveranilor/trecătorilor.

3. INDICATOARE STRADALE: DIFERENȚE ȘI IMPERFECȚIUNI ORTOGRAFICE

Dacă „subiectul semioticii este comunicarea oricărui fel de mesaje sau schimbul oricărui fel de mesaje și sistemul de semne care stă la baza lor” (Sebeok 2002: 163), plăcuțele stradale pot fi interpretate nu doar prin prisma semnificației, ci și a felului în care sunt generate, codate, transmise, decodate și înțelese de către cei neinițiați. În privința unui hodonim neutru, alegerea nominatorului poate avea ca explicație unicitatea, evitarea unei omonimii sau motivarea istorică, geografică, socială. Referirea la o personalitate niciodată nu este întâmplătoare, chiar dacă uneori poate fi ambiguă. Studiarea denumirilor stradale din țara noastră relevă inexistența unei norme unitare. Multitudinea variantelor în ceea ce privește antroponimele utilizate ca hodonime se referă atât la denumirile existente în lucrări de specialitate sau nomenclatoare stradale autorizate, cât și la cele oferite în mediul online. Diversitatea are în vedere:

- utilizarea completă/parțială a numelui sau utilizarea doar a numelui de familie + statutul, rangul ierarhic;
- topica elementelor componente ale numelui complet;
- antepunerea sau postpunerea unui determinant, care să dea posibilitatea decodării corecte a mesajului transmis de hodonim;
- utilizarea unor grafii arhaice sau a celor adaptate normelor contemporane ale limbii române etc.

3.1. Româнизarea unor prenume/nume de familie în funcție de site-urile consultate: *Str. Nicolaus Copernic/Nicolae Copernic* (Sibiu), *Str. Octavian Augustus*⁵ (Arad, Brașov). În schimb, tot în Sibiu se găsește și *Str. Nicolaus Olahus*, unde forma antroponimică nu comportă modificări față de grafia medievală, latinească a cărturarului româno-maghiar, contemporan cu astronomul și preotul polonez. Grafia poloneză este *Mikołaj Kopernik*, iar forma germ., *Nikolaus Kopernikus* ori *Niklas Koppernigk*⁶.

⁵ Chiar dacă „unele nume proprii latinești și vechi grecești circulă, în uzul literar românesc, atât în forma tradițională, adaptată, cât și în forma originară” (DOOM³ 2021: 112), ar fi recomandat să nu se combine forma românizată cu cea clasică. Totuși, deși nu se precizează, s-ar impune adoptarea aceleiași atitudini în cazul unor elemente ale unor nume compuse. Astfel, am avea fie *Octavian August*, fie *Octavianus Augustus*. Aceeași speță o putem întâlni la *Cornelius Nepos* sau *Titus Livius*. Cu toate că în unele scrieri vechi putem întâlni ortografiat *Tit Liv*, formele *Titus Liv* sau *Tit Livius* ar părea, fără dar și poate, nepotrivite indiferent de context.

⁶ Am luat în considerare și grafia germană, deoarece intelectualul polonez provenea dintr-o familie de etnie germană.

O situație asemănătoare poate fi identificată în cazul unor persoane de etnie maghiară, originare din Transilvania. Numele nobilului secui *Gheorghe Doja* apare în forma românească în localitățile administrate de primari români (Baia Mare, Cluj-Napoca, Craiova, Timișoara etc.), în schimb, în cele cu majoritate maghiară (Covasna, Gheorgheni, Salonta, Sfântu Gheorghe ș.a.), inscripțiile stradale consemnează forma din această limbă: *Dózsa György*. În unele localități multietnice (Târgu Mureș) se poate întâlni o formă intermediară (*Strada Gheorghe Doja utca*), în care determinantul este încadrat de determinați în română, respectiv maghiară⁷. Aceași „românizare” se întâlnește și la unul dintre numele feminine cele mai prezente în hodonimia românească, *Ecaterina Varga/Varga Katalin*, „o etnică maghiară care a luptat pentru drepturile românilor din Transilvania, împotriva abuzurilor imperiale” (Felecan O., Felecan N. 2022a: 251). *Românizarea* se bazează pe tradiția istoriografică, însă aceasta nu este respectată întotdeauna, în toate circumstanțele. O dovadă recentă este oferită de numele noului rege al Marii Britanii: *Charles/Carol al III-lea* (v. Stan 2022). Majoritatea persoanelor publice au optat pentru varianta engleză, în consonanță cu statutul princiar îndelungat al moștenitorului coroanei britanice. Totuși, antecesorii săi din secolul al XVII-lea – *Carol I* și *Carol al II-lea* – au numele românizate în manuale și lucrări de specialitate (v. EUB 3, 2010: 225–226), după cum chiar propria mamă, regina *Elisabeta a II-a*, nu era numită *Elizabeth II*, ci cu exonimul corespunzător.

Grafiile diferite pot genera confuzii în decodarea corectă a denotației stradale. Un exemplu elocvent îl reprezintă numele unui episcop greco-catolic, care a jucat un rol important în susținerea drepturilor naționale pentru românii transilvăneni în sec. al XVIII-lea. În nomenclatura hodonimică am întâlnit *Strada Klein Micu* (Brașov, Mediaș, Sibiu)/*Strada Micu Klein* (Satu Mare)/*Strada Ioan Inocențiu Micu Klein* (Timișoara)/*Strada Ion Inocențiu Micu Klein* (Blaj)/*Strada Inocențiu Micu Klein* (Cluj: lipsește prenumele Ioan), în timp ce în ultimele două localități există Colegiul Național „Inochentie Micu Clain” (Blaj) și Liceul Greco-Catolic „Inochentie Micu” (Cluj-Napoca). Multitudinea grafiilor – implicit concurența dintre *k* și *c*⁸, cf. DIN 2009: 458 – are legătură cu schimbarea statutului în timpul vieții: la naștere a purtat numele *Ioan Micu*, *Inocențiu* fiind numele ecleziastic, iar *Klein* – traducerea germană a numelui său de familie, odată cu înnobilarea sa de către Curtea Imperială Austriacă. Diferența între *Inochentie* și *Inocențiu* este explicabilă prin prisma istoriei limbii române literare: prima formă este arhaică, iar a doua – modernizată, însă astfel de probleme nu ar trebui expuse, în spațiul public, profanilor. Este ca și cum Mihai Eminescu ar „concura” cu Mihail Eminovici pe indicatoarele stradale...

⁷ Exemplele de acest gen sunt mult mai numeroase. De pildă, în multe orașe românești (Baia Sprie, București, Cluj-Napoca, Oradea, Timișoara) există străzi *Matei Corvin*, după cum numele *Mathias Corvinus* apare în denumirea mai multor instituții publice sau private: *Mathias Corvinus Collegium* (Cluj-Napoca, Miercurea Ciuc, Satu Mare).

⁸ Se regăsește și în alte hodonime (*Str. Tache Ionescu/Take Ionescu*), prezente în numeroase localități (București, Cluj-Napoca, Timișoara ș.a.) și, implicit, pe site-uri de profil.

În anumite situații, „se admit variante literare libere” (DIN 2009: 274) la prenume și oiconime ca *Horia / Horea*, fapt ce se reflectă și în denumiri stradale: *Str. Horea* (Baia Mare, Cluj, Deva) / *Str. Horia* (Arad, Sighetu Marmăției, Târgu Lăpuș).

3.2. Problemele de grafie se întâlnesc la multe nume străine, unele fiind semnalate și în presă, deoarece apăreau pe indicatoarele stradale. În cartierul bucureștean Floreasca au fost „identificate” străzile *Ludwing van Beethoven* (în loc de *Ludwig*), *Serghei Vasilievici Rahmaniniiov* (în loc de *Rahmaninov*), *Geacomo Puccini* (în loc de *Giacomo*) (Cojocari 2021).

În astfel de situații, avem a face cu o neglijență crasă a celor plătiți din bani publici pentru a realiza și monta plăcuțe de orientare stradală chiar în inima capitalei. Erorile cauzate de unii angajați iresponsabili sunt omniprezente și, periodic, atrag atenția presei, însă demonstrează culpa autorităților locale în gestionarea corectă a unor astfel de probleme. Potrivit Legii nr. 215/2001 și OG nr. 63/2002, administrarea domeniului public și privat al unei localități intră în atribuțiile consiliilor locale, la fel ca denumirea unor străzi, piețe, parcuri ș.a (v. <https://legeaz.net/spete-contencios/atribuire-denumiri-strazi-4755-2013>). Se poate înțelege că nu peste tot există specialiști, însă apelarea la cei competenți în acest domeniu ar trebui să fie o obligație, tocmai pentru a evita erori care nu fac cinste condiției intelectuale. Un alt exemplu vine din Bistrița: este laudabilă inițiativa de a oferi, pe lângă nume, câteva date legate de meseria sau anii între care au trăit anumite personalități, cu condiția ca acestea să fie corecte: *General Grigore Bălan (1900–1944)* – anul corect al nașterii este 1896 – și *Iosif Vulcan (1844–1907)*, deși anul nașterii era 1841 (Săsărman 2015).

Chiar dacă o corectare a denumirilor greșite presupune costuri considerabile și birocrație (schimbarea actelor de identitate de către riverani), putem da exemplul mai multor administrații care au decis să opereze corecturi hodonimice. De pildă, în anul 2015, „consilierii locali ai Timișoarei au aprobat corectarea denumirilor celor peste 50 de străzi din oraș în cazul cărora reprezentanții primăriei au descoperit acum că sunt... greșite”. Printre arterele „în culpă” se regăsesc următoarele:

Gheorghe Ranetti va deveni *George Ranetti*, *Gheorghe Ostrogovich* va fi *Giorgio Ostrogovich*, *Ion Zaicu* va fi *Ioan Zaicu*, *Iuliu Grozescu* va deveni *Iulian Grozescu*, *Maximilian Robespierre* va fi *Maximilien de Robespierre*, *Vasile Lucaci* va deveni *Vasile Lucaciu*, *Henriette Delavrancea-Gibony* va fi *Henrieta Delavrancea-Gibory*, *Corneliu Nepos* va deveni *Cornelius Nepos* și lista poate continua... (<https://www.tion.ro/stirile-judetului-timis/alesii-au-decis-zeci-de-strazi-din-timisoara-isi-schimba-denumirea-vezi-daca-trebuie-sa-ti-schimbi-buletinul-149134/>).

Am consemnat decizii reparatorii și în alte localități: „– the correction of spelling mistakes: *Ion Slavici Street* > *Ioan Slavici Street*, *Giacomo Rossini Street* > *Gioachino Rossini*; – the elimination of abbreviations or clippings: *B. Ștef. Delavrancea Street* > *Barbu Ștefănescu Delavrancea Street*, *Cehov A.P. Street* > *Anton Pavlovici Cehov Street*, *C-tin Brâncoveanu Street* > *Constantin Brâncoveanu Street*” (Felecan 2015: 238). În Baia Mare, încă din anul 2012 s-au operat câteva corecturi ale unor denumiri stradale cu origine antroponimică: *Andrei Mureșianu* în loc de *Andrei Mureșan*⁹, *Ferenczy Karoly* în loc de *Ferenczi Carol* (<https://www.emaramures.ro/strazi-rebotezate-pest-8-000-de-baimareni-au-adrese-noi-din-aceasta-luna-video/>). Pornind de la ultimul exemplu, trebuie precizat că, în cazul unor nume străine, accentele sunt omise de cele mai multe ori (*Károly*), fapt ce poate cauza erori de pronunțare, îndeosebi în maghiară. Am remarcat însă lipsa unor accente și la nume românești, „franțuzite”, *Hariclea Darclée* fiind exemplul cel mai frecvent¹⁰. Nu doar că accentul lipsește din mai multe nomenclatoare stradale, dar am identificat greșeli chiar și în cazul prenumelui: *Haricleea* (<http://orasul.biz/strazi-constant-ct/strada-haricleea-darclée/>).

Cu o frecvență mult mai mare se remarcă redarea greșită a unor nume în nomenclatoarele stradale disponibile online: *Aristia Romanescu* în loc de *Aristizza Romanescu*, *G-Ral Christain Tell* în loc de *General Christian Tell*, *Soldat Floarea Gheorghe* în loc de *Flore Gheorghe*, *Soldat Floarea Ionescu* în loc de *Flore Ionescu*, *I. S. Turgehniev* în loc de *Ivan Sergheevici Turgheniev*, *Teodorovici Doina și Aldea* în loc de *Ion și Doina Aldea Teodorovici*. Astfel de exemple explică dezinteresul și neglijența totală a unor funcționari și informaticieni care au consemnat denumirile stradale pe site-urile de specialitate existente în internet. Nu există respect nici față de limba română, nici față de personalitățile ale căror date/nume sunt greșite, nici față de publicul larg, doritor să se informeze din surse la îndemână, cum sunt cele online. Merită consemnate, însă, „excepții” fericite, care confirmă faptul că nume cu probleme de grafie sunt consemnate corect în aproape întreaga țară: *Str. Constantin Lecca*, *Costache Negruzzi*, *Ludovic Spiess*, *Nicolae Tonitza*, *Theodor Pallady* ș.a. Unele antroponime cunosc mai multe variante grafice, din rațiuni de istorie a limbii sau de apartenență etnică, prin

⁹ Numele autorului imnului național mai este ortografiat și *Mureșanu* (Bădiliță, Stanciu 2019: 103–106).

¹⁰ Pentru a ne păstra obiectivitatea, menționăm că *Darclée* reprezenta numele de scenă oferit sopranei de către compozitorul francez Charles Gounod (v. https://ro.wikipedia.org/wiki/Hariclea_Darclée).

urmare, în astfel de situații, autoritățile locale pot fi disculpate dacă nomenclatura stradală înregistrează mai multe grafii: *Carol Popp de Szathmári/Carol Popp de Szathmary/Szathmári Pap Károly*. Unele variante nominale diferite sunt acceptate de normele academice – a se vedea *Tattarescu/Tătărescu* (DIN 2009: 792) – însă inventivitatea unor administratori de site-uri transgresează adeseori limita acceptabilă: *Str. Pictor Gheorghe Tătărescu/Tatarescu/Tättărescu/Tattarescu/Tătărăscu*.

Situația este mult mai gravă în Republica Moldova, unde, în mai multe comunități locale rusofone, autoritățile nu au elementarul simț al limbii române, dar nici interesul de a respecta grafia corectă. Astfel, în revista „Limba română” din Chișinău, sunt date câteva exemple ilustrative: *Str. Cogălnicianu*, *Str. Brîncuș/Brăncuș*, *Str. Hașdeu/Hajdeu*¹¹. Nu doar numele românești sunt ortografiate eronat, ci și cele rusești: *Str. Pușchin/Puschin*, *Str. Dostoevski/Dostoevskii* (v. Guțu 2016: 193-194). De altfel, numele rusești cauzează probleme multiple în transcrierea din alfabetul chirilic în cel latin, prezentate *in extenso* în DIN și DOOM³.

3.3. Succesiunea celor două elemente ale formulei antroponimice, nume de familie și prenume, este inconsecventă, chiar în interiorul aceluiași oraș: *Ana Ipătescu/Ipătescu Ana*, *Barbu Ștefănescu Delavrancea/Delavrancea Barbu Ștefănescu*¹², *Eliza Leonida Zamfirescu/Leonida Zamfirescu Eliza*¹³, *George Enescu/Enescu George*, *Ioan Molnar-Piuariu/Molnar Ioan Piuariu/Ioan Piuariu Molnar* sau doar *Molnar Piuariu*¹⁴, *Maria Rosetti/Rosetti Maria*, *Marta Bibescu/Bibescu Marta*, *Mihai Eminescu/Eminescu Mihai*. Situația se repetă și în cazul însoțirii numelui de către un determinant: *Elena Clucereasa/Clucereasa Elena*, *G-ral Doda Traian/G-ral Traian Doda*, *Ioan Vodă Caragea/Caragea Ioan Voda*, *Oltea Doamna/Doamna Oltea* etc. În câteva cazuri am întâlnit topică fixă, indiferent de site: *Str. Pinteia Haiducul*, *Vîfor Haiducul*, *Pinteia Viteazu(l)*. Inconsecvența utilizării topicii creează adesea situații greu descifrabile, mai ales atunci când ambele elemente au valori identice (prenume și nume de familie): *Tina Radu/Radu Tina*, *Căpitan Radu Dragoș*, *Căpitan Nicolae Florin Crețu/Căpitan Crețu Nicolae*, *Elena Pavel/Pavel Elena*, *Iza Emilia/Emilia Iza*. „For those less acquainted with the norms, the street anthroponymic formula remains ambiguous, as the academic norms of the Romanian language prescribe the placement of the

¹¹ Potrivit DIN (2014: 783), Hasdeu consemnează „o grafie învechită cu *s* pentru *ș*”, ceea ce este în consonanță cu precizarea: „unele nume prezintă variante grafice/și fonetice, conform dorinței purtătorilor, tradiției familiei și actelor de stare civilă” (DIN 2009: 708).

¹² Pe majoritatea site-urilor nu se face distincție între prenume dublu sau nume de familie compus.

¹³ Am consemnat numele existente în mediul online referitoare la nomenclatura stradală din Timișoara și Galați, deși prenumele este grafiat cu *s*: Elisa, cf. http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Elisa_Leonida_Zamfirescu.

¹⁴ Este considerată prima stradă smart din România, cf. <https://transilvaniareporter.ro/cluj-napoca-smart-city/molnar-piuariu-prima-strada-smart-din-romania-la-un-an-de-la-inaugurare-cum-s-a-schimbata-viata-locuitorilor-din-zona/>

first name (pref. *pre-* means “before”, as in Latin) before the family name, with a few exceptions: the school system, the legal system, and often the medical one” (Felecan O., Felecan N. 2021: 282). Singura situație acceptabilă o reprezintă numele cetățenilor români de etnie maghiară, în cazul cărora, conform normelor limbii fino-ugrice, numele de familie precedă prenumele: *Strada Petőfi Sándor, Zsögödi Nagy Imre* (v. DIN 2009: 613). Uneori, topica defectuoasă se îmbină cu ortografierea neunitară a unor prenume (*Str. Mihaly Apșa Ion/Mihaly de Apșa Ioan* – Satu Mare; *Str. Gheorghe Pop de Băsești* (Bistrița, Timișoara)/*Pop Gheorghe de Băsești* (Zalău)/*Pop de Băsești Gheorghe* (Alba Iulia) pe site-uri diferite, fapt cauzator de confuzii pentru cei cu o cultură generală precară. Am remarcat că numele de familie precedă prenumele îndeosebi pe site-uri care indică coduri poștale, fără a fi însă o regulă.

O situație aparte, din acest punct de vedere, apare în cazul în care numele proprii străine conțin particule specifice unor limbi: *Str. Balzac Honoré de* (Cluj)/*Charles De Gaule* (București), *Strada Van Gogh Vincent* (Oradea), *Strada Beethoven Ludwig Van* (Timișoara), *Strada Samuel von Brukenthal* (Sibiu)/*Samuel Von Brukenthal/Brukenthal Samuel/Samuel Brukenthal* (Avrig) etc. Cum se poate observa, reprezintă o problemă reală care este primul element al numelui de familie, cu atât mai mult cu cât tiparele antroponimice străine rămân opace pentru majoritatea vorbitorilor de română.

3.4. Numele de familie compuse se scriu, cu puține excepții, cu cratimă (v. DIN 2009: 562), ceea ce nu prea se regăsește pe site-urile specializate cu orientarea geografică urbană și, probabil, nici în nomenclatura stradală din localități situate în toate regiunile: *Str. Lucia Sturdza Bulandra/Sturdza-Bulandra* (Cluj, Iași), *Strada Constantin Rădulescu-Motru/Rădulescu Motru* (București, Timișoara), *Str. Făt Frumos* (Arad, București, Ploiești)¹⁵, *Str. Harap Alb* (București)¹⁶, *Str. Negru Vodă* (Alexandria, Giurgiu, Mangalia, Ploiești). Exemplul din urmă este discutabil din punctul de vedere al statutului numelui propriu compus. DIN (2014: 562) recomandă ortografierea cu cratimă, în situația compunerii dintre un nume de persoană și un substantiv comun indicând un rang, un grad, o funcție etc. Ca oraș însă, este oferită forma fără cratimă. Lipssește precizarea referitoare la hodonime, dar, având în vedere microtoponimia urbană, înclinăm să credem că *Negru Vodă* ar fi varianta admisă.

Necunoașterea privitoare la utilizarea corectă a cratimei capătă aspecte hilare: din dorința de a nu greși, câteva pagini din internet pun cratima între prenume și numele de familie (*Grigore-Vasilii Birlic*: [¹⁵ Din zece de site-uri existente, unul singur \(<http://bulevarde.ro/ploiesti/strada-fat-frumos>\) ortografiază cu cratimă *Făt-Frumos*, conform principiului că numele de personaje compuse din substantiv + adjectiv se scriu cu cratimă \(v. DIN 2009: 562; DOOM³ 2021: 118\).](http://bucurestiul.info/strazi/strada-</p></div><div data-bbox=)

¹⁶ Deși în studii de specialitate apare grafia corectă (v. Focșineanu 2018: 188), paginile web consemnează invariabil forma fără cratimă.

grigore-vasiliu-birlic/, <https://mapio.net/s/64988268/>), și nu între cele două elemente componente ale numelui de familie: *Str. Grigore Vasiliu-Birlic/Vasiliu-Birlic* (București).

Derutante sunt paginile web care consemnează variante antroponimice diferite, referitoare la același personaj, existente în denumiri stradale (*Alexandru Vaida Voevod*) și în denumiri de instituții (*Școala Gimnazială „Alexandru Vaida-Voevod”*) regăsite în aceeași localitate (Cluj-Napoca, în cazul exemplului de față). Pentru neinițiați, diferența pare neglijabilă, însă, din punct de vedere normativ, arată instabilitate și lipsă de respect față de norma academică.

3.5. Articularea hotărâtă/nehotărâtă a substantivului/adjectivului care însoțește numele: *Str. Aprodul Purice/Aprod(u) Purice, Str. Arhimandrit Teofil Părăian/Arhimandritul Teofil Părăian, Capitanu Constantin, Str. Logofătul Tăutu/Logofăt Tăutu, Șoseaua Mihai Bravu, Mihai Viteazu/Viteazul, Str. Mitropolit Grigore/Mitropolitul Grigore*¹⁷, *Str. Monsenior Vladimir Ghika/Monseniorul Vladimir Ghika, Str. Pinteza Viteazu/Viteazul, Str. Stolnicul Vasile/Stolnicu Vasile, Paul Chinezu* ș.a. În cazul ultim, în 2015 s-a propus modificarea străzii timișorene în *Paul Chinezul*, însă la inițiativa unui consilier local schimbarea nu a fost acceptată. Potrivit DOOM³, „supranumele vechi îl păstrează pe *-I*: Mihai Viteazul, ca nume al domnitorului (dar fără *-I* în nume de localități: Mihai Viteazu)” (2021: 168). Ne fiind nicio referire la hodonime, nu trebuie să suscite nedumerire faptul că peisajul urbanonimic autohton, reflectat în mediul online, conține deopotrivă forme articulate și nearticulate.

3.6. Folosirea neglijentă a diacriticelor și a accentelor specifice unor limbi străine, romanice, slave, germanice sau ugro-finice: *Strada Béla Bartók/Bartok Bela, Bocskai István/Bocskai Istvan, Frédéric Chopin/Chopin Frederic*¹⁸, *Szamosközy István/Szamoskozy Istvan, Székely László/Laszlo Szekely*. Ne fiind specifice limbii române, accentele pun probleme de ortografie multor conaționali, ceea ce se oglindește inclusiv pe indicatoarele stradale, îndeosebi în Transilvania și Banat, unde „l’histoire, la politique, le régime gouvernemental, la coloration ethnique se reflètent dans les dénominations des rues des villes” (Felecan 2013b: 146). Cu toate că unele accente influențează pronunția – ex. *Lörinczi, Molière* – (v. DIN 2009: 39), autoritățile locale sau cei care gestionează site-uri de specialitate în internet consideră că sunt prea neînsemnate pentru a fi luate în seamă: *Str. Moliere* (București, Oradea). Chiar dacă „apar ca niște toponime *sui generis*, al căror mod de scriere prezintă diferențe de la limbă la limbă și inconsecvențe în cadrul aceleiași

¹⁷ Indiferent de patriarhul comemorat – *Iustinian Marina, Miron Cristea, Teoctist Arăpașu* –, titlul funcției ecleziastice maxime din ortodoxie nu a fost articulat hotărât nicăieri în nomenclatura stradală, așa cum se întâmplă cu celelalte grade: mitropolit, episcop ș.a. Situația este similară și pentru apelativul catolic *cardinal*.

¹⁸ Varianta franceză a numelui compozitorului romantic este *Frédéric François Chopin*, însă numele polonez, inexistent în nomenclatura stradală românească, era *Fryderyk Franciszek Chopin*.

limbi” (Vintilă-Rădulescu 2015: 887), s-ar impune informarea corectă a nominatorilor înainte de a alege astfel de nume pentru arterele de circulație din România.

3.7. Întrebuințarea doar a numelui de familie: *Str. Cap. Ilina, Caporal Preda, Căpitan Ignat, Căpitan Vijelie, Popa Nan*. Folosirea doar a numelui de familie, precedat/urmat sau nu de statutul persoanei, poate produce dezorientare, mai ales când este vorba de antroponime comune: *Strada Moldovan, protopop* (Mediaș); *Strada Baca, preot* (Sibiu), *Str. Episcop Damaschin, Strada Episcop Radu* (București). Probabil că, în timpul vieții, respectivii erau cunoscuți astfel în comunitate, însă după decenii/secole de la moartea acestora, prin schimbarea generațiilor, decodarea devine aproape imposibilă sau, oricum, creatoare de confuzii, cu atât mai mult cu cât, în tradiția militară, dar și în cea preoțească ortodoxă și greco-catolică, mulți fii sau nepoți urmează aceeași profesie vocațională ca părinții, bunicii lor.

3.8. Plasarea gradului militar înaintea numelui, fără nicio adăugire suplimentară – *Cap. Balan Constantin, Cpt./Capt. Ioana Ursulescu, (sg.) Elena Chiriță, Serg. Maj. Ancuța Ilie, Soldat Tina Radu* – nu-și justifică statutul sintagmatic, raportat la multitudinea gradelor din armată. Având în vedere că majoritatea acestor tinere și-au dobândit locul în nomenclatura stradală prin moartea eroică în decembrie 1989, când au ieșit în stradă pentru libertate, considerăm că menționarea gradului militar trebuie postpusă numelui, iar atașarea unui supliment, de tipul „Erou al Revoluției din Decembrie 1989”, sub nume, ar lămurii situația și ar contribui la educarea trecătorilor, prin rememorarea continuă a evenimentului. Astfel de precizări complementare se practică în unele localități (Pitești, de ex.), uneori chiar abuzându-se de multitudinea titlurilor: *Str. Țițeica Gheorghe, prof. univ., acad., Str. Dobrogeanu-Gherea Constantin, critic literar, sociolog, acad.* „Pentru a nu încărca exagerat plăcuțele/indicatoarele stradale, s-ar putea păstra doar cel mai important titlu” (Felecan O., Felecan N. 2022a: 256).

3.9. Utilizarea neunitară a unor sigle și abrevieri, chiar pentru aceeași localitate și pe același site. Multe se referă la domeniul militar: *Cap. Misca Petre, Col. Luca Craioveanul/Colonel Albu Iosif, Str. Colonel N. Vasilescu/Colonel*

Vasilescu Nicolae (Focșani), *Cpt. I. Vasilescu*, *Str. G-ral Eremia Grigorescu/Gen. David Praporgescu/General Carol Davila* (Sibiu), *Locotenent Colonel Dumitru Petrescu/Lt. Col. Dumitru Petrescu* (Târgu Jiu), *Str. Maior Gheorghe Șonțu/Mr. Gheorghe Sontu* (Pitești), *Str. Plutonier Radu Gheorghe/Plt. Radu Gheorghe* (București), *Sergent Major Cara Anghel/Cara Anghel serg. maj.* (București), *Sublocotenent Erou Călin Cătălin/Slt. Erou Călin Cătălin* (Ploiești). Unele grade/funcții militare/din poliție nu apar prescurtate: *amiral* (*Str. Amiral Io(a)n Murgescu* – București), *chestor* (*Str. Chestor Paul Venculescu* – Hulubești), *comandor* (*Str. Comandor Eugen Botez* – București), *contraamiral* (*Str. Contraamiral Nicolae Negru* – Constanța), *fruntaș* (*Str. Fruntaș Anghel Mihai(l)* – București), *mareșal* (*Str. Mareșal Al(exandru) Averescu* – Deva), *soldat* (*Str. Soldat Erou Arhip Nicolae* – Ploiești), *viceamiral* (*Str. Viceamiral Ioan Murgescu* – Constanța).

Nu doar câmpul lexico-semantic al armatei cunoaște abrevieri reflectate în hodonimie, ci și alte domenii: *Str. Academician Remus Răduleț/Acad. Remus Radulet*, *Arhitect Ion Mincu/Arh. Ion Mincu*, *Avocat Ilie Măcelaru/Av. Ilie Măcelaru*, *Doctor Dimitrie Gerota/Dr. Dimitrie Gerota*, *Inginer George Constantinescu/Ing. Teodor Dragu*, *Profesor Doctor Aurel Păunescu-Podeanu/Prof. Dr. Aurel Păunescu Podeanu*. Câteva nume de meserii nu le-am găsit prescurtate (*Str. Geolog Vasile Bacalu*, *Poet Grigore Alexandrescu*, *Scriitor Ioan Adam*), fie pentru că nu cunosc abrevieri, fie că sunt prea scurte din punct de vedere fonetic. Chiar dacă este vorba de nume feminine sau de cele masculine, ar fi indicat să nu existe variante multiple, ci să se procedeze unitar, ori prin indicarea rangului militar/profesiei în întregime, ori prin utilizarea unor trunchieri clasice, acceptate de normele academice în vigoare. Cadrul legislativ nu ajută, deoarece „actele normative nu includ abrevieri oficiale ale numelor acestor grade [militare]” (DIN 2009: 351).

Acolo unde nu se abreviază, meseriile sau funcțiile sunt redactate prin majuscule, dacă sunt antepuse numelui (*Str. Academician David Prodan*, *Cardinal Iuliu Hossu*, *Doctor Nicolae Vicol*, *Episcop Ioan Bob*, *Inginer Dumitru Teodoru*, *Pictor Ștefan Luchian*, *Profesor Ion Paul/Prof. Ion Paul*), și prin minuscule, dacă aduc o lămurire complementară, postpusă, ceea ce este în acord cu prevederile normative (v. DIN 2009: 343). Scrierea exclusiv cu majuscule și fără niciun acronim am întâlnit-o doar la *Piața Sfântul Papă Ioan Paul al II-lea* din București. Pornind de la acest exemplu, poate fi adusă în discuție o problemă de estetică vizuală, în cazul unor denumiri lungi: hodonimul se scrie pe un singur rând? Dacă nu, unde se face despărțirea? Ioana Vintilă-Rădulescu a adus în discuție *Despărțirea la capăt de rând* în cazul cuvintelor: „după pronunțare” sau/și „după structură” (2016: 169-186)¹⁹, însă problema se poate dezvolta și în cazul plăcuțelor cu indicatoare stradale. Din perspectivă iconică, nu avem a face cu despărțirea în

¹⁹ „Când se vorbește despre despărțirea la capăt de rând se subînțelege de obicei despărțirea literală, care poate fi considerată despărțirea prin excelență” (Vintilă-Rădulescu 2016: 171).

silabe a unor cuvinte, ci cu oportunitatea separării pe două-trei rânduri a unor sintagme hodonimice ample. Din punct de vedere normativ, s-ar putea oferi anumite recomandări, care să corespundă atât lingvistic, ortografic, cât și estetic, pentru a se încadra în spațiul – de obicei standardizat – oferit de plăcuța metalică.

3.10. Folosirea ezitantă a unor cuvinte ajutătoare (prepoziții, conjuncții, particule) care fac parte din numele proprii alese pentru a denumi străzi. Potrivit DIN (2009: 52), acestea „se scriu 1. de regulă, cu literă mică la inițială chiar dacă fac parte din nume proprii compuse românești sau străine [...]; 2. cu majusculă [...] în cazul articolului sau al unor particule din anumite nume de familie străine”. DOOM³ păstrează regula: „în unele nume de familie străine se scriu cu literă mare și articolul și particulele din componența lor” (2021: 118). În Oradea am întâlnit str. *Vincent van Gogh*, dar în Martinești (SM) – *Vincent Van Gogh*, în Sibiu – *Strada Samuel von Brukenthal/Samuel Von Brukenthal*, în funcție de site –, *Piața Charles de Gaulle/Str. Charles De Gaulle* (București, Cluj), *Str. Gheorghe Pop de Băsești/Gheorghe Pop De Băsești* (Baia Mare), *Str. Honoré de Balzac/Honoré De Balzac* (Cluj), *Str. Iancu de Hunedoara/Iancu De Hunedoara* (Oradea), *Str. Ion Ionescu de la Brad/Ion Ionescu De La Brad* (Bacău, Constanța, Cluj), *Strada Leonardo da Vinci/Leonardo Da Vinci* (Cluj, Oradea), *Str. Mircea cel Bătrân/Mircea Cel Bătrân* (București, Constanța, Târgoviște, Timișoara), *Strada Ștefan cel Mare/Ștefan Cel Mare* (Bacău, Baia Sprie, București etc.). Paginile web nu sunt unitare, nu reflectă nicio regulă, ci doar liberul arbitru al deținătorilor, dorința de a transmite o informație rapid, fără simț gramatical, critic sau civic.

Grafiile diferite în ceea ce privește scrierea cu majusculă a unor cuvinte componente le-am remarcat și în cazul hodonimelor cu mai multe elemente constitutive: *Strada Sfinții Apostoli Petru și Pavel/Sfinții apostoli Petru și Pavel/Sfinții Apostoli Petru Și Pavel* (Timișoara), *Sfinții Constantin și Elena/Sfinții Constantin Și Elena* (Brașov, București), *Sfinții Martiri Brâncoveni/Sfinții martiri Brâncoveni* (Cluj-Napoca, Recaș). DOOM³ precizează că „substantivele proprii compuse sunt foarte variate și au un comportament diferit sub raportul modului de scriere. Pentru anumite tipuri nu se pot da reguli generale, ci se descrie uzul, iar unele nume nu pot fi normate de către lingviști, cele oficiale fiind fixate de legislatori, [...] profesioniștii domeniilor respective (astronomi, geografi, oameni ai bisericii ș.a.)” (2021: 138). Fără dubii rămâne, însă, obligativitatea întrebuirii caracterelor minuscule pentru conjuncții, prepoziții etc. Nici măcar engleza, care recomandă utilizarea majusculilor pentru fiecare cuvânt dintr-un titlu, nu le întrebuițează în cazul conectorilor.

3.11. Folosirea unor prenume comune, fără o clarificare a rolului jucat de personalitatea respectivă, creează dificultăți în descifrare, iar denumirile rămân opace pentru toată lumea. Predomină numele feminine: *Alexandrina* (București), *Amalia* (Constanța), *Anastasia* (Constanța), *Diana* (Craiova), *Elisabeta* (Constanța),

Flavia (București), *Maria* (Satu Mare), *Rodica* (Constanța), *Zamfira* (Constanța). Puține sunt cazurile când, în lucrări de specialitate, sunt devoalate faptele și contextul care au dus la comemorarea unor persoane: *Str. Măriuca* – o fată-eroină din Primul Război Mondial (v. Ionescu 2014: 179). Pentru cei neavizați, însă, antroponimul se desemantizează, devenind o simplă etichetă, fără să transmită vreo conotație culturală, religioasă, patriotică etc. Rămânem la părerea că „aceste denumiri stradale certifică lipsa de profesionalism a comisiilor de specialitate, care au ca atribuții alegerea nomenclurii urbane din anumite localități” (Felecan O., Felecan N. 2022a: 257).

3.12. Deși se întâlnesc străzi denumite *Artemis* (Alba Iulia, Martinești), *Diana* (Satu Mare, Timișoara), *Minerva* (Baia Mare, Brașov), *Venus* (București, Cluj), unele substantive feminine apar în forma de genitiv: *Dianei*, *Doamnei*, *Minervei*, *Venerei*, *Vrâncioaiei* etc. În româna veche, situațiile similare sunt interpretate ca genitivul denumirii sau genitivul apozitiv. Ioana Vintilă-Rădulescu constată că „genitivul denumirii nu se mai regăsește în româna modernă, unde îi corespunde construcția cu apozitie în nominativ” (2011b: 532). Numele nu are o valoare a genitivului, ci este o simplă apozitie, din care lipsește un alt cuvânt în nominativ sau chiar o propoziție, al cărui atribut era: *Strada Dianei* < *Strada* [în care este un templu al/o biserică a] *Dianei*, *Doamnei* etc. Astfel de exemple arată „the complexity of nominal coding in street nomenclature and the possibilities of misinterpreting a single reference. In order to avoid possible confusions, it would be necessary to standardize, impose and respect some norms” (Felecan, 2022: 328) pentru întreaga țară. În lipsa acestora, administrațiile locale procedează haotic, la fel cum se întâmplă cu indicatoarele rutiere sau cu înscrișuri oficiale, unde preferințele primează normei. DIN (2014: 564) precizează că „în flexiunea unor nume proprii latinești feminine se recomandă g.-d. de tipul *lui/zeiței Artemis* [...], *Venus* – formele de tipul *Artemidei* [...], *Venerei*, după modelul limbii de origine, fiind ieșite din uz” (v. și DOOM³ 2021: 112).

4. CONCLUZII

Urmărind indicatoarele și plăcuțele stradale din spațiul public românesc actual, nu putem trece cu vederea numeroasele erori și devieri de la norma academică în vigoare. Unele sunt cauzate de neștiință, altele de ignoranță sau neatenție, însă trădează o problemă certă a societății noastre: neglijarea limbii române, nepăsarea față de ortografie și norma oficială contemporană.

Multe unități administrativ teritoriale au angajat un personal supradimensionat, discutabil în ceea ce privește eficiența și gradul de instrucție. Dacă la nivelul comunelor și al micilor orașe nu există posibilitatea angajării unui consultant lingvistic, municipiile și localitățile mari, care beneficiază și de un buget consistent, ar putea avea în vedere angajarea unuia, cu rolul de a gira documentele

emise, inclusiv cele privitoare la hodonimie. Un astfel de specialist ar putea exista și pe lângă prefecturi sau consilii județene, astfel încât să fie util și pentru localitățile cu posibilități financiare reduse. Rolul consultantului lingvistic ar fi extrem de important în reglementarea/verificarea limbii române din spațiul public real și virtual. Ne place să ne mândrim cu patriotismul, avem o zi a limbii române (31 august), există chiar o zi a semnelor de punctuație (24 septembrie), dar nu ne respectăm limba maternă, nu avem indusă genetic ecologia sau igiena limbii. Mulți consideră că transmiterea mesajului prevalează corectitudinii sale. Problema se întâlnește în toate instituțiile publice, de la parlament la cele mai neînsemnate. Salvarea morală a societății merge mână în mână cu respectul față de limba română. Un prim pas îl constituie corectitudinea lingvistică reflectată pe indicatoarele rutiere și plăcuțele stradale.

Nerespectarea prevederilor lingvistice de către autoritățile locale sau de către orice instituție publică sau privată ar trebui sancționată, astfel încât să se imprime în subconștientul colectiv faptul că, din punctul de vedere al limbii, aceasta reprezintă o infracțiune. Așa cum există un Consiliu Național al Audiovizualului (CNA) pentru mass-media (radiouri și televiziuni), la fel ar fi necesar un organism care să urmărească respectarea normelor academice în toate înscrisurile oficiale. Cultivarea limbii române nu se poate face decât sancționând greșelile intenționate, la fel ca în orice alt domeniu al vieții sociale, atâta timp cât nu există conștiință. Necunoașterea normei academice nu poate fi acceptată ca o scuză când este vorba de documente oficiale, referitoare la spațiul public de interes major pentru comunitate.

BIBLIOGRAFIE

- ***, 2010, *Enciclopedia Universală Britannica*, Volumul 3. București: Editura Litera.
- Bădiliță, C., L. Stanciu, 2019, *Geniul greco-catolic românesc*, ediția a II-a, revăzută și adăugită. București: Editura Vreamea.
- Felecan, O., 2013a, *Hodonimie românească – între autohtonism și cosmopolitism*, în O. Felecan (ed.), *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics "Name and Naming". Onomastics in Contemporary Public Space*. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 318–328.
- Felecan, O., 2013b, „Anthroponyms en ononymie (aspects théoriques)”, *Nouvelle Revue d’Onomastique* (NRO), 55, 143-151.
- Felecan, O., 2015, „Borders and Ethnic Identities Reflected in Street Names from Transylvanian Localities”, *Transylvanian Review* 24, Supplement nr. 1/ 2015 Regionalization in Globalization, 229–244.
- Felecan, O., 2019, *Transylvanian Oikonyms and Hodonyms: between Sacred and Profane*, în O. Felecan (ed.), *Onomastics between Sacred and Profane*. Wilmington: Vernon Press, 167–184.
- Felecan, O., 2020, „Romanian Oikonyms and Hodonyms Mirroring the Great Union of 1918”, în *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft (MÖGG: Annals of the Austrian Geographical Society)*, 162, 495–517.
- Felecan, O., 2022, „A Semiotic Perspective on the Presence of Clergy in Romanian Hodonymy”, în M. Kopytowska, A. Gałkowski, M. Leone (ed.), *Thought-Sign-Symbol: Cross-Cultural*

- Representations of Religion*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 313–333, DOI: 10.3726/b19947.
- Felecan, O., N. Felecan, 2021, „Feminine names in current Romanian hodonymy”, *Onomastica* 55/1, 271–287.
- Felecan, O., N. Felecan, 2022a, „Microtoponime urbane contemporane: hodonime provenite de la nume feminine”, în R. Colciar, A. E. Mihali (ed.), *In Honorem Magistri Dumitru Loșonți*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 236–262.
- Felecan, O., N. Felecan, 2022b, „Ierarhi și slujitori ai Bisericii prezenți în hodonimia din Transilvania și Banat”, în R. Colciar, D. Loșonți, A. E. Mihali, N. Mocanu (ed.), *Lucrările celui de-Al XIX-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 10–11 septembrie 2020)*, Cluj-Napoca: Argonaut, Scriptor, 125–141.
- Focșineanu, A.-G., 2018, *Denumiri de origine orientală ale unor străzi din București. Noi rezultate*, în C. Ușurelu (ed.), *Studii lingvistice. In memoriam Cristina Călărășu*. București: Editura Universității din București, 179–190.
- Guțu, L., 2016, „Ortografierea numelor proprii între pertinentă și inadecvare”, în *Limba română*, Chișinău, 26/1–2, 192–195.
- Ionescu, A., 2014, *Străzile din București și numele lor – nume de militari și eroi II*. București: Editura Vreamea.
- Jordan, P., 2021, „The crucial and contested concept of the endonym/exonym divide”, *Onomastica* 65, 23–37.
- Jordan, P., P. Mácha, M. Balode, L. Krtička, U. Obrusník, P. Pilch, A. Sancho Reinoso, 2021, *Place-Name Politics in Multilingual Areas. A Comparative Study of Southern Carinthia (Austria) and the Těšín/Cieszyn Region (Czechia)*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Rose-Redwood, R., D. Alderman, M. Azaryahu (ed.), 2018, *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place*. London and New York: Routledge.
- Sala, M. (coord.), 1989, *Enciclopedia limbilor romanice (ELR)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sebeok, T., 2002, *Semnele: o introducere în semiotică*. București: Humanitas.
- Stoichițoiu Ichim, A., 2022, „Observații privind numele instituțiilor de învățământ preuniversitar din România în contextul multiculturalismului”, în O. Felecan, A. Bugheșiu (ed.), *Proceedings of the Fifth International Conference on Onomastics Name and Naming: Multiculturalism in Onomastics*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 885–900.
- Vintilă-Rădulescu, I., 2001a, „Statele independente ale lumii. Numele de locuitori și adjectivele corespunzătoare”, în Horia C. Matei, S. Neaguț, I. Nicolae, C. Radu (ed.), *Enciclopedia statelor lumii*, Ediția a VII-a. București: Editura Meronia, 567–570.
- Vintilă-Rădulescu, I., 2001b, *Sociolingvistică și globalizare*. București: Editura Oscar Print.
- Vintilă-Rădulescu, I. (coord.), 2005, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Univers Enciclopedic (DOOM²).
- Vintilă-Rădulescu, I., 2009, *Dicționarul normativ al limbii române ortografic, ortoepic, morfologic și practic*. București: Corint (DIN).
- Vintilă-Rădulescu, I., 2011a, „Adjective referitoare la numele statelor lumii”, în O. Felecan, D. Felecan (coord.), *Confluente lingvistice și filologice. Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 273–281.
- Vintilă-Rădulescu, I., 2011b, „Numele proprii trebuie traduse? Dacă da, cum? Cazul numelor oficiale de state”, în O. Felecan (ed.), *Numele și numirea. Actele Conferinței internaționale de onomastică. Ediția I: Interferențe multietnice în antroponimie*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 527–534.
- Vintilă-Rădulescu, I., 2013, „Nume de locuitori ai statelor și teritoriilor lumii”, în O. Felecan (ed.), *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics “Name and Naming”. Onomastics in Contemporary Public Space*. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 1087–1097.
- Vintilă-Rădulescu, I., 2015, „Convențional și neconvențional în denumirile statelor lumii”, în O. Felecan (ed.), *Proceedings of the Third International Conference on Onomastics “Name and Naming”. Conventional/Unconventional in Onomastics*. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 885–896.

- Vintilă-Rădulescu, I., 2016, „Despărțirea la capăt de rând: „după pronunțare” sau/și după structură”, în O. Felecan, D. Felecan (ed.), *Magistri et alumni, amore scribendi. Studia. In honorem Professoris Nicolae Felecan*. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 169–186.
- Vintilă-Rădulescu, I. (coord.), 2021, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ed. a III-a revăzută și adăugită. București: Editura Univers Enciclopedic Gold (DOOM³).

SURSE

- Agenția Națională de Cadastru și Publicitate Imobiliară (ANCPPI), *Ordinul nr. 448/2017 pentru aprobarea Normelor tehnice privind procedurile de lucru specifice Registrului electronic național al nomenclaturilor stradale*, „Monitorul Oficial, Partea I” nr. 363 din 16 mai 2017, <https://lege5.ro/Gratuit/ge3daobqgezq/reguli-de-acordare-a-denumirilor-de-drumuri-norma-tehnica?dp=ge4tqmrrgu2dsnq> (accesat în august 2022).
- <https://cum-scriem-corect.blogspot.com/2015/12/ortografia-strazilor.html>
- Caragea, D. 2016. *Mic îndreptar privind cele mai frecvente greșeli de limbă. Scrierea cu literă mare (IX)*, https://adevarul.ro/cultura/patrimoniu/mic-indreptarprivind-cele-mai-frecvente-greseli-limba-scrierea-litera-mare-ix-1_568f966137115986c64441d4/index.html
- Cojocari, V., 2021, *Plăcuțe greșite pe străzile Capitalei. Cum au fost scrise numele lui Beethoven și Rahmaninov. "E polonez, nu?"*, <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/placute-gresite-pe-strazile-capitalei-cum-au-fost-scrise-numele-lui-beethoven-si-rahmaninov-e-polonez-nu.html>
- Dumitrache, B. 2021. *Orientarea publică în București. Cazul plăcuțelor cu nume de străzi*, <https://www.contributors.ro/orientarea-publica-in-bucuresti-cazul-placutelor-cu-nume-de-strazi/>
- Săsărman, T., 2015, *Numele a două străzi din Bistrița au date greșite*, <https://rasunetul.ro/numele-doua-strazi-din-bistrita-au-date-gresite> (accesat în septembrie 2022).
- Stan, A., 2022, *Charles, Carol, Karolos, Karol, Karel, Karl, Carlos, Carlo sau Károly? Cum preferă să-l numească europenii pe noul monarh al Regatului Unit*, <https://www.mediafax.ro/externe/charles-carol-karolos-karol-karel-karl-carlos-carlo-sau-karoly-cum-prefera-europenii-sa-l-numeasca-pe-noul-monarh-al-regatului-unit-21153110> (accesat în septembrie 2022).
- <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/> (accesat în septembrie 2022).
- https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/styleguide_romanian_dgt_ro.pdf (accesat în septembrie 2022).
- http://www.coduriprefixe.ro/Cod-postal-Alba-Alba_Iulia-Eminescu_Mihai-.aspx (accesat în septembrie 2022).
- <https://www.coduripostale.com.ro/cod-postal-Strada-Enescu-George-19286/pg-2> (accesat în septembrie 2022).
- <http://orasul.biz/strazi-bucuresti-sector-2/strada-stolnicul-vasile/> (accesat în septembrie 2022).
- <https://bucuresti-b.pe-harta.ro/strada-stolnicu%20vasile/bucuresti/bucuresti.html> (accesat în septembrie 2022).
- https://moovitapp.com/index/ro/transport_public-Strada_Ioan_Vodă_Caragea-București-street_10482749-2960 (accesat în septembrie 2022).
- <http://bucurestiul.info/strazi/strada-caragea-ioan-voda/> (accesat în septembrie 2022).
- <http://bulevarde.ro/bucuresti/strada-elena-clucereasa> (accesat în septembrie 2022).
- <http://www.strazibucuresti.ro/harta-bucuresti-strada-clucereasa-elena.html> (accesat în septembrie 2022).
- Strada I. S. Turgehniev, Bucuresti - Harta - Bucurestiul.info (accesat în septembrie 2022).
- Intrarea G-Ral Christain Tell, Bucuresti - Harta - Bucurestiul.info (accesat în septembrie 2022).
- https://www.hotnews.ro/stiri-administratie_locala-24784795-foto-indicatoare-paris-dar-denumiri-gresite-15-ani-strazile-din-bucuresti-ludwig-van-beethoven-este-ludwing-iar-rahmaninov-este-rahmaninov.htm (accesat în septembrie 2022).
- <https://legeaz.net/spete-contencios/atribuire-denumiri-strazi-4755-2013> (accesat în septembrie 2022).
- <https://www.tion.ro/stirile-judetului-timis/alesii-au-decis-zeci-de-strazi-din-timisoara-isi-schimba-denumirea-vezi-daca-trebuie-sa-ti-schimbi-buletinul-149134/> (accesat în septembrie 2022).
- <https://www.oradea.ro/stiri-oradea/strazile-tompa-mih-aacute-ly-vincent-van-gogh-si-liviu-rebreanu-vor-fi-modernizate> (accesat în septembrie 2022).
- <https://www.codulpostal.info/strada-van-gogh-vincent-oradea.html> (accesat în septembrie 2022).
- http://www.searchromania.net/timis/timisoara/beethoven_ludwig_van/ (accesat în septembrie 2022).

- <https://sibiucity.ro/en/foto/985> (accesat în septembrie 2022).
- http://www.searchromania.net/sibiu/avrig/samuel_brukenthal/ (accesat în septembrie 2022).
- https://codpostal.info/sibiu/sibiu_brukenthal_samuel.html (accesat în septembrie 2022).
- https://moovitapp.com/index/ro/transport_public-Strada_Iancu_De_Hunedoara-Oradea-street_10033545-3810 (accesat în septembrie 2022).
- https://moovitapp.com/index/ro/transport_public-Strada_Stefan_Cel_Mare_Strada_Stefan_cel_Mare_nr_1-Galați-site_33679531-3760 (accesat în septembrie 2022).
- https://codpostal.info/cluj-napoca/cluj-napoca_balzac_honore_de.html (accesat în septembrie 2022).
- https://codpostal.info/bucuresti/bucuresti_charles_de_gaulle.html (accesat în septembrie 2022).
- <http://bucurestiul.info/strazi/strada-pop-gheorghe-de-basesti/> (accesat în septembrie 2022).
- https://www.coduripostale.com/Alba/Alba_Iulia/Strada_Pop_de_Basesti_Gheorghe (accesat în septembrie 2022).
- http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Elisa_Leonida_Zamfirescu (accesat în septembrie 2022).
- <https://www.twinkl.ro/event/ziua-semnelor-de-punctuatie-2022> (accesat în septembrie 2022).
- <http://bucurestiul.info/strazi/strada-grigore-vasiliu-birlic/> (accesat în septembrie 2022).
- <https://mapio.net/s/64988268/> (accesat în septembrie 2022).
- <https://transilvaniareporter.ro/cluj-napoca-smart-city/molnar-piuariu-prima-strada-smart-din-romania-la-un-an-de-la-inaugurare-cum-s-a-schimbata-viata-locuitorilor-din-zona/> (accesat în septembrie 2022).
- <http://bulevarde.ro/ploiesti/strada-fat-frumos> (accesat în septembrie 2022).
- <https://www.emaramures.ro/strazi-rebotezate-peste-8-000-de-baimareni-au-adrese-noi-din-aceasta-luna-video/> (accesat în septembrie 2022).

LINGUISTIC PRESCRIPTION IN ROMANIAN HODONYMY

Abstract

In the texts written on traffic and street signs in contemporary Romanian public space, one can find numerous errors and deviations from the current language norms. Even websites testify to the language users' indifference towards the rules of the Romanian language and their disregard for its orthography. This study records street names containing anthroponyms and shows which are the most frequent irregularities in relation to the existing language norms.

ASTERISCUŁ. UN SEMN CU MULTIPLE VALORI*

ANA IORGA MIHAIL

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
ana_mihail@hotmail.com

Cuvinte-cheie: *lingvistică, punctuație, semne grafice, semne tipografice, tipografie europeană.*

Keywords: *linguistics, punctuation, graphic signs, typographic signs, European typography.*

1. INTRODUCERE

Asteriscul (*) marchează cel mai frecvent o notă de subsol sau o notă finală. Deși acesta este rolul cel mai cunoscut astăzi, asteriscul este un semn grafic foarte vechi, care exista înainte de apariția notelor de subsol (Houston 2015: 97).

Acest articol oferă o descriere a asteriscului, considerat în bibliografia românească unul dintre semnele complementare punctuației (Beldescu 2016: 201)¹. Pornind de la elementele definitorii ale semnului și de la istoria sa, articolul sintetizează numeroasele roluri ale asteriscului în româna actuală, ilustrate prin exemple din tipuri diferite de texte.

2. ELEMENTE DEFINITORII

Asteriscul este un semn grafic în formă de steluță cu șase brațe, utilizat simplu sau multiplicat, în situații, în poziții și cu valori variate. Poate apărea după un cuvânt pentru a indica trimiterea la o notă sau înaintea cuvintelor neatestate și reconstituite de lingviști. Este folosit frecvent în textele literare, științifice, juridice și publicitare. Între asterisc și segmentul pe care îl însoțește nu se lasă, de regulă, spațiu. Asteriscul nu este rostit în lectura textului.

---

* Acest articol reunește câteva rezultate preliminare din cadrul cercetării pe care o realizez pentru lucrarea *Punctuația limbii române*, coordonată de Ioana Vintilă-Rădulescu, în curs de elaborare la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.

¹ Descrierea asteriscului ca semn grafic apare drept cea mai potrivită opțiune, deși unele lucrări românești și străine includ asteriscul printre semnele de punctuație. Vezi Stan 2007, pentru istoricul punctuației limbii române.

Pe tastatura calculatoarelor, figurează pe tasta cu cifra 8. Se regăsește și în programul Word, la *Simboluri, Punctuație generală*. În Unicode are simbolul U+002A.

Este distinct funcțional și grafic de semnul obelisc, reprezentat prin †, alături de care apare frecvent în descrierile de specialitate.

3. ISTORIA SEMNULUI

Asteriscul este unul dintre cele mai vechi semne grafice și se folosea înainte de apariția notelor de subsol, care capătă forma actuală în secolele XVI-XVII². În tipografia europeană, data nașterii unui om era marcată cu asterisc, iar data morții cu semnul obelisc: Albert Einstein (*1879), Herman Melville (†1891) (exemple date de Houston 2015: 97). În notația specifică muzicii gregoriene, asteriscul marca pauzele lungi și obeliscul pauzele scurte.

În manuscrisele medievale, asteriscul apare la început în formă de cruce și se dezvoltă treptat în variante diferite: apare la jumătatea secolului al XVI-lea asteriscul sub formă de steluță cu cinci sau șase brațe ori cel cu forma unei cruci malteze: „✱” (U+2720). Inițial, în scrierile medievale, acest semn asemănător asteriscului de azi avea rolul de a atrage atenția asupra unor fragmente considerate interesante de autorul textului. Cu timpul, însă, asteriscul începe să fie folosit pentru a marca note pe marginea textului principal, atât în manuscrise, cât și în textele tipărite (Houston 2015: 107–108).

Notele de subsol sunt tot mai des folosite și devin mai lungi în perioada Renașterii. Le numim generic note de subsol, dar ele nu sunt așezate de la început în josul paginii, ci sunt răspândite peste tot, în special pe margine, la stânga și la dreapta textului principal. Textele religioase, în special, abundă în astfel de note clarificatoare, care erau menite să elimine riscul unor interpretări eronate ale textului biblic. Pentru că, din cauza aglomerării notelor, devenea tot mai greu de asociat o notă explicativă cu fragmentul corespunzător din text, a apărut practica de a nota același simbol în text și în dreptul notei explicative, pentru a stabili astfel o legătură clară între fragmentul care necesita detaliere și nota corespunzătoare. Simbolurile prin care notele erau legate de textul la care se refereau erau diverse semne tipografice, printre care: litere, asteriscuri și obeliscuri (Houston 2015: 109–112)³.

---

² Denumirea din limba română vine din fr. *astérisque*, lat. *asteriscus*. Semnul are denumiri similare în alte limbi: engl. *asterisk*; fr. *astérisque*; germ. *Sternchen*; it. *asterisco*; sp. *asterisco*.

³ De la jumătatea secolului al XVI-lea, notele încep să apară în subsolul paginii. O notă de subsol dintr-o lucrare publicată în prima jumătate a secolului al XIX-lea a devenit celebră. În volumul al treilea din lucrarea sa *History of Northumberland* (o istorie publicată în șase volume), autorul John Hodgson introduce o notă de subsol uriașă ca întindere, care se desfășoară pe 165 de pagini și pe care o semnalează cu litera *u* (Houston 2015: 111–112).

4. ROLURI

Asteriscul apare în texte literare, științifice, juridice, administrative și publicitare, iar rolurile lui variază în funcție de tipul de text.

4.1. În lucrările academice și în alte texte științifice sau literare, asteriscul se utilizează frecvent pentru a marca note de subsol sau finale ori pentru a delimita fragmente de text.

4.1.1. Simplu sau multiplicat și plasat **după un cuvânt sau după un enunț**, la umărul lor, fără blank, asteriscul marchează **o trimitere la o notă bibliografică sau explicativă**; este reluat apoi **înaintea notei** și urmat de blank:

(1) Auzisem de cartea lui Pompiliu Eliade*, dar mărturisesc că n-o citisem.

* E vorba de teza lui de doctorat la Sorbona, *De l'influence française sur l'esprit publique en Roumanie (1898)*, care a stârnit la vremea ei vii polemici, dar n-a fost tradusă în românește decât relativ recent [...]. (Djuvara 2002: 7)

Marcarea notelor de subsol sau finale printr-un simbol și nu prin numere e utilă atunci când notele nu sunt prea numeroase: dacă se află mai mult de o notă pe o pagină, e mai potrivită marcarea cu cifre. Unii autori nu recomandă utilizarea asteriscului pentru marcarea notelor în domenii precum lingvistica, acolo unde semnul este folosit și cu alte roluri (Trask 1997: 134). Pentru rolul asteriscului în textele lingvistice, vezi *infra*, **4.2**.

4.1.2. Simplu sau multiplicat, asteriscul poate delimita **capitole sau părți din capitole**, apărând **pe mijlocul unui rând, între cele două părți** pe care le separă:

(2) Cine erau, așadar, fanarioții aceștia, atât de huliți, și pe ce căi ajunseseră ei, în secolul al XVIII-lea, să pună mâna pe cârmuirea țărilor române?

*

(3) La început, jugul otoman a fost, pentru români, mai puțin apăsător decât pentru greci, bulgari, sârbi sau albanezi, ale căror state fuseseră nimicite, țărilor fiind transformate în pașalâcuri. (Djuvara 2002: 24)

(4) Fie și din cele câteva considerații prezentate aici reiese că destinul genealogiei nu a apus, că ea era încă să ne dezvăluie multe fapte necunoscute.

*

* *

Unele din studiile cuprinse în acest volum au fost publicate în anii 1990–1996 în „Arhiva genealogică”, „Magazin istoric”, „Dreptatea”, „Dilema”, „Contemporanul”, „Dorul”. (Rădulescu 1999: 11)

4.1.3. Multiplicat, **înaintea unei referințe** din lista surselor sau din bibliografia unei lucrări, urmat de blank, asteriscul marchează **un titlu pentru care nu există sau nu este precizat autorul**:

(5) *** *Albumul familiei Cantacuzino*, Tiparul Institutului de Arte Grafice Minerva, București, 1902.

*** *Cartea Neamului Calmăș din Moldova, zis Callimachi*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1910. (Iorga 2013: 299)

4.1.4. Simplu sau multiplicat, cu diverse variații de formă, poate marca și **numărul volumului** pe cotorul sau pe coperta unei cărți:

(6) SAUL BELLOW
DARUL LUI HUMBOLDT

*

SAUL BELLOW
DARUL LUI HUMBOLDT

** (Bellow 2013, copertă)

4.1.5. Multiplicat, singur sau **după o inițială majusculă**, marchează **omiterea voită a unui nume propriu** real sau fictiv (Beldescu 2016: 202); tot multiplicat, **după o literă mică**, marchează **cenzurarea unui cuvânt considerat vulgar**, care rămâne doar sugerat prin prima literă și uneori și prin prezența ultimei litere (Trask 1997: 134, Taggart 2021: 160).

4.2. În lucrările de lingvistică, asteriscul se utilizează frecvent pentru a marca forme neatestatate sau structuri sintactice agramaticale.

4.2.1 Simplu și plasat **înaintea unui cuvânt**, la umărul lui, fără blank, marchează de obicei o formă neatestată în texte și reconstituită:

(7) **acătare**, adj. – **1.** (Înv.) Oricare. – **2.** Adevărat, veritabil. – **3.** Bun, vrednic. – Var. *acătarea, acătărea, acătării*. < Lat. **ecum tālis*, al cărui rezultat normal, *cutare*, prezintă un *a* protetic de la formațiunile adv., cf. *afund, aminte*, asimilându-l apoi pe *u* aton. Asimilarea sa la adv., în pofida categoriei adj., este evidentă în folosirea sa invariabilă, ca și în acel *a* paragoric al var. Alteori, datorită aspectului său, a fost confundat cu un s. verbal, și de aici rezultă ultima variantă. Opiniile asupra originii sale au fost foarte diferite. După Cipariu, *Gram.*, 260, din lat. *ad+que+tale*. Din *cătare*, după Philippide, *Principii*, 8; din *atare* (Pușcariu 8 și 159); din *capitalis*, printr-o fază intermediară **captale* (Candrea, *GS*, VII, 283); sau din *tare*, cu un element prepozițional *acă-*, ce pare inexplicabil (DAR). Pentru REW 63 este un der. din lat. **accapătare*, cf. sp. *acatar*. (DER 2002: 17)

Beldescu (2016: 202) notează că asteriscul simplu plasat **înaintea unui cuvânt**, la umărul lui, mai poate distinge un cuvânt de altele, de exemplu neologismele dintr-un dicționar enciclopedic al limbii române.

4.2.2. Simplu și plasat **înaintea unei sintagme sau a unui întreg enunț**, fără blank, poate marca o construcție neconformă cu regulile sintaxei, agramaticală (DSL 2001: 77):

(8) *El devine pe profesor, *El îl merge. (DSL 2001: 239)

4.2.3. Simplu și plasat **după un cuvânt sau o sintagmă**, fără blank, asteriscul poate marca în unele dicționare, în corpul unui articol, cuvintele care se regăsesc la rândul lor în dicționar în calitate de cuvinte-titlu:

(9) ASOCIATIV. În terminologia lui F. de Saussure, termen utilizat pentru tipul de relații* „in absentia” sau relații paradigmatică*. (DSL 2001: 76)

4.3. În textele juridice și administrative, asteriscul marchează cel mai frecvent note explicative. Simplu sau multiplicat și plasat **după un cuvânt sau după un enunț**, la umărul lor, fără blank, marchează **o trimitere la o notă** care introduce informații contractuale precum clauze, prețuri, dobânzi, penalități etc.; este reluat apoi **înaintea notei** și urmat sau nu de blank:

(10) Linie de credit cu 0% dobândă* în primele 30 de zile!

* Dobândă 0% aplicabilă exclusiv pentru prima tragere și până la prima dată scadentă, pentru rambursarea în termen cel puțin a minimului de plată. Valabil pentru clienții noi. (creditprime.ro)

4.4. În textele publicitare, simplu sau multiplicat și plasat **după un cuvânt sau după un enunț**, la umărul lor, fără blank, semnaleză **o precizare** în privința unei informații din discursul de promovare a unui produs (alimentar, medical, de igienă sau de înfrumusețare etc.); este reluat apoi **înaintea notei**, urmat sau nu de blank:

(11) Crema anti-rid de zi din gama Revitalift Laser luptă împotriva a 100% dintre semnele de îmbătrânire*, corectează ridurile, redensifică tenul și remodelază conturul feței. Este soluția ideală pentru tenul matur, ce prezintă cel puțin 1 din cele 4 semne ale îmbătrânirii: riduri, textură neuniformă, pete pigmentare și lipsa fermității. Imediat, textura pielii este îmbunătățită pentru 86% dintre femeile**. Într-o săptămână, ridurile și liniile fine sunt reduse: de la baza frunții (-18.5%***), laba gâștei (-16.3%****), de pe frunte (-12.6%*****). În patru săptămâni, tenul este mai ferm, mai dens.

* Riduri-Textură-Culoare-Fermitate. ** Scoraj clinic – 60 de femei. *** Scoraj clinic – 49 de femei. **** Scoraj clinic – 55 de femei. ***** Scoraj clinic – 54 de femei. Produsul este testat de către un Institut Independent. (lorealparis.ro)

(12) Ingrediente simple și de calitate*

*consultați lista ingredientelor (maggi.ro, Ambalajul produsului *Cremă de legume*)

(13) Reducerea circumferinței coapsei cu un maxim de 2.5 cm*

*Eficacitate demonstrată prin măsurători centrimetrice pe coapse, după 42 de zile de utilizare (farmec.ro, Descrierea produsului *Cremă anticelulitică*)

Notele de subsol marcate cu asterisc în contracte sau în mesaje publicitare introduc uneori, sub aparența unor simple explicații, avertismente sau clauze importante, care, dacă nu sunt citite cu atenție, pot duce la erori de interpretare sau așteptări false (Houston 2015: 114).

4.5. În comunicarea mediată electronic, absența aldinelor de pe majoritatea dispozitivelor electronice poate fi suplinită prin încadrarea elementelor care ar fi trebuit scrise în aldine între două asteriscuri.

5. CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA UZULUI

5.1. GRAFIA CUVINTELOR ÎNSOȚITE DE ASTERISC

Când e plasat înaintea unui cuvânt și semnaleză o formă neatestată în texte și reconstituită, acel cuvânt pe care îl precedă este scris de obicei cu literă mică. Atunci când e plasat înaintea unei note de subsol, textul notei începe în general cu literă mare.

5.2. COMBINAREA CU ALTE SEMNE DE PUNCTUAȚIE

Semnul * este de regulă urmat de blank atunci când precedă textul unei note de subsol. Este atașat fără blank atunci când apare înaintea unei forme reconstituite și când apare după un cuvânt sau enunț pentru a marca o trimitere la o notă bibliografică sau explicativă.

Când sunt mai multe asteriscuri împreună, în funcție de situație, ele apar fie neseperate prin blank (***), fie separate prin mai multe spații și distribuite pe rânduri diferite (de exemplu, dispunerea în formă de triunghi pentru a separa capitole sau părți dintr-un capitol).

5.3. SEMNE GRAFICE SAU DE PUNCTUAȚIE ÎN ACEEAȘI POZIȚIE CU ASTERIScul

Când anunță și introduce note de subsol, asteriscul are același rol ca **indicatorii cifrici** care marchează trimiteri bibliografice sau explicative. Beldescu (2016: 202) arată că cele două procedee își pot împărți rolurile uneori: de exemplu, autorul unei lucrări poate numerota notele de subsol, iar editorul lucrării poate face trimiteri cu asterisc.

Asteriscul și indicatorii cifrici își pot împărți rolurile și în funcție de tipul notei de subsol. Frecvent, în articolele științifice, numele autorilor sunt marcate cu asterisc pentru precizarea afilierii academice în subsolul paginii, iar notele bibliografice și explicative sunt marcate cu indicatori cifrici:

(14) NOMINAL PERIPHERIES AND PHASE STRUCTURE IN THE ROMANIAN DP¹
ALEXANDRA CORNILESCU*, ALEXANDRU NICOLAE**
[...]

¹ This work was supported by CNCIS-UEFISCSU, project PN II – IDEI 1979/2008 and by the European Social Fund, project POSDRU 107/1.5/S/80765, Human Resources Sectoral Operational Program 2007 – 2013, priority axis 1, major domain of intervention 1.5.

* University of Bucharest, alexandracornilescu@yahoo.com

** „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics, Bucharest, nicolae_bibi@yahoo.com (Cornilescu, Nicolae 2011: 35)

Când marchează omiterea voită a unui nume propriu din care apare doar inițiala, reală sau fictivă, aceeași funcție grafică este îndeplinită de **punctele de suspensie**.

5.4. UTILIZAREA OBLIGATORIE/FACULTATIVĂ A ASTERISULUI

Asteriscul este **obligatoriu** pentru a marca o formă neatestată în texte și reconstituită și pentru a semnaliza construcții neconforme cu regulile sintaxei. Asteriscul este **facultativ** când anunță și introduce note de subsol, când marchează subdiviziuni ale unui text, absența numelui autorului într-o bibliografie sau numărul volumelor.

6. CONCLUZII

Asteriscul este unul dintre cele mai vechi semne grafice și joacă în continuare un rol important atât în textele tipărite, cât și în comunicarea mediată electronic.

Semnul * apare într-o mare varietate de texte (literare, științifice, juridice, administrative și publicitare), iar valorile cu care se folosește diferă în funcție de tipul de text.

Unele roluri sunt reprezentate în mai multe tipuri de texte: de exemplu, marcarea notelor de subsol, delimitarea fragmentelor de text sau anonimizarea unor nume proprii. Alte roluri sunt specifice unui anumit domeniu: marcarea formelor neatestate și reconstituite ori a construcțiilor agramaticale sunt roluri pe care asteriscul le îndeplinește doar în domeniul lingvisticii; marcarea aldinelor se face prin încadrarea între două asteriscuri doar în comunicarea pe dispozitive electronice care nu permit îngroșarea conturului literelor.

CORPUS

- DER 2002 – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I. O., 2002.
- DSL 2001 – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*. Nemira, București, 2001.
- Bellow, Saul, 2013, *Darul lui Humboldt*, volumele I, II. București, Grupul editorial Art.
- Cornilescu, Alexandra, Alexandru Nicolae, 2011, „Nominal peripheries and phase structures in the Romanian DP”, *RRL* 56/1, 35–68.
- Djuvara, Neagu, 2002m *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800–1848). Ediția a II-a*. București, Humanitas.
- Iorga, Filip-Lucian, 2013, *Strămoși pe alete. Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. București, Humanitas.
- Rădulescu, Mihai Sorin, 1999, *Genealogii*. București, Albatros.
- Site-uri: creditprime.ro, farmec.ro, lorealparis.ro, maggi.ro

BIBLIOGRAFIE

- Beldescu, G., 2016, *Punctuația în limba română*. Ediția a III-a, revăzută. București: MondoRO.
- Casagrande, June, 2014, *The best punctuation book, period. A Comprehensive Guide for every Writer, Editor, Student and Businessperson*. Berkeley: Ten Speed Pres.
- DSL 2001 – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira.
- Houston, Keith, 2015, *Shady Characters. Ampersands, Interrobangs and Other Typographical Curiosities*. Penguin Books. Prima ediție în 2013.
- Merriam-Webster's Guide to Punctuation and Style. Second Edition*, 2020. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Incorporated. Prima ediție în 1995.
- Michalsen, Bård Borch, 2020 (prima ediție în 2019), *Signs of Civilisation. How punctuation changed history*. London: Sceptre.
- Stan, Camelia, 2007, „Constituirea normei de punctuație a limbii române moderne”, în Ioana Vintilă Rădulescu (ed.), *Limba română, limbă romanică* [volum omagial dedicat academicianului Marius Sala]. București: Editura Academiei Române, 481–488.
- Taggart, Caroline, 2021, *Help a thief!... and Other Misadventures in Punctuation*. London: Michael O'Mara Books Limited. Prima ediție în 2017, cu titlul *The Accidental Apostrophe*.
- Trask R. L., 1997, *The Penguin Guide to Punctuation*. Penguin Books.

THE ASTERISK.

A GRAPHIC SIGN WITH MULTIPLE VALUES

Abstract

The asterisk is one of the oldest graphic signs and still plays an important role in both printed and electronic texts. The sign * appears in a wide variety of domains (literary texts, scientific works, legal and administrative documents, advertising messages), and the roles differ depending on the type of text.

Some roles played by the asterisk remain constant regardless of the domain: for example, marking footnotes, delimiting chapters or anonymizing proper names. Other roles are specific to a certain field: marking unattested and reconstituted forms or ungrammatical constructions in linguistics or marking bold text in communication on electronic devices that do not allow bold letters.

CULTISMELE LITERARE ÎN *CORONACIÓN* DE JUAN DE MENA

COMAN LUPU

Universitatea din București
coman.lupu@lils.unibuc.ro, comanlupu@gmail.com

Cuvinte-cheie: *Juan de Mena, atestări, cultisme, dicționar istoric.*

Keywords: *Juan de Mena, attestations, cultured borrowings, historical dictionary.*

Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico (DCECH) de Joan Corominas și José A. Pascual este una dintre cele mai importante lucrări din lexicografia romanică. În *Prefacio* la prima ediție, publicată în 1954, Joan Corominas ne avertizează că *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (DCELC) „ține tanto el carácter de un diccionario **histórico** como etimológico, aunque su finalidad principal es esta última.”

Interesat de cercetarea originii cuvintelor, Corominas reunește în același articol de dicționar toate lexemele aflate în relație etimologică imediată sau îndepărtată, potrivit principiului familiilor sau al cuiburilor lexicale¹. Tocmai de aceea, în structura DCECH sunt numeroase articolele de trimitere.

După apariția primei ediții, lucrarea lui Corominas a fost recenziată de către mai mulți specialiști, care au subliniat meritele deosebite ale dicționarului, dar deopotrivă au semnalat atât erorile cât și tot ceea ce ar trebui să se adauge, în caz de republicare. În recenzia sa, Bernard Pottier (1956: 84) atrage atenția asupra unei componente importante și necesare în structura articolelor dintr-un dicționar istoric, o componentă care, în DCELC, necesită corecturi și adăugiri: „Nous voudrions insister, à l’occasion de cette nouvelle publication, sur un problème auquel M. Corominas ne semble pas vouloir attacher une trop grande importance, mais qui joue un rôle déterminant dans la connaissance lexicale d’une langue: celui de la datation.” Într-adevăr, în DCELC abundă cuvintele înregistrate fără data primei atestări cunoscute, iar la unele lexeme nu se respectă cu rigoarea cuvenită ordinea cronologică a datărilor.

DCELC este rezultatul muncii și efortului unui singur cercetător: Joan Corominas. Conștient de existența unor posibile omisiuni sau erori, autorul menționează, chiar în *Prefața* dicționarului, că “Lo incompleto de esta documentación no significa nada para la historia del vocablo, pero será útil para los

---

¹ În lexicografia românească, acest procedeu a fost folosit de Iordache Golescu, în *Condica limbii rumânești* (1830), ms Biblioteca Academiei Române.

que me sigan – lexicógrafos académicos o rastreadores particulares – que les señale lo incompleto de la documentación disponible, mostrando así dónde hacen más falta las futuras pesquisas”. Ca de fiecare dată când este vorba de lexicoane importante, specialiștii au reacționat și continuă să o facă, întregind datele cu informații prețioase sau corectându-le. În acest sens, amintim, de pildă, *Corrections roumaines au REW* de Alexandru Graur (1937: 80–124), numeroase și îndreptățite.

În noul său format, DCECH acoperă o mare parte dintre greșelile sau omisiunile din prima ediție. În afară de investigațiile proprii, José A Pascual a beneficiat, la elaborarea DCECH, și de recenziile și de contribuțiile aduse la cunoașterea istoriei vocabularului spaniol, publicate între 1955 și 1980: B. Pottier (1955; 1956), C. C. Smith (1959), André Nougé (1964; 1965; 1966) etc.

În *Introducerea* la DCECH, în care este integrată și *Prefața* lui Joan Corominas, José A. Pascual scrie: „Se comprobará que son muy pocos los artículos en los que no se hacen correcciones, precisiones, añadidos o cambios sustanciales, y bastantes, sin embargo, los artículos que no aparecían en el diccionario anterior o que, existiendo ya en él, han experimentado un planteamiento etimológico totalmente nuevo.” Însă limba spaniolă este un idiom cu o istorie atât de bogată, încât întotdeauna rămân o mulțime de detalii de adăugat sau de corectat. Cercetarea noastră are ca punct de plecare o listă interesantă de cuvinte, a căror datare este anterioară primei atestări indicate în DCECH. Toate aceste lexeme sunt împrumuturi livrești de origine latină, pe care le-am găsit într-una dintre scrierile lui Juan de Mena. Este vorba de cunoscuta sa *Coronación* (1438, publicată postum în 1499), un poem în care autorul asistă, pe muntele Parnas, la încoronarea ca poet desăvârșit și cavaler a lui Íñigo López de Mendoza, marchiz de Santillana, mecena și prieten al lui Juan de Mena. Împrumuturile savante au fost examinate urmărind etimologia lor și cronologia intrării în spaniolă a lexicului cult atestat în textul datat la 1438.

Opera lui Juan de Mena a început să fie cercetată de către lingviști, cu un interes major, în urmă cu mai multe decenii. Cu toate că a fost deja analizat, lexicul poemului *Coronación* – ca și al celorlalte scrieri ale lui Mena – rămâne o sursă impresionantă pentru studierea împrumuturilor luate din latina medievală și mai ales pentru datarea cuvintelor intrate în spaniolă pe cale cultă. În analiza noastră, ne propunem să prezentăm situația mai multor cuvinte atestate în poemul *Coronación* și care figurează în *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* de Joan Corominas și José A. Pascual. Marea majoritate a cuvintelor pe care le comentăm sunt înregistrate în DCECH fără dată sau prima lor atestare scrisă este posterioară față de cea din *Coronación* (1438). În cazul cuvintelor date, diferențele dintre textul lui Mena și primele atestări documentare din DCECH merg de la câțiva ani până la mai multe decenii sau chiar, uneori, secole.

Procesul de îmbogățire și de modernizare a vocabularului cu împrumuturi din latină se află într-o strânsă relație cu formarea spaniolei scrise și totodată cu istoria limbii literare, a culturii și a civilizației. După părerea lui Ion-Aurel Candrea

(Dimitrescu 1974: 69–87), fiecărui strat de cuvinte noi îi corespunde un strat de cultură și de civilizație. Pentru a identifica și a interpreta corect această corespondență, este necesar să cunoaștem prima atestare în limba scrisă atât a împrumuturilor (de orice tip), cât și a lexemelor formate – prin derivare sau compunere – în interiorul limbii, cu propriile sale mijloace.

Indiferent de natura lui, orice text este susceptibil să ofere informații noi referitoare la datarea anumitor cuvinte. În ceea ce privește poemul *Coronación*, Juan de Mena utilizează – ca, de altfel, în întreaga sa operă – cultisme deja existente în spaniolă și introduce altele, din rațiuni estetice.

Inventarul de lexeme care urmează este rezultatul unei cercetări etimologice a lexicului cult din poemul *Coronación* (1438) de Juan de Mena. Este vorba despre o analiză atent făcută, în care ne-am bazat pe două criterii: semantic și fonetic. După studierea cuvintelor din lista noastră, am repartizat cuvintele fișate în patru clase.

I. În această secțiune, am grupat 54 de împrumuturi de origine latină, care figurează în DCECH însoțite de sursa primei atestări cunoscute. Cuvintele din lista noastră corectează data indicată de Corominas și Pascual în dicționarul lor. Ceea ce înseamnă că, în general, nu putem considera drept absolută data propusă în dicționarele istorice ca primă atestare scrisă a unui cuvânt. Prima atestare documentară a unui lexem (recent creat ori împrumutat) coincide rareori cu momentul în care este folosit întâia oară în limba beneficiară. Nu coincide nici cu intrarea în uzul curent a cuvântului respectiv. Tocmai de aceea, multe dintre primele atestări scrise, propuse ca atare în lucrările lexicografice, se pot schimba, pe măsură ce sunt examinate – din acest punct de vedere – de către specialiști și alte texte. Iar antedatarea poate consta în diferențe de un an sau de mai multe decenii/secole. Este cazul, de exemplu, al termenului *vigente*, înregistrat în DCECH cu o primă atestare în 1832, sau *deglutir*, 1843.

După publicarea DCELC, C.C. Smith (1959) a despuiat textele semnate de Juan de Mena și a identificat mai multe împrumuturi culte atestate în *Coronación*; antedatările semnalate de Smith au fost integrate (de obicei, în mod defectuos) în structura DCECH de către José A. Pascual:

1. ACCELERARE > *acelerar*. [La intrarea **célere**.] /Prima atestare în DCECH: **h.** (= hacia „în jur de”) **1460**: *Crón. de Juan II.*/ Ocurențe în *Coronación*, 1438: *açelerado*, copla XVII/p. 64, *açelerava* XVII/64:

“*Al querer açelerado. Conviene a saber que ya apresurava e açelerava mi querer fuyendo e conforme al mandamiento o monición de Tesífone.*”

2. ACTUS, -US > *auto*, h. 1300 ‘arrêt; (pl.) procédure’, **semiculto**; *acto* ‘acte, cérémonie’ (= DCECH). [La **acta**.] /Prima atestare pentru *acto*: **med.** „la jumătatea” **S. XV**: A. de Cartagena./ Ocurențe – *actos* VIII/46, XXXII/91:

“Este error es la nube o niebla que la vida activa representava a su semejança en los ojos del cobdiçioso que era Exiõn, en la qual nube engañando se deleita e usa de aquèlla por **actos** non devidos, en los quales **actos** se engendran **mostruosos efectos**, como los çentauros, que al prinçipio paresçían umanos e los sus fines eran **bestiales**, los quales muestran muchedumbre por aquel **çentesimo número**” (p. 46).

3. ADVOCATIO, -ONIS > *advocación*. [La **abogado.**] /Prima atestare: **1583**, fără indicarea sursei./ Ocurențe – *advocación* LI/129:

“E esto se fizo por **evitar** una callada questión de que aquí podría resurgir de alguno que dixera que esta coronación tanto **redundava** a onor de mí como del señor Íñigo López, a cuya **advocación** se fizo,...”

4. AEQUINOCTIUM > *equinoccio*. [La **igual.**] /Prima atestare: **1499**, H. Núñez./ Ocurențe – *equinoçio* II/12:

“El séptimo signo es dicho Libra, e es atribuido a setienbre; e dízese Libra porque la libra es pesa, e bien así como peso pesa este mes de setienbre las noches con los días, ca son iguales, e estonçes es **equinoçio**...”

5. ANIMARE > *animar*. [La **alma.**] /Prima atestare: **h. 1440**: A. de la Torre./ Ocurențe – *animarla* XXXIV/99:

“Sola Sálmaçis era non conoșcida de Diana, deesa de la çaça, e muchas vezes las naidas deesas le contavan los solazes de la çaça por **animarla** a ella diziéndole:...”

6. ARTICUS > *ártico*. /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *ártico* XLV/122:

“...e Apolo entendemos por el sol, al qual dan los latinos muchos nonbres considerando **variables** misterios de la su virtud, ca dizenle Apolo e Febo e Titán e Sol e Delius e Latonius, e dizenle Apolo porque anda çerca del polo **ártico** e antartico; dizenle Febo porque aquel philósopho así llamado que dixeron los poetas ser convertido en aquella planeta que llamamos sol, e así lo llama Ovidio en el primero Metamorfóseos,...”

7. ATTENTUS > *atento*, adj. [La **tender**] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *atento* 1, XI/53:

“E yo, Juan de Mena, exiguo e ínfimo en la suerte del repartimiento del davnado, es a saber de la çiega Fortuna, con ojo **atento** e razonable consideración acatando...”

8. CAPACITAS, -ATIS > *capacidad*. [La **capaz.**] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *capaçidat* XXVIII/86, XL/114:

“E aqueste nonbre por interpretación quiere dezir «**capaçidat** de ingenio» o «potente en el ingenio», porque quando alguna cosa en el ingenio conçeibimos, luego juzgamos de aquella cosa qu'el ingenio guarnesçe” (p. 114).

9. CELLULA > *célula*, 1438. [La **celda.**] /Prima atestare: **S. XV**, J. de Mena. Nu se face însă trimitere la o lucrare anume a lui Mena./ Ocurențe – *çélula* XXXII/91, XXXII/92, XL/114:

“Después qu’estas espeçias son entradas por el ojo fasta la fuente, qu’es çélula del seso común, judgo qu’el lobo es pardo, no es el cordero; el cordero es otra cosa qu’el lobo” (p. 91).

10. CENTESIMUS > *çentésimo*. [La **cien.**] /Prima atestare: *Bursario*, „antes del comienzo de la **segunda mitad del S. XV.**” Fără îndoială, între o datare cu aproximație și una cu trimitere exactă, 1438, este de preferat cea de a doua./ Ocurențe – *çentesimo* VIII/46:

Vezi *supra*, ACTUS.

11. COMMENTATOR, -ORIS > *comentador*. [La **comentar.**] /Nebr., dar fără a se menționa data: 1493? 1495?/ Ocurențe – *comentador* 4, XXXIII/95, *comentator* XXXVII/108:

“De los quales tres estilos más largamente poniendo sus derivaciones e significados fabla el **comentador** sobre la Comedia del Dante en el quarto preámbulo” (p. 4).

12. COMMENTUM > *comento*. [La **comentar.**] /Prima atestare: Nebr., dar nu este indicată și data./ Ocurențe – *comento* 5.

“Serán algunas actoridades latinas en el siguiente **comento**, así métricas como prosaicas, e de aquesto los no latinos ruégoles no se enojen...”

13. COMPARABILIS > *comparable*. [La **parar.**] /Prima atestare: **S. XV**, Cuervo./ Ocurențe – *comparable* XXX/87:

“Bien dize la copla suma, conviene a saber alta, e tal es la obra e maravilla de la sabiduría, a la qual no ay ninguna cosa que **comparable** a la su exçelencia sea.”

14. COMPARATIVUS > *comparativo*. [La **parar.**] /Prima atestare: **princ.** (= „început”) **S. XVII**, Nieremberg./ Ocurențe – *comparativo* LI/130:

“Superlativo es tan alto grado, segunt los gramáticos, que non sufre mejoría sobre sí, los quales fazen tres grados de bien e de mal: el uno es positivo, así como dezir bueno o así como dezir malo; el otro es **comparativo**, así como dezir mejor o así como dezir peor;...”

15. COMPENDIUM > *compendio*. /Prima atestare: “ya en Juan de Mena (Lida, p. 256)”. Nici în acest caz un se menționează despre care dintre lucrările lui Mena este vorba./ Ocurențe – *compendio* 4, LI/130:

“E yo usé aquí d’esta palabra «inplorar» por quanto este breve **compendio** de coplas llevaría muchos yerros, menguas e defectos, e por esto inplorava e inploro muchos perdones en lo errado, e suplico corrección” (p. 130).

16. CONFECTIO, -ONIS > *confección*. [La **afecto.**] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *confección* XL/113, “variante medieval de *confección*”:

“En esta parte pone la copla una semejanca natural a la manera que los rostros de aquellas donzellas eran fermosos, e dize que como las flores de los rosales, conviene

*a saber las coloradas rosas, mezcladas con la nieve blanca causan **confación** de estraña fermosura, e por ende les dio la tal semejança a los sus ostros.*”

17. CONIUGĀLIS > *conyugal*. [La **yugo**.] /Prima atestare: **1490**, *Celestina*. / Ocurențe – *conyugal* VI/26:

*“El qual Jasón venció los comemorados peligros coadyuvado de los mágicos de Medea benefiçios, con la qual, por **conyugal** voto ayuntado, partió para Tesalia.”*

18. DEFENSOR, -ORIS > *defensor*. [La **defender**.] /Prima atestare: figurează doar Nebr., ca autor al sursei, nu și data sau lucrarea la care ar trebui să se facă trimitere. / Ocurențe – *defensores* VI/21:

*“Estos átales como Niño bien átales son como cuerpo sin brazos, que los brazos han de ser **defensores** del cuerpo e aquello les fallestçe;...”*

19. DEGLUTTIRE > *deglutir*. [La **glotón**.] /Prima atestare: **1843**, *Acad*. / Ocurențe – *deglutido* V/18, *deglutían* V/18:

*“**Deglutían** grant gentí o. Dezia allende la copla que riberas de aquel río veía ser devorado o **deglutido** o tragado grant gentío sin ser guardado su señorío e estado.”*

20. DEIFICARE > *deificar*. [La **dios**.] /Prima atestare: în loc de dată, găsim o trimitere la studiul lui Nougé, de unde am cules data: h. **1570**. / Ocurențe – *deificó* II/13:

*“El séptimo signo, llamado Capricornio, fingen aver seído aquella cabra Amaltea que crió a Júpiter en la isla de Creta, del cuero de la qual el escudo de Palas quieren que fuese cubierto, pero la carne d'ella **deificó** Júpiter...”*

21. DESTRUCTIO, -ONIS > *destrucción*. [La **construir**.] /Prima atestare: trimitere la studiul lui C.C. Smith: **1442**, *Yl*, Juan de Mena. / Ocurențe – *destrucción* VI/22, VII/39:

“E los dioses, no queriendo del todo la su destrucción, convirtieron a Tereo en abubilla e a Prone en golondrina e a Filomena en rui señor” (p. 39).

22. DEVORARE > *devorar*. [La **voraz**.] /Prima atestare: h. **1525**, Alvar Gómez. / Ocurențe *devorado* V/18, *devorarán* XX/69:

*“E qué sabemos si saldrán algunos peligros de aquellos que llaman Caribdis o Carina⁴¹⁸ e me **devorarán** e tragarán toda”* (p. 69).

23. EFFECTUS, -US > *efecto*. [La **afecto**.] /Prima atestare: **1444**, Juan de Mena, *Lab*. / Ocurențe – *efectos* VIII/46, *efecto* XXI/73:

V. *supra*, ACTUS.

24. EVITARE > *evitar*. /Prima atestare: **1490**, *Celestina*. / Ocurențe – *evitar* XXVII/85, XLII/118, LI/129:

V. *supra*, ADVOCATIO.

25. FATALIS > *fatal*. [La **hado.**] /Prima atestare: h. **1440**, Torre./ Ocurențe – *fatal* 3.

“E pues si Fortuna ordenó por la su **fatal** influencia que aquesto acaesçiese en los que en tan baxas cosas exerçitan...”

26. FICTIO, -ONIS > *ficción*. [La **figir.**] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *ficçiones* I/9, II/13, II/14, XXXIV/101; *ficción* II/13, II/14, III/16, VI/19, VI/21, VI/23, VII/38, VII/39, VII/41, VIII/48, XIII/55, XVI/59, XVII/64, XXV/80, XXXI/90, XXXIV/96, XXXIV/101, XLVIII/125:

“De los otros nonbres de los signos non fallé **ficción** do se faga d’ellos mençion por la suso pendiente manera...” (p. 13).

27. HABILIS > *hábil*. [La **haber.**] /Prima atestare: h. **1440**, A. de la Torre./ Ocurențe – *ábile* III/16:

“...e aquesto no porque presuma ser tan **ábile** para que en él meresçiese sobir...”

28. INCONSTANTIA > *inconstancia*. [La **estar.**] /Prima atestare: h. **1440**, Díaz de Gámez./ Ocurențe – *incostançia* LI/129:

“... conviene a saber en señal de la su **incostançia** e poca firmeza...”

29. INTACTUS, -A, -UM > *intacto*. [La **tañer.**] /Prima atestare: **2° cuarto del S. XV**, Pz. de Guzmán (C.C. Smith)./ Ocurențe – *intacta* XL/113:

“... e aquesto por tanto porqu’el rostro de la donzella virgen está revestido de abito de **intacta** fermosura...”

30. LIMITARE > *limitar*. [La **límite.**] /Prima atestare: h. **1440** (*Corbacho*, A. Torre, Santillana). Însă în *Índice cronológico de fuentes castellanas*, la p. LXVII, la *Corbacho* este indicat anul 1438. Ceea ce confirmă, o dată în plus, că B. Pottier avea dreptate când observa că importanța acordată datării în dicționarul istoric al lui Corominas nu se ridică la standardele moderne. Din păcate, nici ediția DCECH a lui José A. Pascual nu se deosebește prea mult, în această privință, de DCELC./ Ocurențe – *limitadas* copla I/p. 6–7:

“Vistas las partes e **limitadas** e señaladas por las quales esto podemos entender...”

31. LOGICUS > *lógico*. /Prima atestare: Nebr., dar nu este precizat anul sau sursa, lucrarea lui Nebrija în care apare sp. *lógico*./ Ocurențe – *lógico* XL/114, *lógica* XL/114.

“E debes (¿devés?) saber que aquélla puede ser dicha ciencia que platicándola no resçibe afán el que la platica, así como el philósopho en platicar su philosophía, e el **lógico** la **lógica** en que bien entiende.”

32. MAGNANĪMUS > *magnánimo*. [La **tamaño.**] /Prima atestare: **1444**, Mena, *Lab.*/ Ocurențe – *magnánimo* 2, 5:

“Entre la gloria de los que biven por laudable recomendación, testifican las coplas siguientes aver seído coronado el prudentíssimo, **magnánimo** e honorable caballero e señor Íñigo López de Mendoza” (p. 5).

33. MODUS > *modo*. /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *modo* XXX/87, XL/113, *modos* 482:

“...así que Calíope quiere dezir «buen sonido», e aquesto por tanto por quanto las cosas que los omnes ovieren de representar e dezir, çiençia e sabiduría es proferirlas por dulce **modo** e suave manera, e en asentado término.”

34. MONSTRUOSUS > *monstruoso*. [La **mostrar**.] /Prima atestare: **1580**, Fdo. De Herrera./ Ocurențe – *monstruosos* VIII/46, XXI/71, *monstruosa* XXI/71:

Vezi *supra*, ACTUS.

35. OFFENDĒRE > *ofender*. [La **defender**.] /Prima atestare: **1442**, Mena, *Yl*. (C.C. Smith)./ Ocurențe – *ofender* VI/25, *ofendida* XXVI/83, *ofenden* XXVII/84:

“Este tal deve ser fecho pieças en los infiernos si non se arrepiente e se reconosçe que fazer mal es mal e **ofender** a Dios...” (p. 25).

36. PERMITTĒRE > *permitir*. [La **meter**.] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *permite* XV/57:

“**Permite**, conviene a saber dexa causar la sonbra espantosa qu’es la carrera de los infiernos, e esto, como dixe, non lo causa sinon olvidar a Dios e a las sus obras.”

37. PHOCA > *foca*. /Prima atestare: **1611**, Covarr./ Ocurențe – *focas* XXI/70, XXI/73:

“Son otros pescados marinos, e dize Isidoro en el dozeno libro de las Etimologías, en el sexto «De picibus», que **focas** son vacas marinas, e son dichas çerúle” (p. 73).

38. PRAEJUDICARE > *perjudicar*. [La **juez**.] /Prima atestare: **1611**, Covarr./ Ocurențe – *perjudicando* XVIII/66:

“Conviene a saber non **perjudicando** a sus próximos e mansamente e sin otro mal escándalo. Este tal puede ser dicho navegar quedo a quedo.”

39. RAMUS + FACERE > *ramificar*. [La **meter**.] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *ramificada* XLVII/123, *era ramificada* XLVII/124:

“Aquí muestra la copla la razón por que sobrepujava aquella corona a las otras en exçelencia e dize que, sin ser laureada como las otras, que **era ramificada** de fojas e ramas de robres e que ésta era la exçelencia que sobre las otras tenía.” (p. 124).

40. REDUNDARE > *redundar*. [La **onda**.] /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *redundava* L/129:

V. *supra*, ADVOCATIO.

41. RETROGRADUS > *retrógrado*. [La **grado I.**] /Prima atestare: **1737**, Aut./ Ocurențe – *retrógado* II/12:

V. *infra*, TERGIVERSARI.

42. SCULPERE > *esculpir*. /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *esculpido* I/8:

*“E propiamente polo son dos estrelas que están en la cabeza del exe del zodiaco, las cuales fingeron los poetas ser Castor e Polus, fijos de la reina Leda, e que los dioses los convirtieron en aquellas dos estrelas; e dízense polos porque llanos e redondos son, aunque Polus se toma por çielo e viene de polendo, por pulir, ca pulido e **esculpido** está de varias estrelas.”*

43. SEMPITERNUS > *sempiterno*. [La **siempre.**] /Prima atestare: **1463** (Lucena, Aut.) / Ocurențe – *senpiterna* VII/39, XVII/65, XXIV/77, XXVII/85, XLIV/120; *senpiterno* L/128.

*“...porque así como las fojas del laurel siempre permanesçen verdes e nunca se secan, bien así la fama del que la tal corona mereçía, para siempre permanece verde e nunca se seca, antes bive por **senpiterna** recordaçión.”* (p. 120).

44. SEPARARE > *separar*. [La **parar.**] /Prima atestare: **1515**, Fz. Villegas./ Ocurențe – *separar* VI/23:

*“En estos tales vienen las furias infernales, que son los malos pensamientos que les fazen aborresçer los fijos e **separar** la perpetual conpañã.”*

45. SEPULTARE > *sepultar*. /Prima atestare: **1490**, APal./ Ocurențe – *sepultado* XLV/121:

*“...cuenta más largamente de la su riqueza de aquel luzillo o sepulcro, el qual troxo (el: este) nonbre mauseolo por Mausol, marido de la dicha Artemisa, que en el dicho sepulcro fue **sepultado**...”*

46. SERAPHICUS > *seráfico*, [La **serafín.**] /Prima atestare: **1444**, Mena, Lab./ Ocurențe – *seráficas* XIV/56, *seráfico* XXXVII/105:

*“Del qual Virgilio, en loor e gloria, el **seráfico** Dante en la primera Comedia escribe diçiendo:...”*

47. STERILIS > *estéril*. /Prima atestare în DCECH: „1° doc. APal. (= **1490**), Nebr.” Din păcate, avem din nou un caz în care datarea este tratată cu superficialitate, fiindcă José A. Pascual adaugă, după Nebr., antedatarea propusă de C.C. Smith în studiul său: **2° cuarto del S. XV**, Pz. de Guzmán./ Ocurențe – *estérile* II/12:

V. *infra*, TERRESTRIS.

48. TERGIVERSARI > *tergiversar*. [La **postergar.**] /Prima atestare: **1607**, Oudin./ Ocurențe – *tergiversado* II/12:

“...esto puede ser a esta semejança: que así como el cáncer es animal **retrogado** o **tergiversado**, que buelve la cabeça contra la cola, bien así el Sol en aquel mes comiença a retrogar e desçender en aquel mes de junio.”

49. TERGIVERSATIO. -ONIS > *tergiversación*. [La **postergar**.] /Prima atestare: **h. 1550**, Azpilcueta, *Aut.*/ Ocurențe – *tergiversación* LI/129:

“...yo fui diusmetido e abaxado de aquel monte por la **tergiversación** e boltura de la instable rueda de la (*Fortuna: Ventura*).”

50. TERRESTRIS > *terrestre*, [La **tierra**.] /Prima atestare: **h. 1440**, A. Torre./ Ocurențe – *terrestre* II/12:

“El sexto signo es dicho Virgo, e aqueste es atribuido al mes de agosto, porque así como la virgen es infecunda e mañera, siquier **estérile**, bien así el elemento **terrestre** o la faz de la tierra está infecunda, que no engendra nin pare ninguna cosa naturalmente”

51. VATICINARI > *vaticinar*. [La **vate**.] /Prima atestare: **med. S. XVII**, Calderón (*Aut.*)/ Ocurențe – *vatiçinava* VI/30:

“Éstos, como ovieron este fijo, quisieron saber la ventura que avía de aver e llegaron con él a Teresias, que **vatiçinava**, siquier profetizava, todas las advenideras cosas.”

52. VESTIGIUM > *vestigio*. /Prima atestare: **h. 1440**, A. Torre. Forma *vestigia(s)* – neînregistrată în DCECH – trimite, din punct de vedere etimologic, la pl. lat. VESTIGIUM./ Ocurențe – *vestigias* XLVIII/125:

“Las **vestigias**, conviene a saber las pisadas imitando, conviene a saber recomendando e siguiendo el estilo virtuoso.”

53. VIBRARE > *vibrar*. /Prima atestare: **1599**, G. de Alfaraçe./ Ocurențe – *bibrava* IX/50:

“Echine era una serpiente que fingían los poetas criarse en una laguna de los infiernos llamada Extis, diziendo que avía muy grant cuerpo e cubierto de escamosas conchas e amarillas; la lengua dezían que **bibrava**...”

54. VIGENS, -ENTIS > *vigente*. [La **velar**.] /Prima atestare: **1832**, Acad./ Ocurențe – *vigente* 2:

“...creí esta palabra poderse dezir del prudentíssimo, magnánimo e (*estrenuo*): **vigente**) caballero Íñigo López de Mendoça”

II. Cuvinte nedatate. Datarea reprezintă o posibilitate de a ierarhiza cronologic cuvintele atestate în limba scrisă, mai ales pe cele de proveniență savantă, ceea ce ne ajută la stabilirea de conexiuni între revitalizarea/îmbogățirea vocabularului și direcțiile de dezvoltare socio-culturală. Acest al doilea grup de cultisme este reprezentat de împrumuturi atestate în *Coronación*, 1438; este vorba

de 17 cuvinte care apar în scrierea lui Juan de Mena și care sunt înregistrate în DCECH fără dată, iar unele dintre acestea și fără etimon:

1. ANIMA > *ánima*. [La **alma**, al cărui dublet etimologic este.] Ocurențe în *Coronación*: *ánima* VII/41, XIV/56, XVII/65, XVI/63, XVIII/66, XXII/74, XLIII/119; *ánimas* XIV/56, XVI/59, XIX/67, XX/68, XXII/75, XXIII/76, XXIV/77, XLII/118. Cuvântul *ánima* mai apare la Juan de Mena în *Omero romançado*, 1442 (p. 555, 572, 574, 585, 597) și în *Laberinto de Fortuna*, 1444 (copla 208).

2. ANIMALIA > *animalia*. [Înregistrat doar ca articol de trimitere la **alimaña**.] Ocurențe: *animalias* I/10, XIV/57, XVI/59, XVI/62, XXXIV/97, XXXV/101, *animalia* II/12, XXXII/91. Figurează în DLE.

3. APPLICATIO, -ONIS > *aplicación*. [La **plegar**.] Ocurențe: *aplicación* VI/19, VI/22, VI/25, VI/28, VI/29, VI/31, VII/33, VII/39, VII/41, VII/44, VIII/47, VIII/48, XVII/64, XXII/74, XXV/80

4. ASCENSIO, -ONIS > *ascension*. [La **descender**.] Ocurențe: *ascensión* I/10.

5. BESTIALIS > *bestial*. [La **bestia**.] Ocurențe: *bestiales* VIII/46.

6. CALIGINOSUS > *caliginoso*. [La **calina**.] Ocurențe: *caliginoso* XXIV/76, XXIV/77. //Semnalăm aici și cuvântul *caliginidad*, 1438, **semiculto**, fără etimon, fără data în DCECH. Ocurențe: *caliginidad* XXIV/77. Nu figurează în DLE.//

7. CANICULARIS > *canicular*. [La **can**.] Ocurențe: *caniculares* II/12.

8. CASTIMONIA > *castimonia*. [Articol de trimitere la **casto**.] Ocurențe: *castimonia* XXXVII/107.

9. CELEBERRIMUS > *celebérrimo*. [La **célebre**.] Superlativ sintetic pentru CELIBER, -BRIS > *célebre*, cu prima atestare documentară la Nebr. Așadar, forma de bază este datată mult mai târziu, la începutul anilor '90 din secolul al XV-lea. Ocurențe: *çelebérrimo* LI/129.

10. DECLAMATIO, -ONIS > *declamación*. [La **llamar**.] Ocurențe: *declamaciones* XXXVII/107.

11. DECLARATIO, -ONIS > *declaración*. [La **claro**.] Ocurențe: *declaración* V/18.

12. GIGANTEUS > *giganteo*. [La **gigante**.] Ocurențe: *giganteo* VIII/45, *gigantea* XLIX/126.

13. MONITIO, -ONIS > *monición*. [Apare în DCECH doar ca articol de trimitere la **amonestar**.] Ocurențe: *monición* XVII/64, XXXIII/93.

14. ODOR, -ORIS + *-fico* > *odorífico*. [Înregistrat în DCECH ca articol de trimitere la **oler**.] Ocurențe: *odorificas* XXV/79.

15. PENETRABILIS > *penetrable*. [La **penetrar**.] Ocurențe: *penetrable* XXI/73.

16. SERENISSIMUS, -A, -UM > *serenísimo*. [La **sereno**.] Ocurențe: *serenísimo* XLII/118. *Serenísimo* apare și în *Laberinto de Fortuna* (1444), copla 73.

17. TEMPERANTIA > *temperancia*, La **templar**.] Ocurențe: *temperança* 5, XLVIII/124.

III. În cea de a treia categorie de cultisme, am grupat trei cuvinte atestate în *Coronación*, dintre care două sunt înregistrate în DLE. Uzuale sau nu, frecvent folosite sau nu în spaniola actuală, aceste lexeme fac parte din tezaurul lexical al limbii castiliene și sunt importante pentru a defini fizionomia vocabularului dintr-o etapa sau alta din istoria acestui idiom. Lista de mai jos cuprinde cuvinte pe care le propunem să fie incluse în structura DCECH ca împrumuturi livrești ce apar în textul scris la 1438:

– IMPROPRIUS > *impropio*. [De integrat în structura articolului **propio**.] Ocurențe: *inpropio*. copla I/p. 7.

– INFECUNDUS > *infecundo*. [La **fecundo**.] Ocurențe: *infecunda* II/12, *infecundas* VII/44.

– PRUDENTISSIMUS, -A, -UM > *prudéntísimo*. [La **prudente**.] Ocurențe: *prudéntísimo* 2, 5. Acest superlativ nu figurează în DLE.

IV. În acest ultim inventar am inclus mai multe clase de cuvinte despre care, ca *rastreador*, potrivit expresiei lui Joan Corominas, am făcut scurte comentarii sau sugestii:

● **Derivate de la împrumuturi livrești**, atestate în *Coronación*. Cele trei derivate de mai jos sunt înregistrate în DCECH. *Adquisidor* și *cauteloso* figurează și în DLE:

– *Adquisidor*. [La **querer**.] Fără etimon, fără dată. Ocurențe: *adquisidora* XLV/121.

– *Cauteloso*. [La **cauto**.] Fără etimon în DCECH și în DLE. În DCECH este atestat la Lope (*La corona merecida*) cu sensul ‘engañoso, traidor’, ca și în *Coronación*, 1438. Ocurențe: *cautelosos* XXXIX/112, XLVIII/124, XLVIII/125:

“*Aquí concluye la copla diciendo que por las razones de arriba deven aver cobdiçia e enbidia los cautelosos e malos de la gloria que los buenos resçiben por ser virtuosos*” (p. 125).

– *Peregrinante*. [La **agro**.] Înregistrat fără etimon (la derivate) în DCECH, ca lexem ce apare în opera lui Berceo (S. XIII), cu mult înainte de prima atestare a verbului *peregrinar* < lat. *peregrinare* (med. S. XV). Ocurențe: *peregrinante* 3.

● Semnalăm aici câteva cuvinte atestate în *Coronación* care au o structură fonetică de împrumuturi culte (oclusive surde în poziție intervocalică, diftongul **aw...**), dar pe care, cu o singură excepție, nu le-am găsit în DCECH, nici în DLE. Le încadrăm pe toate în clasa lexemelor 'sin arraigo', neîncetățenite:

– *Congregatorio* < lat. târzie ***congregatorium***. Ocurențe: *congregatorios* III/15. Etimonul apare în nota 91, p. 15, unde autorul ediției, Maximiliaan P.A.M. Kerkhof, adaugă de asemenea că „se trata de un hapax”.

– *Conlaudar*. Ocurențe: *conlaudar* 2.

– *Espérico*. Ocurențe: *espérico* I/10.

– *Maginación*. Apare în DCECH atestat la Vélez de Guevara † 1655. În nota 656, p. 114, Kerkhof precizează: “en el castellano de la Edad Media y aún después convive esta forma [*imaginación*] con *maginación*, e *maginar* con *imaginar*”, Ocurențe: *maginación* XL/114.

– *Maginativo*. Formă folosită în Evul Mediu și în Renaștere alături de *imaginativo*. Ocurențe: *maginativa* II/14.

• **Cuvinte atestate în *Corbacho* și la Mena.** Numeroase împrumuturi livrești figurează în DCECH având drept primă atestare *Corbacho*, 1438, operă a lui Alfonso Martínez de Toledo. Multe dintre aceste lexeme apar însă și în textul despuiat de noi, *Coronación*, terminat tot în 1438. Semnalăm mai jos câteva dintre aceste situații, cu recomandarea ca și scrierea lui Juan de Mena să fie menționată alături de textul lui Martínez de Toledo:

– DIABOLICUS > *diabólico*. [La **diablo**.] Prima atestare din DCECH: **1438**, *Corbacho*. Ocurențe în *Coronación* **1438**: *diabólicas* XXIV/76, *diabólica* XXVII/84.

– INCONSTANS, -ANTIS > *inconstante*. [La **estar**.] Prima atestare: **1438**, *Corbacho*. Ocurențe: *inconstante* XVI/58.

– INFLAMMARE > *inflamar*. [La **llama**.] Prima atestare: **1438**, *Corbacho*. Ocurențe: *inflamadas* XXI/70, XXI/72, *inflamados* XXV/79

– MAGICUS > *mágico*. [La **mag**.] Prima atestare: în DCECH: **1438**, *Corbacho*. Ocurențe: *mágicos* VI/26.

– NOTABILIS > *notable*. [La **nota**.] /Prima atestare: **1438**, *Corbacho* (C.C. SMITH). / Ocurențe: *notable* XXXVII/105.

– ODORIFER, -ERI > *odorífero*. [La **oler**.] /Prima atestare: h. **1440**, A. Torre, *Corbacho* (C.C. Smith). Cum *Corbacho* este datat la 1438, ordinea cronologică a atestărilor este și aici întâmplătoare. Ocurențe: *odorífero* XXXIII/93, *odorífera* XXXIII/94, *odoríferos* XXXIII/95.

– PHANTASTICUS > *fantástico*. [La **fantasía**.] Prima atestare: **1438**, *Corbacho*. Ocurențe: *fantástico* VIII/45.

– VARIABILIS > *variable*. [La **vario**.] **1438**, *Corbacho*. Ocurențe în *Coronación*: *variable* IV/17, *variables* XXXIX/112, XLV/122, LI/130.

• **Cuvinte atestate la Mena**, dar fără an, fără trimitere la sursă. Am făcut deja observații în legătură cu modul defectuos în care este rezolvată problema datării în DCECH (v. *supra*, CELLULA, CENTESIMUS, COMPENDIUM, etc.). Adăugăm aici alte exemple de lexeme care apar în *Coronación* și la care, pentru a afla prima atestare documentară din DCECH, este nevoie de completarea informațiilor. Sunt multe de asemenea situațiile în care este omis etimonul:

- CADĀVER, -ERIS > *cadáver*. Prima atestare: **1438**, J. de Mena. Însă rigoarea cere să fie precizată și sursa: *Coronación*. Ocurențe: *cadáver* VI/27.
- ERRABUNDUS > *errabundo*. [La **errar**.] Prima atestare: J. de Mena, dar fără dată, fără sursă.
- HISTORIALIS > *historial*. [La **historia**.] Prima atestare: J. de Mena, dar lipsește referința la textul-sursă și la dată. Ocurențe, 1438: *istorial* 364, *istoriales* XVI/61, XXV/78, XXV/80, XL/113, XLV/121, *estoriales* XXV/79
- LYRA > *lira*. Prima atestare: Juan de Mena, Santillana, referințe preluate din C.C. Smith, fără precizări privitoare la dată sau la sursele documentare. Pentru a le afla, trebuie mers la studiul lui Smith. Ocurențe: *lira* XXXI/87, XXXI/88.
- LYMPHA > *linfa*. [La **limpio**.] Prima atestare: Mena (după Smith), dar nu se indică scrierea-sursă, nici data. Ocurențe: *linfa* XXXIV/96.
- MAGNIFICUS > *magnífico*. [La **tamaño**.] Prima atestare: fără alte informații în afară de “ya frecuente en Juan de Mena” (Lida). Ocurențe: *magnífico* XLI/117.
- NEPHANDUS > *nefanda*. [La **infante**.] Prima atestare: Mena (Lida), fără a se menționa anul și textul autorului. Ocurențe: *nefanda* III/15, III/16.
- SENECTUS, -UTIS > *senectud*. [La **señor**.] Prima atestare: Mena (Lida), fără dată, fără trimitere la vreo scriere de-a poetului. Ocurențe: *senetud* XXV/79.
- STIRPS > *estirpe*. Prima atestare: Mena, Santillana, iar în paranteză se face trimitere la studiul semnat de C.C. Smith. Fără an, fără informații despre ce texte este vorba. Ocurențe: *estirpe* III/15.
- TESTIFICARI > *testiguar* (moștenit), *testificar* (împrumut cult). [La **testigo**.] Prima atestare: Juan de Mena (Lida), din nou fără dată, fără referință la un text anume. Ocurențe: *testifican* 5, VI/30, VII/34, VIII/45, IX/50, XIX/67, XX/69, *testificalo* XX/68, *testifica* II/13, XXV/80, XXVIII/85, XXIX/86, XXXIII/94, XXXVII/105, XXXVII/108, XLV/121, XLV/122.

● **Elenisme.** În ultimele decenii a crescut considerabil numărul studiilor consacrate cultismelor intrate în spaniolă din latina medievală. Singurul dicționar de împrumuturi savante din greacă a apărut în 1945, la Pamplona: C. Eserverri Hualde, *Diccionario etimológico de helenismos españoles*. În *Coronación* am identificat patru elemente lexicale de origine greacă, a căror datare trebuie corectată:

- *Andrógino*. Prima atestare din DCECH: **1624**. Ocurențe în *Coronación*, **1438**: *andrógeno*, copla XXXIV/p. 101.
- *Antártico*. [La **ártico**.] Atestat la **1490**, APal. Ocurențe: *antártico* XLV/122.
- *Ciclada*. [La **ciclo**.] Atestat la J. de Mena, *Aut.*, fără trimitere la vreuna dintre scrierile sale. Ocurențe: *çiclada* XXI/71.
- *Zodiaco*. [La **Zoo**.] Atestat la J. de Mena (Lida), fără dată, fără a se menționa scrierea în care apare acest lexem. Ocurențe: *zodiaco* 1/8, I/10, II/11.

DCECH este, pentru hispaniștii de pretutindeni, un instrument de lucru extrem de prețios. Trecând peste dificultatea creată de sistemul cuiburilor lexicale, lucrarea lui Corominas și Pascual este un adevărat dicționar-tezaur. Dar ca dicționar istoric ne

așteptam ca ediția lui José Pascual să conțină absolut toate cuvintele atestate în spaniolă. Sau, cel puțin, să integreze întreaga structură a DLE și să facă încă un pas dincolo de antedatările semnalate de diverși specialiști după apariția primei ediții. Noile atestări extrase din opera lui Juan de Mena de C.C. Smith, de exemplu, au fost incluse fără completarea informațiilor din amplul studiu al hispanistului menționat. Smith face trimitere numai la autor, nu și la lucrarea din care a cules cuvintele cu datări anterioare celor din DCELC. În materie de datare, DCECH este lacunar, iar caracterul de dicționar istoric este strâns legat de această componentă majoră.

BIBLIOGRAFIE

- DCECH = Joan Corominas, José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I–VI. Madrid: Editorial Gredos, 1984–1991.
- DCELC = Joan Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, I–IV. Madrid: Gredos, 1954 (I: A–C; II: CH–K; III: L–RE; IV: RI–Z, más índice).
- DELLR = Sanda Reinheimer Rîpeanu (coordonator), *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes*. București: Academia Română, 2004.
- Dimitrescu, Florica, 1974, *I.-A. Candrea – lingvist și filolog*. București: Editura Științifică.
- DLE = *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, 2014.
- Graur, Al., 1937, « Corrections roumaines au REW ». In *Bulletin linguistique du Laboratoire de Phonétique Expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest*, tome V, 80–124.
- Mena, Juan de, 1973, *El Laberinto de Fortuna o Las Trescientas*. Madrid: Espasa–Calpe.
- Mena, Juan de, 1994, *Omero romançado*, 1442: 545–599. In Juan de Mena, *Obra completa*. Edición y prólogo de Ángel Gómez Moreno y Teresa Jiménez Calvente. Madrid: Turner.
- Mena, Juan de, 2009, *La Coronación*. Edición, introducción y notas de Maximiliaan P.A.M. Kerkhof. Madrid: ANEJOS DE LA REVISTA DE FILOLOGÍA ESPAÑOLA.
- Nougué, André, 1964–1966, « Contributions aux recherches sur le vocabulaire hispanique ». In *Bulletin hispanique*, tome 66, no 1–2: 125–161. II, tome 67, no 1–2: 135–151. III, tome 68, no 1–2: 118–136.
- Pottier, Bernard, 1955, reseña a “J. Corominas, Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana”, Volumen I (A–C), Madrid: Gredos, et Berna, A. Francke AG, 1955. In *Bulletin Hispanique*, tome 57, no 4: 442–453.
- Pottier, Bernard, 1956, reseña a “J. Corominas, Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana”, Volumen II (CH–K), Madrid: Gredos, et Berna, A. Francke AG, 1955. In *Bulletin Hispanique*, tome 58, no 1: 84–90.
- Smith, C.C., 1959, “Los cultismos literarios del Renacimiento: pequeña adición al diccionario crítico etimológico de Corominas”. In *Bulletin linguistique*, tome 61, no 2–3: 236–272.

THE CULTURED BORROWINGS IN *CORONACIÓN* BY JUAN DE MENA

Abstract

In this article we propose new attestations for several bookish borrowings entered into Spanish from medieval Latin. Our contribution consists in the etymological and chronological analysis of the cultured borrowings extracted from *Coronación*. We also draw attention to the defective way in which the issue of dating – a major component of any historical dictionary – is sometimes treated in DCECH.

DOUĂ NOTE DESPRE UN VECHI COPIST SĂLĂJEAN

ALEXANDRU MAREȘ

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Cuvinte-cheie: *Manuscrisul Marțian, popa Ionașco din Bălan, copist ucrainean, mântuirea tâlharului.*

Mots-clés: *Manuscrit Martian, prêtre Ionașco de Bălan, copiste ukrainien, rédemption du brigand.*

1. DATE NOI PENTRU IDENTIFICAREA UNUI COPIST: POPA IONAȘCO DIN BĂLAN

Manuscrisul 4746 din Biblioteca Universitară din Cluj, donație a căpitanului Iuliu Marțian din Năsăud, supranumit și *Manuscrisul Marțian*, este cunoscut specialiștilor datorită conținutului său variat și, totodată, atractiv, alternând texte religioase cu caracter omiletic și biografic cu texte aparținând domeniului cărților populare, unele cunoscute exclusiv prin intermediul acestui miscelaneu.

Potrivit ultimelor cercetări, manuscrisul a fost copiat în intervalul 1630–1650 de popa Ionașca din Bălan, jud. Sălaj¹. Numele, funcția și localitatea copistului ne-au parvenit prin două criptograme, alcătuite în cheia greacă: $\text{всѣ}\text{о}\text{м}\text{н}\text{а}$ (f. 30^v) = Ionașc(a?) și, respectiv, $[\kappa]\text{л}\text{к}\text{о}\text{ в}\text{сѣ}\text{о}\text{м}\text{н}\text{а}\text{ с}\text{и}\text{л}\text{н}\text{о}\text{с}\text{ѣ}$ (f. 48^v) = [P]opa Ionașc(a?) ot Bălan². Două au fost problemele cu care ne-am confruntat în urma acestor decriptări. Prima dintre ele, notarea slovei *а* la finală, în criptografierea numelui copistului, nu are nicio justificare, căci *а* ar fi trebuit echivalat prin *ѣ*. În această situație, am considerat că nu ar fi exclus ca scribul să-l fi notat pe *a* în clar, în poziție finală, decriptarea fiind, prin urmare, *Ionașca*. Având totuși dubii în privința acestei lecțiuni, am reprodus numele obținut din decriptare sub forma *Ionașc(a)*³. A doua problemă a reprezentat-o identificarea județului căruia îi aparținea localitatea Bălan, trei fiind județele transilvănene în care existau sate cu acest nume: Harghita, Hunedoara și Sălaj. Ne-am oprit asupra localității Bălan din județul Sălaj, întemeindu-ne opțiunea, în primul rând, pe particularitățile lingvistice din miscelaneul copiat de popa Ionașca, iar, în al doilea rând, pe distanța relativ mică între această

¹ Vezi Alexandru Mareș, *Cărți populare de prevestire*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, [vol.] VIII, București, 2003, p. 150–156.

² *Ibidem*, p. 153.

³ *Ibidem*, nota 49 de la p. 153.

localitate sălăjeană și orașul Năsăud, unde a locuit Iuliu Marțian⁴. În consecință, ambele ipoteze avansate, privind numele copistului sub forma *Ionașca* și situarea localității Bălan în jud. Sălaj, erau, într-o oarecare măsură, marcate de o doză de incertitudine.

Iată însă că o informație necunoscută nouă în momentul dezlegării criptogramelor precitate vine să clarifice în mod definitiv atât numele real al copistului, cât și județul căruia îi aparține localitatea Bălan. Despre ce este vorba? În Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române se păstrează un *Triod-Penticostar* în limba slavonă din secolul al XVI-lea (ms. sl. 29)⁵, conținând o însemnare, de asemenea în slavonă, cu următorul cuprins: † Се аз сиромакъ нишѣ и оубоѣ попа ѿвнашкѣ ѿ вѣлань кѣпикъ сиа гнига (sic!) ѿ калугера ефросимъ за ѣ злаѣ съ вѣзанїемъ. и виѣ тамо при поѣ слова вѣрѣ ѿ гѣльпъж и зѣѣ его пашка ѿ прѣспїа и попа вѣлга ѿ раѣказѣ „Adică eu, săracul, umil și neputincios popa Ionașco din Bălan, am cumpărat această carte de la călugărul Efrosin, pentru 5 zloți, cu legătură. Și a fost acolo la această înțelegere Burea din Gulpăia și cumnatul său Pașca din Trăstia și popa Blaga (?) din Rașcaz”.

Din însemnarea menționată reiese că popa Ionașco din Bălan a cumpărat la o dată neprecizată acest manuscris de la călugărul Efrosin pentru suma de 5 zloți. Ne putem întreba, prin urmare, dacă cumpărătorul *Triodului-Penticostar*, pe care un alt adnotator îl înregistra în 1627 drept *Ceasloveț*⁷, este una și aceeași persoană cu popa Ionașca din Bălan, copistul manuscrisului 4746? Răspunsul este afirmativ, chiar dacă, sub raportul scrierii, semiunciala întrebuițată în *Manuscrisul Marțian* și cursiva în care e reprodusă însemnarea slavonă nu par să sprijine aserțiunea noastră. Ambele specii de scriere aparțin popii Ionașco, care, asemenea altor copști din trecut, își însușise deprinderea de a scrie atât cu litere cursive (scrisori, acte, însemnări), cât și cu litere semiunciale (textele așa-zise literare). Uneori, copistul ajunge să amestece literele celor două sisteme distincte de scriere. Astfel, în scrierea semiuncială din *Manuscrisul Marțian* unele litere capătă, în suprascriere, formele corespondentelor lor din scrierea cursivă detectabilă în însemnarea slavonă a *Triodului-Penticostar*. Vezi, de exemplu, în însemnarea popii Ionașco, formele pe care, în suprascriere, le dețin м, cu piciorul stâng deplasat lateral, și ѣ, cu capetele hastelor superioare arcuite (м^м, r. 4; кѣпикъ, r.2), și compară cu formele literelor corespunzătoare, în suprascriere, din manuscrisul 4746 (дд^м 20^r/5, а^м 24^r/1, б, о^м 21^r/4; поѣме 19^r/4, 6–7). O grafie, са гнига (r.2) în loc de книга, sprijină, la rândul ei,

⁴ *Ibidem*, p. 153–156.

⁵ Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, București, 1980, p. 169–170; cf. Anca Libidov, *Manuscrisele slavone din Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române. Studiu monografic și antologie de texte*, București, 2020, p. 78–81, care înregistrează manuscrisul respectiv drept *Octoih*, sub cota ms. sl. 31.

⁶ Însemnarea a fost reprodusă parțial de Elena Lința, *op. cit.*, p. 170, și integral de Anca Libidov, *op. cit.*, p. 80. Ambele reproduceri sunt inexacte. Noi am reprodus însemnarea după fotocopia, executată după original, pe care a avut bunăvoința să ne-o procure domnul Eugen Pavel, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁷ Vezi reproducerea însemnării la Elena Lința, *op. cit.*, p. 170 și la Anca Libidov, *op. cit.*, p. 80.

opinia că autorul acestei însemnări este și copistul textelor din *Manuscrisul Marțian*, în care, după cum se va vedea mai departe, anticipările grafice sunt numeroase. În plus, numele Ionașco, cu prefixul *-așko*⁸, indică originea ucraineană a copistului, pe care o confirmă o serie de particularități proprii slavonei de redacție răsăriteană din manuscrisul 4746 (vezi *infra*, p. 270–271).

Acum, când știm că numele real al copistului *Codicelui Marțian* a fost Ionașco, și nu Ionașca, putem afirma că apartenența satului Bălan la județul Sălaj, stabilită de noi cu argumente lingvistice și extralingvistice, se adevărește, căci, atât *Gulpâia*, cât și *Trăstia* (= actuala *Trestia*), localitățile din care provin martorii la cumpărarea *Triodului-Penticostar* (sau a *Ceaslovețului*, cum preciza adnotatorul) aparțin aceluiași județ⁹.

E de presupus că achiziționarea manuscrisului slavon de către popa Ionașco s-a produs curând după 1627, an când *Ceaslovețul* fusese scos de sub „zălog” de către același călugăr Efrosin, care plătise garanția de 2 florinți. Popa Ionașco va fi cumpărat *Ceaslovețul* pentru a-i servi la efectuarea slujbelor în limba slavonă. În limba română, el va fi ținut, probabil, în biserică unele predici, de care dispunea, potrivit *Manuscrisului Marțian*, sub forma omiliilor și a vieților de sfinți¹⁰; nu este exclus să fi citit în biserică, cu titlul de predică, și unele apocrife religioase, precum *Legenda duminicii, Învățătura de vreamă de apoi* a prorocului Isaia etc¹¹.

Al. Rosetti îl socotea pe copistul nostru „un ecivain peu instruit”¹², în timp ce Nicolae Drăganu considera că cele două adaosuri existente în textul *Decalogului* din *Manuscrisul Marțian* „ne arată lipsa de pregătire dogmatică (dogmele nu pot admite astfel de schimbări) și înclinațiile bogomilice ale copistului”¹³. Ambele opinii merită să fie discutate. Însemnarea popii Ionașco din *Triodul-Penticostar* slavon dovedește că acesta era un bun cunoscător al slavonei. Stă mărturie în această privință folosirea cuvântului *слова* cu sensul „înțelegere” și felul în care Ionașco, recurgând la un clișeu literar uzual în epoca veche, își subliniază starea de smerenie, încercată în momentul scrierii însemnării, prin apelul la trei termeni în bună parte sinonimici (*сиромашъ* „sărac”, *нищъ* „umil, sărac” și *оубогъ* „sărac, slab, neputincios”).

⁸ Vezi Al. Graur, în SCL, XVIII, 1966, nr. 3, p. 358.

⁹ Cf. și localitatea *Guruslău* (jud. Sălaj), amintită într-o altă însemnare de pe f. 102^r a aceluiași manuscris; vezi Anca Libidov, *op. cit.*, p. 80.

¹⁰ Ne referim la cinci omilii (pentru duminica Paștelui, f. 80^r, pentru a șaptea duminică după Paște, f. 86^r, pentru nașterea lui Hristos, f. 92^v, pentru Buna-Vestire, f. 100^v, și o *Învățătură dintr-a lui Zlataust*, f. 75^v) și la două scrieri hagiografice (despre Simion Stâlpnicul, f. 39^v, și, respectiv, despre Sfântul Gheorghe, f. 106^r).

¹¹ Pentru aceste texte, vezi Emanuela Timotin, *Legenda duminicii*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, [vol.] X, București, 2005, p. 53–55, 329–339, și Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 145–148, 150–151 etc.

¹² *Les catéchismes roumains du XVIe siècle*, în „Romania”, Tome XLVIII, 1922, nr. 191, p. 324.

¹³ *Catehisme luterane*, în „Dacoromaia”, Anul II, 1921–1922, p. 591.

64^r/16, АДЖЧЕЦИ 67^r/7, ВЖКЖРЖМЕ „bucură-te” 67^v/2–3, ВЖНИ 53^v/2, КРЖГЪЛЬ „crugul” 94^v/16–95^r/1, КЖ „cu”, 64^r/13, КЖ^м „cum” 51^v/8, ДЖЧЕ 64^r/15, ДЖМЪНЕКЪ 65^r/2–3, ДЖПО „după” 51^v/1, ФРЖМОСЪ 113^r/9–10, ГРЪЕСКЖ „grăiescu” 61^r/10, ЛНВЪЦЪПЖРА „învățătura” 53^v/11–12, НЕВЕЗЖ^м „nevăzut” 67^r/1, НЖ „nu” 87^v/10, ПАТРЫАРШЖ^к 49^v/3–4, ПРЪКЖРАТА 66^v/1, ПЖЦЪ^к 45^v/16, РЖШИНЕ 62^r/4–5, СЪ ЛНПЛЖ „să împlu” 84^r/14, СЪ ЛЖ^мЧЕСКЪ 70^r/2–3, СТРАНИКЖЛ 65^r/9, ВЕЗЖ „vădzu” 71^v/12, ВЕЦИ ПЖТА „veți putea” 63^v/9, ВОРЪ СЖЦЕ 54^r/11–12 etc.) și a lui *ă* prin *o*, ca urmare a vocalizării lui *ъ* în *o* în ucraineană¹⁷ (ДЖПО „după” 51^v/1, ФЪРОДЕЛЕЦИЛЕ 50^r/4–5, ФОКЖТОРИ 53^r/6–7, ФОКЖТОРИ 62^v/12–13, ЛНВОЦЖТЪРЪ 50^r/6, СО „să” 50^r/1, 60^r/9, 62^v/8, 65^r/11, СТО „stă” 52^r/9¹⁷, ВОИЛЕ 63^r/11, ВО РОГЪ 50^r/9–10 etc.). Prezența unei formulări ca *nu-ș creadeți* (74^v/13), evident greșită, trebuie atribuită tot copistului¹⁸.

În ceea ce privește așa-zisa orientare bogomilică a copistului, vom face două precizări: 1) în cele două interpolări din textul *Decalogului* invocate de Nicolae Drăganu („și vererea să cinstești că iaste răstignitul Domnului lui I<sus> Hristos” – la porunca a doua, respectiv „și praznicele celea dumnezeștile” – la porunca a treia) nu pot fi identificate influențe ale doctrinei dualiste și 2) nu avem nicio dovadă că interpolările precitate aparțin popii Ionașco, și nu unui copist anterior¹⁹.

În rândul celor mai vechi copişti care au activat în Transilvania, popa Ionașco, a căruia producție literară poate fi plasată între 1630 și 1650, ocupă un loc de frunte, situându-se, în succesiunea timpului, după popa Grigore din Măhaci (1583 – 1619), popa Ion din Sânpetru, jud. Hunedoara (1620 – 1621), popa Crăstian din Moldova (1627) și, probabil în aceeași perioadă în care și-au copiat manuscrisele popa Pârful din Sebeș (1625 – 1641), popa Oprea din Scorei (1636), popa Mihai dintr-o localitate hunedoreană necunoscută (1640 – 1647) și popa Ioan din Pociovești, jud. Bihor (circa 1641).

2. MÂNTUIREA TÂLHARULUI DIN MANUSCRISUL MARȚIAN

În manuscrisul popii Ionașco ne-a reținut atenția scrierea intitulată *Cuvânt de F<l>avian tâlharul foarte minunat și de poldze* (73^r/1–75^v/7), care abordează o temă destul de frecventată în literatura medievală, aceea a mântuirii tâlharului. Deși prin natura faptelor sale tâlharul este un păcătos, în spiritul religiei creștine el poate fi îndreptat prin credință. Este binecunoscută mântuirea unuia dintre cei doi tâlhari crucificați împreună cu Isus Hristos; luând apărarea Mântuitorului, acesta cere și obține accesul în împărăția cerească (*Evangelhia* după Luca, cap. XXIII, v. 39–43).

¹⁷ Apoi îl modifică pe *o* în *ъ*.

¹⁸ Pentru exemple similare, vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 185.

¹⁹ Vezi Ion Gheție, *Catehismul Marțian*, în volumul autorului *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 101.

În spațiul medieval românesc au circulat mai multe povestiri axate pe această temă. Una dintre ele este cea a călugărului cistercian Caesarius din Heisterbach (†1240), care în *Dialogus miraculorum*, culegere de povestiri în bună parte cu caracter miraculos și vizionar, ne relatează, printre altele, despre un tâlhar adus pe calea cea bună de un duhovnic²⁰. Din culegerea lui Caesarius povestirea a fost preluată de Agapie Landos în partea a III-a a *Mântuirii păcătoșilor*, tradusă în limba română în intervalul 1661–1664²¹ de Nicolae Spătarul (Milescu). În traducerea Spătarului, povestirea, care figurează sub *minunea 50*, surprinde încercarea unui vătaf de tâlhari din apropierea cetății Trento din Italia de a jefui un duhovnic. În urma discuțiilor purtate cu duhovnicul, tâlharul se pocăiește, iar, după moartea survenită prin decapitare, ajunge să fie înmormântat ca un mucenic²².

În partea a II-a a *Mântuirii păcătoșilor*, sub *minunea 55*, înregistrăm o altă poveste în care un oștean, devenit tâlhar, este recuperat pentru pocăință și îndreptare tot de către un duhovnic. Acest oștean, care tâlhărea împreună cu alții „aproape de o cale împărătească”, avea bunul obicei de a se ruga zilnic către fecioara Maria. Diavolul, travestit în servitorul oșteanului, voia să vadă dacă stăpânul său va uita în vreo zi să facă obișnuita rugăciune, situație în care urma să-l omoare și să-i ducă astfel sufletul „în muncă”. Duhovnicul îl demască pe diavol și-l îndepărtează, iar oșteanul, după ce-și mărturisește păcatele, se călugărește²³.

Tema mântuirii tâlharului cunoaște abordări diferite în alte patru povestiri existente în *Patericul* de la Percerska, tipărit la Kiev în 1661 și 1678, a cărui traducere în limba română a fost realizată de Alexandru Dascălul, supranumit Polonul, un ucrainean știutor de latină, polonă și română, care a activat în Moldova, la Brașov și la Râmnic. În prima dintre povestiri, tâlharii au vrut să fure averea Mănăstirii Pecerska, dar încercările lor repetate au fost neutralizate în urma intervenției îngerilor, a ridicării bisericii în văzduh, încât nici cu săgeata nu putea fi ajunsă etc. Impresionați de cele văzute, tâlharii s-au retras la casele lor și au făgăduit să nu mai facă rău nimănui, iar vătaful lor împreună cu alți trei tovarăși se spovediră înaintea Sfântului Teodosie, egumenul mănăstirii²⁴. În celelalte trei povestiri din aceeași ediție kieveană, hoții, sfătuiți de diavol, se confruntă cu Sfântul Grigorie, starețul Mănăstirii Pecerska, căruia încearcă, prima dată, să-i fure „niște cărți de rugă și de citanie”²⁵, a doua oară, să-i ia poame din grădină²⁶, iar a treia oară, pur și simplu să-l înșele²⁷. Sfântul, care este și providet, adică prezicător,

²⁰ *Dialogus miraculorum*, ed. J. Strange, Colonia, 1851.

²¹ Vezi Liviu Onu, *Tradiția manuscrisă a unei sinteze europene la români în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Mântuirea păcătoșilor (Amartolon satiriu)*, București, 2002, p. 82.

²² BAR, ms. rom. 494, f. 245^r/1–246^r/4.

²³ *Ibidem*, f. 248^v/22–249^v/4.

²⁴ Bar, ms. rom. 2452, f. 169^r/15–172^r/4.

²⁵ *Ibidem*, f. 452^v/6–454^v/9.

²⁶ *Ibidem*, f. 454^v/10–457^r/2.

²⁷ *Ibidem*, f. 457^v/3–460^v/5.

le de joacă planurile și reușește, de fiecare dată, să-i determine să se pocăiască și să lucreze în folosul călugărilor de la acea mănăstire.

O scriere intitulată *Învățătură tâlharului*, semnalată în *Manuscrisul de la Cohalm*²⁸, dar al cărei conținut nu ne este cunoscut, ar putea, la rândul ei, să conțină o povestire croită pe aceeași temă, a mântuirii tâlharului.

Alte trei povestiri, asemănătoare sub raportul intrigii, privesc încercarea unui vătaf de tâlhari de a jefui o mănăstire de călugărițe. Acestea sunt transcrise în *Păucenia de la Voievozi*, copiată la începutul secolului al XVII-lea de popa Vasilii din Țara Moldovei, în *Manuscrisul Marțian* și în *Patericul* tradus de Staico Grămăticul. După Florian Dudaș, legenda din *Manuscrisul Marțian* păstrează „o versiune aproape identică” cu cea existentă în *Păucenia de la Voievozi* sub titlul *Cuvânt despre Flavian, vătaful lui Mihai*. Din păcate, în prezent nu se știe unde se află manuscrisul din urmă, fost în trecut în colecția lui Atanasie Popa. În traducerea grămăticului târgoviștean, conținutul povestirii este următorul:

În Antiohia se afla o mănăstire de călugărițe pe care 12 tâlhari împreună cu mai-marele lor hotărâseră să o prade. Vătaful tâlharilor urma să îmbrace o rasă monahală și să se prezinte noaptea la poarta mănăstirii sub chipul unui călugăr, cerând adăpost până a doua zi dimineța. Odată pătruns în mănăstire, acesta trebuia să deschidă poarta pentru a permite celorlalți tâlhari să intre. Socotindu-l pe falsul călugăr un duhovnic sfânt, călugărițele se strânseră în jurul lui, cerându-i să le binecuvânteze. Aduseră și un lighean cu apă și începură să spele picioarele tâlharului. Una dintre călugărițe îi duse unei colege bolnave din acea apă, cu care, îndată ce se spală, se și vindecă. Văzând minunea, călugărițele căzură la picioarele tâlharului, cerându-i „sfinte rugăciunile lui”, iar acesta le mărturisi că este un „om păcătos și mai-marele tâlharilor”. Le comunică, de asemenea, că în acea noapte urmau să sosească la mănăstire ceilalți tâlhari, asigurându-le, totodată, că nu vor trebui să se teamă. Spunându-le aceste lucruri, el scoase sabia ascunsă sub rasă și o aruncă la pământ. Călugărițele „șepeniră de frică” și petrecură restul nopții veghiind și rugându-se. Când sosiră tâlharii, vătaful lor le spuse „toate ce i se-au întâmplat lui” și că din acel moment vrea să devină călugăr și să slujească lui Dumnezeu. La auzul acestor vorbe, tâlharii hotărâră să devină și ei călugări. Cel care a consemnat această poveste mărturisește că persoana care i-a relatat-o s-a jurat că respectivii călugări „mers-au în pustie și se-au nevoit de spăsenia lor”²⁹.

În povestirea din *Manuscrisul Marțian* decorul scenei epice este constituit, de asemenea, de o mănăstire de călugărițe. Situată pe o măgură din Egipt, mănăstirea „de muieri” s-a aflat în atenția unor tâlhari, care încercară într-o noapte, fără să reușească, să pătrundă în interiorul ei. Atunci Flavian, vătaful tâlharilor, le ceru tovarășilor săi să-l îmbrace (moment în care textul se întrerupe), evident cu o rasă de călugăr. După o lacună de câteva pagini, textul continuă cu sosirea tâlharilor la mănăstire, unde cerură șefului lor să le deschidă poarta. Flavian le răspunse că, dacă

²⁸ Eufrosina Simionescu, *Monumente literare vechi. Codicele de la Cohalm*, Iași, 1925, p. 21.

²⁹ BAR, ms. rom. 1429, f. 57^v/12–60^r/2.

cu o seară în urmă a fost de partea lor, în prezent el aparține turmei lui Dumnezeu. Apoi Flavian le dezvăluie călugărițelor taina sa și, scoțându-și sabia, o aruncă înaintea lor. Călugărițele o luară și o dădură unuia zlătar, cerându-i să o prefacă într-o cruce. Zlătarul făuri „o cinstită cruce” care dintr-acea zi făcu multe minuni, vindecând orbi și alți bolnavi. După trei ani petrecuți în mănăstire, Flavian muri și fu înmormântat de călugărițe, care preamăriră pe Dumnezeu „că întoarce păcătoșii spre pocăianie”³⁰.

Din copia popii Ionașco nu putem cunoaște împrejurările care au dus la transformarea sufletească a tâlharului; în *Patericul* tradus de Staico Grămăticul episodul „spălării picioarelor” a determinat această schimbare radicală. De reținut în povestirea din urmă, pe lângă cunoașterea numelui purtat de tâlhar, motivul săbiei prefăcute în cruce; cf. prefacerea crucii în sabie într-o variantă a *Călătoriei mortului*³¹. Slavonismele *poldzā* „folos” (93^f/11) și *ciudeasā* „minune” (75^f/2–3), pe care le considerăm pătrunse foarte probabil prin intermediul izvodului, dovedesc că acesta fusese redactat în slavonă. Spre o încheiere asemănătoare ne poartă și termenul *Cuvânt*, cu sensul „învățătură” din titlul povestirii, traducere a sl. слово „cuvânt”, dar și „învățătură, predică, pildă”; cf. și *Flavian* (derivat din lat. *Flavianus*), cunoscut sub această formă la bulgari, ruși și unguri³². Pentru identificarea originalului, cercetările vor trebui orientate, în primul rând, asupra patericelor slavone, care după cum s-a putut observa conțin diverse variante ale povestirii pe tema mântuirii tâlharului. Fără îndoială, readucerea în circuitul științific a *Păuceniei de la Voievozi* va permite completarea lacunei din versiunea popii Ionașco și, poate, obținerea unor informații referitoare la sursa traducerii.

Câteva cuvinte se cuvin spuse despre aspectul limbii din această povestire.

În privința grafiei, întâlnim câteva exemple de asimilări grafice, unele prezente și în alte texte din manuscris: *сеѡтеѡи* (74^f/4–5), *вєнерѡ* (73^v/9; cf. *вєнерѡ* 45^v/7, *вєнерѡ* 37^f/4), *сѡ вѡниѡ* (74^f/7; cf. *вѡниѡѡ* „veniră” 109^v/5). Înregistrăm, de asemenea, notații specifice acestui copist, precum redarea lui *ă* prin *є*: *кѡтрє* (73^v/14; cf. *кѡтрѡ* 75^f/12); *зиѡре* „dziseră” (74^f/14–15), *поѡсе* „poldzā” (73^f/12), *се* „să” (73^v/7) și a lui *î* prin *и*: *сиѡтеѡ* (74^v/5). O grafie *сѡ нѡѡ крѡдиѡѡ* „nu credeți” (74^v/13), întâlnită și în textul *Legendei duminicii* (*нѡ крѡдиѡѡ* 53^v/15–16), dovedește că popa Ionașco dobândise anumite stereotipii grafice.

În fonetică sunt de consemnat câteva particularități: *e* final păstrat peste tot: *cruce* (74^v/13), *dăruiaște* (74^f/16), *ferice* (74^f/15), *păcatele* (75^f/10), *scoase* (74^v/5–6),

³⁰ Biblioteca Universitară din Cluj-Napoca, ms. rom. 4946, f. 73^v/9–75^v/7.

³¹ Lazăr Șăineanu, *Basmelor române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Ediție îngrijită de Ruxandra Niculescu și Ovidiu Bîrlea, Editura Minerva, 1978, p. 583.

³² Cristian Ionescu, *Mica enciclopedie onomastică*, Editura enciclopedică română, București, 1975, p. 138.

etc., $n > m$: *semteți* (74^v/4–5), *simtem* (74^v/5), $n' (n + i) > i$: *ai* (75^v/9), africata *dz*: *astădzi* (74^v/10), *audziră* (74^v/13), *credzură* (74^v/1), *dzi* (75^v/2), *Dumnedzău* (74^v/11, 75^v/7) etc., africata *g*: *pregiur* (73^v/9–10), *s*, *dz* duri: *adusă* (74^v/17), *asară* (74^v/9), *Dumnedzău* (74^v/11, 75^v/7), *plânsă* (75^v/9), *h* păstrat: *vătah* (73^v/1), *vătahul* (73^v/13), *r* moale: *zlătariu* (74^v/10–11), *zlătariul* (74^v/14); cf. *tâlharul* (73^v/10–11).

Din domeniul morfologiei reținem particularități precum: forma veche *laturea* (73^v/2), *u*, forma atonă a pron. pers. *ea*: *vrea ei să u tâlhuiască* (73^v/7–8³³), *luo u zlatariul* (74^v/14; cf. *și o aruncă* 74^v/6–7, *și făcu o cinstită cruce* 74^v/15–16), forma de imperf. 3 pl. *deaderă* (74^v/10), prepoziția *pregiur* „împrejurul” (73^v/9–10), conjuncția *deaca* „dacă” (74^v/13).

Dintre particularitățile lexicale le menționăm pe următoarele: *ciudeasă* „minune” (75^v/2 – 3), *curăți* „a vindeca” (75^v/5), *pocaianie* „pocăință” (75^v/17–18), *poldză* „folos” (73^v/12), *pristăvi* „a muri” (75^v/11–12), *smântit* „care denotă lipsă de judecată; nechibzuit; greșit” (75^v/1–2), *stricat* „bolnav” (75^v/4–5), *șerb* „rob” (75^v/6), *tâlhui* „a tâlhări” (73^v/1, 8). Cuvântul *soția* (73^v/14, 74^v/6) prezintă în ambele citate sensul „tovarăși”.

O bună parte dintre aceste particularități care aparțin, în majoritatea lor graiurilor nordice ($n > m$ în *simtem*, n' în *ai*, *s*, *dz* duri, africatele *dz* și *g*, forma pronominală *u*³⁴, prepoziția *pregiur*, conjuncția *deaca*, cuvinte ca *poldză*³⁵, *șerb*, *tâlhui*³⁶), se regăsesc și în alte texte ale miscelaneului³⁷. E totuși greu de stabilit dacă traducerea *Cuvântului de Flavian tâlharul* s-a realizat în nordul Moldovei sau, dimpotrivă, în nordul Transilvaniei; cf. un alt text din același miscelaneu (*Învățătură de vreamă de apoi*) a cărui traducere provine probabil din Maramureș³⁸.

Reproducând, în continuare, în transcriere interpretativă versiunea din *Manuscrisul Marțian*, ținem să precizăm că grafiile neobișnuite, explicabile prin originea ucraineană a copistului, au fost menținute în măsura în care aveau acoperire în modul deosebit în care acesta rostea cuvintele românești.

³³ Vezi prezența acestei forme și în alte texte din manuscris : *u va piare* (35^v/6), *dezlegă de u legă* (41^v/15–16), *u dasvacu* (49^v/10–11), *u ascunde* (62^v/5), *și u dusără* (114^v/14), *să u podobască* (117^v/14–15).

³⁴ Pentru alte atestări provenind din sud-vestul Transilvaniei și sudul Bihorului, vezi articolul nostru *Trei scurte texte escatologice și două fonetisme rare*, în *De rebus Philologiae mirabilibus. In honorem Mihai Moraru*, volum îngrijit de Cristina-Ioana Dima, Alin-Mihai Gherman și Gabriel Mihăilescu, București, 2021, p. 123–124. La aceste atestări se adaugă și cele provenind din textele copiate de popa Florea din Dobricionești (jud. Bihor): *să u clătească, și u finu* etc. (*Legenda duminicii*, f. 220^v și 222^r; vezi Emanuela Timotin, *op. cit.*, p. 353 și nota 6, p. 355 și nota 39; cf. și p. 369 și nota 6), *și u blagoslovi și u frânsă și u dede apostolilor* (BAR, ms. rom. 1764, f. 62^v/7–9).

³⁵ Vezi DLR, s.v. *polză*.

³⁶ Vezi DLR, s.v. *tâlhui*.

³⁷ Vezi Alexandru Mareș, *Cărți populare de prevestire*, p. 154–155.

³⁸ *Ibidem*, p. 165–156, 180–182.

Cuvânt de F<l>avian tâlharul foarte¹
minunat și de poldze

73^r

Era orecarele² un vătăh de tâlhari, de-l chema/ Flavian, de tâlhuia în laturea Eghiptului. Și era acolo o măgură înaltă și era o mănăstire de muieri zidită sus. Și vrea ei se u tâlhuiescă. Deci veniră³ noaptea⁴ pregiur mănăstire și nu putură întra în mănăstire. Și dzise⁵ vătăhul către soția sa: „Îmbracați-mă//rii⁶ și grăiră: „Flaviane, descuie nouo⁷”. El grăi lor: „Cine simteți⁸ voi?” „Noi simtem soția ta și tu ne-ai dzis să vinim după tine”. El dzise⁵ lor: „Asară am fost cu voi, astăzi m-au pus Dumnedzău în turma sa”. Iară ei, deaca audziră cuvântul lui, dzisăre: „Ferice de cela ce-l dăruiaște Dumnedzău”. Și atunci/ credzură călugărițele. Dzise⁵ Flavian: „Să nu-ș creadeți⁹, voiu să vă arātu taina mea”. Și scoase¹⁰ sabia și o aruncă înainte-le¹¹. Eale nu să temură, ce luară sabiia și o deaderă la u<n> zlătariu și dzisără: „Frate, să ne feareci o cruce dintr-înșă¹²”. Luo u zlătariul și făcu o cinstită cruce și o adusă în mână//stire. Dentr-aceaea dzi multe ciudease făcea, că orbi-i făcea de vedea, stricați-i curăția. Deci petrecu șerbul¹³ lui Dumnedzău într-acea mănăstire trei ai, tot plânsă păcatele sale. Și de-acie să pristăvi cu pace cătră Dumnedzău. Și-l îngropară și măria pre Dumnedzău că întoarce¹⁴ păcătoșii spre pocaianie și priimește/ pre cei smântiți. Vedeți, frații mii, cum n-ară vrea Domnul să perim nice <u>nul dintru noi. Amin.

73^v74^r74^v75^r75^v

DEUX NOTES CONCERNANT UN VIEUX COPISTE DU DISTRICT SĂLAJ

Résumé

Dans la première note, l'auteur apporte de nouvelles informations qui permettent d'établir exactement le nom du copiste (*Ionașco*), son origine ukrainienne et, en même temps, la localité où a été écrit le *Manuscrit Marțian* (le village Bălan du district Sălaj).

Dans la deuxième note, l'auteur examine *Le mot de Flavian, le brigand*, un récit qui suit un thème assez connu dans la littérature roumaine ancienne : la rédemption du brigand.

¹ Scris: фортє. ² Scris: врекареле. ³ Scris: венерж. ⁴ Scris: нопта. ⁵ Scris: ѕи; altă lecțiune posibilă: dzisă. ⁶ Probabil, finalul cuvântului *mănăstirii*, ale cărui prime trei silabe se aflau pe fila precedentă, pierdută între timp. ⁷ Scris: нов; altă lecțiune posibilă: nouo. ⁸ Scris: семтеци. ⁹ Scris: съ нъ крѣдице. ¹⁰ Scris: скосе. ¹¹ Scris: ланинътеле. ¹² Scris: динтрѣашъ, ultimele două slove fiind barate cu linii orizontale. ¹³ Scris: шерѣль. ¹⁴ Scris: лторче.

DIALOGUL DRAMATIC SAU DESPRE ABOLIREA COMUNICĂRII ÎN TEATRUL LUI EUGEN IONESCU (CU REFERIRE LA PIESELE *CÂNTĂREAȚA CHEALĂ*, *LECȚIA*, *SCAUNELE*)

DAIANA FELECAN

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare
daiana18felecan@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *niveluri ale limbajului, non-comunicare, desemantizare, absurd, dramă.*

Keywords: *language levels, non-communication, dessemanticisation, absurd, drama.*

INTRODUCERE

Lumea este redusă la câteva siluete dramatice. Acestea și-au rătăcit ori și-au pierdut cu totul cuvintele. Se mențin în viață – de care nu se agață – doar prin unele vocabile mono- sau plurisilabice desemantizate. Au uitat – dacă au învățat vreodată – cum să comunice. Vorbăria lor reduționistă este semnul că încă supraviețuiesc. Ele mimează firescul gesturilor simple care le garantează menținerea pe linia de plutire. Uneori se revoltă unele pe altele și se (auto)condamnă la tăcere, suprimându-și existența. Aruncarea în ori sentința la moarte sunt executate cu naturalețe și precizie de ceasornic elvețian. Comunicarea dintre indivizi nu este nici *despre* ceva, nici *cu* cineva. Dimensiunea intersubiectivă a limbajului pălește. Ființele nu trăiesc pentru a fi în lume *cu...*, nici măcar pentru ele însele, de vreme ce sunt dispuse să renunțe cu atâta ușurință la viață. Și o fac încă din timpul ei: sunt niște „suflete moarte”, care orbesc sub zodia diurnă doar ca să deslușească nocturnul. Comunicarea lor nu este nici cuminecare, deoarece accesul la transcendent le-a fost închis. Faptul că Dumnezeu lor a murit este de la sine acceptat și nu provoacă nicio răbufnire. Aceste persoane au ratat șansa întâlnirii cu divinitatea, care le-ar fi putut pune sens în periplul existențial. Ele sparg armonia cosmică printr-o delirantă trăncăneală. Vidul lor nu este doar verbal, ci și ontologic: lăuntru le este golit de orice urmă de vibrație. Sunt niște chenare dezsubstanțializate. Trăitul lor nu are finalitate. Se hrănesc cu o energie letală, sunt puse pe avarie. Au, totuși, conștiința propriei limitări a apetenței existențiale și delegă în locul lor alte ființe ca să le „împrăștie” mesajul. Realitatea devine ireversibil tristă atunci când cel investit cu rolul mai sus-menționat este el însuși mut... (Vezi *Scaunele*, de Eugen Ionescu). Este o umanitate osândită la procustare și la a nu-și putea mărturisi adâncul pentru că nu-l are. Nu-i este amputată doar

vocea, ci și interiorul. Prezența indivizilor în orice circumstanță devine facultativă. Nu li se simte absența, fiind substituibili.

Contextul lingvistic nu are niciodată teme, este fără vreo direcție de discuție prestabilită sau instituită *ad hoc*. Contextul extralingvistic este „purificat” de orice urmă de adevărată trăire umană; este populat sumar de scaune, care rămân mereu neocupate, care fac doar parte din recuzita decorului spectacular.

Oricâte similitudini ar trezi descripția noastră cu lumea în care trăim, am schițat liniile de contur ale lumii dramatice zugrăvite în teatrul lui Eugen Ionescu, mai exact, în trei dintre piesele sale: *Cântăreața cheală*, *Lecția* și *Scaunele*.

LIMBAJUL: AMENAJAREA NIVELURILOR¹

Personajul principal din piesele ionesciene la care facem referire este limbajul. Acesta se dezarticulează/se dezmembrează și nu servește la nimic altceva

¹ Tabelul de mai jos reproduce, sintetic, informația referitoare la cele trei niveluri ale limbajului distinse de Coșeriu (1994: 135–136). Îl redăm aici cu scopul de a preciza semantica aferentă conceptelor operaționale de pe parcursul analizei noastre.

Lingvistul separă între „planul universal al *vorbirii în general* (independent de determinările istorice), planul istoric al *limbilor* și planul individual al *discursului* (sau al «textului»), planuri ce se evidențiază prin faptul că limbajul este o activitate umană universală, care se realizează de către fiecare vorbitor în mod individual și întotdeauna potrivit cu anumite tradiții istorice (nu există vorbire în afara unei limbi). Acestor trei planuri le corespund a) cunoașteri lingvistice autonome, cu norme proprii și diferențiate: *cunoaștere* (competență) *elocuțională*, adică a ști să vorbești în general, independent de o limbă sau alta; *cunoaștere idiomatică* sau a ști să vorbești o (anumită) limbă; *cunoaștere expresivă*, adică a ști să vorbești în circumstanțe determinate [...], b) conținuturi lingvistice de asemenea diferite: *desemnare* (referirea la «realitate», la «lucruri» și «stări ale lucrurilor»), *semnificație* (conținut dat în exclusivitate de limbă, de opozițiile idiomatice funcționale) și *sens* (conținutul propriu-zis al discursurilor, ca fiind dat de expresia lingvistică și de determinările extralingvistice: de exemplu, faptul că o propoziție poate fi întrebare, răspuns, ordin, rugămintă, constatare, salut etc.). [...] Concordanța în planul cunoașterii elocuționale (exigență de claritate, coerență, noncontradicție, nontautologie etc.) se poate numi *congruență*; concordanța în ceea ce privește cunoașterea idiomatică constituie *corectitudinea* (idiomatică), iar concordanța privitoare la cunoașterea expresivă reprezintă așa-numita *adecvare*”.

PLANURI ALE LIMBAJULUI	ACTIVITATE / ENÉRGEIA	TEHNICĂ / DYNAMIS / CUNOAȘTERE / COMPETENȚĂ	PRODUS / ERGON	CONȚINUTURI	JUDECĂȚI / CRITERII DE CONCORDANȚĂ
NIVELUL UNIVERSAL	vorbirea în general (lingvistica vorbirii în general)	competență elocuțională	„vorbitul”, totalitatea a ceea ce s-a spus sau se poate spune	desemnare	congruență
NIVELUL ISTORIC	a vorbi o limbă (lingvistica limbilor)	competență idiomatică	(limba abstractă)	semnificație	corectitudine
NIVELUL INDIVIDUAL	discursul (ca unitate a vorbirii) (lingvistica textului)	competență expresivă	text (vorbit sau scris)	sens	potrivire / adecvare (tò prépon)

Pentru tabel, vezi Felecan (2018: 72).

în afara creării unui zgomot de fond. În mod normal, limbajul este instrumentul prin intermediul căruia se creează sens într-o limbă. În cazul nostru, acesta destructurează enunțul, anulându-i orice șansă de ancorare semantică. Tot ceea ce produc siluetele dramatice sunt „discursuri repetate”², preexistente, care nu aduc nicio contribuție la îmbogățirea semantică a întregului. Orice tentativă de a fi făuritori de „tehnică liberă” sfârșește în non-sens și condamnă indivizii, înseriați, la lipsa înțelegerii reciproce. Deși vorbesc aceeași limbă, ei nu pot desluși vreo noimă în logoreea care le-a confiscat dreptul la comunicare. Este adevărat că noi nu învățăm (să vorbim) o limbă, ci, odată cu emisia noastră verbală, creăm într-o limbă. Acest adevăr nu este valabil și pentru actanții ionescieni: ei pornesc de la premisa existenței unei limbi pe care fac tot ce pot să o mutileze semantic. Ei reduc limba la niște predicate nominale voit primitive. Sunt operatori ai limbajului, care împerechează cuvinte din cele mai neașteptate (desperecheate) sfere semantice. În fața unui atare spectacol de bizarerii verbale, cititorul (spectatorul) se simte dezorientat/deconcertat. Frânturile de lume pe care un astfel de limbaj le prefigurează pot fi descrise numai prin categorii negative. Accesul comod, confortabil în piesele lui Ionescu este amenințat/boicotat de îngemănarea ininteligibilității cu fascinația, amalgam ce conduce la disonanță. Lectorul simte o tensiune provenită mai degrabă dintr-o neliniște decât dintr-o stare de repaus. El este scos din statutul de consumator de universuri finite și supus la descifrarea unui text care îi vorbește în enigme și obscurități. Comunicarea unui astfel de discurs se poate face și înainte ca acesta să fie înțeles. Nimeni nu ar scrie teatru – pare a spune Ionescu – dacă miza acestuia ar fi înțelegerea. Cititorul trebuie să învețe să se deprindă cu obscuritatea care acoperă acest tip de teatru, al cărui scop este să se țină cât mai la adăpost de comunicarea unor conținuturi univoce. Teatrul său se dorește a fi o alcătuire suficientă sieși, enigmatică, obscură, la rigoare cu o multitudine de iradierii semantice, toate validate. În perimetrul acestuia, coexistă precizia cu absurditatea, felul simplu al spunerii cu complexitatea exprimatului. Realitățile care se desprind din replicile personajelor nu sunt abordate într-o manieră descriptivă, sensibilă ori familiară. Acestea sunt deformate, înstrăinate. În teatrul său se oglindește o metamorfozare a lumii exterioare și a oamenilor. Între semn și semnificatul său este o distanță considerabilă, producându-se un șoc a cărui victimă cade cititorul. Limbajul literaturii s-a diferențiat dintotdeauna de cel curent, dar în textul dramatic ionescian această ruptură este radicală, în sensul că limbajul capătă alura unui experiment. Cuvintele obișnuite primesc semnificații neobișnuite,

---

² Coșeriu (2000: 258–259) distinge, în ceea ce privește abordarea sincronică a limbii, două tipuri de tradiții: „[...] *tehnica liberă* a discursului și *discurs repetat*. Tehnica liberă cuprinde elementele constitutive ale limbii și regulile «actuale» cu privire la modificarea și combinarea lor, adică «cuvintele», instrumentele și procedeele lexicale și gramaticale; discursul repetat, în schimb, cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt a «ceea ce s-a spus deja»”.

deoarece ele provin din cele mai surprinzătoare domenii lexicale spre a fi „electrizate” dramatic. Dinamica autonomă a vocabularului și anumite sunete „a-sensuate” sunt sursa inaccesibilității limbajului devenit fără obiect comunicabil.

Vocile sunt târăgănite, tânguitoare în așa măsură încât să provoace un vacarm asurzitor de curbe intonaționale ascendente. Neaducând un câștig în comunicare, ele nu fac altceva decât să se succedă polifonic: la finalul piesei *Cântăreața cheală*, soții Martin se substituie (și prin amplasarea în spațiu) soților Smith, preluându-le replicile: „Cuvintele încetează brusc. Din nou luminează. Domnul și Doamna Martin stau așezați la fel ca soții Smith la începutul piesei. Piesa reîncepe cu soții Martin, care rostesc exact replicile soților Smith din prima scenă, în vreme ce cortina coboară încet” (Ionesco 2003a: 82).

Acest gen de final promite o continuitate a piesei, dar, din nefericire pentru cititor, aceasta este una repetitivă, fără să aducă vreun cumul informațional. Replicile sunt atribuite personajelor aleatoriu: indicațiile didascalice nominale (antroponimele sau numele de ocupație) pot să se schimbe între ele fără a prejudicia în vreun fel piesa. „Familiile Smith și Martin nu mai știu să vorbească pentru că nu mai știu să gândească, nu mai știu să gândească pentru că nu mai știu să se emoționeze, nu mai au pasiuni, nu mai știu să existe, pot deveni oricine, orice, deoarece, nefiind, ei nu sunt decât ceilalți, lumea impersonalului, pot fi schimbați între ei [...]” (Ionesco 1992: 191).

În mod paradoxal, autorul își iubește personajele, chiar și pe acelea pe care decide să le elimine de pe scena vieții. Le distribuie niște replici necomplicate, cu substrat polisemantic în ciuda monosemantismului sau a lipsei acestuia la prima lectură. El nu le sancționează, dimpotrivă, le protejează de tirania cititorului care nu este dispus să-și părăsească zona lui de confort.

Deși toate personajele noastre apar „în pereche”, ele sunt condamnate la singurătate, însă una pe care nu o percep ca pe o catastrofă. Ele se agață prin cuvânt – resimțit doar la nivelul lui sonor – de celălalt. Au nevoie vitală să se regăsească în *alter*. Asta le ține în viață. Articulația sunetelor este dovada că încă trăiesc. Și atunci nici nu mai este important despre ce flecăresc; însăși vorbăria este preaplinul din existența lor lăncedă.

La Eugen Ionescu, absoluta lipsă de comunicare trebuie pusă în legătură cu absolutul gol sufletesc al personajelor (sau antipersonajelor) din piesele sale. Dialogul este posibil numai dacă există un cod comun pentru cel puțin doi inși. „Or, acest cod a încetat să existe, limbajul a fost dinamitat în funcția sa fundamentală, cea de a comunica” (Ionescu 1970: XXIX). Limbajul se preschimbe într-un „mecanism aberant care declanșează acțiunea, conflictul, deznodământul, ignorând personajele, distrugându-le [...]” (*Ibidem*: XXIX).

Folosindu-se de colocviul absurd al personajelor, „autorul încearcă să transmită stupefacția unui ins care se situează în afara comunicării” (Balotă 1971: 415). „Nu se poate lua în discuție dialogul personajelor ionesciene omițând vidul lor sufletesc, aptitudinea de a fi nefericite ele însele și de a-i face astfel pe cei din

jur. Ele nu au ce să comunice, întrucât au ratat definitiv șansa oricărei revelații. Trăind în absența idealurilor sau gesturilor delicate, exteriorizarea lor verbală nu poate fi altceva decât un nesfârșit șir de constatări parțiale asupra lucrurilor simple ale lumii, la care nu mai au acces” (Felecan 2007: 285).

La nivelul universal al limbajului, activitatea întreprinsă de personaje este vorbirea în general, zarva fonică pe care o emit fără să obosească. Drept tehnică, ele, cu excepția Oratorului din piesa *Scaunele*, posedă competența elocuțională, adică au facultatea de a se exprima prin cuvânt. Ceea ce ele produc este „vorbitul”, în cazul lor, doar ceea ce s-a mai spus cândva. Acesta nu poate fi suspectat de originalitate, deoarece replicile nu aduc – cum spuneam – un plus de informație, chiar dacă în aparență lucrurile nu stau astfel. Ca text ilustrativ vom lua dialogul soților Martin, care par a se fi regăsit prin completarea unor lacune din puzzle-ul existenței lor, prin umplerea zonelor de incompletitudine cu informații mutual împărtășite. Fisura stă în faptul că ei nu-și mai amintesc, debitează enunțurile ca treziți dintr-un vis:

Domnul și Doamna Martin se așază unul în fața celuilalt, fără să-și vorbească. Își zâmbesc timid.

Domnul Martin [...]: Mă scuzați, doamnă, dar am impresia, dacă nu mă-nșel, că v-am mai întâlnit undeva.

Doamna Martin: Și mie, domnule, mi se pare că v-am mai întâlnit undeva.

Domnul Martin: Nu v-am zărit cumva din întâmplare, doamnă, la Manchester?

Doamna Martin: Tot ce se poate. Eu sunt din Manchester! Dar nu-mi aduc prea bine aminte, domnule, n-aș putea spune dacă v-am zărit sau nu.

Domnul Martin: Dumnezeuule, ce ciudat! Și eu sunt tot din Manchester, doamnă!

Doamna Martin: Ce ciudat!

[...]

Domnul Martin, *căzând pe gânduri*: Ce ciudat, ce ciudat, ce ciudat și ce coincidență! Știți, în dormitor am un pat. Patul e acoperit cu o plapumă verde. Camera asta cu patul și plapuma verde se află la capătul coridorului, între closet și bibliotecă, stimată doamnă!

Doamna Martin: Ce coincidență, ah, Dumnezeuule, ce coincidență! Și dormitorul meu are tot un pat cu plapumă verde și se află la capătul coridorului, între closet, stimate domn, și bibliotecă!

[...]

Domnul Martin, *după ce a cugetat îndelung și, fără să se grăbească, se îndreaptă spre Doamna Martin, care, surprinsă de aerul solemn al Domnului Martin, se ridică, la rândul ei, foarte încet; Domnul Martin, cu aceeași voce târăgănată, monotonă, vag cântătoare*: Atunci, stimată doamnă, cred că nu mai încap nicio îndoială, ne-am mai văzut, iar dumneavoastră sunteți chiar soția mea... Elizabeth, te-am regăsit!

[...]

Doamna Martin: Donald, tu ești, *darling!* (Ionescu 2003a: 52–53).

În ce privește conținutul, există desemnarea prin nume (*Domnul Smith, Doamna Smith* etc.) sau menționarea ocupației personajelor (*Căpitanul de pompieri*). Este primul nivel de „cunoaștere” a acestora. Ca judecată, congruența este suspendată: eroii se repetă, emit judecăți contradictorii, formulează enunțuri neinteligibile: „Oratorul: Mââmâm, Mââmâm, Gugî, Gu, Gî, Mââmâm, Mââmâm, Mââmâm, Mââmâmâm” (Ionesco 2003b: 135).

La nivelul istoric al limbajului, activitatea care se înregistrează este vorbirea de către personaje a unei limbi (istorice) (în cazul de față, limba originală este franceza). Astfel, ele dețin competența idiomatică. Drept produs este limba abstractă. Conținutul este conferit în exclusivitate de limbă: semnificația pe care o capătă vorbirea într-o anumită limbă. Ca și criteriu de concordanță se distinge corectitudinea: personajele respectă normele gramaticale ale limbii în care se exprimă.

La nivelul individual al limbajului, ca activitate avem lingvistica textului: discursul fiecărui personaj contribuie la constituirea textului global, care este piesa de teatru respectivă. Competența expresivă, ca tehnică, reprezintă capacitatea locutorilor de a-și adecva vorbirea la cadrele de comunicare. Ca produs, este textul propriu-zis. Din punctul de vedere al conținutului, vorbim despre sens, iar ca și criteriu de concordanță, despre adecvare.

În *Cântăreața cheală*, cele două cupluri sunt interșanjabile, de la alegerea numelor obișnuite (*Smith* și *Martin*) în comunitățile vorbitoare de limba engleză până la platitudinea dialogurilor dintre personaje. Ele flecăresc pentru a se menține în viață, nu (mai) au ce să-și spună unul altuia și atunci vorbăria lor pare decupată dintr-un manual de învățare a unei limbi străine (cuvinte simple, desperecheate – nu fac parte din aceeași familie lexicală –, propoziții banale, utilizate pentru buna fixare a mecanismelor sintactico-morfologice din limba respectivă etc.):

„Doamna Martin: Care sunt cele șapte zile ale săptămânii?

Domnul Smith: *Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday, Saturday, Sunday*” (Ionesco 2003a: 77–78).

Însuși titlul piesei este ales la întâmplare, nu are nicio legătură cu conținutul textului: în cadrul unei repetiții, actorul care îl interpretează pe Pompier încurcă sintagma inițială din text, „învățătoare blondă” cu „cântăreața cheală”, moment în care autorul decide titlul definitiv. Sensul textului este exact non-sensul. Personajele nu mai au ce să comunice³; sunt vide pe dinăuntru. Ele exprimă drama

³„[...] Adevărurile elementare și înțelepte pe care [personajele] le schimbau între ele, înlănțuite unele de altele, înnebuniseră, limbajul se dezarticulase, personajele se descompuseră; cuvântul, absurd, se golise de conținutul său și totul se încheia cu o ceartă ale cărei motive erau imposibil de cunoscut, căci eroii mei își aruncau în față nu niște replici, nici măcar bucăți de propoziții, nici cuvinte, ci silabe, sau consoane, sau vocale!... Pentru mine, fusese vorba despre un fel de prăbușire a realului. Cuvintele deveniseră niște scoarțe sonore, lipsite de sens; la fel și personajele, bineînțeles, se goliseră de psihologia lor, iar lumea îmi apărea într-o lumină neobișnuită, poate în

cuplurilor moderne, între ale căror perechi se întinde un hiatus existențial, dar care se încapățânează să rămână împreună, să-și împartă neantul. Cuvintele lor se nasc în afara oricărui sens întemeietor; dimpotrivă, sunt distructive, erodează lent tot interiorul locutorilor, care nu se mai pot opri din vorbit. Este o lume care zumzăie continuu, care are nevoie vitală de gălăgie verbală pentru că doar așa își amintește că mai este în viață. Un moment tragic îl reprezintă apariția Pompierului care vine – nechemat – să stingă un foc. Locatarii îl anunță însă că nu există niciun incendiu, adică nicio flacără nu mai „arde” în interiorul lor pustiit. Drama lor nu este lipsa dialogului⁴ – sunt niște personaje locvace –, ci golirea de conținut a acestuia, „deşertificarea” lui.

Replicile personajelor funcționează independent de numele care le precedă. De exemplu: „Tavanul e sus, podeaua e jos” sau „Se umblă cu picioarele, dar încălzirea se face cu electricitate sau cu cărbuni” sunt replici care pot aparține oricărui personaj, fără să-l distingă de celelalte. Există și situația când aceeași replică, rostită de mai multe personaje, nu face decât să demonstreze devalorizarea, prin socializare, a limbajului (vezi Comloșan 2001: 162). Replicile sunt prefabricate, formule și expresii gata făcute, impersonale, iar vorbitorul nu se exprimă pe sine. Ceea ce se întâmplă în piesă nu este comunicarea (dialogul), ci doar mecanismul formal al acesteia (Felecan 2007: 286).

În *Lecția*, drama este mult mai profundă: Profesorul își devorează pe rând fiecare elevă. Nu le mai suportă văicărelile, lipsa de pregătire profesională și, profitând de poziția de autoritate pe care o exercită în raport cu acestea, le reduce la tăcere, ucigându-le⁵.

„Nici în *Lecția*, dialogul nu duce la comunicare, ci la suprimarea ei. Profesorul și eleva pot dialoga numai printr-un transfer de autoritate. Începutul discuției surprinde un profesor fascinat de cultura generală a discipolului, convenindu-i postura de supus prin cuvânt în care îl fixează perspicacitatea elevei, întrebările și aprobările magistrului construindu-se într-un soi de mormăială, de

---

adevărata ei lumină, dincolo de interpretări și de o cauzalitate arbitrară” (Ionescu 2003a: 130, despre *Cântăreța cheală*). În altă parte, autorul vorbește despre „personaje fără caractere. Marionete. Ființe fără chip. Mai degrabă: rame goale, cărora actorii le pot împrumuta propriul lor chip, persoana lor, sufletul, carne și oase. În cuvintele fără șir și lipsite de sens pe care le rostesc, ei pot pune ce vor, pot exprima ce vor, comic, dramatic, umor, pe ei înșiși, ceea ce au mai mult decât ei înșiși” (*Ibidem*: 131).

În ce privește piesa, Ionescu afirmă: „Mi-a ieșit o piesă comică, pe când sentimentul inițial nu era unul comic. Pe acest punct de plecare, s-au grefat mai multe lucruri: sentimentul stranieții lumii, oamenii vorbind o limbă ce-mi devenea necunoscută, noțiunile golindu-se de conținutul lor, gesturile despuiate de semnificația lor și, de asemenea, o parodie a teatrului, o critică a clișeeilor conversației. În fond, așa se întâmplă întotdeauna. O piesă nu este asta sau aia. Este mai multe lucruri la un loc, este și asta, și aia” (*Ibidem*: 132).

⁴ „Dialogul, considerat aproape o instituție a comunicării, poate funcționa și ca mijloc de anulare a acesteia, reducându-se la simplă stabilire a contactului verbal dintre doi locutori” (Felecan 2007: 281).

⁵ „Dacă ținem să găsim un sens în *Lecția*, acesta nu poate fi decât atotputernicia dorinței. Puternica iraționalitate a dorinței: instinctul învinge cultura. *Lecția* este povestea unui viol; zadarnic continuă profesorul s-o învețe pe elevă aritmetică și filologie – filologie ce duce la crimă! –, acolo se petrec alte lucruri, mai violente” (Ionescu 2003a: 137, despre *Lecția*).

încuviințare apatică a contextului, dar, în orice caz, încuviințare. Treptat, pe măsură ce inteligența elevei pălește și scapă tot mai mult din orizontul de așteptare al profesorului, rolurile se inversează: autoritatea, sinonimă cu controlul dictatorial al discuției, revine dascălului, eleva transformându-se într-o plăpândă vietate inutilă și de aceea strivită, nemaiprezentând un potențial competitor verbal al profesorului. Iluzia acestui dialog este întreținută de posibilitatea manipulării lui, a investirii succesive a interlocutorilor cu prerogativele unei false dinamici verbale care ar funcționa drept imperativ al provocării răspunsului. Informațiile acestea sunt mai greu vizibile în textul propriu-zis al piesei, dar ele sunt oferite în textul secundar” (Felecan 2007: 286).

Scaunele este piesa cea mai tragică dintre cele analizate⁶, deoarece ființele umane sunt înlocuite cu scaune. Cei doi bătrâni au dus o viață considerabilă împreună (sunt nonagenari), dar au trăit neîmplinirea ca bătrânul – în ciuda calităților excepționale înșiruite de consoartă – să nu-și fi putut exprima mesajul în fața unei mulțimi alese.

„Deși ajuns la capătul unei vieți considerabile (95 de ani), bătrânul nu poate (nu are ce!) să comunice, având nevoie de un substitut, Oratorul. Spunem substitut, deoarece Oratorul trebuie să-l reprezinte și fizic, întrucât el va lipsi, sinucigându-se, de la împărtășirea propriului mesaj. Atitudinea Oratorului nu necesită dibuiri semantice, acesta aflându-se la propriu în imposibilitatea vorbirii, fiind mut. Este o sancțiune gravă, ultimativă, aplicată lumii ionesciene, care astfel va fi catalogată, și patologic, drept purtătoare a unui hybris care o condamnă la necuvânt” (Felecan 2007: 287).

Pentru fiecare personaj se aduce câte un scaun, doar că fiecare invitat este invizibil...

---

⁶ „De la începutul și până aproape de sfârșitul piesei bărbatul și femeia vorbesc, se agită și așteaptă, dezmiardând visul grandorii. Asistăm la o ultimă reprezentare a ceea ce a fost fericirea lor. Ei povestesc evenimente mărunte despre care nici nu știm măcar dacă au avut loc, trec fulgerător de la o tristețe fără gravitate la un entuziasm fără durată, evocă o intimitate, mai curând rezultatul unei conviețuiri decât al unei comuniuni, se mint, se răsfață, se ceartă, se împacă și se consolează reciproc. O vanitate deșartă îi însoțește pe drumul dezolant deasupra căruia nu se aprinde nicio stea. Iar reprezentarea aceasta are loc în fața unor oameni care seamănă leit cu ei, în fața unor prezențe care sunt niște absențe, în fața unor scaune goale, aglomerându-se până a deveni o mulțime sufocantă și strivitoare. Masa oaspeților invizibili a fost invitată să asculte mesajul celor doi bătrâni, concluzia lor de o viață, mesaj pe care-l va expune un orator de profesie. În fine, apare oratorul căruia bătrânii i-au încredințat sensul existenței lor, și cei doi, împăcați că n-au trăit zadarnic, se aruncă liniștit în gol, pe două ferestre opuse. Așteptăm să vedem ce va spune oratorul. Dar oratorul e mut” (Elvin 1968: 28). În această piesă, avem „două ființe îndreptându-se spre moarte într-o agitație care e totuna cu tăcerea și nimicul, aprinși de o speranță inutilă, absorbiți de uitare, este limpede. Nu există nicio idee de comunicat, suntem închiși între frontierele experiențelor noastre ca într-un eșec și orice acțiune umană nutrește dintr-un orgoliu ridicol, sfârșind în inutilitate, în amestecul deconcertant al tragicului și comicului. Geamătul neînțeleș al oratorului, semănând cu al necuvântătoarelor care suferă fără a putea să ne facă să înțelegem de ce suferă, o dovedește. Tot așa cum o demonstrează superficialitatea iremediabilă a celor doi bătrâni, vecini când cu emoția, când cu nerozia, și reduși la un schelet de ticuri devenite simțăminte și de simțăminte devenite ticuri. Cum ne-am putea înșela asupra acestei drame de o copleșitoare forță, unde două epave intră și ies, înconjurând o cameră nudă, și unde doar scaunele există, dar și ele pentru a evoca niște fantome, vidul?” (*Ibidem*: 29).

Bătrânii se află într-o febrilă mișcare de aranjare a scaunelor în așteptarea Oratorului care va colporta mesajul Bătrânului. Tragismul piesei stă în faptul că însuși oratorul este surdomut. Așadar, cel investit prin specificul meseriei sale să vorbească este în imposibilitatea acestei facultăți fiziologice. În finalul piesei, lumea adunată vociferează, dar sunetele verbale care se aud sunt de fapt ale spectatorilor... Avem și aici a face cu o lume condamnată la necuvânt: o sală goală, un orator surdomut. Doar scaune. Această imagine este emblematică pentru lumea ionesciană: absentă din propria viață, cu vocația comunicării de sensuri opacizată⁷.

CONCLUZII

„Intervențiile verbale ale personajelor au forma unor fraze simple, alcătuite din părțile principale de propoziție, rareori comportând compliniri secundare. Ele conțin adevăruri elementare din contingență, fără însă a stârni, [...], curiozitatea mirabilă a indivizilor. Plecând de la finalitatea conversațională a enunțurilor (care inițial fuseseră desprinse dintr-un manual de învățare a limbii engleze fără profesor), acestea reactualizează câteva universalii la a căror valoare de adevăr ființele rămân opace [...]. Personajele ionesciene nu respectă modelul întrebare – răspuns atunci când se manifestă în vorbire: ele nu întreabă și nu răspund. Vorbăria lor crește din nevoia cronică de avertizare a celuilalt că încă, măcar la nivel biologic, mai rezistă. Golul lăuntric creează un crescendo logic dincolo de care nu există nimic” (Felecan 2007: 287).

Lumea pe care Eugen Ionescu o zugrăvește în piesele sale este una în plin proces de degradare. Ființele nu sunt ofensive, ci, mai degrabă, par că se învoiesc cu soarta decisă de autor. Tot ceea ce pot să schimbe între ele sunt cuvinte. Acestea sunt singura dovadă că se mențin încă în viață. Nici perspectiva morții nu le sperie de vreme ce aleg să se arunce singure în brațele ei (vezi sinuciderea celor doi bătrâni din piesa *Scaunele*).

Limba pe care o vorbesc personajele ionesciene este consimțit a-semantică, deoarece nu reușita comunicării este scopul ei. Uneori structurile lingvistice care ar trebui să asigure comprehensiunea sunt reduse la simple sunete, alcătuite din două-trei foneme.

Este o lume tragică, retrasă îndărătul trăitului, care se sufocă tot mai mult în propria neputință de a se împărtăși celuilalt. Ca să nu sucumbe, face zgomot, mult

⁷ „Scriind *Oratorul* [primul titlu al *Scaunelor*], «văd» foarte limpede personajele «invizibile». Pentru moment, mi-e greu să le aud vorbind. Sunt, fără îndoială, obosit.

Cu mijloacele limbajului, ale gesturilor, ale jocului, ale accesoriilor, să exprimi golul.

Să exprimi absența.

Să exprimi regretele, remușcările.

Irealitatea realului. Haos originar.

Vocile la sfârșit, zgomot al lumii, gălăgie, sfărâmatuiri de lume, lumea piere în fum, în sunete și culori ce se sting, ultimele temelii se prăbușesc sau mai curând se dislocă. Ori se topesc într-un fel de noapte. Sau într-o strălucitoare, orbitoare lumină.

Vocile în final: zgomot al lumii, noi, spectatorii” (Ionescu 2003b: 155–156, despre *Scaunele*).

zgomot de fundal, pentru că în scenă nu avansează niciodată. E prea mută ca să-și rostească rolul. De aceea bâiguie, îngaimă, se repetă, pe scurt, se afișează în vitrina simulacrului de realitate, de unde, de fiecare dată, are parte de o falsă intrare în scenă, ca în teatru⁸.

REFERINȚE:

- Balotă, N., 1971, *Lupta cu absurdul*. București: Univers.
- Comloșan, D., 2001, *Teatru și antiteatru*. Timișoara: Mirton.
- Coșeriu, E., 1994, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*. Chișinău: Știința.
- Coșeriu, E., 2000, *Lecții de lingvistică generală*, trad. din spaniolă de E. Bojoga. Chișinău: Arc.
- Felecan, D., 2007, „Dialogul – modalitate a pseudocomunicării”, în D. Trotter (ed.), *Actes du XXIVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, (Aberystwyth, 1er – 6 août 2004), Volume 3, Section 10: La linguistique textuelle et la pragmatique*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 281–290.
- Felecan, D., 2018, *Întâlnire cu semnele textului. 18 popasuri de lectură critică*. București: Academia Română.
- Ionescu, E., 1968, *Teatru*, vol. I, trad. de M. Aderca, D. Bondi, R. Popescu, E. Vianu, studiu introductiv de B. Elvin. București: Editura pentru Literatură Universală.
- Ionescu, E., 1970, *Teatru*, I, „O introducere în teatrul lui Eugen Ionescu” de G. Ionescu. București: Minerva.
- Ionescu, E., 1992, *Note și contranote*. București: Humanitas.
- Ionescu, E., 2003a, *Teatru*. I, *Cântăreața cheală, Lecția*, trad. din franceză și note de V. Russo și V. Zografi. București: Humanitas.
- Ionescu, E., 2003b, *Teatru*. II, *Jacques, Viitorul e în ouă, Scaunele*, trad. din franceză și note de V. Russo și V. Zografi. București: Humanitas.

THEATRICAL DIALOGUE, OR ON THE ABOLITION OF COMMUNICATION IN EUGEN IONESCU'S PLAYS (WITH REFERENCE TO *THE BALD SOPRANO*, *THE LESSON*, AND *THE CHAIRS*)

Abstract

This paper analyses three of Eugen Ionescu's plays, namely *The Bald Soprano*, *The Lesson*, and *The Chairs*, by employing methodology specific to pragma linguistics and literary theory. In the aforementioned plays, the characters behave like puppets, and are devoid of inner life. Their communication turns into gibberish that fails to convey additional information, while the characters cling to words as if they were lifebelts saving them from drowning in nothingness. The study follows the characters' inability to have communicative competence: the speakers are mere operators of language, which they “bend” on the level of the signified and signifier alike.

---

⁸ Creația lui Ionescu este „o operă încheiată din oglinzi fidele și altele deformante, cu cele mai variate focare de perspectivă, în care lumea de azi își găsește și își pierde chipul. Un amănunt, între altele, al acestei construcții este că nu mai există actori și spectatori. Ei se confundă în jocul oglinzilor” (Elvin 1968: 63).

UN TIP SPECIAL RECENT DE CONVERSIUNE

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

Academia Română / Facultatea de Litere, Universitatea din București
g_dindele@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *neologism, prefixare, conversiune, procedee concurente.*

Keywords: *neologism, prefixation, conversion, competing procedures.*

1. INTRODUCERE

Pornind de la DOOM³, care înregistrează un mare număr de neologisme, inclusiv de prefixe neologice și de utilizări speciale ale acestora, ne propunem să urmărim ocurențele unei serii de prefixe neologice, pentru a semnală un tipar derivativ special, caracterizat, simultan, prin efect derivativ (prefixare) și efect de conversiune (de recategorizare). Recategorizarea îl îndepărtează de tiparele curente prefixate, a căror caracteristică este de a nu schimba clasa lexico-gramaticală a bazei. Astfel, un prefix neologic ca *anti-* apare atât în tipare derivate prototipice, care păstrează calitatea morfologică a bazei (*anti-* + rad(ical).adj. > adj.; vezi adjectivele +*antiamerican*¹, +*anticeausist*, +*anticelulitic*, +*antidogmatic*, +*antieuropean* etc.), cât și în tipare speciale, care modifică clasa lexico-gramaticală a bazei, convertind radicalul substantival în adjectiv categorial/relațional invariabil (*anti-* + rad.sb. > adj.inv.; vezi utilizările adjectivale +*antiavort* (*lege antiavort*), +*antibullying* (*măsuri antibullying*), +*anticalcar* (*produse anticalcar*), +*anticearcăn* (*cremă anticearcăn*), +*anticoronavirus* (*medicamente anticoronavirus*), +*antifraudă* (*măsuri antifraudă*) etc. Tiparul special avut în vedere evidențiază un proces derivativ desfășurat în două etape: (i) prefixarea unui radical substantival, în urma căreia se păstrează clasa morfologică a substantivului (*calcar* > *anticalcar*, *fraudă* > *antifraudă*); (ii) recategorizarea substantivului ca adjectiv relațional invariabil (*cremă anticearcăn*, *măsuri antifraudă*), etapă marcând o profundă modificare morfosintactică. Semnele conversiunii/recategorizării sunt: morfologic, intervine invariabilitatea formei substantivale; sintactic, forma recategorizată se așază într-o poziție specifică noii clase (în cazul nostru, de modificator postpus, poziție specifică adjectivului categorial).

---

¹ Preluăm convențiile grafice din DOOM³, notând cu semnul „+”, așezat în fața cuvântului, toate cuvintele nou introduse în DOOM³, și cu semnul „!””, modificările de interpretare sau de înregistrare față de edițiile anterioare.

Vom analiza, în cele ce urmează, prefixele neologice *anti-*, *contra-*, *non-*, *post-*, *pro-*, examinând tipologia formelor în care sunt înregistrate. Vom analiza atât vechile formații, care indică înregistrările din ediția anterioară (DOOM²), cât și noile formații din DOOM³, deci ceea ce apare notat prin semnul „+” așezat la stânga cuvântului.

2. TIPOLOGIA APARIȚIILOR LUI ANTI-

DOOM³ înregistrează următoarele tipuri de formații:

(i)

anti- + rad.adj. > adj.var.

Tiparul (i) înregistrează utilizarea prefixului *anti-* cu radicali adjectivali, rezultând adjective variabile derivate prefixal precum: *antialgic*, *antidogmatic*, *antieuropian*, *antievreiesc*, *antihipertensiv*, *antimicotic*, *antinazist*, *antiparazitar*, *antipornografic*, *antipsihotic*, *antireformist*, *antisovietic*, *antistatic*, *antitotalitar*. Toate sunt formații nou înregistrate în DOOM³, la care trebuie adăugate numeroasele exemple care vin din ediția precedentă: *antialergic*, *antiartistic*, *antiasmatic*, *antiatomic*, *antimuncitoresc*, *antinațional*, *antitermic* etc.

(ii)

anti- + rad.adj. > subst. *pluralia tantum*

Tiparul (ii) cuprinde utilizarea substantivală, ca efect al conversiunii prin elipsă, a adjectivelor obținute sub (i). Cele mai multe sunt substantive neutre *pluralia tantum* cu pluralul în *-e*, unde *-e* reflectă, la origine, desinența adjectivală pentru feminin plural (~~*medicamente*~~ *anticoagulante*, *antiparazitare*, *antialgice*, *anticoncepționale*, *antidepresive*, *antihipertensive*, *antinefritice*, *antiparazitare*, *antipsihotice* etc.). Mai puțin numeroase sunt formațiile masculine variabile, cu pluralul în *-i*; tipul: *antidetontan* – *antidetonanți*, *antioxidant* – *antioxidanți*, *antipoluant*, – *antipoluanți*); și mai puține sunt formațiile ca feminine singular; vezi *antiaeriană* „artilerie” (~~*artilerie*~~ *antiaeriană*)².

² Tipul de conversiune (ii) din adjectiv în substantiv (tiparul cu substantive *pluralia tantum*) este înregistrat în Pană Dindelegan 2003, fiind analizat mai ales pentru consecințele flexionare ale clasei nou formate, care se încadrează în genul feminin și primește la plural desinența *-e*. Într-o avalanșă de împrumuturi recente angajate în clasa neutrelui (subclasa celor cu desinența de plural *-uri*), conversiunea de tip (ii) aduce un tipar diferit, cu o „deschidere” spre clasa femininului și spre desinența *-e*.

(iii)

anti- + rad.subst. > subst.var.

Tiparul (iii) înregistrează utilizarea prefixului *anti-* cu radicali substantivali, rezultând substantive variabile derivate prefixal precum: +*antiacid*, *antiartă*, +*antiavort*, *antibiogramă*, +*antibullying*, +*anticalcar*, +*anticeaușism*, *anticomunism*, *antidoping*, *antidrog*, *antimaterie*, +*antireformă*, *antișoc*, *antivirus* etc. Exemplele aparțin atât formațiilor noi, indicate prin „+”, cât și formațiilor venind din ediția anterioară (tot ce nu este marcat prin „+”).

(iv)

anti- + rad.subst. > adj.invar.

Înrudită cu utilizarea (iii) este utilizarea prefixului *anti-* tot cu baze substantivale în tipare sintactice care transformă baza substantivală într-un adjectiv invariabil de tip categorial, blocându-i flexiunea. Tiparul neologic invariabil este deja înregistrat în DOOM² (vezi adjectivele invariabile: *antidoping*, *antidrog*, *antidumping*, *antifurt*, *antiglont*, *antimafia*, *antipolio*, *antiporno*, *antișoc*, *antitanc*, *antitero*)³; DOOM³ adaugă un număr mare de formații noi: +*antiavort* (măsuri ~), +*antiblocare* (dispozitiv ~), +*antibullying* (măsuri ~), +*anticalcar* (dispozitiv ~), +*anticearcăn* (cremă ~), +*anticoronavirus* (vaccin ~), +*anticorupție* (legi ~), +*anticriză* (măsuri ~), +*antifraudă* (dispozitiv ~), +*antifumat* (medicament ~), +*antiimigrație* (măsuri antiimigrație), +*antiincendiu* (măsuri ~), +*antiîmbătrânire* (cremă ~), +*antiimigrație* (legi ~), +*antiîngheț* (măsuri antiîngheț), +*antireformă* (măsuri ~), +*antirid* (creme ~), +*antitrafic* (soluții ~), +*antivirus* (medicament ~).

DOOM³ indică două interpretări posibile pentru construcții apropiate, interpretând tiparul fie ca derivat prefixal participând la fenomenul de conversiune (vezi mulțimea adjectivelor invariabile din DOOM³), fie, mai rar, ca prepoziție în construcții de tipul: *pretexte anti vaccin* (p. 253), prepoziție cu regim de caz neutru⁴. Cele două interpretări au efecte importante de grafie: legarea componentului *anti-*, în cazul conversiunii (*antifraudă*, *antireformă*), dar separarea grafică, în cazul interpretării prepoziționale (*luptă antifraudă* (prefix) vs *luptă anti reformă* (prepoziție)). Interpretarea prepozițională, prezentă și în contexte nonadjectivale (vezi: *a vota anti democrație*), are drept efect interpretarea formantului adjectival ca prefixoid și, deci, interpretarea tiparului adjectival ca tipar de compunere.

³ Tiparul de conversiune (iv) este înregistrat, cu numeroase exemple (culese din mass-media sau incluse în DCR), în Dediu *et alii* 2004: 101–104.

⁴ Se include în clasa câtorva prepoziții neologice care nu acceptă acuzativ flexionar (altfel spus, nu aparțin tiparului prototipic: *cu mine, despre tine*), ci o formă nespecificată de caz, sincretică cu nominativ-acuzativul (*contra cost, via București, per bucată*). Dar, spre deosebire de prepoziția neologică apropiată *contra*, care apare în construcții paralele, cu genitivul și cu o formă nespecificată (*contra fraudei vs contra fraudă*), *anti* nu acceptă contexte de genitiv (*anti fraudei).

Interpretarea prepozițională are drept efect și posibilitatea de a apărea adverbial, prin ștergerea complementului (*Votează anti*), ceea ce caracterizează și alte utilizări prepoziționale convertite, prin elipsă, în adverbe (*Bei ceaiul cu zahăr sau fără?*).

3. TIPOLOGIA APARIȚIILOR CELORLALTE PREFIXE NEOLOGICE

Precum *anti-*, acționează derivativ și alte prefixe și prefixoide; vezi prefixele neologice *contra-*, *non-*, *post-*, *pro-*, ocurente, ca și *anti-*, în aceleași tipuri de contexte, cu diferențe de la unul la altul în ce privește frecvența de apariție a unui tipar sau a altuia.

(i) Selectează radicali adjectivali și creează adjective prefixate care păstrează clasa morfologică a bazei; *contra-* apare rar în acest tipar (*contraproductiv*, *contrapunctiv*); dimpotrivă, *non-*, *post-* și *pro-* sunt mult mai frecvente în derivate prefixate adjectivale (+*nonbinar*, +*nonfigurativ*, +*noninvaziv*, +*nonverbal*; *postdecembrist*, *postelectoral*, *posteminescian*, +*postmodern*; +*proactiv*, +*probiotic*, *profascist*, *profeminist*, *pronazist*).

(ii) Selectează baze substantivale și creează substantive prefixate care păstrează clasa morfologică a bazei; *contra-*, precum și celelalte două apar destul de frecvent în tiparul (ii); vezi *contraargument*, *contratac*, *contracandidat*, *contracurent*, *contraexpertiză*, *contraperformanță*, *contrarevoluție*; *nonconformism*, *nonprofit*, *nonvaloare*, *nonviolență*; *post-Brexit*, *potcomunism*, *postintervenție*; +*prodemocrație*, +*postpandemie* etc. În cazul lui *contra-*, *post-*, *pro-*, sunt selectate și baze verbale, derivatele păstrând clasa verbală a bazei (*contraataca*, *contrapune*; *postdata*; *postpoziționa*; *procrea*, *proscrie*).

(iii) Apar în tipare speciale cu substantive utilizate ca adjective invariabile; vezi prefixele: *pro-* (*guvernare pro-UE*), *contra-* (*măsuri contrareformă*), *non-* (*organizație non-profit*), *post-* (*perioadă postadoptie*, *tratament postinternare*, *măsuri postpandemie*).

Același este și tratamentul a numeroase prefixoide (*aparate audio*, *conducători auto*, *alimente bio*, *asigurări casco*, *melodii disco*, *produse eco*, *aparate foto*, *concursuri hipo*, *medicamente hipo*⁵, *formațiuni neo*, *transmisie radio*, *modă retro*, *formații tehnno*, *înregistrări video*).

4. PRODUCTIVITATE ȘI CONCURENȚĂ

Ca tipare neologice recente de conversiune, tipurile (iv) de sub 2.2.1 și (iii) de sub 2.2.2, pe de o parte, și (ii) de sub 2.2.1, pe de altă parte, primul ca recategorizare adjectivală, iar al doilea ca recategorizare substantivală, au mare

⁵ De observat ambiguitatea prefixoidului *hipo-*, cu cele două semnificații omonimice („legat de cai” vs „legat de hipotensiune”).

extindere în etapa actuală de limbă. DOOM³, prin numărul mare de înregistrări, dă măsura acestei extrem de largi utilizări.

Ponderea crescută a adjectivelor invariabile, rezultând din conversiunea ca adjectiv, are efecte imediate asupra organizării și funcționării grupului nominal românesc. Dacă adăugăm și poziția fixă, postnominală, caracterizând sistematic clasa adjectivelor categoriale (de altfel, cea mai mare parte dintre adjectivele recent împrumutate au comportament de adjective categoriale/relaționale), există premise pentru scăderea rolului acordului în coeziunea grupului nominal românesc actual și pentru o topică mai rigidă a componentelor grupului.

Același prefix sau prefixoid poate apărea în tipare derivative prototipice, fără schimbare de clasă lexico-gramaticală, dar și în tipare noi, cu substantivul convertit în adjectiv invariabil (vezi sinonimia *măsuri antialcool* = *măsuri antialcoolice*, *medicamente antialergie* = *medicamnte antialergice*, *campanii antiporno* = *campanii antipornografice*, *măsuri postpandemie* = *măsuri postpandemice*).

În cazul lui *anti-*, utilizările moderne (bogat consemnate în DOOM³) înregistrează două tipuri speciale de conversiune. Unul rezultă din conversiunea prin elipsă a centrului substantival, noua formație devenind substantiv *plurale tantum* (adj. *alergic* > adj. *antialergic* > subst. pl. *antialergice*; vezi *eficiența antialergicilor*); altul rezultă din conversiunea ca adjectiv invariabil a derivatului substantival (subst. *fraudă* > subst. *antifraudă* > adj. inv. (*măsuri*) *antifraudă*). DOOM³ înregistrează și o a treia utilizare privind comportamentul prepozițional (și, implicit, prin elipsă, adverbial), cu urmări importante de grafie; situația este semnalată în DOOM³ ca: *votează anti guvern*, *votează anti*). Într-un context cu regent nominal, interpretarea lui *anti-* se ambiguizează; o construcție precum *măsuri antiguvern/anti guvern* acceptă două grafii, ca efect al interpretării ca prefix sau ca prepoziție.

SURSE

- DCR, Florica Dimitrescu, 1997, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a doua. București: Editura Logos.
 DOOM², Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2005, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
 DOOM³, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2021, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu, Raluca, 2021, „Aspecte privind substantivizarea adjectivului. Observații pornind de la DOOM³”, LR LXX, nr. 3 (sub tipar).
 Dediu, Cristina, Raluca Dincă, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, 2004, „Adjectivul invariabil nepronominal în română actuală”, în *Tradiție și inovație în studiul limbii române*. București: Editura Universității din București, 97–109.

Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, „Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului”, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (II). București: Editura Universității din București, 23–41.
Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2021, *Notă asupra prezentei ediții*, în DOOM³, *Introducere*, 9–211.

A SPECIAL RECENT TYPE OF CONVERSION

Abstract

The author investigates the rich material offered by DOOM³, referring to a special recent type of conversion which deals with neological roots and originates in two successive processes: prefixal derivation followed by conversion (noun *fraudă* ‘fraud’ > noun *antifraudă* ‘antifraud’ (prefixation) > invariable adjective *măsuri antifraudă* ‘anti-fraud measures’ (conversion)).

VISCERAL ORGAN IDIOMS IN ROMANCE LANGUAGES: EXPRESSING FEAR, JOY, ANGER

NICOLETA PETUHOV, IRINA LUPU, OANA STOICA-DINU

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
nicoleta_petuhov@yahoo.com, irina.lupu.dr@gmail.com, stoica_dinu_oana@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *frazeologie, semantică, analiză somatică comparativă, metaforă afectivă, limbi romanice.*

Keywords: *phraseology, semantics, somatic contrastive view, emotion metaphors, Romance languages.*

1. INTRODUCTION AND THEORETICAL FRAMEWORK

This contribution is part of a project carried out at the “Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics from Bucharest, that analyses somatic idioms¹ from genetic related languages: Romanian, French, Spanish and Portuguese² with the aim to classify them into onomasiological categories³ to point out similarities and differences between the studied languages, in a synchronic approach. Our motivation for this project is based on two aspects: (1) the etymological aspect⁴, the fact that many of the analyzed terms have Latin origin; (2) the frequency aspect, the terms are part of the fundamental Lexicon of the Romance languages; in addition, the Romance languages have developed many idioms based on them.

---

¹ The terms *idiom* and *phrase* are used in this paper in the sense described by Mel’čuk (1995: 167), presented below in 1.1. We agree with Igor Mel’čuk that “a phraseological expression, also called a set expression, set phrase, idiomatic phrase, multi-word expression, sometimes simply idiom, etc. is first of all a (multiword) phrase – that is, a linguistic expression formed by several (at least two) lexemes syntactically linked in a regular way” (Mel’čuk 1995:168).

² For Italian and other romance languages, although essential for this comparison, we have no collaborators for the project nor within the department.

³ The onomasiological approach to the analysis of the Lexicon aims to discover the conceptual basis of describing objects and to reveal the recurrent cognitive mechanisms used in the process of designating an object or a group of objects. Hessky & Ettinger (1997) have proposed a series of categories that help organize and explain the use of idioms, for didactic purposes. However, in this contribution we will not be referring to the onomasiological classification.

⁴ The terms referring to the human body and to the internal organs are of Latin origin (Sala 2006: 46).

This article is part of a series that analyzes how idioms are used to describe affective states in the mentioned languages, and follows the expression of fear, joy and anger (as *target domains*, in the cognitivist approach). We noticed that many idioms used to express these emotions are constructed around internal organ denominations.

The idioms analyzed in this paper were extracted from the main lexicographic works available in the mentioned languages, including from phraseological dictionaries (see *Sources* below), by reading the dictionaries or by searching by the visceral organ denomination⁵. We also checked the idioms in the *corpora* (of written texts) available online and on the Internet⁶ to see if they are frequent, if there is variation (in form) or if they represent just sporadic examples mentioned by the dictionaries.

For this analysis, we used two different frameworks: Mel'čuk's (1995, 2012) model for describing and classifying *set phrases/phraseemes* (see 1.1.) and the cognitivist approach that examines the use of metaphors in everyday language, Apresjan (1997), Clausner & Croft (1999), Lakoff & Johnson (1999, 2003), Kövecses (1986, 2000, 2002, 2005). All the terms used in this paper will be explained in the next paragraphs.

In the cognitivist approach, the term *experiential/embodied realism* (Lakoff & Johnson 1999) refers to the existence of complex cognitive mechanisms that come from the human experience and help the human mind to organize the knowledge. Taking into consideration this theoretical background, our research analyzes how the affective states are described by using specific linguistic means, *set phrases* constructed with visceral organs denominations, in the Romance languages. From the set phrases used to describe fear, joy and anger we noticed that those that are constructed around visceral organs denominations contain the following lexemes: Ro. *ficat*, Fr. *foie*, Sp. *higado*, Pt. *figado* (denominations for 'liver'), Ro. *fiere*, Fr. *fiel*, Sp. *hiel*, Pt. *fel* (denominations for 'bile', sometimes for the 'gall bladder'), Ro. *inimă*, Fr. *coeur*, Sp. *corazón*, Pt. *coração* (denominations for 'heart'), Ro. *mațe/măruntaie*, Fr. *tripes/entrailles*, Sp. *tripa*, Pt. *tripas/barriga* (denominations for 'intestines'⁷), Ro. *stomac*⁸, Fr. *estomac*, Sp. *estómago*, Pt.

⁵ The terms belong to the literary language. In some cases, we also mentioned terms from the popular/informal language.

⁶ The Internet can be used as a corpus for linguistic research as pointed out by recent studies (Fujii & Ishikawa 2000, Kilgarriff 2001, Fuertes-Olivera 2012). For our research, using such a resource proved to be useful, as the Internet gathers large volumes of highly diverse texts. "Legal, religious, literary, scientific, journalistic, and other texts will all be found there, just as they would in their non-electronic form" (David Crystal 2001: 31). The information found in the lexicographic sources offers only hints about the use of idioms in the day-to-day language, therefore a detailed analysis of the contexts in which they appear is a must.

⁷ Pt. *barriga* is en. *belly*.

⁸ Some Romanian phraseemes are constructed around the term *pipotă*, generally used to describe the stomach of the birds but extended to the human stomach. It is similar to pt. *bucho*, primarily used to describe the stomach of animals.

estômago, *bucho* (denominations for ‘stomach’) and Ro. *plămâni/bojoci*, Fr. *poumon(s)*, Sp. *pulmón(s)*, Pt. *pulmō(es)* (denominations for ‘lungs’).

1.1. UNDERSTANDING SET PHRASES

In our opinion, Igor Mel’čuk’s phraseological model explains and classifies these structures best: “An **idiom** is a multi-lexemic expression **E** whose meaning cannot be deduced by the general rules of the language in question from the meanings of the constituent lexemes of E, their semantically loaded morphological characteristics (if any) and their syntactic configuration.” (Mel’čuk 1995: 167)

In Mel’čuk’s view, the speaker conceptualizes the extra-linguistic reality (*ConceptR*) and verbalizes it by using a signified/semanteme (*SemR*), by following the standard rules of the language (*L*). The speaker has many possible variants, and he/she is free to do choose between them. Phraseology is described as a limitation of this freedom of choice: “It can preliminarily be said that phraseologization boils down to drastically reducing otherwise limitless choices available to the speaker who is in quest for a linguistic expression possible for the *ConceptR* he started with.” (Mel’čuk 1995: 173).

Mel’čuk (1995: 178) defines the idioms based on the *Free Phrases* vs. *Set Phrases/Phrasemes* opposition⁹ and classifies them according to degrees in:

Full phrasemes/Idioms: instead of the expected regular sum ‘A + B’ of the *signifieds* ‘A’ and ‘B’ an idiom has a *signified* ‘C’, different from this sum namely including neither ‘A’ nor ‘B’; the meaning of an idiom cannot be deduced by the meanings of its components, it is completely different.

Semi phrasemes/collocations: the *signified*, the meaning of the collocation includes the *signified*, the meaning of one of its two components.

Quasi-phrasemes/quasi-idioms: the *signified* includes the *signifieds* of both constituent lexemes plus an unpredictable addition ‘C’; the meaning of a quasi-phraseme can be deduced from the separate meanings of its components and there is also something extra.

Examples from the studied languages that illustrate this classification are shown in (1), (2) and (3) below. Our analysis takes into consideration only the first category, the full phrasemes (or idioms), exemplified in (1).

- (1) Ro. *a-i crăpa fierea* (‘to burst someone’s gall bladder’ meaning ‘to be angry of something’), Fr. *se manger les foies* (‘to eat one’s livers’ meaning ‘to regret something’), Pt. *dar o braço a torcer* (‘to give one’s arm to be twisted’ meaning ‘to admit one’s fault’), Sp. *no tener pelos en la lengua* (‘to have no hair on one’s tongue’ meaning ‘to be straightforward’).

⁹ See also Coșeriu (1977) and Vilela (2002): *técnica libre de discurso* (combinations of words governed by general rules of the language) vs. *discurso repetido* (set phrases) (Coșeriu 1977: 113 apud Vilela 2002: 159).

- (2) Ro. *iubire eternă*, Fr. *amour éternel*, Sp. *amor eterno* ('eternal love'), Pt. *ódio mortal* ('mortal hate', hate that is very intense)¹⁰
- (3) Ro. *nas acvilin*, Fr. *nez aquilin*, Pt. *nariz aquilino*, Sp. *nariz aguileña* ('aquiline nose').

According to Mel'čuk (1995: 179), the full phrasemes (idioms) have a *Dominant Semantic Node* (or *Dominant Semanteme*) "which resumes the whole sense (of the phraseme)". We used this acceptance to group the analyzed phrasemes into categories that refer to fear, joy and anger.

1.2. METAPHORS AND EMOTION

In the cognitivist approach, our conceptual system is reflected in the way we describe our everyday realities, therefore a conceptual metaphor is "understanding and experiencing one kind of things in terms of another" (Lakoff & Johnson 2003: 6). A conceptual metaphor links two domains: the *source domain*, the conceptual domain from which the speaker draws the metaphorical expressions (e.g. love is a *journey*) and the *target domain*, the conceptual domain that the speaker tries to understand (e.g. *love is a journey*).

The emotion metaphors have been much discussed in the literature in the light of the *embodied mind* theory. The body parts and the processes the body is involved in serve as source domains for emotion metaphors Kövecses (1986, 2000, 2002, 2005), Lakoff & Johnson (1999).

Based on an inventory of the *image schemas* collected from the literature, Clausner & Croft (1999: 14) review "schematic patterns arising from imagistic domains such as containers, paths, links, forces and balance that recur in a variety of embodied domains and structure our bodily experience". These patterns are recurrent when verbalizing emotions, as we will see in the further sections of our study.

When discussing the emotion metaphors, Apresjan (1997: 181–190) identifies three metaphor types: *physiological*, *cultural*, and *cognitive*.

Physiological metaphors are based on "uncontrollable, immediate physiological reactions that are short-lasting in time". The mapping between the source domain and the target domain "is conditioned physiologically, i.e., the metaphors are based on certain physiological similarities" (Apresjan 1997: 181). As an example, see the association of fear to the sensation of feeling cold.

For the *cultural metaphor*, "the mapping is determined by evaluations, purely cultural factors and can be often subjective and arbitrary" (Apresjan 1997: 184). FEELING IS COLOR is the most illustrative metaphor as it describes how certain emotions, considered negative by the speakers, are associated with color terms or with expressions that refer to LIGHT or DARKNESS.

¹⁰ The example is from Vilela (2002: 178).

For the *cognitive metaphor* type, the correlation of the domains is “based on their cognitive affinity” (Apresjan 1997: 189).

More recent studies show an interconnection between the conceptual metaphor and synesthesia. As Salzinger (2010: 60) suggests, synesthesia represents “the physical basis for the cognitive processes we call metaphor”. Although experience through the senses can be perceived in the same way by the human beings, there are cultural factors that play an important role in our perception.

It is well known that the phrasemes are the verbal expression of images borrowed from everyday realities. “In the level of content of most idioms (especially if they are synchronically motivated) two aspects can be distinguished: actual meaning and image component.” (Dobrovolskii 1998: 57 apud Pamies 2002: 11)

In many languages, as well as in the Romance languages, abstract concepts as feelings or emotions are verbalized using bodily experiences and some of these experiences are related to visceral organs.

2. IDIOMS AND EMOTION METAPHORS

Our analysis starts from the target domain (the affective states) and tries to identify the source domains, drawing attention on the similarities and differences between the studied languages. As we mentioned above, for this contribution we chose the following affective states: FEAR, ANGER and JOY. We believe that the mentioned languages verbalize similar images.

In the next section we analyze the identified phrasemes (specifying the lexicographic source). At first, we classify them in tables according to the term referring to the visceral organ and then we mention some contexts extracted from the corpora. The source of the examples is mentioned in brackets (by including a shortened link or a citation from the corpora)¹¹. For a proper understanding of the examples, we give the literal translation of the phrasemes and of the contexts provided.

2.1. FEAR

The phrasemes used to express FEAR are constructed around the following lexemes: Ro. *inimă* (‘heart’), *ficat* (‘liver’), Fr. *foie* (‘liver’), Sp. *corazón* (‘heart’), *tripas* (‘intestines’), Pt. *coração* (‘heart’), *estômago* (‘stomach’), *barriga* (‘belly’) illustrated in the tables 1, 2 and 3, and in the examples that follow.

¹¹ For the contexts presented in this section, we used corpora available online: CoRoLA for Romanian, TLFi, CNRTL, EXPRESSIO for French, CREA for Spanish and CRPC for Portuguese (for the detailed list, see *Sources*). When necessary, we also selected contexts from Reverso.net and the online database of different newspapers, popular publications, or magazines (e.g., *adevarul.ro*, *republica.ro*, *dor.ro*, *lemonde.fr*, *lefigaro.fr*, *elmundo.es*, *público.pt*, *dn.pt* etc.) after a previous Google search of the phraseme. We mention the domain of the Internet page, e.g., *republica.ro*, followed by the shortened URL. This method provides access to familiar language. We did not take into consideration the internet slang used on forums, comments, social media etc. as this can be the subject of another study.

Table 1

Heart			
Romanian <i>inimă</i>	French	Spanish <i>corazón</i>	Portuguese <i>coração</i>
<p><i>a i se face/a avea inimă cât un purice</i> ‘to have/make one’s heart (the size of) a flea’ Mărănduc, DEX</p> <p><i>a i se strânge inimă</i> ‘to tighten one’s heart’ Mărănduc</p> <p><i>a-i îngheța cuiva inimă</i> ‘to freeze one’s heart’ Mărănduc</p>	∅	<p><i>estar con / llevar / tener el corazón en un puño</i> vs. <i>meter / poner el corazón en un puño a alguien</i> ‘to be with / carry / have one’s heart in a fist’ vs ‘to put someone’s heart in a fist’ Neagu, Seco, RAE</p> <p><i>encoger el corazón</i> vs. <i>encogerse el corazón</i> ‘to shrink one’s heart’ vs. ‘to shrink someone’s heart’ Seco, RAE</p> <p><i>helar el corazón</i> <i>helarse el corazón a alguien</i> ‘to freeze one’s heart’ vs ‘to freeze someone’s heart’ Seco, RAE</p> <p><i>ponérsele el corazón en la garganta</i> ‘to put someone’s heart in the throat’(Seco)</p> <p><i>subírsele (a alguien) el corazón a la boca/ a la garganta</i> ‘to go up one’s heart in the mouth/in the throat’ (Seco)</p>	<p><i>Ficar/ter com o coração nas mãos</i> ‘to keep/have one’s heart in one’s hands’ DEC, DILP</p>

- (1) Ro. *În mai 2014, imediat după inaugurarea Monumentului Memorial al Martirilor Holocaustului din Cluj, treceam aproape zilnic prin părculețul unde era amplasat și mă apropiam de monument cu inimă cât un purice.* (republica.ro, <https://bit.ly/3VuJ4lQ>) ‘In May 2014, immediately after the inauguration of the Holocaust Martyrs’ Memorial Monument in Cluj, I passed almost every day through the small park where it was located and approached the monument with a heart (as big as) a flea.’
- (2) Ro. *Mă uit la copiii care au venit împreună cu părinții lor din Ucraina și mi se strânge inimă.* (republica.ro, <https://bit.ly/3H9HWQe>) ‘I look at the children who came with their parents from Ukraine and my heart shrinks.’
- (3) Ro. *Singurătatea personajelor îmi dă târcoale și pe alocuri îmi strânge inimă.* (litenet.ro, <https://bit.ly/2vpPWcE>) ‘The loneliness of the characters follows me and sometimes it squeezes my heart.’
- (4) Ro. *Un monstru zămislit de nebunie și coșmar se coborî în fața lor urlând de-și îngheța inimă-n piept.* (CoRoLa) ‘A monster of madness and nightmare came down in front of them screaming to freeze their heart in their chest.’
- (5) Sp. *Todos estamos con el corazón en un puño ante la incertidumbre por los tres periodistas españoles desaparecidos en Siria.* (diariodesevilla.es,

- <https://bit.ly/3XUJROt>) ‘We are all with our hearts in a fist in the face of uncertainty about the three Spanish journalists who disappeared in Syria.’
- (6) Sp. *Aunque la esencia de su arte consista en ponernos **el corazón en un puño**, (...) una trapezista es algo único, contundente, irrefutable...* (CREA) ‘Although the essence of her art consists in putting our hearts into a fist, (...) a trapeze artist is something unique, forceful, irrefutable...’
- (7) Sp. *Confiesa que se le **encogía el corazón** sólo de pensar que podían violar a su mujer o a sus hermanas.* (CREA) ‘He confesses that his heart was shrinking just thinking that they could rape his wife or his sisters.’
- (8) Sp. *El aullido que atravesó la pared me **heló el corazón**.* (CREA) ‘The howl that pierced the wall froze my heart.’
- (9) Sp. *Han sido víctimas de una violencia policial que **ha helado el corazón** a medio mundo.* (eldiario.es, <https://bit.ly/2JSMSJ2>) ‘They have been victims of police violence that has frozen the hearts of half the world.’
- (10) Sp. *Respeto y admiro todas las profesiones, pero la profesión de matador de toros **me pone el corazón en la garganta** solamente al decirlo.* (CREA) ‘I respect and admire all professions, but the profession of matador de toros puts my heart in my throat just by saying it.’
- (11) Pt. *O receio de ficarmos sem o tecto das casas, que faz-nos **ficar com o coração nas mãos** quando chove.* (CRPC) ‘The fear of being left without a roof in the houses, which makes us keep our hearts in our hands when it rains.’

Table 2

Liver			
Romanian <i>ficat(i)</i>	French <i>foie(s)</i>	Spanish	Portuguese
<i>a-i îngheța cuiva fițații</i> Mărânduc, DEX ‘to freeze one’s livers’	<i>avoir les foies (blancs)</i> TLF1 ‘to have (white) livers’	Ø	Ø

- (12) Fr. *Ça te va bien de parler d’attaque, toi qui t’es toujours planqué, foireux ! (...). (...) s’il fallait que je fasse l’attaque, **je n’aurais pas plus les foies que toi.*** (TLFI) ‘It suits you well to talk about the attack, you who have always hidden, crazy! (...). (...) If I had to attack, I would not have more livers than you.’

Table 3

Stomach, belly			
Romanian	French	Spanish <i>tripa(s)</i>	Portuguese <i>estômago, barriga</i>
Ø	Ø	<i>encogersele la(s) tripa(s)</i> 'to shrink one's intestines/belly/stomach' Seco	<i>embrulhar o estômago</i> 'to wrap one's stomach' DEC <i>ter dores de barriga</i> 'to have belly pains' DEC

- (13) Sp. *¡y gracias que podemos contar con medios técnicos como consolación de esa ausencia que nos encoge las tripas!* (larazon.es, <https://bit.ly/3OYFL3W>) 'And thank you because we can count on technical means as consolation for that absence that shrinks our guts!'
- (14) Pt. *Espera com dores de barriga o momento da leitura da sentença.* (CRPC) 'She waits with belly pains for the sentence to be read.'
- (15) Pt. *No entanto, 2017 foi um pouco como uma montanha russa para o arquipélago caribenho, repleto de pontos incrivelmente altos e quedas de embrulhar o estômago.* (Reverso) 'However, 2017 was a bit like a montagne russe for the Caribbean archipelago, full of incredibly high points and falls to wrap one's stomach'.

FEAR is commonly conceptualized as a DECREASE IN SIZE of the visceral organ. Romanian, Spanish and Portuguese correlate FEAR with the decrease of the heart size as shown in the examples in (1), (2), (3), (5), (6), (7), (11), and the Spanish and Portuguese speakers, with the decrease of the stomach/guts size (14), (15).

The contexts shown in (5), (6) and in (11) are very similar. The locus of the emotion is the heart. The image described is that of the heart pulled out of the body, in one's hand (for Sp. *puño*, for Pt. *mão*).

FEAR is conceptualized as COLD as it is often associated with the physical sensation of being cold: "the reaction of one's body to 'fear' is the same as the reaction of one's body to 'cold' (shaking, quaking, temporary paralysis, pallor, etc.)". (Apresjan 1997: 181). This metaphor is reflected by the Romanian and Spanish expressions *a-i îngheța cuiva ficații* and *helarsele el corazón a alguien* (literally 'to freeze one's livers' or 'to freeze one's heart').

Within the same source domain (that of the body processes), the Portuguese phraseme *ter dores de barriga* 'to feel belly pain' in (14) conceptualizes the image of FEELING SICK, often associated with DISGUST. In Apresjan's classification, this is a physiological metaphor, as it is based on a bodily reaction.

The French phrasemes *avoir les foies* (literally 'to have livers'), *avoir le coeur au ventre* ('to have the heart in the stomach') is used to describe COURAGE, while in the negative form as the example in (11) shows, it is used to denominate LACK OF COURAGE, FEAR. A particular case is represented by the correlation of the

emotion with a color. In *avoir les foies blanc* ('to have white livers'), the locus of the emotion is the liver, but the mapping between the source domain (BODY) and the target domain (EMOTION) is different as it is arbitrary as it is not based only on a physiological process (the cultural metaphor FEELING IS COLOR). (Apresjan 1997: 186).

2.2. JOY

JOY is considered, almost unanimously, one of the so-called primal emotions, and it is lexicalized and conceptualized in various languages. (Wierzbicka 1999: 51).

Tables 4, 5 and 6 show a list of joy-related metaphorical expressions identified in the analyzed languages:

Table 4

Heart			
Romanian <i>inimă</i>	French <i>coeur</i>	Spanish <i>corazón</i>	Portuguese <i>coração</i>
<p><i>a i se umple inimă</i> (<i>de bucurie</i>) Mărânduc 'to fill one's heart (with joy)', <i>a-i crește inimă în piept</i> Mărânduc, DEX 'to grow one's heart in one's chest', <i>a-i tresări inimă</i> Mărânduc 'to tremble/flinch one's heart,' <i>a-i zburda inimă</i> Mărânduc 'to frisk one's heart', <i>a-l unge la inimă</i> Mărânduc, DEX 'to put balm on one's heart', <i>a râde inimă în cineva</i> Mărânduc, DEX 'to laugh the heart in someone', <i>a-i merge ceva la inimă</i> Mărânduc, DEX 'to go something in one's heart'</p>	<p><i>avoir le cœur léger/en fête, s'en donner à cœur joie</i> Bénaben 'to have a light/festive heart, to give joy to the heart', <i>donner/mettre du baume au cœur</i> Bénaben 'to give balm to the hear', <i>gonfler le cœur de joie</i> Bénaben 'to inflate one's heart with joy', <i>remplir le cœur (de joie)</i> Bénaben 'to fill one's heart with joy'</p>	<p><i>llenar el corazón</i> 'to fill one's heart'¹² <i>no caberle a alguien el corazón en el pecho</i> Neagu, RAE 'not to fit one's heart in the chest', <i>tocarle a alguien en el corazón</i> Neagu, RAE 'to touch someone's heart'</p>	<p><i>encher(-se) o coração</i> (<i>de alegria</i>) DEC 'to fill one's heart (with) joy'</p>

¹² The idiom is not attested in the dictionaries, but we found many contexts in which it is used on the Internet. We included it due to the similarity with the Romanian and Portuguese idioms.

Table 5

Liver			
Romanian	French	Spanish	Portuguese
Ø	Ø	Ø	<i>figado</i> <i>desopilar o figado</i> DEC 'to relieve one's liver'

Table 6

Lungs			
Romanian	French	Spanish	Portuguese
Ø	Ø	<i>pulmón</i> <i>reírse a pleno/todo pulmón</i> 'to laugh with full lung' (Bárdosi& González Rey)	Ø

The metaphor JOY IS INCREASE IN SIZE OF THE HEART is illustrated by the examples in (16) - (18) (for Romanian, French and Spanish).

- (16) Ro. *Când un nepoțel de patru ani îmi spune că mă iubește, **îmi crește inima** și simt că sunt, într-adevăr, miliardarul vieții mele.* (CoRoLa) 'When a four-year-old grandson tells me he loves me, my heart grows and I feel that I am indeed the billionaire of my life.'
- (17) Fr. *J'ai senti mon **coeur gonfler de joie**, se remplir de beauté.* (<https://context.reverso.net/>) 'I felt my heart swell with joy, fill with beauty.'
- (18) Sp. *Fernando Montoya, fundador de la Eskola y profesor de la misma, ha afirmado **que no le cabe el corazón en el pecho** de lo contento que está.* (eitb.eus/radio-euskadi, <https://bit.ly/3VVLLwn>) 'Fernando Montoya, founder of the Eskola and professor at this school, has stated that his heart does not fit in his chest, that is how happy he is.'

Another identified metaphor refers to JOY IS A (WARM) SUBSTANCE that fills an empty container, in this case, the heart. The same metaphor is used with other affective states like HAPPINESS, LOVE, GRATITUDE. To differentiate them, the speakers sometimes mention the affective state they refer to: ro. *de bucurie*, fr. *de joie*, sp. *de alegría* 'of joy'. In some contexts, JOY is implied by the meaning of the phrasemes.

- (19) Ro. *Mâine în zori voi părăsi acest frumos oraș, din care am văzut ceva, dar care mi-a încântat ochiul și **mi-a umplut inima de bucurie** și frumusețe.* (CoRoLa) 'Tomorrow at dawn I will leave this beautiful city, from which I saw something, but which delighted my eye and filled my heart with joy and beauty.'
- (20) Fr. *C'est un final à l'apogée exceptionnelle à **nous remplir le cœur et l'âme.*** (<https://context.reverso.net/>) 'It's a final at the exceptional peak that fills the heart and soul.'

(21) Sp. “*Me llena el corazón ver público en el estadio otra vez*”, dijo Djokovic (apnews.com, <https://bit.ly/3FuQkIO>) “‘It fills my heart to see the crowd in the stadium again’”, said Djokovic.’

(22) Pt. *O rosto de felicidade dele é de encher o coração de alegria!* (Reverso) ‘His face of happiness is to fill your heart with joy!’

In Romanian JOY is conceptualized in terms of SPACE, through the vibration of the heart (*zburda* ‘to jump around’, *tresări* ‘to flinch’) in (23), (24) or through the directionality of an action to the heart (*a merge* ‘to get to’) in (25).

(23) Ro. *Eu am colindat țara de aici la mare. Îți zburda inima când vedeai holdele.* (sanatateabuzoiana.ro, <https://goo.gl/29gM9u>) ‘I traveled the country from here to the sea. Your heart frisked/trembled when you saw the (corn)fields.’

(24) Ro. *Întinzându-mi grămăjoara de timbre, îmi tresări inima de bucurie.* (CoRoLa) ‘Showing my little pile of stamps, my heart trembled with joy’

(25) Ro. *Mesajul transmis i-a mers la inimă boxerului din Pechea* (libertatea.ro, <https://goo.gl/tjynYB>) ‘The transmitted message went to the heart of the boxer in Pechea.’

JOY is also conceptualized as a physical sensation of lightness correlated to the DECREASE IN WEIGHT OF THE HEART. This conceptualization, found in French and Portuguese, is exemplified in (26) and (27).

(26) Fr. *...ne croirai jamais qu'un révolutionnaire puisse d'un cœur léger ouvrir aux autres, les portes de la mort* (CNRTL) ‘I will never believe that a revolutionary can, with a light heart, open the gates of death to others.’

(27) Pt. *Se quiserem desopilar o fígado... rir até passar mal...* (Reverso) ‘If you wish to relieve/relax your liver... laugh until you feel sick...’

Examples of synesthetic metaphors, like JOY IS TOUCHING, are found in Romanian, French and Spanish, as shown in (28), (29), (30) and (31). In this case, the emotion is correlated with the pleasant sensation of touching one’s skin (ro. *a unge la inimă*, fr. *donner du baume au Coeur* ‘to put balm on one’s heart’ sp. *tocar el corazón* ‘to touch one’s heart’).

(28) Ro. *Manelele, fie de jale, fie de bucurie, l-au uns la inimă pe sărbătorit* (stirileprotv.ro, <https://goo.gl/Jwxemi>) ‘The *manel*¹³, either of mourning or of joy, anointed the heart of the celebrated one.’

(29) Fr. *Il est important de trouver les petites choses qui nous mettrons du baume au cœur* ((<https://context.reverso.net/>)) ‘It is important to find the little things that will put balm on our hearts.’

(30) Fr. *Le succès du Peugeot 2008 met du baume au cœur d'un PSA en crise.* (latribune.fr, <https://goo.gl/s71DQT>) ‘The success of the Peugeot 2008 puts balm at the heart of a PSA in crisis.’

¹³ Songs of oriental origin very popular in Romania.

- (31) Sp. *Lo que logró la Selección de Costa Rica en el Mundial Brasil 2014 tocó el corazón de todo un país* (nacion.com, <https://bit.ly/3FsB7YH>) ‘What the Costa Rican National Team achieved in the 2014 Brazil World Cup touched the heart of an entire country.’

The Romanian *a râde inima în cineva*, the Fr. *s'en donner à coeur joie* and the Sp. *reírse a pleno/todo pulmón* are based on the conceptual metonymy THE INTERNAL ORGAN FOR THE SELF / THE PERSON THAT IS LAUGHING OR RECEIVES JOY. The meaning of these phrasemes is also triggered by the semantics of its components (Ro. *a râde*, Fr. *joie*, Sp. *reírse*).

- (32) Ro. *Ghiță e om harnic și sârguitor și așa se gândește mereu să adune ceva pentru casa lui. Are și el, ca tot omul, o slăbiciune: îi râde inima când își vede sporul.* (CoRoLa) ‘Ghiță is a hardworking and diligent man and so he is always thinking of gathering something for his house. He has a weakness, like all humans: his heart laughs when he sees his growth.’
- (33) Fr. *Les voies du Canal Saint-Martin sont également fermées pour que les vélos et les piétons puissent s'en donner à cœur joie.* (EXPRESS) ‘The lanes of the Canal Saint-Martin are also closed so that bicycles and pedestrians can give themselves joy to their heart / have a great time.’
- (34) Sp. *El sentimiento cuando escuchas la risa de tu hijo o cuando dice algo que es absolutamente extraño, reflexivo o sensible, no puede equipararse con reírse a todo pulmón, ver una película o pasar un rato muy agradable con un amigo.* (nytimes.com, <https://bit.ly/3F3NCbU>) ‘The feeling when you hear your child laugh or say something that is absolutely bizarre, thoughtful, or sensitive cannot be compared to laughing in full lungs, watching a movie, or having a great time with a friend.’

2.3. ANGER

Table 7 shows a list with phrasemes that verbalize ANGER.

Table 7

Bile			
Romanian	French	Spanish	Portuguese
<i>fiere</i>	<i>bile</i>	<i>bilis</i>	
<i>a fi plin de fiere</i> ‘to be full of bile’ Mărânduc <i>a-i plesni/crăpa fierea de neaz</i> Mărânduc, DEX ‘to burst one’s bile of sorrow’ <i>a vărsa fiere</i> Mărânduc ‘to spill one’s bile’	<i>avoir la bile enflammée</i> TLF1 ‘to have an inflamed bile’ <i>faire jaunir qqn de bile</i> TLF1 ‘to turn somebody yellow with bile’ <i>déverser/décharger/ épancher/ exhaler/ vomir sa bile (sur qqn)</i> TLF1 ‘to pour out/unload/ vomit one’s bile (on somebody)’	<i>revolverse/alterarse la(s) bilis</i> RAE ‘to rise up/to agitate one’s bile’ <i>almacenar bilis</i> ¹⁴ Seco ‘to store bile’ <i>tragar/tragarse la bilis</i> ¹⁵ Seco ‘to swallow one’s bile’	Ø

¹⁴ According to Seco, *acumular rabia o irritación contenida* ‘to build up anger or contained irritation’.

¹⁵ According to Seco, *aguantarse la rabia o la irritación* ‘to hold back anger or irritation’.

- (35) Ro. *Preotul care-și folosește poziția pentru a-și întări autoritatea în fața comunității (...), este asemeni oricărui conducător: egoist, manipulator, uneori atroce, alteori **plin de fiere**...* (CoRoLa) ‘The priest who uses his position to strengthen his authority in front of the community (...), is like any leader: selfish, manipulative, sometimes atrocious, sometimes full of bile.’
- (36) Ro. *Nicio țară nu suportă la infinit alarme aeriene la fiecare 7 minute. **Iranului îi va crăpa fierea de ciudă**...* (ziare.com, <https://bit.ly/2Fh1puD>) ‘No country can endure air alarms every 7 minutes indefinitely. Iran’s bile will burst with anger/hatred...’
- (37) Fr. *Avoir la **bile enflammée** signifie ainsi «être dans une grande colère. De même, dans *Le Misanthrope* de Molière, la réplique d’Alceste: «Ne m’offrent rien qu’objets à m’échauffer la bile» est une manière de dire «Ne m’offrent rien qu’objets à me mettre en colère».* (lefigaro.fr, <https://bit.ly/3Fp79on>) ‘To have an inflamed bile thus means to be in great anger. Similarly, in Moliere’s *Le Misanthrope*, Alceste’s line *Don’t offer me anything but objects to make my bile run hot* is a way of saying *Don’t offer me anything but objects to make me angry*’.
- (38) Ro. *Femeia asta de peste 50 ani a participat la o cursă de 5,50 km pe care mulți dintre răutacioșii care **varsă fiere** în comentarii nu ar fi făcut față.* (evz.ro, <https://bit.ly/2Fg3kji>) ‘This woman in her 50s ran a 5.50km race that many of the naysayers spilling/spitting bile in the comments wouldn’t have been able to handle.’
- (39) Fr. *Et chacun de **verser sa bile**, d’apporter sa dose de venin. Je dois dire que d’une manière générale, les commentaires sur les blogs et sur l’Internet ont de quoi faire frémir.* (lemonde.fr, <https://bit.ly/3VwacAW>) ‘And everyone to pour their bile, to bring their dose of venom. I must say that in general, comments on blogs and on the Internet are enough to make people shudder.’
- (40) Sp. *Marichalar le sacó de sus casillas, le toco la fibra, **le revolvió la bilis** y ... no supo controlar.* (elmundo.es, <https://bit.ly/3P5z8ww>) ‘Marichalar got him out of his mind, touched his nerve, stirred his bile and... he couldn’t control.’
- (41) Sp. *A José Luis Rodríguez Zapatero se **le revolvió la bilis** ayer al ver la instantánea publicada en algunos medios.* (elperiodicodearagon.com, <https://bit.ly/3FuUW1A>) ‘José Luis Rodríguez Zapatero’s bile rised up yesterday when he saw the snapshot published in some media.’
- (42) Sp. *Ante la información que puso en manos de Uribe el consejero Restrepo, otro a quien las críticas de Pardo a la negociación con las AUC le **ha alterado la bilis** en más de una ocasión, se desató una de las ya conocidas pataletas presidenciales.* (semana.com, <https://goo.gl/3kHd9m>) ‘Given the information that counselor Restrepo put in Uribe’s hands – another whose bile was altered by Pardo’s

criticism of the negotiations with the AUC on more than one occasion – one of the well-known presidential tantrums was unleashed.’

The locus of anger is the bile in Romanian, French and Spanish. The bile is either visualized as a fluid that gets hot to the boiling point, Fr. *avoir la bile enflammée* in (37) or as a fluid that increases in volume (explosion of the gall bladder) and must come out, Ro. *a fi plin de fiere, a-i plesni / crăpa fierea de necaz, a vărsa fiere* in (35), (36), (38), Fr. *déverser sa bile (sur qqn)* in (39), and Sp. *revolverse la(s) bili(s)* in (40), (41). Such phrasemes reflect the ANGER IS A HOT FLUID IN A CONTAINER metaphor (Kovecsés 1986: 12–20) and the ANGER IS HEAT metaphor (Apresjan 1997: 180).

According to both authors, there are certain physical effects of anger that motivate this conceptualization. There is the ‘increase in body heat’ component that corresponds to the image of the boiling fluid and the ‘internal pressure’ component associated to a certain tension (in this case causing the container to crack or to overflow).

In terms of the image schemas (Clausner, Croft 1999: 15), these phrasemes correspond to CONTAINER – OUT image. Since this is a negative emotion, thus considered bad (for the mind), it is rejected, and it comes out of the container, or it makes the container crack (Ro. *a-i plesni / crăpa fierea*).

Sometimes, the locus of the emotion is the stomach, in Ro. *a nu mai încăpea rânza în*¹⁶ *cinava* ‘to no longer fit the stomach in one’s body’, *a i se umfla cuiva pipota*¹⁷ ‘to have one’s stomach swell’ in (40), the spleen, in Fr. *décharger sa rate* ‘to discharge one’s spleen’, the intestines, in Ro. *a fierbe mațele în cinava*, ‘to boil one’s guts/intestines.’ (41) or the lungs, in Ro. *a mânca bojocii*¹⁸ *cuiva*¹⁹ ‘to eat one’s lungs. The CONTAINER – OUT image applies to the idioms analyzed for Romanian and French. The image verbalized by the Romanian phraseme in (43) stands for the ANGER IS A HOT FLUID IN A CONTAINER metaphor.

- (43) Ro. *Pe mine mă doare nepăsarea asta resemnată de care majoritatea dați dovadă crezând că a semnala prostia, nedreptatea, situațiile ilogice sunt fie semne inutile că doar România e țara nimănui, fie e vorba de vreunul în care s-a umflat pipota, așa, dintr-o dată și are chef să facă pe deșteptul.* (CoRoLa) ‘I am pained by this resigned indifference that most of you show, believing that pointing out stupidity, injustice, illogical situations is either a useless sign that only Romania is no man's land, or it is a matter of someone in whom the spleen has swelled all of the sudden and feels like playing the smart one.’

¹⁶ Ro. *rânză* corresponds to the English term *gizzard* and it is used informally to refer to the human stomach.

¹⁷ Ro. *pipotă* also corresponds to the English term *gizzard*.

¹⁸ The term *bojoc-bojoci* is used to denominate the lungs of the animals.

¹⁹ According to Mărânduc, *a exaspera pe cineva* ‘to exasperate someone’.

- (44) Ro. *Ca tipologie, mai ales soția vorbește cu pereții. Aparent, soțul zace inert într-un colț, ca bușteanul defrișat ilegal (iar uneori abia șoptește-n barbă niște invective la adresa consoartei), deși îi fierb mațele pe dinăuntru.* (paginadepsihologie.ro, <https://bit.ly/3HdI5IE>) ‘As a typology, especially the wife talks to the walls. Apparently, the husband lies inert in a corner, like an illegally cleared log (and sometimes barely whispers in his beard some invectives against his wife), although his guts are boiling inside.’

3. CONCLUDING REMARKS

As many researchers pointed out, the body parts (in this case the internal organs) and the physical processes the human body is involved in serve as source domains for emotion metaphors. In this paper we tried to identify the metaphors used in verbalizing fear, joy and anger with idioms constructed around a visceral organ denomination. We also wanted to show some similarities and differences in the Romance languages that we studied.

According to our analysis, the locus of fear, joy and anger in the mentioned languages is often represented by the heart, the liver, the stomach, the intestines and the bile.

Fear is conceptualized as a decrease in size of the heart in Romanian, Spanish and Portuguese and of the stomach in Portuguese, or as a physical sensation of being cold, associated with the liver in Romanian and Spanish. In French, fear is correlated with the color white.

Joy is conceptualized in terms of growth (increase in size of the heart, in Romanian, French and Spanish) or as movement (in terms of space, in Romanian). It is also associated with light weight/relief of the liver in French and Portuguese or with the physical sensation of touching in French and Romanian. Except Portuguese, all the studied languages have idioms that include the term for the heart used to describe joy.

Anger is associated with the bile in Romanian, French and Spanish, with the intestines in Romanian and with the stomach in Romanian and French. It is conceptualized as a hot fluid in a container, the dominant image being that of the bile coming out of its container, the human body. It is also correlated to the increase in size of the stomach, in Romanian and French. Also, in Romanian, causing anger (annoyance) in somebody else is verbalized as eating someone’s lungs. We found no idioms constructed with the denomination of a visceral organ that describe anger in Portuguese.

In conclusion, we observed that the studied Romance languages use similar images to express fear, joy and anger although, it is not always the same locus of the emotion that is conceptualized.

REFERENCES

- Apresjan, V., 1997, 'Emotion Metaphors and Cross-Linguistic Conceptualization of Emotions', *Cuadernos de Filología Inglesa* 612, 179–195.
- Pamies Bertrán, A., 2002, 'Modelos icónicos y archimetáforas: algunos problemas metalingüísticos en el ámbito de la fraseología', *Language Design* 4, 9–20.
- Blasco Mateo, E., 2002, 'Sobre la idiomatidad y la motivación semántica de determinadas unidades fraseológicas', in A. Bernabé et al. (ed.), *Presente y futuro de la Lingüística en España. La Sociedad de Lingüística, 30 años después*, Madrid: SEL, 522–529.
- Clausner, T. C. & W. Croft, 1999, 'Domains and image schemas', *Cognitive Linguistics* 10(1), 1–31.
- Coşeriu, E., 1977, *Principios de semántica structural*. Madrid: Editorial Gredos.
- Dobrovol'skiĭ, D., 1998, 'On Cultural Component in the Semantic Structure of Idioms', in P. Durčo, (ed.), *Phraseology and Paremiology* (Europhras 97), Bratislava: Akadémia, 55–61.
- Dobrovol'skij, D. & E. Piirainen, 2000, 'Sobre los símbolos: aspectos cognitivos y culturales del lenguaje figurativo', in A. Bertrán, J. D. Luque Durán (eds.), *Trabajos de lexicografía y fraseología contrastivas*, Granada, Método, 29–53.
- Drăghici, C., 2009, *Expressões idiomáticas na área das emoções em Português e Romeno*, tese de mestrado em Língua e Cultura Portuguesa Especialização em Metodologia do Ensino do Português LE/L2, Lisboa (http://repositorio.il.pt/bitstream/10451/1936/1/ulfl078275_tm.pdf)
- Fuertes-Olivera, P. A. (2012). 'Lexicography and the Internet as a (Re-)source', in *Lexicographica* 28(1), 49–70.
- Fujii, A. & Ishikawa, T., 2000, 'Utilizing the world wide web as an encyclopedia: Extracting term descriptions from semi-structured text', in *Proceedings of the 38th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, ACL-2000, 3-6 October 2000*, Hong Kong, 488–495.
- Gutiérrez Pérez, R. 2008. 'A cross-cultural analysis of heart metaphors', *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 21, 25–56.
- Hessky, R. & S. Ettinger, 1997, *Deutsche Redewendungen: ein Wörterund Übungsbuch für Fortgeschrittene*. Tübingen, Narr. https://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/journal-pdf/18_2010_salzinger.pdf
- Kilgarriff, A., 2001, 'Web as corpus', in *Proceedings of Corpus Linguistics 2001.Lancaster*, UK(March), reprinted in G. Sampson & D. McCarthy (eds.), *Corpus Linguistics. Readings in a Widening Discipline*, 2004, London and New York: Continuum, 471–473.
- Kövecses, Z., 2000, *Metaphor and Emotion Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z., 2002, *Metaphor: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z., 2003, 'The Scope of Metaphor', A. Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. New York: Mouton de Gruyter, 79–92.
- Kövecses, Z., 2005, *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z., 1986, *Metaphors of anger, pride and love. A lexical approach to the structure of concepts*. Amsterdam: Benjamins.

- Lakoff, G. & M. Johnson, 2003, *Metaphors we live by*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & M. Johnson, 1999, *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*, New York, Basic Books.
- Lakoff, G., 1987, *Women, Fire and dangerous things*. Chicago: Chicago University Press.
- Larreta Zulategui, J. P., 2011, 'Semántica cognitiva y fraseología', *Paremia* 20, 191–200.
- Malho, E., Ataíde, M. & M. G. Rio-Torto, 2009, *Entrar de cabeça/Sauter à pieds joints. Análise contrastiva de somatismos em Português e em Francês*, Coimbra, (https://estudogeral.sib.uc.pt/bitstream/10316/13259/1/Tese_mestrado_Elise%20Malho.pdf)
- Martín Bosque, A., 2007, 'Fraseología, didáctica y traducción: español e italiano', in M. I. González Rey (ed.), *Les expressions figées en didactique des langues étrangères*, Cortil-Wodon, EME & Inter Communications S.P.R.L., 103–119.
- Medina Montero, J.F., 2009, 'La metáfora en el léxico futbolístico: el caso de la actividad deportiva en español, y algunas propuestas de traducción al italiano', in L. Luque Toro (ed.), *Léxico Español Actual II*, Venezia, Università Ca Foscari, 155–202.
- Mel'čuk, I. et al, 1995, *Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire*. Louvain: Duculot.
- Mel'čuk, I., 2012, *Semantics: From meaning to text. In the series Studies in language companion series*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mel'čuk, Igor., 1995, 'Phrasemes in language and phraseology in linguistics', in M. Everaert et al. (eds.), *Idioms: Structural and Psychological perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 167–232.
- Olza-Moreni, I., 2009, *Aspectos de la semántica de las unidades fraseológicas. La fraseología somática metalingüística del español*. Pamplona: Universidad de Navarra.
- Pamies, A. & B. Cortina, 2009, 'Idioms on drunkenness and drunkenness on idioms (Spanish, English, French)', in C. Földes (ed.), *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär. Disciplinary and Interdisciplinary Phraseology*. Tübingen: G. Narr, 223–236.
- Pamies, A., 2002, 'Modelos icónicos y archimetáforas: algunos problemas metalingüísticos en el ámbito de la fraseología', *Language Design* 4, 9–20.
- Penadés Martínez, I., 2008, 'Análisis cognitivo de locuciones somáticas nominales del español, catalán y portugués', A. Moreno Sandoval (ed.), *Actas del VIII Congreso de Lingüística General*, Madrid, Universidad Autónoma, edición en CD-ROM, 1–21.
- Salzinger, J., 2010, 'The Sweet Smell of Red - An Interplay of Synaesthesia and Metaphor in Language', *Metaphorik* 18, 57–91.
- Stoica, G., 2012, *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*. București: Editura Universității din București.
- Verginica Barbu Mititelu, Dan Tufiș, Elena Irimia, 2018, "The Reference Corpus of the Contemporary Romanian Language (CoRoLa)", in *Proceedings of LREC 2018, Japan*, 1178–1185.
- Vilela, M., 2002, 'As expressões idiomáticas na língua e no discurso', in *Encontro Comemorativo dos 25 anos do Centro de Linguística da Universidade do Porto 2*, 159–189.
- Vilela, M., 2002, 'As expressões idiomáticas na língua e no discurso', in *Actas do Encontro Comemorativo dos 25 anos do Centro de Linguística da Universidade do Porto*, vol. 2, 159–189.

- Vilela, M., 2003, 'Os estereótipos da metáfora animal: comer gato por lebre', in *Línguas e Literaturas* 20, II, 429–446.
- Wierzbicka, A., 1999, *Emotions across languages and cultures: Diversity and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

SOURCES

ROMANIAN

- Breban, V., Canarache, A., 1969. *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*. București: Editura Științifică.
- Bucă, M., 2011, *Marele dicționar de expresii românești*. București: Meteor Press.
- CoRoLa – Corpus computațional de referință pentru limba română contemporană, <https://corola.racai.ro/>
- DEX, 2016, *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Gorunescu, E., 1981, *Dicționar frazeologic francez-român și român-francez*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ilinca, V., 2015, *Dicționar de expresii românești în contexte*. A–C. Cluj: Presa Universitară Clujeană.
- Mărânduc – Mărânduc, C., 2010, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*. București: Editura Corint.

FRENCH

- Bénaben, M., 2018, *Dictionnaire français-espagnol. Expressions et locutions*. http://dictionnairefrancaisespagnol.net/dictionnaire_francais_espagnol.pdf
- CNRTL – Corpus ORTOLANG, <https://www.cnrtl.fr/>
- Dictionnaire de l'Académie Française*, 9ème édition, <https://www.dictionnaire-academie.fr/>
- Dictionnaire Larousse*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>
- EXPRESS – *Les expressions françaises décortiquées. Explications sur l'origine, signification, exemples, traductions*, <https://www.expressio.fr/>
- Rat, M., 1962, *Petit dictionnaire des locutions françaises*. Paris: Garnier.
- REVERSO – Search Engine for Translation in Context, <https://context.reverso.net/>
- Rey, A., Chantreau, S., 1997, *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert.
- TLFI – *Trésor de la langue française informatisé*, <http://www.atilf.fr/tlfi>, ATILF – CNRS & Université de Lorraine.

SPANISH

- Bárdosi, Vilmos, María Isabel González Rey, 2012, *Dictionnaire phraséologique thématique français– espagnol. Diccionario fraseológico temático francés–español*. Lugo: Editorial Axac.
- CREA – *Corpus de referencia del Español actual*, <https://apps2.rae.es/CREA/>
- DLE RAE, REAL ACADEMIA ESPAÑOLA 2001, *Diccionario de la lengua española*. 23ª ed. Madrid: Espasa Calpe. Disponible en <http://www.dle.rae.es/>
- Neagu, Valeria et. all., 2008, *Dicționar frazeologic spaniol-român*. București: Univers Enciclopedic.
- Pisot, Rafael; Teodorovici, Constantin, 2002, *Dicționar spaniol-român de expresii și locuțiuni*. Iași: Polirom.
- Seco, M. A., O. Ramos Gabino, 2009, *Diccionario fraseológico documentado del español actual*. Madrid: Aguilar.

PORTUGUESE

- CRPC – Corpus de Referência do Português Contemporâneo, <http://gamma.clul.ul.pt/CQPweb/>.
- DEC – Neves, Orlando, 1999, *Dicionário de expressões correntes*, Editorial Notícias.
- DILC – *Dicionário Infopédia da Língua Portuguesa*, Porto Editora, <https://www.infopedia.pt>.
- DLP – *Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea*, 2001, Academia das Ciências.

EXPRESIILE SOMATICE ȘI MECANISME DE REDARE A STĂRILOR AFECTIVE (FRICĂ, BUCURIE, FURIE) ÎN ROMÂNĂ, FRANCEZĂ, SPANIOLĂ ȘI PORTUGHEZĂ

Rezumat

Articolul de față își propune o analiză sincronică comparativă a unităților frazeologice construite cu denumiri ale părților corpului omenesc folosite pentru a exprima emoții precum frica, bucuria și furia în română, franceză, spaniolă și portugheză. Pornind de la o clasificare a frazemelor cu termenii rom. *ficat, fiere, inimă, mațe, stomac*, fr. *coeur, entrailles, estomac, foie, fiel, rate, tripes*, sp. *corazón, hiel, higado*, și pt. *coração, bucho/estômago, fel, fígado, pulmões/bofes, tripa(s)* (cf. modelului propus de Mel'čuk 1995, 2014) și luând în considerare faptul că frazele descriu imagini mentale care fac referire la diverse concepte, analiza își propune să descrie principalele metafore conceptuale și mecanisme cognitive care acționează în cadrul vocabularului afectiv și stau la baza asocierii domeniului-sursă reprezentat de părțile corpului omenesc cu domeniul-țintă al emoțiilor (Lakoff & Johnson 1999).

DIN NOU DESPRE O VECHE TRADUCERE DIN FRANCEZĂ ÎN ROMÂNĂ: *TOACA ÎMPĂRAȚILOR*

EMANUELA TIMOTIN, ADINA DRAGOMIRESCU¹

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” /
Universitatea din București
etimotin@yahoo.com, adina.dragomirescu@unibuc.ro

Cuvinte-cheie: *traduceri din franceză, româna veche, contact lingvistic, Voltaire.*

Keywords: *translation from French, old Romanian, language contact, Voltaire.*

Cercetarea noastră se oprește asupra unei scrieri a lui Voltaire, *Toaca împăraților*, datând din deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea, care reprezintă una dintre cele mai vechi traduceri din franceză în limba română. Încercăm, în cele ce urmează, să prezentăm trăsăturile morfosintactice și lexicale ale acestui text, care, deși a stârnit interesul atât al filologilor, cât și al istoricilor români, este încă inedit, să evidențiem dificultățile metodologice pe care le ridică studierea manierei în care se traduce spre sfârșitul epocii vechi a limbii române și să contribuim, implicit, la clarificarea influenței literaturilor romanice asupra literaturii române.

Analiza noastră se află la intersecția a două proiecte de cercetare distincte: unul privește editarea, pentru prima oară, a scrierii *Toaca împăraților*, în *Crestomația limbii române vechi*, vol. al III-lea, 1716–1780 (Mareș (ed.) 2023, în pregătire)². Al doilea proiect privește contactul lingvistic în domeniul gramaticii. În bibliografia recentă despre contactul lingvistic, traducerea sunt considerate din ce în ce mai frecvent drept surse ale schimbării lingvistice, pentru perioadele vechi acestea reprezentând singura sursă prin care se poate studia nemijlocit problema contactului (Adams 2004; Lavidas 2021: 3).

1. În epoca veche a limbii române literare, adică în perioada care se întinde de la începutul veacului al XVI-lea până în jurul anului 1780 (Gheție 1997: 52–53),

---

¹ Pentru a doua autoare, cercetarea a fost finanțată în cadrul unui grant al Ministerului Educației și Cercetării, CNCS – UEFISCDI, proiectul numărul PN-III-P4-ID-PCE-2020-1097, din cadrul PNCDI III.

² Volumul, coordonat de Al. Mareș, este realizat de Liliana Agache, Maria Stanciu-Istrate, Al. Mareș, Anca Sapovici, C. Sava și Emanuela Timotin. E. Timotin se ocupă de ediția textului discutat aici.

traducerile realizate direct din limbi romanice sunt puțin numeroase³. Cel mai adesea, ele provin din italiană și sunt scrieri aparținând unor genuri literare foarte diverse, între care amintim: calendare astrologice traduse pentru domn de Giovanni Candido Romano în perioada 1693–1704 (Vârtosu 1942), o carte de bucate păstrată într-un manuscris de la jumătatea secolului al XVIII-lea (Constantinescu 1997; Chivu 2006), biografia eroice sau cvasihagiografice, precum *Viața lui Scanderbeg* și *Varlaam și Ioasaf*, un dicționar bilingv irochez, toate traduse de Vlad Boțulescu în perioada 1763–1764 (Timotin – Olar 2013; Dima 2013).

Toaca împăraților, de care ne ocupăm aici, face parte dintre traduceri din franceză, ea fiind realizată de același traducător în aceeași perioadă cu *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokoș, sfetnicul lui Olstein la pricinile ceste de acum*.

Traducătorul a fost identificat de N.A. Ursu în persoana lui Toma Dimitriu, un grec din satul Kripani (Kastoria), care s-a stabilit în Moldova în 1758, după ce petrecuse o perioadă de timp la studii la Academia Domnească din București (Ursu 2002b). În 1760, a fost numit logofăt de mitropolitul Gavriil Calimah al Moldovei și a fost în bune relații cu Leon Gheuca, episcop de Roman și ulterior mitropolit al Moldovei⁴. Lui Toma Dimitriu i se datorează mai multe traduceri. Dintre acestea, doar trei consemnează explicit numele său. Toate au fost făcute din neogreacă: *Alcătuire înaurită a lui Ravvi Samuil jidovului, muștrând rătăcirea jidovilor*, Iași 1771 (CRV 378)⁵; *Învățătură a însuși stăpânitoarei mării Ecaterinii 2 către orânduia epitropie preste alcătuirea arătării a unii noao legiuitoare condică*, Iași, 1773 (CRV 380)⁶; traducerea rămasă în manuscris a romanului *Etiopice* al lui Heliodor⁷. Ariadna Camariano și mai ales N.A. Ursu i-au atribuit lui Toma Dimitriu și următoarele traduceri, care nu poartă semnătura acestuia: *Îndreptarea păcătoșilor*, Iași, 1768 (CRV 357)⁸; *Întâmplările lui Telemah* de Fénelon; *Teatron politicon, adecă privilegiate politicească* de Ambrosius Marlianus⁹; *Zăbava fandasiei*

³ Vom lăsa deoparte, așadar, scrieri precum prima traducere în română a *Alexândriei*, care are la bază un original sârbesc tradus din italiană; vezi recent Zgraon 2006: 15–16. De asemenea, deși multe lucrări de istorie a românei literare tratează simultan influența latino-romană, mai ales la nivel lexical (DÎLR; Moraru 2000), nu vom avea în vedere traduceri din latină, fie acestea dicționare bilingve (e.g. Gherman 2001a, 2001b) sau scrieri de mari dimensiuni precum *Ceasornicul domnilor*, care are la bază o traducere latină a unui text spaniol (Ștrempel 1976), sau *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul* a lui Dimitrie Cantemir, în care principiile a tradus din latină din lucrarea lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, frena peccatorum* (Uță-Bărbulescu 2011).

⁴ Pentru Leon Gheuca și intelectualii din jurul său, între care sunt deopotrivă laici și clerici cu orientări politice antiotomane și filorusești, care se servesc de scrieri franceze pentru a-și susține idealurile politice, vezi Iorga 2011 (1932): 192–197; Duțu 1968: 215–258; Zahariuc 1995.

⁵ Vezi Bianu – Hodoș 1910: 197–200. Cartea a fost retipărită la Buzău, în 1836.

⁶ Vezi Bianu – Hodoș 1910: 201–202. Textul va fi editat în Mareș (ed.) 2023.

⁷ Fragmente din acest roman vor fi editate în Mareș (ed.) 2023.

⁸ Vezi Bianu – Hodoș 1910: 179–182.

⁹ Pentru istoria traducerii grecești și pentru tradiția românească a scrierii, vezi Camariano 1941–1942.

de Gian Francesco Loredano; *Rugăciune a neamului grecilor către toată creștineasca Evropa* de Giovanni del Turco; *Toaca împăraților și Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokoș, sfetnicul lui Olstein la pricinile ceste de acum* ale lui Voltaire. Între acestea, sunt traduse din neogreacă *Îndreptarea păcătoșilor, Întâmplările lui Telemah, Teatron politicon, Zăbava fandasiei și Rugăciune a neamului grecilor*. *Toaca împăraților și Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokoș* sunt traduse direct din franceză, așa cum a demonstrat Ariadna Camariano (1946: 134). Ulterior, Violeta Barbu (1988: 47) a arătat că, transpunând în română *Toaca împăraților*, care ne interesează aici, traducătorul s-a servit, pentru control, și de traducerea neogreacă a scrierii voltairiene, realizată de Evghenie Vulgaris și apărută la St. Petersburg în 1772¹⁰.

Traducerea de care ne ocupăm a fost realizată, ca, de altfel, și *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokoș*, în perioada 1772–1774¹¹. Ele urmează, astfel, traducerea din franceză în română, de către ierodiaconul Gherasim Putneanu, la începutul deceniului al optulea al secolului al XVIII-lea, a romanului *Aventurile lui Telemah* de Fénelon în ms. rom. BAR 1576 (Ursu 2002a: 212–213, 220–234; cf. Vîrtosu 1976: 30–36). În același deceniu al optulea, tot ierodiaconul Gherasim Putneanu traduce, din nou din franceză, *Haractirurile lui Epictit și Cugetările lui Oxenstiern*¹². În ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, alt Gherasim (Clipa Barnovschi), arhidiacon, apoi arhimandrit și ulterior episcop de Huși și de Roman, va traduce *Taina francmasonilor* a abatelui Perau (1787), *Istoria craiului Sfeziei Carol 12* a lui Voltaire (1792), *Istoria Americăi*, extrasă dintr-o istorie universală compilată de Contant Dorville (1795). Tot din franceză s-a tradus, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în Banat, probabil de către Paul Iorgovici, un text de mici dimensiuni, inclus într-un calendar din 1794, *Cei doi excesuri* (Chivu 2002; Dragomirescu 2005)¹³.

Toaca împăraților a fost scrisă în timpul războiului ruso-turc din 1768–1774 și este un apel adresat monarhilor creștini de a lupta împreună împotriva Imperiului

¹⁰ Trebuie să subliniem însă că, pentru demonstrația sa, Violeta Barbu s-a servit de un text francez mai depărtat de textul românesc decât cel pe care ne bazăm noi. Astfel, autoarea susține că doar versiunea românească și cea neogrecescă consemnează anul, 1658, la care solul francez a fost tratat nedemn la Curtea Otomană (Barbu 1988: 47). Informația apare însă și în textul francez pe care se sprijină analiza noastră: „dans le temps brillant de Louis XIV, le Grand Vizir Mehmet Cuprogli fit donner à l'audience en 1658 un soufflet, à poing fermé, au sieur de La Haye Vantelet, fils de l'ambassadeur de France, ambassadeur lui-même, et, de plus, médiateur entre l'empire turc et Venise” (*Les œuvres* 2004: 406). Ana Goldis Poalelungi (1973: 19) a considerat, fără argumente, că traducerea din Voltaire sunt făcute din greacă.

¹¹ Urmăm aici datarea propusă de Violeta Barbu (1987: 530–532), care se desparte de cea propusă de Ariadna Camariano (1946: 138–140; 2008 [1944]: 279), care pledează pentru 1771–1772.

¹² Ursu 2002a: 215–234. Pentru *Cugetări*, lucrare a autorului suedez de limbă franceză Johan Thureson, conte de Oxenstiern (1666–1733) și pentru traducerea în română bazată pe prima ediție postumă în limba franceză, intitulată *Pensées sur divers sujets de morale* (2 vol., Francfort, 1736), vezi Mitu 1996.

¹³ Pentru detalii despre traducerea din franceză în română, vezi și Lungu-Badea 2006.

Otoman¹⁴. Ecaterina a II-a însăși a comandat textul, în noiembrie 1771, cerând să se refere la următoarele evenimente: atentatul comis împotriva regelui polonez Stanislas Poniatowski de confederații de la Bar (noiembrie 1771); evocarea celor două asedii ale Vienei de către turci (în 1529 și 1683); prezența garnizoanelor turcești în orașele poloneze; tratamentul nedemn aplicat solilor la Poarta Otomană. Textul trebuia să exprime surpriza pe care ar fi resimțit-o Ioan Sobieski dacă ar fi văzut alianța dintre polonezi și otomani și să-i îndemne pe prinții creștini să-și unească forțele, precum cruciații de odinioară¹⁵.

Așa cum arată scrisoarea contelui Shuvalov către Voltaire, împărăteasa dorea „mai degrabă să atingă vulgul decât să-l convingă” (*plus frapper le vulgaire que le persuader*). Ca urmare, Voltaire nu-și intitulează scrierea *appel aux souverains* sau *avis aux nations*, ci *Le Tocsin des rois*, toaca (*tocsin*) fiind instrumentul care, prin bătăi repetate în mod accelerat, atrage atenția tuturor (*Les œuvres* 2004: 391).

Scrierea a fost trimisă de Voltaire împărătesei în decembrie 1771. A ajuns la Curtea acesteia în 1772, fiind tipărită în același an, în numărul 23 al jurnalului *Večera* (Barbu 1988: 45). În ianuarie 1772 apărea în Olanda, în *Mercurie historique et politique* (*Les œuvres* 2004: 391). Numele autorului nu se regăsea la sfârșitul textului, dar a fost alăturat acestuia în cuprinsul publicației, așa că nimeni nu a pus la îndoială paternitatea lui Voltaire asupra scrierii.

Acest manifest politic antiotoman, de scurte dimensiuni, a fost tradus atât în grecește, cât și în românește, la scurtă vreme după ce a fost scris de Voltaire¹⁶. Traducerea se datorează propagandei rusești, care încerca să stimuleze lupta de eliberare a popoarelor din Balcani aflate sub stăpânire otomană, foarte probabil chiar Ecaterinei a II-a (Camariano-Cioran 2008 [1944]), în contextul războiului, în timpul căruia, de altfel, trupele rusești au ocupat Moldova și Țara Românească. În Moldova, gruparea filorusă, cuprinzând deopotrivă români și greci, îl includea chiar pe mitropolitul Gavriil Calimah, de care era legat Toma Dimitriu.

2. Analiza noastră implică o triplă **problemă metodologică**: întâi, traducătorul, deși avea o bună educație obținută în Țara Românească, deși făcea parte din cercul elitei culturale moldovenești și deși avea o activitate foarte bogată de traducător în limba română, nu era nativ român. În al doilea rând, Toma Dimitriu a tradus din franceză, deși nu stăpânea această limbă excepțional¹⁷; poate tocmai de aceea, s-a

---

¹⁴ Violeta Barbu (1987: 525–527) a insistat asupra interesului lui Voltaire față de țările române, adunând o serie de mărturii în care acesta amintește regiunile românești. Analiza merită să fie aprofundată în viitor.

¹⁵ Pentru schimbul de scrisori dintre Voltaire și contele Andrei Shuvalov, însărcinat de Ecaterina a II-a să poarte această corespondență, vezi Camariano-Cioran 2008 (1944): 278; *Les œuvres* 2004: 389.

¹⁶ Camariano 1946: 131–138; Barbu 1988: 45–46; Ursu 2002b: 197. Traducerea în limba rusă apare la Sankt-Petersburg mai târziu, în 1779 (Barbu 1988: 45; *Les œuvres* 2004: 396). Vezi și Mihăilă 1998: 111.

¹⁷ Diverse greșeli de traducere au fost deja semnalate; vezi Camariano-Cioran 2008 (1944): 280; Camariano 1946: 135; Barbu 1988: 48.

sprijinit, ocazional, pe traducerea în neogreacă a textului. Așadar, cel puțin în anumite momente ale activității de traducător, el a folosit două originale, unul francez și altul neogrecesc. În al treilea rând, sperăm ca *Le tocsin des rois*, textul din *Opere* al lui Voltaire pe care ne bazăm (*Les œuvres* 2004: 403–411), să fi fost exact textul dat spre traducere logofătului Toma sau măcar un text foarte apropiat de acesta.

Aceste dificultăți metodologice nu diminuează cu nimic necesitatea cercetării noastre, ci ne obligă doar la precauții suplimentare. Ca urmare, în primul rând, vom încerca să privim particularitățile pe care le vom identifica în *Toaca împăraților* nu doar ca trăsături de traducere ale acestei scrieri, ci în ansamblul particularităților lingvistice ale traducătorului, atât cât au fost acestea cercetate și evidențiate până acum¹⁸. Vom vedea, astfel, în ce măsură ele sunt specifice acestei scrieri sau fac parte din arsenalul de traducător al lui Toma Dimitriu. În plus, vom avea în vedere întreaga tradiție manuscrisă a scrierii *Toaca împăraților*, pentru a vedea în ce măsură aceasta variază. Ne vom baza analiza pe ms. 499 (f. 7^v–9^r), realizat la o dată neprecizată, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁹, dar îl vom compara și cu ms. rom. BAR 1408 (f. 44^r–47^v), redactat la 1800, la Mănăstirea Sfânta Precista din Roman²⁰, respectiv cu ms. rom. BAR 5666 (f. 105^v–107^v), scris la începutul secolului al XIX-lea de pisarul Grogore Hudociu, tot de la episcopia Romanului (Ștrempel 1992: 366). Acest ultim codex nu a fost folosit în cercetările anterioare dedicate traducerilor în românește din Voltaire (Camariano 1946; Barbu 1987), fiind menționat doar într-un studiu recent dedicat traducerilor laice în română din secolul al XVIII-lea (Dima – Dima 2016: 164). Vom interpreta variația dintre cele trei manuscrise ca evoluție a normei literare, dar și, poate, ca respingere tacită a unui model neautohton pe care l-ar fi promovat Toma Dumitriu.

În al doilea rând, ne vom folosi de analizele care au evidențiat deja în ce contexte Toma Dimitriu s-a sprijinit de textul grecesc (Barbu 1988) și vom evita să utilizăm exemple în care textul grecesc a fost clar pus la contribuție.

În al treilea rând, ne vom folosi de ediții diferite ale operei lui Voltaire, pentru a vedea în ce măsură *Le Tocsin des rois* este un text stabil, știind deja că textul nostru este mai apropiat de versiunea românească decât cel folosit de Violeta Barbu (vezi n. 10).

3. Analiza noastră se va opri asupra particularităților morfosintactice ale traducerii, precum și asupra câtorva particularități lexicale.

Trăsăturile morfosintactice ale textului vor fi analizate din două perspective: ca elemente de continuitate față de limba română veche și din perspectiva

¹⁸ Vezi mai ales Camariano 1946: 135–136; Barbu 1988; Ursu 2002a: 200–210.

¹⁹ Pentru descrierea sa, vezi Bianu – Caracaș 1913: 243; Camariano 1946: 132; Camariano-Cioran 2008 (1944): 277; Ștrempel 1978: 128; Barbu 1987: 527.

²⁰ Vezi Camariano 1946: 132; Camariano-Cioran 2008 (1944): 277; Ștrempel 1978: 319; Barbu 1987: 527–528. S-a remarcat deja că acest codex cuprinde numeroase coruptele (Barbu 1987: 529–530); analiza noastră va confirma acest lucru; vezi *infra*, n. 32, 34.

comparației cu textul original franțuzesc, care ar fi putut influența structura gramaticală a textului românesc. Nu vom insista asupra particularităților regionale ale ms. 499, deoarece Toma Dimitriu era familiarizat atât cu graiul muntean, cât și cu cel modovean, iar Violeta Barbu (1988: 39-40) a analizat deja această variație a scrierilor lui.

3.1. Textul se individualizează prin anumite trăsături morfologice.

(i) În privința marcării cazurilor, se remarcă, în primul rând, folosirea oscilantă, uneori variabilă (1a), alteori invariabilă (1b), a mărcii de genitiv *a* (vezi Densusianu 1961 II: 109–110, Gheție – Mareș 1974: 232–234, Frâncu 2009: 46, SOR: 315, OHRM: 217–219).

- (1) a. Varvarii tirani **ai** Țarigradului (7^v); pri cei mici prinți **ai** Capadochii și **ai** Iudeii (7^v); niște consuli **ai** neguțătorilor (7^v)
b. cu sângele vizirilor și **a** celorlalți de o credință (7^v); în zilele ceale strălucite **a** lui Luiz al 14<-lea> (8^f); armile ceale biruitoare **a** imperatriții (8^v)

În al doilea rând, se observă că, pentru substantivul *conte*, genitivul nu se marchează flexionar, ci prin marca proclitică *lui* (2a)²¹. Acest fenomen este convergent cu folosirea nearticulată a aceluiași substantiv, câteva rânduri mai jos (2b), ceea ce sugerează că substantivul nu era încă adaptat morfologic la limba română; lipsa adaptării la română se susține și prin faptul că în textul din franceză substantivul este mereu articulat.

- (2) a. cu biruințele **a lui** conte Romeanțov și **a lui** conte Orlov (8^f)
b. De câte ori **conte** Marsil, carile cunoștea foarte bine ocârmuirea turcilor (8^v)

În locul construcției cu prepoziția *cu*, apare un context de genitiv; în mod cert folosirea genitivului este influențată de textul franțuzesc, însă este interesant faptul că traducătorul nu calchiază structura cu *de* din franceză, ci optează pentru genitivul flexionar, specific limbii române²²:

- (3) Când un sol merge spre **întâlnirea** **veziriului** (7^v)   Quand un ambassadeur est admis à **l'audience du grand vizir**

În fine, în ceea ce privește folosirea dativului, în text apare adjectivul *vreadnic* urmat de un complement indirect în dativ, o structură specifică perioadei vechi a limbii române (SOR: 396), care nu reproduce textul-sursă (4a). Într-o altă construcție impune dativul *însăș-stăpânitoare* care traduce substantivul *impératrice*

²¹ În ms. 1408 (f. 46^r) și în ms. 5666 (f. 106^v) apare forma *contea*, ceea ce indică o posibilă încercare de încadrare a acestui substantiv în seria neregulată *badea, nenea* etc.

²² Aceeași opțiune apare și în ms. 1408 (f. 45^r) și în ms. 5666 (f. 106^r).

(4b); de comparat cu (4c), unde *însuși-stăpânitoriul*, care traduce substantivul *empereur*, este articulat și, deci, urmat de genitiv²³.

- (4)
a. lucruri vreadnice istoriei (7 ^v)	des actions dignes de l'histoire
b. Și cu adevărat însăș-stăpânitoare romanilor , Mariia Tereziia (8 ^v)	Certes, si l'impératrice des Romains , Marie-Thérèse
c. însuș-stăpânitoriul romanilor (8 ^v)	l'empereur des Romains

În paralel cu dativul flexionar, în text apare și dativul analitic cu *la*²⁴:

- (5)
- să lăsați **la vreamă** grija războiului (9^f)   **Laissez au temps** le soin de vous armer

(ii) Pronumele relativ *care* are și forme variabile în gen, număr și caz, fenomen curent în epoca veche a limbii române (Densusianu 1961 II: 121–22, Dimitrescu 1978: 283–284, Frâncu 2009: 286, SOR: 475, OHRM: 182):

- (6) **care**a puteare (7^v); Chir Porter, **carele** au stătut sol la Țarigrad (7^v); un oturaclâc vechiu și strecat, **la carele** pun tingirile bucătării (8^f); conte Orlov, **carele** cu flota cea rusască au venit din marginile austrului (8^f); conte Marsil, **carile** cunoștea foarte bine ocârmuirea turcilor (8^v) etc.

(iii) Numeralul ordinal care intră în structura numelor de împărați este folosit invariabil²⁵, cu formă de masculin, chiar dacă numele propriu pe care îl urmează este la feminin, în acord cu norma epocii, păstrată și în prima jumătate a secolului al XIX-lea (SILR: 176–177).

- (7) a imperatriții Ecaterinii **al doilea** (8^v)

(iv) Numeralul franțuzesc *millions* este tradus prin *mii de mii*:

- (8)
- Mii de mii** de oameni au mersu (9^f)   **Des millions** d'hommes allèrent

(v) În domeniul verbal, se remarcă faptul că auxiliarul de perfect compus la persoana a III-a singular și plural are forma unică *au*, această nediferențiere fiind specifică epocii vechi (Densusianu 1961 II: 143, SOR: 33, OHRM: 360–361).

²³ În plus, în ms. 1408, respectiv 5999, în structura care corespunde exemplului (4b) substantivul este articulat și urmat de un genitiv (*însăși-stăpânitoarea romanilor*, *Mariia Tereziia*, f. 46^f, respectiv f. 106^v).

²⁴ Aceeași structură există și în ms. 1408 (47^v), și în ms. 5666 (f. 107^v).

²⁵ În ms. 1408 (f. 46^v) și 5666 (f. 106^v), cifra 2 este alăturată direct numelui Ecaterinei.

- (9) Evropa s-**au** cutremurat (7^v); îndrăzneată faptă care împotriva împăratului Poloniei s-**au** întâmplat (7^v); Însă carea puteare s-**au** pornit (7^v); Chir Porter, carele **au** stătut sol la Țarigrad (7^v); Gheghen Ali-Paşa fiind vezir, **au** vrut să surgunească pre toți solii (7^v) etc.
- (10) ranile ce au luat acest împărat **au** rănit inimile tuturor (7^v); Iaste lucru cunoscut ce defăimări **au** ispitit după deosăbite vremi bailii Veneției (8^v)

(vi) De asemenea, este folosit frecvent modul condițional. Condiționalul perfect apare de două ori cu auxiliarul *vrea*²⁶, specific secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, mai rar în secolul al XVIII-lea (Densusianu 1961 II: 148; Gheție 1975: 402; Rosetti 1986: 507; OHRM: 367–368), însă păstrat în texte până în secolul al XIX-lea (SILR: 209), și corespunde unui condițional prezent din franceză; de altfel, aceasta este valoarea principală a perifrizei condiționale cu *vrea* în româna veche (SOR: 26).

- (11)
a. Dar la ce lucru această puteare vrea fi mai primejditoare decât turcii? (8^v) b. Preavestitul acela Ioan Sobieșchii, biruitorul otomanilor, de ar fi venit încă o dată în lume, ce vrea zice văzând pre cii de un neam cu dânsul uniți cu turcii asupra diadohului său? (8^v)	Mais en quoi cette puissance serait-elle plus dangereuse que celle des Turcs ? Et si ce fameux piast Jean Sobieski, ce vainqueur des Ottomans, revenait au monde, que dirait-il en voyant ses compatriotes s'unir avec les Turcs contre son successeur ?

Condiționalul perfect, format din condiționalul perfect al verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat, corespunde, în textul franțuzesc, fie unui condițional prezent (12a), fie unui subjonctiv trecut (12b), fie unui imperfect în structura cu *si* condițional (12c,d), fie unei structuri complet diferite, cu verbul copulativ *être* și numele predicativ *aisé* (12e). În exemplele de la 12c,d se observă că modul condițional apare în propoziții condiționale introduse prin *de*, inserate în structura regentei.

- (12)
a. Să văd încă în orașile Poloniei seamnile turcilor și, de n-ar fi fi făcut minuni armele Rosiei, otomanii ar fi fi fost înlăuntru în Varșava. (7^v) b. pre cel mai bun și mai înțelept împărat ce ar fi stătut vreodată în Polonia (7^v)	On voit encore, à la honte de tous les chrétiens, des garnisons turques dans les villes polonaises, et, sans les véritables miracles des armées russes, les Ottomans seraient dans Varsovie. le meilleur et le plus sage souverain qu'ait jamais eu la Pologne

²⁶ Ca și în ms.1408 (f. 46^v, 47^v), 5999 (f. 107^v).

- c. Și cu adevărat însăș-stăpânitoare romanilor, Mariia Tereziia, de-**ar fi dat** oștile ei la vreadnicul său fiu (8^v) Certes, si l'impératrice des Romains, Marie-Thérèse, **voulait** prêter ses troupes à son digne fils
- d. Preavestitul acela Ioan Sobetșchii, biruitoriul otomanilor, de **ar fi venit** încă o dată în lume, ce vrea zice văzând pre cii de un neam cu dânsul uniți cu turcii asupra diadohului său? (8^v) Et si ce fameux piast Jean Sobieski, ce vainqueur des Ottomans, **revenait** au monde, que dirait-il en voyant ses compatriotes s'unir avec les Turcs contre son successeur ?
- e. ne-au spus cum că **cu cale ar fi fost** ca să aruncăm la pământ pre acest mare coloson (8^v) nous a-t-il dit qu'il **est aisé** de jeter par terre ce grand colosse

În unele situații, traducătorul alege să echivaleze condiționalul din franceză cu imperfectul românesc:

(13)

- cine **putea** ca să-l poprească a nu **putea** să-l poprească a nu cine **pourrait** l'empêcher de prendre en stăpâni numai cu oștire toată Bosna și **putea** să-l poprească a nu une seule campagne toute la Bosnie et la Bulgarie (8^v)

(vii) O structură formată din *va* + conjunctivul, care traduce o structură cu *vouloir* lexical din franceză, poate fi interpretată fie ca *vrea* lexical²⁷, fie ca o formă de viitor specifică epocii vechi (Densusianu 1961 II: 145, SOR: 40); dacă ar fi vorba de o formă de viitor, apariția acesteia într-un text scris în Moldova este destul de neașteptată, dat fiind că tiparul apărea numai în Muntenia în secolul al XIX-lea (SILR: 211):

(14)

- Chipul cu care obicinuiște Otomaniceasca Poartă a metaherisi pre ministrii unii **va să vestească** Chipul cu care obicinuiște Otomaniceasca Poartă a metaherisi pre ministrii unii **va să vestească** Comment cette Porte-Ottomane traite-t-elle les ministres d'une puissance à qui elle **veut** faire la guerre ?
- războiul iaste să-i închidă. (8^r)

(viii) În domeniul morfologiei formelor nonfinite, remarcăm forma iotacizată de gerunziu *fiind* (7^v), specifică perioadei și păstrată și în secolul al XIX-lea în limba literară (SILR: 193), precum și formele participiale cu reduplicare – *stătut* (7^v, 8^r), formă păstrată în uzul literar inclusiv în secolul al XIX-lea (SILR: 216) –, respectiv participiul *zmult* (8^r).

3.2. Sintaxa textului se remarcă prin câteva trăsături specifice. Unele dintre acestea pot fi puse în relație cu particularitățile textului-sursă, altele nu.

²⁷ Interpretarea ca verb lexical este susținută și de forma *vrea* din ms. 1408, 45^v și din ms. 5666 (106^r).

În primul rând, sunt de subliniat particularități ale grupului nominal.

(i) Urmând tendința generală a limbii vechi, adjectivele pot fi plasate în antepunere față de centrul nominal (Brăescu – Dragomirescu 2014; SOR: 400–403). Acest lucru nu este surprinzător pentru adjectivele calificative (15), însă este special în cazul celor categoriale (16), care nu mai păstrează această posibilitate de topică în limba actuală. În unele situații, această opțiune de topică este complet independentă de textul francez (15a, c, 16a, b, c), alteleori urmează îndeaproape ordinea din franceză (15b, d, e, f, g, h, i, j).

(15)

a. Evropa s-au cutremurat la acea tâlhărească, îndrăzneată faptă (7 ^v)	L'Europe a frémi de l'assassinat
b. ca să ucidă pre cel mai bun și mai înțelept împărat (7 ^v)	de tuer le meilleur et le plus sage souverain
c. și fieștecare alt luminat general (8 ^r)	et tant d'autres généraux illustres
d. străgă cu înalt glas (8 ^r)	crient à haute voix
e. la vreadnicul său fiu (8 ^v)	à son digne fils
f. Preavestitul acela Ioan Sobetșchii (8 ^v)	Et si ce fameux piast Jean Sobieski
g. Nebuneștile cruceate au stătut odată (8 ^v)	Les folles croisades durèrent autrefois
h. să nu să facă o înțeleaptă unire a doi sau a trei împărați (9 ^r)	la sage union de deux ou trois princes est impraticable
i. Această neînnorocită nelucrare să numeaște politică (9 ^r)	et cette malheureuse inaction s'appelle politique
j. acea adevărată politică (9 ^r)	La vraie politique

(16)

a. Evropa s-au cutremurat la acea tâlhărească , îndrăzneată faptă (7 ^v)	L'Europe a frémi de l'assassinat
b. Chipul cu care obicinuiaște Otomaniceasca Poartă a metaherisi (8 ^r)	Comment cette Porte- Ottomane traite-t-elle
c. pre obștescul vrăjmaș (9 ^r)	l'ennemi commun

(ii) Și alți modificatori din grupul nominal pot avea topică antepusă, fără a fi vorba de o influență a textului din limba-sursă:

(17)

Așadar și cel de acum împărat al Țarigradului, Mustafa (8 ^r)	C'est ainsi que Mustapha, maintenant régnant
---	--

(iii) Demonstrativul *cel* are o frecvență mare în text. În ipostaza de adjectiv demonstrativ, urmează numai uneori modelul limbii-sursă, unde îi corespunde un articol hotărât (18a,c), alteleori traducând structuri complet diferite (18b). Ca formă de supradeterminare, nu are corespondent direct în franceză; apare în structuri emfatică atât cu adjective calificative, în construcții păstrate în limba modernă (19),

dar și cu adjective categoriale (20) și cu modificatori prepoziționali (21), în construcții abandonate de limba modernă (vezi SOR: 300–302, 564–566).

(18)

a. pri cei mici prinți ai Capadochii și ai Iudeii (7 ^v)	les petits princes de la Cappadoce et de la Judée
b. iară nu ceale adevărate (7 ^v)	qui ne sont point authentiques
c. Cetatea celor șapte turnuri (8 ^r)	au château des Sept-Tours

(19)

a. la întâlnirea cea nefolositoare a sultanului (8 ^r)	à l'inutile audience du sultan
b. în zilele ceale strălucite (8 ^r)	dans le temps brillant
c. armile ceale biruitoare (8 ^v)	les armées victorieuses
d. vrăjmașul cel neîmblânzit (8 ^v)	l'implacable ennemi

(20)

cu flota cea rusască (8 ^r)	les flottes qui sont venues du fond du Nord

(21)

a. bătăile ceale de departe (8 ^v)	des fléaux éloignés
b. să lăsați la vreme grija războiului celui dintre sine (9 ^f)	Laissez au temps le soin de vous armer ensuite les uns contre les autres
c. vremea cea cu prilej (9 ^f)	d'occasion

(iv) Tot ca trăsătură specială a grupului nominal în acest text remarcăm prezența unei dislocări, ca fenomen arhaic deja pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea (SOR: 573–574); textul-sursă are o structură sintactică diferită:

(22)

iară nu ceale adevărate și oarecare pronominii din obiceiai, a căroră nu iaste atâta de mare putearea (7 ^v)	et quelques privilèges établis par l'usage, qui sont toujours contestés

În ceea ce privește grupul verbal și structura propoziției, se cuvin făcute câteva observații.

(i) Topica subiectului este variabilă, însă textul respectă tendința generală a limbii vechi și moderne pentru postpunerea subiectului în propoziții subordonate (SOR: 114), în ciuda topicii fixe preverbale a subiectului din franceză:

(23)

a. înainte căriia fiind Evangheliia un duminican au făcut jurământ tâlharii acia (7 ^v)
b. de n-ar fi fi făcut minuni armele Rosiei (7 ^v)
c. Nu iaste multă vreme de când au stătut acest obiceiai. (8 ^r)

Într-un exemplu apare un subiect „intern”, probabil cu rol emfatic:

(24)

ranile ce au luat acest împărat **au rănit** Les coups qui l’ont frappé ont percé
inimile tuturor (7^v) tous les cœurs.

(ii) Dată fiind bogăția mijloacelor românești de exprimare a valorii impersonale, structurile impersonale cu *on* sunt echivalate în mai multe feluri (vezi și Barbu 1988: 50): fie prin pasive reflexive (25a, b), fie prin structuri impersonale cu *a fi* copulativ (25c), fie prin persoana a III-a plural a verbului (25d–h), fie prin persoana a II-a plural (25i–l), fie prin cu totul altă structură (25m).

(25)

- a. **Să văd** încă în orașile Poloniei **On voit** encore, à la honte de tous les
seamnele turcilor (7^v) chrétiens, des garnisons turques dans
les villes polonaises
- b. Pentru ce **s-au dat** Toscana la fratele **Quoi ! on a donné** la Toscane à un
imperatorului (8^v) frère de l’empereur
- c. **Iaste lucru cunoscut** ce defăimări au **On sait** quelles indignités ont
ispitit după deosăbite vremi bailii souffertes les bailes de Venise.
Veneției. (8^r)
- d. Iar de voiaște ca să să arate la **S’il veut paraître à l’inutile audience du**
întâlnirea cea nefolositoare a sultanului, **on le fait** attendre deux heures
îl fac ca să aștepte 2 ceasuri (8^r)
- e. **i-au dat** un pumn cât **i-au sfărmat** un **On cassa** une dent à ce ministre, **on le**
dinte și după aceea **l-au aruncat** la o **mit** dans un cachot.
temniță preadâncă și întunecată (8^r)
- f. Dar **să tem** ca nu cumva să să **On craint** que la maison d’Autriche ne
mărească Casa Austri<i>i</i> (8^v) devienne trop puissante
- g. **Să tem** încă mai mult de Rosiia (8^v) **On craint** encore plus la Russie
- h. **au dezgolit** pe papa de Veneveld (8^v) **on a dépouillé** le pape de Bénévent
- i. de-i **viți lăsa** să răsuflă și să ia iarăș **si on les laisse** respirer et réparer leurs
înapoi ceale ce au pierdut (8^v) pertes
- j. în vreme când **puteți** strâca ceale de **tandis qu’on peut** détruire des fléaux
fați (8^v) présents ?
- k. Și acum **vă cutremurați** a rădica **et on tremblerait** d’ôter les états
locurile Evropii de cătră vrăjmașul cel d’Europe à l’implacable ennemi de
neîmblânzit a toată Evropa, nu toute l’Europe ! Les Vénitiens
îndrăzniți ca să ia iarăș Critul n’oseraient reprendre Candie, **on**
venețianii. **Vă teamiți** ca să dați Rodul **craindrait** de rendre Rhodes à ses
la cavaleari, **vă înspăimați** a vedea pe chevaliers, **on frémirait** de voir le Turc
turci cum să izgonesc din Țara hors de Grèce.
Grecească. (8^v)
- l. Și acum **vă cutremurați** ca să-i lăsați **et on tremble** de laisser prendre
să ia Țarigradul (9^r) Constantinople
- m. Urmașii noștri nu vor cunoaște nici **Nos neveux ne pourront un jour**

odănoară cum că aceasta au stătut comprendre qu'**on ait eu** cette occasion
 pricina spre a nu să folosi ei. (8^v)   unique, et qu'**on n'en ait pas profité**.

(iii) În privința utilizării pasivului, se observă absența completă din text a pasivului cu auxiliarul *a fi*. Este atestat însă pasivul cu *se*, care parafrazează structuri sintactice complet diferite din franceză.

- (26) a. **Să văd** încă în orașile Poloniei seamnile turcilor (7^v)
 b. la întâlnirea ce **s-au făcut** la anii 1658 (8^r)
 c. Pentru ce **s-au dat** Toscana la fratele imperatoriului (8^v)
 d. vă înspăimați a vedea pe turci cum **să izgonesc** din Țara Grecească (8^v)

(iv) Structurile cauzative cu *faire* și *laisser* din franceză sunt echivalate cu diferite verbe cauzative românești: *a pune* (27a), *a face* (27b, c), *a lăsa* (27d). Alteori, verbul cauzativ este omis, fiind preferată o structură cu gerunziul (27b) sau folosirea directă a verbului plin lexical (27e) (*au închis* = *au făcut să fie închis*); în exemplul (27f), traducerea românească elimină complet construcția cauzativă din franceză.

- (27) a. varvarul acesta, lătit fiind preste mindiriul lui, **punea** pre sol de șidea preste o taburea (7^r)   ce barbare, couché sur un sofa, le **fait** asseoir sur un petit tabouret
- b. apucându-l ceaușii de cutlucuri și învârtindu-l, îl **fac** ca să să închine stăpânului lor (8^r)   deux huissiers le prennent par le bras pour le **faire** pirouetter, et pour le **faire** incliner devant leur maître
- c. Iar de voiaște ca să să arate la întâlnirea cea nefolositoare a sultanului, îl **fac** ca să aștepte 2 ceasuri (8^r)   S'il veut paraître à l'inutile audience du sultan, **on le fait** attendre deux heures
- d. de-i **viți lăsa** să răsuflă și să ia iarăș înapoi ceale ce au pierdut. (8^v)   si **on les laisse** respirer et réparer leurs pertes.
- e. Așadar și cel de acum împărat al Țarigradului, Mustafa, **au închis** la Cetatea celor șapte turnuri pre solul Rosiei. (8^v)   C'est ainsi que Mustapha, maintenant régnant, **a fait** enfermer au château des Sept-Tours le plénipotentiaire de Russie.
- f. socoteaște cum că l-au priimit cu tot fealiul de cinste (8^r)   et **fait** accroire à ses commettants qu'il a été reçu avec toutes sortes d'honneurs

(v) Folosirea frecventă a infinitivului reflectă mai ales preferința limbii române vechi pentru această formă verbală, în detrimentul conjunctivului, și mai puțin corespondența cu textul din franceză. În exemplele de la (28), similare celor care apar în tipare vechi, eliminate din limba română modernă (SOR: 232–249),

infinitivul românesc corespunde unui infinitiv din franceză, însă structurile nu sunt identice, conectorii fiind diferiți. În exemplul (28b), apare infinitivul cu *înspre* (în loc de *spre*, ca în (28a)), considerat de Ursu (2002b: 205–207) o trăsătură a limbii lui Toma Dimitriu. În exemplele de la (29), infinitivului românesc îi corespund alte structuri din franceză²⁸.

(28)

a. Însă carea puteare s-au pornit spre a face răsplătire? (7^v) b. și iaste și iscusită înspre a face lucruri vreadnice istoriei (7^v) c. cine putea ca să-l poprească a nu stăpâni numai cu oștire toată Bosna și Bulgaria (8^v) d. Și acum vă cutremurați a rădica locurile Evropii de cătră vrăjmașul cel neîmblânzit a toată Evropa (8^v) e. vă înspăimați a vedea pe turci cum să izgonesc din Țara Grecească (8^v) f. nu vă va lipsi vreamea cea cu prilej spre a vă junghea cu totul după aceastea între voi (9^f)	Mais quelle puissance se met en devoir de la venger ? et qui est né pour faire des actions dignes de l'histoire qui pourrait l'empêcher de prendre en une seule campagne toute la Bosnie et la Bulgarie et on tremblerait d'ôter les états d'Europe à l'implacable ennemi de toute l'Europe ! on frémirait de voir le Turc hors de Grèce. vous ne manquerez pas d'occasion de vous égorger

(29)

a. Chipul cu care obicinuiaste Otomaniceasca Poartă a metaherisi pre ministrii unii puteri (8^f) b. greșală a noastră iaste a nu să răsplăti batjocurile Evropii (8^v) c. Urmașii noștri nu vor cunoaște nici odănoară cum că aceasta au stătut pricina spre a nu să folosi ei. (8^v)	Comment cette Porte-Ottomane traite-t-elle les ministres d'une puissance à qui elle veut faire la guerre ? Je le répète après lui, c'est notre faute si l'Europe n'est pas vengée. Nos neveux ne pourront un jour comprendre qu'on ait eu cette occasion unique, et qu'on n'en ait pas profité.

(vi) Verbul copulativ *a sta* este specific perioadei vechi a limbii române (SOR: 171; Boioc Apintei – Dragomirescu 2021):

(30)

a. Chir Porter, carele au stătut sol la Țarigrad (7^v) b. Aceasta au stătut de multă vreme scoposul lor (8^v)	M. Porter, ci-devant plénipotentiaire à Constantinople Ce fut longtemps leur dessein

²⁸ Pentru transpunerea infinitivului dintr-o altă limbă romanică, italiană, în româna celei de-a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea, vezi Timotin – Nedelcu (2015). Pentru transpunerea infinitivului în psaltirile românești din secolul al XVI-lea, traduse din slavonă, vezi Burlacu (2021).

(vii) Structurile cu clasificatori în care apare acordul în caz reprezintă tot un fenomen specific românei vechi (Croitor 2008; SOR: 370):

(31)

în vremea când armile ceale biruitoare	tandis que les armées victorieuses de
a imperatriții Ecaterinii al doilea	l'impératrice Catherine seconde
merg spre Țarigrad (8 ^v)	marcheraient à Constantinople ?

(viii) Câteva particularități ale textului privesc conectorii prepoziționali și conjuncționali.

Repetarea prepoziției *între* este un fenomen specific limbii vechi (SOR: 439), atestat până în secolul al XIX-lea (Pană Dindelegan 2010; SILR: 252):

(32)

și mai vârtos mijlocitoriu între imperiia	de plus, médiateur entre l'empire turc
turcului și între Vineția (8 ^r)	et Venise

Folosirea prepoziției *preste* în loc de *pe* este considerată de Ursu (2002b: 208–209) o trăsătură a limbii traducătorului:

(33) varvarul acesta, lătit fiind **preste** mindiriul lui, punea pe sol de șidea **preste** o taburea (7^v)

Complementizatorul *cum că* este folosit, ca în limba veche, ca echivalent al lui *că* (SOR: 469). Corespunde, în toate aparițiile, unui *que* din textul în franceză. Contextele în care este precedat de un verb *dicendi* (34c, d, g) sau de verbe cognitive (34e, h) susțin ipoteza propusă de Sava (2012), conform căruia *cum că* are tendința de a se specializa în limba veche pentru a introduce vorbirea indirectă.

(34)

- a. Iaste adevărat **cum că** stăpâna Estacovii face în toate zilele minuni (7^v)
- b. Imperiia romanilor știe istoria și iaste și iscusită înspre a face lucruri vreadnice istoriei, **cum că** de doauo ori turcii au încunjurat Viena (7^v)
- c. Chir Porter, carele au stătut sol la Țarigrad, ne adeverește **cum că**, spre apărarea lor [...] (7^v)
- d. Drept aceea ne spun **cum că**, nu de mulți ani, Gheghen Ali-Pașa fiind vezir, au vrut să surgunească pre toți solii (7^v)
- e. socoteaște **cum că** l-au priimit cu tot fealiul de cinste (8^r)
- f. nu să cade ca să uite **cum că** în zilele ceale strălucite a lui Luiz al 14<-lea> [...] (8^r)
- g. De câte ori conte Marsil, carile cunoștea foarte bine ocârmuirea turcilor, ne-au spus **cum că** cu cale ar fi fost ca să aruncăm la pământ pre acest mare coloson (8^v)
- h. Urmașii noștri nu vor cunoaște nici odănoară **cum că** aceasta au stătut pricina spre a nu să folosi ei. (8^v)

Complementizatorul *ca să*, cu componentele nedisociate, este folosit, ca în limba veche, ca o alternativă la *să* (SOR: 464). Corespunde unor structuri necircumstanțiale cu infinitivul din franceză.

- (35) a. un duminican au făcut jurământ tâlharii acia **ca să** ucidă pre cel mai bun și mai înțelept împărat (7^v)
 b. îl fac **ca să** să închine stăpânului lor (8^r)
 c. Iar de voiaste **ca să** să arate la întâlnirea cea nefolositoare a sultanului, îl fac **ca să** aștepte 2 ceasuri (8^r)
 d. Și Curtea Franții nu să cade **ca să** uite (8^r)
 e. cine putea **ca să**-l poprească a nu stăpâni (8^v)
 f. cu cale ar fi fost **ca să** aruncăm la pământ pre acest mare coloson (8^v)
 g. nu îndrăzniți **ca să** ia iarăș Critul venețianii (8^v)
 h. Vă teamiți **ca să** dați Rodul la cavaleari (8^v)
 i. Și acum vă cutremurați **ca să**-i lăsați să ia Țarigradul (9^r)
 j. însă acea adevărată politică iaste **ca să** gonim pre obștescul vrăjmaș (9^r)

Conectorul *în vreme când*, rar în limba veche și la origine temporal (SOR: 497), apare cu valoare opozițională:

- (36) Și pentru ce vă teameti de bătăile ceale de departe, **în vreme când** puteți strâca ceale de fați? (8^v)   Et pourquoi redouter des fléaux éloignés, **tandis qu'**on peut détruire des fléaux présents ?

Conectorul transfrastic *și*, folosit frecvent la început de frază, nu are, cel mai adesea, corespondent în textul franțuzesc, cu excepția exemplului (37e), unde traduce conjuncția interprozițională *et*:

- (37) a. **Și** pre solii noștri îi socotia ca pre niște consuli ai neguțătorilor. (7^v)   Ils regardent nos ambassadeurs comme des consuls des marchands.
 b. **Și** așa, luând solul din defăimare defăimare, socoteaște cum că l-au priimit cu tot fealiul de cinste. (8^r)   Il dissimule ces affronts, et fait accroire à ses commettants qu'il a été reçu avec toutes sortes d'honneurs.
 c. **Și** Curtea Franții nu să cade ca să uite cum că în zilele ceale strălucite a lui Luiz al 14<-lea> (8^r)   La cour de France ne doit pas avoir oublié que, dans le temps brillant de Louis XIV
 d. **Și** aceasta pentru nimică alta fără numai pentru că n-au vrut să talmăcească o scrisoare ce scriia cu țifri la un venețian proveditoriu. (8^r)   Et pourquoi la Porte exerça-t-elle contre lui ces atrocités ? Parce qu'il n'avait pas voulu expliquer une lettre qu'il écrivait en chiffres à un provediteur de Venise.
 e. Mii de mii de oameni au mersu de s-au închinat la Siriia și la Eghipet. **Și** acum   Des millions d'hommes allèrent périr en Syrie et en Egypte, **et** on tremble

vă cutremurați ca să-i lăsați să ia de laisser prendre Constantinople,
 Țarigradul și îndată să faceți și Eghiptul quand l’Egypte même nous tend les
 al vostru. (9^r) bras !

(ix) Circumstanțialul de excepție este introdus de trei ori prin prepoziția *fără* însoțită de adverbul restrictiv *numai* (Barbu 1988: 45), combinație specifică limbii române vechi (Stan 2013: 272; SOR: 538), păstrată și în secolul al XIX-lea (SILR: 353):

- (38) a. nu au alta **fără numai** nește fermanuri (7^v)
 b. Și aceasta pentru nimică alta **fără numai** pentru că n-au vrut să talmăcească o scrisoare (8^r)
 c. carele nu iaste tare, **fără numai** din dihoniile noastre? (8^v)

3.3. Particulațiile lexicale ale scrierii au fost deja bine studiate (Barbu 1988). Vom reține câteva aspecte care nu au fost încă evidențiate.

(i) Terminologia politică este extrem de interesantă și s-a observat deja că, în pasajele referitoare la ceremonialul aulic otoman, s-au utilizat termeni de origine turcească, care nu se regăseau în sursa franceză, ceea ce conferea traducerii românești o exactitate sporită sub aspect istoric (Barbu 1988: 51). Ne oprim aici asupra termenilor care denumesc funcțiile politice cele mai importante. Observăm o puternică oscilație între termenii care corespund lui *empire*, *empereur* și *impératrice*.

Empire este tradus prin *imperie*:

- (39) mijlocitoriu între imperiia turcului și între intermédiaire entre l’empire turc et
 Vineția (8^r) Venise

În același timp, *imperie* traduce și *empereur*:

- (40) imperiia romanilor (7^v) l’empereur des Romains

Empereur este tradus prin *imperatoriu* (41a) și compusul *însuș-stăpânitoriu* (41b):

- (41) a. la fratele imperatoriului²⁹ (8^v) à un frère de l’empereur
 b. însuș-stăpânitoriu romanilor (8^v) empereur des Romains

Pentru *impératrice* se folosesc termenul *imperatriță* și compusul *însăș-stăpânitoare*:

²⁹ Ms. 1408 (f. 47^r) și ms. 5999 (f. 107^r) folosesc aici *împărat*.

- (42)
a. imperatrii Ecaterinii (8 ^v)	de l'impératrice Catherine
b. însăș-stăpânitoare ³⁰ romanilor (8 ^v)	impératrice des Romains
- Fr. *roi* este tradus constant prin *împărat*:

- (43)
a. Toaca împăraților (7 ^v)	Tocsin des rois
b. împăratului Poloniei (7 ^v)	du roi de Pologne
c. toți împărații Evropii (7 ^v)	tous les rois de l'Europe
d. fiul împăratului Spaniei (8 ^v)	à un fils d'un roi d'Espagne

Tot *împărat* este folosit pentru a traduce o varietate de alți termeni care denumesc cele mai înalte funcții politice, precum *souverain* (44a), *regnant* (44b), *prince* (44c,d)³¹.

- (44)
a. cel mai bun și mai înțelept împărat (7 ^v)	le meilleur et le plus sage souverain
b. cel de acum împărat (8 ^r)	maintenant régnant
c. a împăraților (8 ^r)	à tous les princes
d. o înțeleaptă unire a doi sau a trei împărați (9 ^r)	la sage union de deux ou trois princes

(ii) Anumite cuvinte își găsesc aici cea mai veche atestare.

Bail (s. m.), „ambasador al Veneției la Poarta Otomană” (42), termen important în istoria diplomației europene, nu se regăsește încă în principalele dicționare românești (DLR, MDA, Tiktin³, DELR), nefiind reținut nici în lucrări dedicate lexicului neologic al românei vechi (Ursu – Ursu 2004; DÎLR).

- (42)
Bailii Veneției (8 ^v)	les bailes de Venise

Taburea (s. f.) „scăunel fără spătar și fără brațe”, este glosat chiar de traducător (43) și traduce fr. *tabouret* (43). Această încadrare morfologică a termenului pare a fi specifică acestui text³², pe baza atestărilor cunoscute³³. Abia în 1832 se înregistrează forma *taburet* (Tiktin³, s.v.).

- (43)

³⁰ Ms. 1408 (f. 46^r) și ms. 5999 (f. 106^v) folosesc forma articulată aici; vezi n. 23.

³¹ Pentru utilizarea aceluiași termen de către Vlad Boțulescu de Mălăiești pentru a reda funcții politice unice, vezi Timotin – Timotin 2013: 174.

³² În ms. 1408 (f. 45^r), scribul scrie *atebure*, iar în ms. 5999 (f. 106^r) – *ateburi*, ceea ce arată că nu înțelegeau termenul.

³³ N.A. Ursu și Despina Ursu menționează termenul, citând chiar *Tocsin des rois*, ms. 499, dar îl citează *tavurea*; vezi Ursu – Ursu 2004, s.v. *tavurea*.

punea pre sol de șidea preste o taburea le fait asseoir sur un petit tabouret
(aceasta iaste un scaon mic fără de razim)
(7^v)

Țifri este prezent în expresia cu *țifri* „în cifru”³⁴. Atât pentru *cifru*, cât și pentru *cifră*, cele mai importante dicționare românești dau atestări mult mai târzii³⁵. Forma *țifră*, cu sensul „cifru”, era deja folosită în cancelaria lui Constantin Brâncoveanu (Mareș 2005: 179).

(44) cu țifri (8^r) en chiffres

(iii) Pentru traducerea anumitor termeni, se adoptă soluții care fuseseră adoptate și de alți traducători români, precum Vlad Boțulescu, ale cărui lucrări Toma Dimitriu și contemporanii lui nu le cunoșteau însă, fiindcă rămăseseră în manuscris, în străinătate.

Proveditoriu, termen care desemnează un „guvernator, administrator în vechea republică venețiană” (44), apărea și la Vlad Boțulescu, unde traducea însă italianul *proveditorio*, în *Viața lui Scanderbeg* scrisă în 1763 (Timotin 2012: 245). Cuvântul, nemenționat în dicționarele recente (Tiktin³), este atestat în română ocazional din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, fiind utilizat de Negruzzi și Camil Petrescu (DLR, s.v.).

(44) la un venețian proveditoriu (8^r) à un provéditeur de Venise

Dimpotrivă, pentru *cruceată* „expediție a oștilor creștine pentru eliberarea Ierusalimului de sub stăpânirea musulmanilor” (45), opțiunea lui Toma Dimitriu se desparte de cea a lui Vlad Boțulescu. Acesta, în *Viața lui Scanderbeg*, folosea termenul fie cu forma *crociata*, influențată de it. *croce*, fie cu forma *cruciate* (Timotin 2012: 243). Toma Dumitriu își adaptează însă împrumutul după rom. *cruce*³⁶.

(45) Nebuneștile cruciate (8^v) les folles croisades

4. În concluzie, între cele mai vechi texte traduse din franceză în română se află o scriere a lui Voltaire, realizată la cererea împărătesei Ecaterina a II-a, care dorea să mobilizeze de partea sa mai mulți aliați în războiul pe care-l ducea împotriva turcilor. Acest manifest antiotoman de scurte dimensiuni a fost transpus

³⁴ În ms. 1408 (f. 45^v) și 5999 (f. 106^v), scribii scriu *țifari*, semn că nu înțelegeau termenul.

³⁵ DELR menționează pentru *cifră* varianta *țiră*, din 1777, iar pentru *cifru* – 1918. *Țifri* „cifru” nu apare în DLR. Termenul nu este inventariat nici în DÎLR.

³⁶ În ms. 1408 (f. 47^r) și 5999 (f. 107^v), se scrie *cugete*, semn al neînțelegerii textului.

în română de un traducător grec, versat în traduceri din neogreacă în română, dar deloc experimentat în traduceri din franceză, o limbă al cărei vocabular îi era uneori necunoscut.

Ceilalți copiiști care vor prelua traducerea lui vor păstra fidel textul, pe care îl modifică doar pentru că nu înțeleg anumite neologisme: ca urmare, *tabure* devine *atebure* sau *ateburi* (42), *țifri* – *țifari* (43), *cruciate* – *cugete* (45). Aceste schimbări, efectuate exclusiv la nivel lexical, ne îngăduie să credem că, la nivel morfosintactic, scribii de la începutul secolului al XIX-lea percepeau traducerea efectuată de Toma Dimitriu ca pe un text clar. Analiza noastră a confirmat, de altfel, că textul se încadrează, din punctul de vedere al structurii gramaticale (morfologice și sintactice), în general, în norma epocii (vezi exemplele de la (6), (9), (10), (30), (32), (35)). El păstrează însă anumite trăsături care erau deja arhaice la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cum ar fi structurile cu clasificatori manifestând acord în caz (ex. (7)), antepunerea adjectivelor categoriale (ex. (16)), folosirea lui *cel* cu adjective categoriale (ex. (22)), dislocările din grupul nominal (ex. (22)). Păstrarea anumitor trăsături specifice perioadelor anterioare s-ar putea explica prin faptul că traducătorul învățase limba română literară în timpul studiilor la București, imitând așadar, probabil involuntar, un model livresc, implicit arhaizant.

În privința relației cu textul din franceză, traducătorul se concentrează nu pe respectarea cât mai fidelă a structurii textului-sursă, așa cum se întâmplă adesea cu vechile traduceri biblice (Gafton 2005; Munteanu 2008; Mendoza – Birzer 2022), ci pe redarea conținutului, atât cât îl putea înțelege. Ca urmare, puține structuri gramaticale pot fi puse în relație cu textul din franceză, cum ar fi topica unor adjective (ex. (15)), anumite structuri cu infinitivul (ex. (28)), căci traducătorul este conștient de diferențele dintre limbi: chiar atunci când optează pentru o structură cu genitivul (ex. (3), *întâlnirea veziriului*) în locul construcției românești prepoziționale, nu copiază structura cu *de* din franceză, ci folosește corespondentul din română, genitivul flexionar.

Este posibil, de asemenea, ca, atunci când sunt posibile mai multe structuri pentru a exprima aceeași valoare gramaticală, alegerea traducătorului să fie influențată de textul din franceză.

BIBLIOGRAFIE

- Adams, J. N., 2004, *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
Barbu, V., 1987–1988, „Cele mai vechi traduceri din Voltaire în limba română”, LR XXXVI, 1987, 525–532 (I); XXXVII, 1988, 39–54 (II).
Bianu, I., R. Caracaș, 1913, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. II. București: Carol Göbl–Ioan St. Rasidescu.
Boioc Apintei, A., A. Dragomirescu, 2021, „Grammatical Values of the Verb *a sta* ‘stay’ in Romanian. A Comparative Romance Perspective”, *Revue roumaine de linguistique* LXVI, 37–48.

- Brăescu, R., A. Dragomirescu, 2014, „Sintaxa adjectivelor relaționale în limba română veche”, LR LXIII, 27–47.
- Bianu, I., N. Hodoș, 1910, *Bibliografia română veche*, vol. II (1716–1808). București: I. V. Socec.
- Burlacu, C., 2021, „The Rendering of Infinitival Constructions in the Psalter Text: Greek to Slavonic, and Slavonic to Romanian”, *Palaeobulgarica* 1 (XLV), 37–56.
- Camariano, A., 1941–1942, „Traducerea grecească a *Teatrului politic*, atribuită greșit lui Nicolae Mavrocordat, și versunile românești”, *Revista istorică română* XI-XII, 216–260.
- Camariano, A., 1946, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română*, București.
- Camariano-Cioran, A., 1973, *Precizări și identificări privind unele traduceri românești din greacă (sec. XVIII)*, *Revista de istorie și teorie literară* 2 (XXII), 271–279.
- Camariano-Cioran, A., 2008 (1944), „Voltaire și Giovanni Dell Turco în literatura română”, în *Relații româno-elene. Studii istorice și filologice (secolele XIV–XIX)*, ediție, studiu introductiv, tabel cronologic și note de L. Rados. București: Omonia, 273–280.
- Cei doi excesuri = Cei doi excesuri a amerii*, în *Școala Ardeleană II*, antologie de texte alcătuită și coordonată de E. Pavel. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă/Muzeul Național al Literaturii Române, 2018.
- Chivu, Gh., 2002, „Cei doi excesuri a amerii – o «istoriolă» romantică într-un calendar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea”, *Limbă și literatură*, I-II, 91–98.
- Chivu, Gh., 2006, „Cartea de bucate. Un manuscris singular în scrisul vechi românesc”, în A. Bogdan, G. Dumitrescu, L. Kövári (ed.), *In honorem Gabriel Ștrempel*. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 123–135.
- Croitor, B., 2008, „Aspecte privind acordul în determinare în limba română veche”, în G. Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*. București: Editura Universității din București, 213–218.
- Densusianu, O., 1961 (1938), *Istoria limbii române*, II, *Secolul al XVI-lea*. București: Editura Științifică.
- Dima, C.-I., 2013. Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri II. Canonizarea Sfântului Felice. Varlaam și Ioasaf. Glosar irochez-român. Note astronomice*, ediții critice, studii introductive și glosar. București: Univers Enciclopedic Gold.
- Dima, E., G. Dima, 2016, *Traducătorii români și traducerile laice din secolul al XVIII-lea*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Dimitrescu, F. (coord.), 1978, *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- DÎLR = Gh. Chivu, E. Buză, A. Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche*. București: Editura Științifică, 1992.
- Dragomirescu, A., 2005, „Înnoirea vocabularului literar românesc în două tipărituri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea: *Calendarul vienez* (1794) și *Observații de limba rumânescă* (1799)” LR LV, 123–129.
- Dușu, Al., 1968, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821). Studii și texte*. București: Editura pentru Literatură.
- Frâncu, C., 2009, *Gramatica limbii române vechi*. Iași: Casa Editorială Demiurg.
- Gafton, Al., 2005, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Gheție, I., 1975, *Baza dialectală a românei literare*. București: Editura Academiei.
- Gheție, I. (ed.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*. București, Editura Academiei Române.
- Gheție, I., A. Măreș, 1974, *Graururile dacoromâne în secolul al XIV-lea*. București: Editura Academiei.
- Gherman, A.-M., 2001a, Theodor Corbea, *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*, vol. I. Cluj-Napoca: Clusium.
- Gherman, A.-M. 2001b, Grigore Maior, *Institutiones lingvæ Valachicæ, Lexicon compendiarium Latino-Valachicum*, ediție, studiu introductiv, note și indice, 2 vol. Alba Iulia: Bibliotheca Universitatis Apulensis V.

- Goldis Poalelungi, A. 1973, *L'influence du français sur le roumain. Vocabulaire et syntaxe*, Paris, Société Les Belles Lettres.
- Iorga, N., 2011 (1932), *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, ed. I. Opreșan. București: Saeculum I.O.
- Lavidas, N., 2021, *The Diachrony of Written Language Contact*. Leiden/Boston: Brill.
- Les œuvres* 2004 – *Les œuvres complètes de Voltaire*, vol. 73. Oxford: Voltaire Foundation LTD.
- Lungu-Badea, G. (coord.), 2006, *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea)*, vol. I–II. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Mareș, Al., 2005, *Scrierea tainică la români*. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Mareș, Al. (ed.), 2023, *Crestomația limbii române vechi*, vol. al III-lea, 1716–1780. București: Editura Academiei Române, în pregătire.
- Mendoza, I., S. Birzer (ed.), 2022, *Diachronic Slavonic Syntax Traces of Latin, Greek and Church Slavonic in Slavonic Syntax*. Berlin/Boston: De Gruyter, Mouton.
- Mihăilă, I., 1998, „Voltaire dans les pays roumains aux XVIIIe et XIXe siècles”, în *Renaștere și modernitate. Studii de literatură română și comparată*. București: Roza Vânturilor, 108–118.
- Mitu, A., 1996, *Din vechile cărți de înțelepciune la români. Cugetările lui Oxenstiern (sec. XVIII)*. București: Atos.
- Moraru, A., 2000, „Influența occidentală latino-romană”, în I. Gheție, Gh. Chivu (coord.), *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*. Cluj-Napoca: Clusium, 190–226.
- Munteanu, E., 2008, *Lexicologie biblică românească*. București: Humanitas.
- Constantinescu, I. 1997, *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*. București: Editura Fundației Culturale Române.
- OHRM = M. Maiden, A. Dragomirescu, G. Pană Dindelegan, O. Uță Bărbulescu, R. Zafiu, *The Oxford History of Romanian Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Pană Dindelegan, G., 2010, „Pe marginea a două norme sintactice ale grupului prepozițional: prezența articolului hotărât în grupul Prepoziție + Nominal și construcția prepoziției între”, în Gh. Chivu, O. Uță Bărbulescu (ed.), *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*. București: Editura Universității din București, 187–194.
- Rosetti, Al., 1986, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediție definitivă. București: Editura Științifică și Pedagogică.
- Sava, C., 2012, *Complementizatorii în limba română veche*, teză de doctorat. Universitatea din București.
- SILR = Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan, A. Dragomirescu, I. Nedelcu, I. Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*. București: Editura Academiei Române, 2012.
- SOR = G. Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Stan, C., 2013, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.
- Ștrempel, G., 1976, Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, traducere din limba latină de N. Costin, ediție critică și studiu introductiv. București: Minerva.
- Ștrempel, G., 1978, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R., 1–1600*, vol. I. București: Editura Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ștrempel, G., 1992, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R., 4414–5900*, vol. IV. București: Editura Științifică.
- Timotin, A., E. Timotin, 2013, „La terminologie politique dans les gloses de l'*Histoire universelle* (1763) traduite par Vlad Boțulescu”, *Revue des études sud-est européennes* LI, 159–174.
- Timotin, E., 2012, Cele mai vechi atestări ale unor neologisme românești. Note lexicale pe marginea manuscrisului 67 din Arhivele de Stat din Veneția”, *SCL* LXIII, 241–248.
- Timotin, E., 2016, „L'influence italienne sur le lexique roumain ancien. Le témoignage des traductions de Vlad Boțulescu de Mălăiești”, în É. Buchi, J.-P. Chauveau, J.-M. Pierrel (ed.),

- Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et de philologie romane (Nancy, 15–20 juillet 2013)*, vol. I, Strasbourg: ELiPhi, 755–764.
- Timotin, E., I. Nedelcu, 2015, „Stability and innovation in the use of the infinitive in an 18th century translation from Italian into Romanian”, în G. Pană Dindelegan *et alii* (ed.), *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 253–275.
- Timotin, E., O. Olar, 2013, Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri I. Viața lui Scanderbeg*, ediție critică, introducere, studiu filologic și lingvistic, glosar și indice. București: Univers Enciclopedic Gold.
- Ursu, N.A., 2002a, „Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului († 1797) primul traducător român din limba franceză”, în N.A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești*. Iași: Cronica, 211–237.
- Ursu, N.A. 2002b (1999), „Traducerile logofătului Toma Dimitriu de la mitropolia din Iași”, în N.A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești*. Iași: Cronica, 185–210.
- Ursu, N.A., D. Ursu, 2004, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, I, *Studiu lingvistic și de istorie culturală*. Iași: Cronica.
- Uță, Bărbulescu, O., 2011, *Latinis litteris operam navare. Despre traducerea surselor latine și integrarea lor în istoria ieroglifică*. București: Editura Universității din București.
- Vârtosu, E., 1942, *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693–1704)*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului.
- Vîrtosu, I., 1976, „Un manuscris românesc al *Întâmplărilor lui Telemac* de Fénelon: filieră, localizare, datare, paternitate”, LR XXV, 25–36.
- Zahariuc, P., 1995, „Înalți ierarhi și familiile lor. I. Leon Gheuca”, *Arhiva genealogică* II (VII), nr. 3–4, 191–208.
- Zgraon, F., 2006, *Alexandria*, ediție critică, studiu filologic și lingvistic. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.

**AGAIN ABOUT AN OLD TRANSLATION FROM FRENCH INTO ROMANIAN.
LE TOCSIN DES ROIS BY VOLTAIRE**

Abstract

The article focuses on Voltaire's *Le tocsin des rois*, composed at Catherine the Great's request, during the Russian-Turkish War, at the end of 1771. In 1772–1774, the text was translated into Romanian by Toma Dimitriu, a Greek from Kastoria who had established in Moldova in 1758 and who authored numerous translations, mostly from Greek, but also from French. Dimitriu's still unedited rendition of *Le tocsin des rois* is one of the oldest translations from French into Romanian. This research presents the morpho-syntactic and lexical features of the text, discusses the methodological difficulties raised by Dimitriu's translation techniques, and sheds light onto an unknown part of the history of the influence of the French literature onto the Romanian one.

Armanda-Ramona STROIA, *Clișeul lingvistic în mass-media românească actuală*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 429 p.

Cartea *Clișeul lingvistic în mass-media românească actuală*, apărută în 2021 la Editura Mega, reprezintă rezultatul ambițios al unei cercetări interdisciplinare aprofundate. Corpusul variat este extras din arsenalul discursului mediatic și televizual, vizând analiza unor clișee inedite care manifestă interes în domeniul lingvisticii. Astfel, autoarea propune „un model de cercetare bidimensional, axat pe corelarea datelor obținute din unghiuri diferite, atât în funcție de microparametri lingvistici [...], cât și de variabile macrotextuale [...]” (p. 293).

Volumul se împarte în șase capitole structurate în două părți, urmate de *Concluzii*, *Bibliografie*, *Anexe* și precedate de o prefață redactată de prof. univ. dr. habil. Oliviu Felecan, coordonatorul întregului demers investigativ de-a lungul unui stagiul doctoral. Anexele de la finalul studiului clarifică demersurile autoarei în vederea finalizării cercetării de față: definiții extrase din lucrări lexicografice, explicate din perspectivă diacronică, statistica clișeelor în funcție de parametrul frecvenței, numeroase diagrame care evidențiază comportamentul gramatical al unor clișee.

Prima parte a lucrării, *Profilul clișeului lingvistic din perspectivă teoretică* (p. 19–66), marchează convergența spre aspectele teoretice referitoare la clișeele lingvistice din spațiul mediatic. Fiecare dintre cele trei capitole constitutive – *Introducere*, *Clișeul lingvistic: profilul unui concept interdisciplinar*, *Funcțiile clișeului în context interdisciplinar* – surprinde un areal multidisciplinar care valorifică obiectivele și instrumentele utilizate pentru realizarea întregii cercetări. Armanda Stroia pornește de la abordarea aprofundată a conceptelor regăsite în *Stéréotypes et clichés: Langue, discours, société*, elaborată de Ruth Amossy și Anne Herschberg-Pierrot (1997), propunând trei orientări: *abordarea empirică* (reprezentată de psihologia socială), *textuală* (reprezentată de elemente ale stereotipiei la nivel discursiv), respectiv *orientarea teoretică* (semantica limbii – teoria prototipului, locuțiunile fixe, pragmatica integrată). Totodată, autoarea evidențiază existența clișeelor lingvistice sub aspect interdisciplinar, oferind câteva funcții „derivate pe baza unei analogii cu modelul funcțional al lui Jakobson” (p. 70): funcția ideologică, socială, de conexiune, de identificare cu alteritatea.

Secțiunea a doua a lucrării, *Demersul investigativ. Profilul clișeului lingvistic în discursul mediatic actual* (p. 73–289), este dedicată analizei unor clișee din arii de interes diverse, precum politică, sport, religie, medicină, război. Fiecare capitol din această parte a tezei este deschis de o scurtă parte teoretică, în care se prezintă aspecte istorice, lingvistice, sociale sau culturale ale clișeelor, cu trimitere la numeroase surse bibliografice de specialitate.

Elementele esențiale pentru contextualizarea clișeelor lingvistice se regăsesc în capitolul al IV-lea (p. 73–185), *Particularități ale discursului mediatic*, care valorifică dezvoltarea unor structuri existente în discursul mediatic. Se prezintă ciclul de viață al clișeelor, începând cu *stadiul inițial* – *semiclișeizare*, *stadiul intermediar*, *stadiu avansat de clișeizare* – până la *stadiul final*, caracterizat prin *desemantizare*, respectiv *lexicalizare*. De asemenea, acest capitol oferă o clasificare a clișeelor atât la nivel micro (*clișee monolexematice: adjective calificative, substantive, verbe, adverbe; clișee polilexematice, clișee-enunț*), cât și la nivel macro (*câmpuri lexico-semantice, izotopii, clișee generate de rețelele de metaforizare*). Autoarea identifică o gamă variată de câmpuri lexico-semantice, printre care amintim: câmpul lexico-semantic al războiului (*bombă, a arunca în aer, atac dur, vârf de lance* etc.), al fenomenelor naturii (*avalanșă, tsunami, potop, ploaie de goluri, tună și fulgeră, fierbe, îngheață* etc.), al religiei (*Buna Vestire, Cina cea de Taină, Săptămâna Neagră, Schimbarea la Față, Vinerea Neagră* etc.), al mitologiei (*călcâiul lui Ahile, cutia Pandorei, mărul discordiei* etc.), al cinematografiei (*Frăția banului, Urzeala tronurilor, James Bond* etc.), al muzicii (*dirijor, partitură, surle și trâmbițe* etc.), al istoriei (*dinastie, baroni, detronare* etc.).

Capitolul al V-lea (p. 187–239) este destinat discursului televizual, punând în lumină modul în care jurnalismul face apel la concepte noi, precum *infotainmentul* sau *spectacularizarea comunicării*.

Aceste bruioane, alături de o dezvoltare constantă a elementelor grafice existente în televiziunea românească, vor constitui o piatră de temelie pentru analiza lingvistică a clișeelelor regăsite pe ecranul TV în cadrul unor programe de știri precum: România TV – *Ediție specială*, Antena 3 – *Sinteza zilei*, Realitatea TV – *Jocuri de putere* sau în cadrul discursurilor verbale ale crainicilor. Corpusul ilustrează „ponderea semnificativă a clișeelelor lexicale și sintagmatice în raport cu prefabricatele coagulate în matricea unui enunț” (p. 201), conlucrând la analiza unor sintagme atât din punct de vedere stilistico-semantic (*clișee cu funcție fatică, clișee-sintagmă, clișee ale temporalității, clișee cu puternic grad/cu grad scăzut de clișeizare* etc.), cât și morfosintactic (*clișee substantiv-substantiv, clișee ale superlativului, locuțiuni adjectivale/prepoziționale, pronume relativ/interogativ + verb sau pragmatic: adverbe temporale/expresii adverbiale cu funcția unor deictice*). Studiul de caz valorificat în același capitol are în vedere identificarea utilizării poreclelor din cadrul unor emisiuni de tip pamflet, clasificate în: *porecle-cuvinte cu funcție critică, porecle-sintagme clișeizate, porecla politică – instrument de manipulare*. Autoarea menționează existența unor trăsături comune între poreclă și clișeu lingvistic, ambele implicând „o desemantizare și o resemantizare strategică” (p. 237).

În capitolul al VI-lea (p. 241–289), *Clișeul lingvistic și evenimentul media*, Armanda Stroia pune accentul pe două evenimente, și anume: *Clișeul în relație cu atentatele teroriste și Clișeul lingvistic și evenimentul media transformativ*. Corpusul a fost preluat de pe trei platforme: *ZiareLive.ro, Yahoo News și Google News*. Primul eveniment media bazat pe atacurile teroriste se concentrează asupra unei axe temporale, cu accent pe câteva repere cu impact în presa scrisă: New York (11 septembrie 2001), Madrid (11 martie 2004), Londra (7 iulie 2005), Nisa (14 iulie 2016).

Astfel, pentru a realiza investigația lingvistică propusă, cercetătoarea propune analiza unor metafore care fac parte din câmpul lexico-semantic al bolii maligne (*cancer, tumoare, epidemie, virus*), al religiei (*iad, infern, jihad*) sau al bestiariului (*bestii*): „puterea metaforei de a face inteligibilă o problemă și de a oferi un anumit mod de interpretare a realității, de a modela gândirea” (p. 254). În al doilea studiu de caz, *Clișeul lingvistic și evenimentul media transformativ: Brexit*, autoarea nuanțează, din punct de vedere socio-istoric, fenomenul Brexit în contextul referendumului organizat în Marea Britanie, făcând trimitere la numeroase lucrări de specialitate. Acest studiu de caz aprofundează existența articolelor jurnalistice despre Brexit, având în vedere: *izotopia excesului emoțional, clișee-diagnostic, clișee ale combustiei; izotopia divorțului*, caracterizată printr-un proces de metaforizare a termenilor („Marea Britanie divorțează de UE”); *izotopia previziunilor apocaliptice*, care persiflează manifestările emoționale ale receptorilor („coșmar european”, „apocalipsa după Brexit”, „dezintegrare europeană”, „colaps financiar”, „haos total” etc); *izotopia războiului și a violenței conflictuale; clișee cinematografice; clișee cromatice; izotopia jocurilor strategice* („joc de șah”, „Brexit, efect de domino”). Toate aceste categorii de izotopii lingvistice creează automatisme, care surprind particularități ale clișeelelor utilizate în mass-media, „formatate pe structura metaforelor conceptuale extrase din discursul mediatic autohton” (p. 271).

Bibliografia de specialitate (străină și românească) ocupă 22 de pagini și demonstrează capacitatea autoarei de a sintetiza conceptele lingvistice aplicate asupra discursului mediatic din domenii variate. De asemenea, lucrarea Armandei Stroia contribuie la dezvoltarea cercetărilor lingvistice actuale. Prin abordarea multilaterală, interdisciplinară a unor domenii precum semantică politică, analiză semiotică, lexicologie, pragmatilistică, analiză de conținut și modele teoretice din aria sociologiei (*teoriile difuzării sau constructivismul*), se conturează fundamentul acestui volum: modul în care clișeele lingvistice acționează în limbajul mass-media.

Având în considerare analiza corpusului și capitolele teoretice ale cercetării, conchidem că lucrarea *Clișeul lingvistic în mass-media românească*, semnată de Armanda-Ramona Stroia, este un instrument util de lucru pentru cercetătorii în domeniu, fiind un reper în metodologia de analiză a clișeului jurnalistic, pe baza unor criterii sistematice.

REBECA-IOANA GÎȚ
 Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
 Centrul Universitar Nord Baia Mare
 Facultatea de Litere
 gitrebeca@yahoo.com

Adriana COSTĂCHESCU, *Pragmatica lingvistică. Teorii, dezbateri, exemple*, Iași, Editura Institutul European, 2019, 628 p.

O carte de o utilitate indiscutabilă atât în ceea ce îi privește pe studenții filologi, cât și pe cercetătorii lingviști a apărut la Iași, Editura Institutul European, 2019. Este vorba despre *Pragmatica lingvistică. Teorii, dezbateri, exemple*, semnată de Adriana Costăchescu. În urma investigării unor probleme de pragmatică lingvistică, autoarea formulează anumite concluzii, pe care le prezentăm, succint, în cele ce urmează.

Pragmatica, disciplină „de frontieră”, nu conține să suscite interesul tot mai sporit al celor preocupați de felul în care își „ambalează” vorbirea în periplul ei spre destinatar. Acest fapt motivează, totodată, și stăruința autoarei în *Introducere*, unde lămurește sensul extins al pragmaticei drept domeniul lingvistic preocupat de utilizarea limbajului în comunicare și în procesul de constituire a cunoștințelor. Pragmatica lingvistică ar fi, prin urmare, „o disciplină care studiază raporturile ce există între enunțuri și contextul extralingvistic în care enunțul este pronunțat de locutor” (p. 2). De o importanță majoră în analizele pragmalingvistice, contextul extralingvistic este alcătuit din totalitatea elementelor din realitatea extralingvistică la care se recurge în constituirea unui enunț. Fenomenele definitorii din interpretările pragmatice sunt, pe de o parte, rolul participanților la activitatea comunicativă, iar, pe de altă parte, spațiul și timpul enunțării.

După cum se știe, semnificația enunțurilor este subiect de studiu deopotrivă pentru semantică și pentru pragmatică. Semantică are drept obiect, la scară redusă, identificarea sensului unui cuvânt (propriu sau figurat), iar la scară mare, descoperirea felului în care ia naștere sensul unităților de rang superior (prin selecția și combinarea cuvintelor). Acesta este nivelul care condiționează înțelegerea sensului prin apel la două categorii de cunoștințe: lingvistice și/sau enciclopedice. Pragmatica urmărește să clarifice modul în care trebuie citit sensul unui enunț, astfel încât receptorul să aibă acces la informația livrată de emițător.

În constituirea sa, pragmatica a urmat mai multe etape. Termenul de *pragmatică* îi aparține lui Charles Morris (1938). La acea dată, pragmatica nu exista ca disciplină științifică, definiția propusă de acesta suprapunându-se peste aceea a cuvintelor indiciale. Considerarea pragmaticei din prisma filozofiei limbajului deschide o nouă direcție în definirea acesteia, și anume cea din perspectiva actelor de limbaj. Teoria aferentă, inaugurată de John Austin (1962) și continuată de John Searle (1969), oferă o deschidere amplă studiului pragmaticei, făcând saltul de la micronivel (cuvântul) la macronivel (frază). O altă etapă în devenirea pragmaticei este legată de numele lui Paul Grice (1975) și de teoria sa conversațională, care afirmă că pentru interpretarea corectă a unui enunț nu sunt suficiente doar datele explicite, ci interesează, în aceeași măsură, și ceea ce locutorul a intenționat să spună. Intențiile emițătorului sunt accesibile receptorului grație unor inferențe pe care acesta din urmă le face pornind de la materialul explicit. Baza teoriei lui Grice pornește de la ipoteza că „participanții la conversație colaborează între ei pentru realizarea schimbului verbal” (p. 8). Teoria lui Grice va constitui punctul de pornire pentru pragmatica cognitivă (Sperber, Wilson 1986). Ipotezele promovate de acești cercetători au condus la integrarea pragmaticei în lingvistica cognitivă, direcție de investigare care a atras mulți cercetători în ultimele decenii. Doi dintre cei mai de seamă reprezentanți ai filozofiei analitice, Rudolf Carnap și Bertrand Russell, au descoperit în ce condiții sunt adevărate sau false enunțurile care conțin deictice. Față de persoanele întâi și a doua singular, care desemnează persoane diferite în funcție de situațiile de comunicare posibile, numele propriu identifică același denotat în toate lumile posibile. Comunicarea este reușită dacă receptorul are abilitatea să repună în echivalențele primare ceea ce emițătorul a intenționat să exprime cu ajutorul unor procese deductive, numite de Grice *implicaturi conversaționale*. În interlocuția cotidiană, locutorul folosește adesea enunțuri care implică alte enunțuri, pragmatica ocupându-se tocmai de mecanismul prin care vorbitorii se înțeleg între ei, chiar dacă ceea ce intenționează să comunice emițătorul nu redă strict conținutul cuvintelor utilizate de el.

O parte majoră a pragmaticii se referă la teoria actelor de limbaj, care pot fi sincere sau nesincere. Comunicarea verbală este explicată de modelul codului și de modelul inferențial. Codul reprezintă un sistem de semne utilizate în transmiterea unui mesaj de la emițător la receptor. După cum se știe, semnul lingvistic este alcătuit din două fețe: una abstractă, numită semnificat, exprimând conceptul, și una materială, numită semnificant. Acesta din urmă, în cazul limbii, este format dintr-o succesiune de foneme care constituie mesajul ce va fi transmis printr-un canal. Codul alocă mesajului o anumită formă: sonoră (în cazul vorbirii față în față sau prin intermediul diverselor suporturi tehnice: telefon sau internet: Messenger, Skype), scrisă (pe hârtie sau e-mail), gestuală. Codificarea ar reprezenta tocmai acest proces prin care se conferă o oarecare formă materială mesajului în conformitate cu un anumit cod. În vorbirea comună, locutorul codifică mesajul pe care îl transmite.

În ce privește termenul *inferență*, acesta se referă la „o operație logică datorită căreia se stabilește adevărul unei propoziții în virtutea legăturii sale cu alte propoziții considerate deja adevărate” (p. 13). Modelul inferențial pragmatic trimite la inferențele logice prin faptul că, în urma unui proces deductiv, produce o concluzie având la bază niște premise. Contextul extralingvistic este cel care permite receptorului să înțeleagă deopotrivă ceea ce a spus emițătorul și ceea ce a intenționat să spună. În lingvistică, termenul *interfață* se referă la studiul fenomenelor care implică simultan două sau mai multe domenii. Dintre domeniile ce constituie interfețe care interesează și pragmatica sunt enumerate: interfața sintaxă – pragmatică, interfața pragmatică – semantică, interfața pragmatică – lexic.

Capitolul al doilea este consacrat referinței, deixisului și anaforei. Față de unitățile lingvistice „pline” (semantic detectabile), expresiile deictice și cele anaforice au nevoie de lămuriri suplimentare: un suport comunicativ contextual (folosirile deictice) și stabilirea unor echivalențe referențiale (folosirile anaforice). Referința deictică este directă și cea anaforică, indirectă. În lingvistica franceză au fost identificate trei tipuri de deixis: *deixisul indicial* – indică un referent care se află în contextul extralingvistic imediat (deicticele ostensive) –, *deixisul anaforic* – care se suprapune peste definiția anaforei – și *deixisul cu țință imaginară* – care trimite la un referent ce nu aparține realității extralingvistice imediate. În ce privește terminologia, pentru unii lingviști, conceptul de indicialitate funcționează în regim de sinonimie cu cel de deixis, primul termen fiind inclus în cel de-al doilea, în vreme ce pentru alți cercetători, atât deixisul, cât și anafora sunt părți ale indicialității. Trebuie să reținem că, pe lângă expresiile lingvistice cu semantică plină (conferită de sistemul limbii), există două categorii de stabilire a denotației: una leagă denotația direct de elementele cadrului discursiv, iar cealaltă leagă denotația de alte elemente ale comunicării (co-textului). În primul caz este vorba despre *deictice/ambreiori/deixis indicial*, în cel de-al doilea, despre *anaforice/deixis anaforic*. Terminologia este dată de direcția filozofică și logică în a căreia cheie lingvistică (limbă naturală) este citit conceptul.

În capitolul al treilea, Adriana Costăchescu are în vedere *deicticele de persoană*. Participanții la comunicare sunt codificați lingvistic prin vorbitor(i), interlocutor(i) și asistent/asistenți. În cazul pronumelor personale se identifică două grupe: pronumele deictice (*eu, tu, noi, voi*) și pronumele anaforice (*el, ea, ei, ele*). Pentru a arăta funcționarea semantică și pragmatică a pronumelor personale – numite *locutive* –, au fost propuși mai mulți termeni: pronumele *eu* – elocutiv –, pronumele *tu* – alocutiv – și pronumele *el* – delocutiv. În exemple foarte potrivit selectate, autoarea dezbate posibilitatea redusă – sau dimpotrivă – a unor pronume de a desemna și alte persoane în afara celei implicite (vezi folosirile hipocoristice, dativul etc.). Dintre cuvintele cele mai uzitate ale unei limbi, pronumele personale pot dobândi în context valori multiple: „se pot substitui unele altora, pot avea valori inclusive sau exclusive, deictice sau anaforice etc., pentru a nu vorbi de diferitele folosiri stilistice (ironice, politicoase, nepoliticoase, familiare, hipocoristice etc.)” (p. 111).

Categoria persoanei, vădită în clasa pronumelui și a verbului, are însușirea de a fi utilizată deictic și anaforic. În română (limbă pro-drop), persoana poate fi exprimată prin includerea ei în forma verbală respectivă. Folosirile deictice caracterizează în special primele două persoane pronominale, atât la singular, cât și la plural, dar și celelalte pronume pot cumula valori deictice ostensive, dacă denotatul este un subiect sau un obiect situat în vecinătatea locutorului și este evidențiat de către acesta printr-un gest. În ce privește pronumele de persoană a treia, acestea sunt prin excelență regăsite în utilizări anaforice. Totodată, și pronumele de persoană întâi și a doua cunosc manifestări anaforice atunci când sunt situate în anumite subordonate. S-a demonstrat că

pronumele *noi* și *voi* sunt într-o anumită măsură deictice și, în alta, anaforice. Aceeași calitate dublă (deictică și anaforică) o au pronumele posesive de persoanele întâi și a doua. Atât pronumele personale, cât și cele posesive pot actualiza, în funcție de cadrul de referință (contextul interlocutiv), întrebuințări afective, hipocoristice, ironice, politicoase, de exprimare a modestiei, generice etc.

Component important al predicăției spațiale, deixisul spațial (capitolul 4) înlesnește interlocutorilor să repereze situarea unei entități (Obiectivul) în spațiu (Situl). Componentul esențial care ajută să identificăm deixisul drept spațial este Situl. În acest fel, se poate distinge între folosirile deictice și cele nondeictice: *în fața mea/ta/naastră/voastră* vs *în fața lui Constantin* (vezi p. 166). Clasa deicticelor spațiale este compusă din două subdiviziuni: adverbele deictice (de tipul *aici*) și sintagmele nominale sau prepoziționale care încapsulează un element deictic (pronume personale, demonstrative, posesive etc.). Deixisul spațial „își asumă” din spațialitatea generală raporturile geometrice care se pot stabili între Obiectiv și Sit. Dacă vorbitorul consideră că localizarea Obiectivului este greu de realizat, el va pune la dispoziția receptorului un număr covârșitor de indicații spațiale deictice, care, la nevoie, vor fi îmbogățite de sugestii nondeictice, reperabile în perimetrul avut în vedere. În această situație, limbajul comun codifică o mare varietate de relații spațiale complexe.

Dimensiunea lingvistică a temporalității (cap. 5: *Adverbialele temporale (valori deictice și anaforice)*) se concretizează prin două categorii morfosintactice: adverbialele (*i.e.* adverbe, sintagme nominale, sintagme prepoziționale, propoziții circumstanțiale temporale) și timpurile verbale (manifeste prin morfeme specifice). Indicațiile temporale cunosc diverse forme de actualizare: calendarul și situarea în timpul obiectiv a situațiilor discursive, pe de o parte, datele care fac trimitere la un interval temporal raportate la timpul comunicării (identificare deictică) sau raportate la datele care descriu timpul, regășibile deja în discurs, pe de altă parte (identificare anaforică). Pe lângă mijloacele adverbiale (orientate în jurul axei *acum* vs *atunci*), un rol decisiv îl au substantivele care se referă la diferite intervale temporale. Dintre acestea, ocupă un loc important cele proprii (*luni, ... duminică, ianuarie, ... decembrie*), care, în contexte deictice, manifestă un comportament discursiv special. În formularea enunțului, vorbitorul face să consume cele două categorii, legătura dintre adverbiale și timpul verbului fiind un factor important în realizarea coeziunii mesajului.

În capitolul 6, *Timpurile verbului (valori deictice, aspectuale, anaforice și modale)*, autoarea se ocupă de timpurile indicativului care sunt deictice, în special prezentul, perfectul compus și viitorul, deoarece examinarea lor arată că acestea se raportează, prin excelență, la momentul enunțării. Imperfectul, perfectul simplu și mai-mult-ca-perfectul sunt anaforice, fiindcă se raportează la un interval temporal situat în trecut. În ceea ce privește propozițiile subordonate, timpurile în mod normal deictice (prezentul și viitorul) utilizate aici cunosc folosiri anaforice. Faptul este explicabil prin aceea că limba română nu a continuat din latină și nu a preluat concordanța timpurilor din celelalte limbi romanice literare. Limba română se evidențiază prin faptul că timpurile sunt utilizate în absența oricăror constrângeri normative, lucru care nu are consecințe negative asupra procesului comunicativ. Interlocutorii disting cu ușurință intervalele temporale care slujesc drept referință pentru predicățiile pe care le comportă formele în cauză. Legătura dintre modul acțiunii și morfemele aspectual-temporale ale verbului îngăduie evidențierea unor semnificații specifice pentru anumite clase de predicății. De exemplu, verbele telice, utilizate la o formă verbală imperfectivă, arată doar intenția de a face o acțiune de către Agent, acțiune care a fost întreruptă. Pentru această categorie de verbe, imperfectivul nu se referă la faza internă a predicăției, ci la cea preliminară. Pragmatica utilizării timpurilor indicativului are în vedere și exprimările retorice pe care acestea le pot comporta, după cum și circumstanțele în care morfemul verbal ghidează receptorul asupra felului în care trebuie interpretat mesajul, ținându-se cont de cunoștințele enciclopedice și de co(n)textul discursiv. Multe dintre observațiile unor cercetători sunt valabile și pentru situația din limba română, situație care demonstrează caracterul translingvistic al unor aprecieri de natură pragmatică.

În capitolul 7, *Timpurile verbului între semantică și pragmatică*, autoarea tratează, într-o primă parte, câteva aspecte privind modul în care funcționează timpurile indicativului în română, apoi se ocupă de opoziția (mecanismele de înțelegere a relațiilor cronologice) *sens conceptual* vs *sens procedural* în utilizarea timpurilor verbale și încheie cu sesizarea unor trăsături ale felului în care

temporalitatea lingvistică este abordată în logică și filozofie. Prima parte, așadar, are ca subiect modul în care sunt folosite timpurile verbale în limba română, insistând, cu argumente, asupra problemei existenței/inexistenței unei concordanțe a timpurilor în limba noastră. Îndoielile cu privire la existența unor norme de folosire a timpurilor sunt generate de trei fenomene:

i) reperarea unui prezent anaforic în subordonate; cu toate că interpretarea anaforică pare a fi unica posibilă, „de multe ori acest prezent din subordonate este cronologic imprecis, în sensul că se pretează nu numai la o interpretare anaforică (de desemnare a unui interval situat în întregime în trecut și simultan cu timpul din principală), ci și la o interpretare deictică (de interval ce situează predicția în trecut, dar care se prelungește până în momentul vorbirii, t_0 , și, uneori, continuă în viitor)” (p. 328);

ii) posterioritatea față de un reper temporal în trecut este transmisă de o formă de viitor deictic. Cu toate că vorbim despre un viitor în trecut, acesta este folosit extrem de rar. Prin urmare, pentru exprimarea raportului de posterioritate, româna nu face, de cele mai multe ori, diferența dintre axa deictică (t_0) și cea anaforică (timp trecut sau, rar, viitorul);

iii) pentru a reda relația de anterioritate față de un reper situat în trecut, mai-mult-ca-perfectul este substituit adesea de o altă formă perfectivă (perfectul compus).

Corpusul investigat – alcătuit parțial din texte ficționale aparținând unor autori români din sec. XX și XXI și parțial din traduceri în limba română a unor opere ficționale redactate de autori anglo-saxoni sau francezi (limbi în care concordanța timpurilor este puternic gramaticalizată) – a condus-o pe cercetătoare la următoarele concluzii:

i) folosirea prezentului anaforic este condiționată de anumite împrejurări stricte de natură sintactică și semantică. Opțiunea pentru prezent reprezintă doar una dintre ocurențele posibile, acesta putând concura cu forme aspectuale potrivite ale trecutului (imperfect, perfect simplu, perfect compus);

ii) redarea posteriorității se face prin anihilarea opoziției dintre cele două axe temporale, fapt care, totuși, nu poate constitui un argument pentru utilizarea liberă a timpurilor;

iii) limitarea folosirii mai-mult-ca-perfectului se explică prin extinderea tendinței limbilor europene de simplificare și de apropiere cât mai fidelă a exprimării scrise de cea vorbită. Faptul că perfectul compus câștigă tot mai mult teren este un argument care susține această direcție de evoluție.

Autoarea și-a propus să demonstreze că, în limba română, utilizarea timpurilor verbale este departe de a fi liberă. Alegerea unuia sau a altuia se face în funcție de criterii semantice, sintactice și de adecvare discursivă, fenomen care începe să fie abordat în tot mai multe studii de lingvistică.

Româna se dovedește a fi o limbă flexibilă, cu o mare permisivitate a folosirii timpurilor în concordanță cu cele predilecte în limba vorbită. Totodată, timpurile verbale pot fi utilizate și ca în limbile romanice occidentale, în care imperfectul denotă simultaneitate în trecut, mai-mult-ca-perfectul, anterioritate față de trecut, iar viitorul în trecut, posterioritate.

În cea de-a doua secțiune a capitolului sunt tratate sensurile conceptual și procedural ale timpurilor verbale. Într-o abordare de pragmatică cognitivă, conținutul conceptual (semantic) al timpurilor verbale este completat de conținutul procedural, pragmatic, cu implicarea unor procese mentale, care ghidează decodificarea mesajului.

Ultima secțiune, *Timpurile gramaticale într-o abordare logică*, glosează despre teoriile reprezentative actuale, care consideră că timpurile verbale „sunt descrise nu numai prin relevarea valorii lor temporale, dar și a altor categorii morfologice și/sau semantice [...], în primul rând aspectul” (p. 325).

În capitolul 8, *Implicaturile conversaționale*, autoarea are în vedere teoria lui Grice privitoare la acestea, pe care o fundamentează cu exemple care susțin foarte pertinent demonstrația. Implicaturile enunțurilor se caracterizează prin faptul că ele nu apar la modul explicit în enunț: implicatura unui enunț doar sugerează o anumită semnificație implicită (implicită). Grice distinge între două clase de implicaturi: convenționale și conversaționale. Cele convenționale sunt detașabile și anulabile, în timp ce implicaturile conversaționale nu sunt detașabile. Implicaturile conversaționale sunt dependente de situația de comunicare, deci la acestea se ajunge în urma unui proces deductiv. Caracterul neconvențional al implicaturilor conversaționale are drept consecință subordonarea față de contextul lor de enunțare. Dimpotrivă, implicaturile convenționale sunt independente față de procesul

de enunțare tocmai datorită acestui caracter convențional. Cele două categorii de implicaturi diferă și din punctul de vedere al preciziei lor: implicaturile conversaționale sunt, în funcție de situația comunicativă și de receptori, mai mult sau mai puțin determinate. Implicaturile convenționale se caracterizează printr-o precizie mai mare, fiind parte integrantă a semnificației lingvistice a lexemelor sau a construcțiilor. Noutatea teoriei lui Paul Grice o reprezintă importanța pe care o acordă proceselor deductive, inferențiale, care îngăduie să se cuantifice informațiile implicate în contextul extralingvistic. Lingvistul pune un accent deosebit pe aspectele nonconvenționale din utilizarea limbajului, care reprezintă pentru el fenomenul cel mai incitant al schimburilor verbale din cadrul conversației. Teoria lui Grice a influențat considerabil elaborarea modelelor dinamice ale contextului, fiind, totodată, o bază pentru elaborarea lucrărilor privind învățarea limbii sau schimbările lexicale. Conchizând, gândirea lui Grice a exercitat o influență majoră în constituirea proceselor de comunicare, începând cu sfârșitul secolului trecut și cu debutul secolului XXI.

Capitolul al 9-lea, având în centrul său presupuziția, este un argument în ceea ce privește interesul cercetătoarei (și nu numai) pentru studiile consacrate implicitului din limbă. Există două categorii de teorii asupra presupuziției, generate de ansamblul părerilor referitoare la aceasta: teorii semantice și teorii pragmatice. Studiile semantice s-au ocupat de presupuzițiile activate de anumite expresii lingvistice, pornind de la cuvinte (prepoziții, conjuncții, adverbe, verbe) și sfârșind cu fraze. Presupuzițiile pragmatice – cunoștințele comune implicite – reprezintă precondiții ale unei eficiente funcționări a enunțurilor într-un context dat. Propozițiile pe care le presupune un enunț sunt cele implicate de cunoștințele comune ale locutorilor, propoziții pe care aceștia le consideră de la sine înțelese. „Aceste cunoștințe comune pot aparține ansamblului de cunoștințe pe care le au în comun membrii unei anumite comunități umane și/sau cunoștințe apărute în timpul conversației în curs” (p. 421). Așadar, presupuzițiile pragmatice sunt parte constitutivă a cunoștințelor comune (*Common Ground*). Cele două categorii de presupuziții menționate nu se exclud: o presupuziție semantică va fi mereu parte din presupuzițiile vorbitorului, „dar contrariul nu este întotdeauna adevărat, deoarece există presupuziții pragmatice care nu sunt legate neapărat de o anumită expresie lingvistică” (p. 442). Studiile teoretice care descriu, explică sau precizează presupuzițiile sunt dovada importanței acestora pentru semantica și pragmatica limbajului comun, ca și pentru interfața semantică-pragmatică. În privința presupuzițiilor semantice, autoarea a avut în vedere presupuzițiile referențiale ale lui Frege și pe cele implicative ale lui Strawson, oprindu-se mai cu seamă asupra declanșatorilor de presupuziții. Schimbările continue care apar în demersurile teoretice explică încercările de a soluționa dificultățile care se ivesc continuu: rezultatele la care s-a ajuns privitor la informațiile implicite ale unei clase de construcții sau ale unei anumite situații de comunicare pot să nu fie valide pentru alte construcții sau situații. Cadrul teoretic din ultimul timp este constituit din cercetările legate de logica nonmonotonă, semantica dinamică, anaforizarea, lexicul generativ și cuprinderea în modelul teoretic a informațiilor extralingvistice. Aceste abordări teoretice au îngăduit clarificarea și aprofundarea modului de funcționare atât a implicărilor (semantice și pragmatice), cât și a comunicării lingvistice.

Primirea extrem de favorabilă a teoriei actelor de limbaj (cap. 10) în deceniile 60–70 ale secolului XX – observă cercetătoarea – a constituit un imbold pentru devenirea ca disciplină de sine stătătoare a pragmaticii lingvistice. Teoria actelor de limbaj este o consecință a sarcinii importante care îi revine vorbitorului în comunicare (prevestită deja de Karl Bühler în 1934). Totodată, marele succes al studiilor teoretice despre actele de limbaj a fost susținut și de orientarea pregnantă a acestora înspre enunțare, prin intermediul căroră Émile Benveniste s-a aplecat asupra relațiilor care se instituie între sistemul lingvistic și utilizatorii săi. Filozof al limbajului, Austin fundamentează o nouă direcție prin cercetările sale, care demonstrează că limbajul este o „oglină” a realității extralingvistice, că este acțiune, adică un mijloc de care vorbitorul se slujește fie pentru a-și persuadea interlocutorul, fie pentru a modifica realitatea referențială. Altfel spus, locutorul acționează prin limbaj asupra alocutorului, aducând schimbări importante în comportamentul (extra)verbal al acestuia. Aportul lui John Searle este magistral în ceea ce privește teoria actelor de limbaj, modificând-o parțial, completând-o și aprofundând-o. El adaugă o nouă taxonomie a actelor de limbaj, operează o distincție între verbe ilocutionare și acte ilocutionare, formulează cu precizie regulile constitutive ale actelor de limbaj și elaborează studii despre minciună, ironie și metaforă. Datorită principiului exprimabilității,

care stă în atenția lui Searle, contribuția lui va fi inclusă în cadrul general al teoriei comunicării. Potrivit autoarei, viziunea integratoare pe care Searle o practică în privința teoriei actelor de limbaj reprezintă marele său merit. Teoria lui încapsulează perspectiva teoretică a lui Grice, pe care o complineste cu dimensiunea cognitivă. Kent Bach și Robert Harnish (1979) sunt continuatori ai direcției teoretice integratoare, cei doi cercetători sporind cunoașterea științifică prin adăugarea la conceptele de proveniență griceană a principiilor din gândirea lui Strawson. Actele de limbaj ocupă o poziție centrală și într-o altă teorie lingvistică, și anume pragmatica cognitivă, obiect de interes al ultimului capitol din cartea aici recenzată.

În *Pragmatica cognitivă și actele de limbaj*, Adriana Costăchescu motivează de ce teoria promovată de Sperber și Wilson se numește cognitivă: cei doi cercetători urmăresc felul în care funcționează mecanismele mentale, în special procesele deductive care se situează la baza formulării și a decodării enunțurilor. În teoria cognitivă, enunțurile sunt socotite rezultat al unui gând, fiind formulate inițial în limbajul mental și apoi transmise interlocutorilor prin intermediul unei expresii lingvistice sau nonlingvistice (mimică, gestică etc.). Înșușirea distinctivă a acestui proces mental stă în puțința informației comunicate de a fi sau nu pertinentă într-un context dat. Pertinența fiecărui mesaj transmis este direct proporțională cu raportul dintre încercarea de descifrare (care nu trebuie să fie una extrem de solicitantă) și valorile contextuale (care trebuie să fie cât mai ofertante posibil). Prin intermediul principiilor pe care le propagă, teoria pertinentei a încercat să depășească și să îmbogățească unele dificultăți din teoria „clasică” a actelor de limbaj (direcția Austin–Searle) și să lămurească anumite aspecte legate de metaforă (Grice). Sperber și Wilson au pus temeiul unei pragmatice lingvistice vericondiționale, având în centrul preocupărilor conținutul semantic al frazei, căruia i-au adăugat o serie de procese cognitive, prezente sub denumirea de „conținut explicit comunicat”. Fiecare explicitare este alcătuită din două categorii de informații: explicite (codificarea lingvistică a frazei) și implicite (informațiile deduse de receptor în contextul comunicativ). În concepția celor doi cercetători, pragmatica lingvistică ar trebui să aibă drept principală țintă studiul actelor de limbaj pur lingvistice, limitate la modul de exprimare lingvistică a atitudinilor locutorului. Scopurile ilocuționare ale actelor de limbaj sunt afirmația, interogația și enunțurile directive. Având în centrul teoriei lor adevărul gândului exprimat și nu pe cel al enunțului formulat, cei doi susțin că „locutorul, pronunțând aserțiuni, prezintă deseori convingeri, idei sau aprecieri pe care le consideră adevărate” (p. 569). Un alt punct de interes al pragmatice cognitive este cel al contextului nonlingvistic („mediul cognitiv”), alcătuit din totalitatea cunoștințelor interlocutorilor, cunoștințe necesare pentru a ajunge la enunțuri pertinente. „Mediul cognitiv” are un grad mai mare de variabilitate decât contextul lingvistic, deoarece se modifică odată cu fiecare enunț. Teoria pertinentei propune „un nou demers în studiul discursului nonliteral (actele de limbaj indirecte, discursul aproximativ, discursul figurat, ironia, metafora, discursul ficțional). Diferența esențială dintre cele două tipuri de discurs constă în faptul că, pentru discursul literal, adevărul gândului este identic cu adevărul enunțului, în timp ce această coincidență nu există și pentru discursul nonliteral” (p. 569). Locutorul ar recurge la discursul nonliteral pentru că îl socoate mai pertinent decât discursul literal. În concluzie, teoria pertinentei se referă la relațiile dintre enunțuri și interpretarea lor, înscriindu-se astfel în pragmatica promovată de Grice, în care un rol fundamental îl ocupă procesele inferențiale. Deducțiile sunt raportate la conținutul propozițional codificat într-un context anume (sursă de implicaturi) și prin intermediul acestora receptorii reușesc să decodifice informația înmagazinată (și intenționată) de locutor.

Adriana Costăchescu jonglează dezarmant de ușor cu termenii consacrați ai teoriei pragmatice lingvistice, pe care nu doar îi enunță, ci îi și definește într-un mod clar și explicit (a se vedea consistența notelor de subsol). Dorința autoarei este de a invita cititorul într-o lume greu accesibilă, drept urmare îl ghidează la tot pasul prin intervenții lămuritoare, reușind să facă dintr-o disciplină aridă – preponderent teoretică – una „digerabilă” și fascinantă prin multitudinea exemplurilor care susțin considerațiile conceptuale. Afirmăm că prezentul volum este fără dar și poate un instrument de

lucru util deopotrivă lingviștilor și celor preocupați de funcționarea limbajului în uz. Îl considerăm, fără teama de a exagera, o unealtă de lucru indispensabilă oricui este nevoit să apeleze la bibliografia obligatorie dintr-un demers pragmalingvistic. Sperăm, totuși, în spiritul obiectivității care ne caracterizează, că într-o ediție viitoare vor fi eliminate greșelile de tehnoredactare deloc puține, dar care nu reușesc să împietzeze asupra structurii solid documentate a cărții.

DAIANA FELECAN
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare
Facultatea de Litere
daiana18felecan@yahoo.com

Nicolae SARAMANDU, *Limba română. Originile*, București, Editura Academiei Române, 2021, 216 p. + 3 hărți.

Originea limbii române nu constituie o chestiune „închisă” în lingvistică, ci una deschisă, susceptibilă de rediscutare a vechilor argumente din perspectiva geografiei lingvistice și a materialelor generate de aceasta: atlase, glosare, culegeri de texte.

Cu volumul de față, Nicolae Saramandu se întoarce către problema fundamentală a limbii noastre: originile. Pentru tratarea acesteia a repartizat materialul, majoritar din atlasele lingvistice, unele publicate recent*, în două secțiuni, în opțiunea autorului, *Părți*. Cea dintâi dintre acestea (p. 11–126) constă din *Formarea dialectelor românești* (p. 17–26), *Fondul lexical latin al limbii române* (p. 27–48), *Împrumuturi vechi slave în limba română* (p. 49–84), *Împrumuturi latino-romanice și românești în limba bulgară* (pe baza *Atlasului dialectal bulgar*) (p. 49–84), *Concluzii* (p. 85–121), urmate de *Bibliografie* (p. 203–216) și *Cuprins* + 3 hărți inedite. Toate acestea sunt precedate de o succintă prezentare a cadrului istoric: *Romanizarea. Cucerirea romană în sud-estul Europei* (p. 11–15). În acest fel, cititorul va înțelege că problema originii, pentru limba română, va rămâne inseparabilă de momentul istoric încheiat cu o nouă identitate a Daciei: provincie *romană*. Titulatura acoperea, pe atunci, partea răsăriteană a Banatului, Oltenia, Transilvania și vestul Munteniei (p. 11).

Dată fiind importanța campaniei de romanizare, la capătul căreia se nasc un popor și o limbă, Nicolae Saramandu îi acordă atenția cuvenită prin descrierea etapizată a acesteia. Mai întâi, latina a intrat în uzul general local, când băștinașii au dispus de relații cu romanii. După faza de *diglosie*, a urmat o fază de *bilingvism*, încheiat prin abandonarea idiomului propriu de către localnici. În mare, procesul de romanizare a cunoscut două laturi: 1. Colonizarea teritoriului daco-getic cu populație romanizată latinofonă; 2. Asimilarea daco-geților autohtoni, pe măsură ce aceștia adoptau limba latină. Situația complexă a procesului a beneficiat de *factori* multipli care au contribuit la evoluția și încheierea „cu succes” a acestuia (p. 12–15): *itinerariile romane*, căile de comunicație amenajate de

---

* Este vorba de unele apariții ofertante de informație inedită: ALAR I, II – Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, București, Editura Academiei Române, 2014 (editor: Manuela Nevaci); volumul II, București, Editura Academiei Române, 2020 (coautor: Manuela Nevaci).

ALAR ms. – Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, ms.

ALDM I–III – Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* (ALDM), București, I 2008; II 2013; III 2015.

ALIstr. – Goran Filipi, *Istrorumunjski atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istrorumeno*, Pola, 2002 (Kazala / Indico / Indici, Pola, 2004).

cuceritori; orașele, centre ale administrației romane (veritabile focare de intensificare a romanizării); armata, serviciul militar, permisiv și pentru înrolarea băștinașilor; colonizarea, după cucerirea Daciei, împăratul Traian procedând la „deversarea” unui număr mare de coloniști în Dacia depopulată; relațiile economice dezvoltate între latinofonii și autohtoni; învățământul, prin organizarea de școli primare și secundare, frecventarea acestuia asigurând utilizarea corectă a limbii latine, condiție obligatorie de obținere a calității de *civis romanus*; creștinismul, activ în Dacia încă din sec. al IV-lea.

Partea I, deschisă cu *Formarea dialectelor românești*, în absența dialectologiei ca disciplină, a fost „găzduită”, pentru început, de lucrările de istoria limbii. Nicolae Saramandu evaluează riguros momentul științific aferent: „va fi nevoie de multe generații de cercetători perseverenți pentru a stabili ariile geografice ale particularităților” (p. 17). În acest sens, S. Pușcariu introduce în lingvistica românească conceptul de „română primitivă” (= germ. *Urrumänisch*), impus ulterior în varianta *română comună* (= „limba vorbită de strămoșii dacoromânilor, meglenoromânilor și istroromânilor de azi, înainte ca orice legătură între ei să fi fost întreruptă” (p. 18). Al. Philippide definește *româna primitivă* drept perioada „când limba română exista ca dialect al limbii latine, iar nu ca limbă romanică aparte” (*Ibidem*). Pentru dacoromână, el a stabilit două tipuri dialectale, pe baza schimbărilor fonetice: unul moldovenesc și altul muntenesc. La rândul său, Nicolae Saramandu, ca reprezentant al generației de dialectologi anunțate de Ov. Densusianu, pe baza materialelor existente, cu precădere ale celor recente, urmărește în detaliu particularitățile dialectale pentru aromână, meglenoromână, istroromână.

Pentru *Fondul latin al limbii române*, Nicolae Saramandu nu și-a propus „o examinare etimologică exhaustivă, plecând de la *Inventarul cuvintelor latine* din recenta lucrare *Istoria limbii române*, volumul I (2018)”. Intervenția sa urmărește introducerea *cuvintelor absente, adaosul termenilor dialectali omiși, reorganizarea unor forme*. Autorul a avut în vedere „aspectul dialectal”, menționând, după posibilități, răspândirea teritorială pe baza atlaselor lingvistice recente în cazul dialectelor românești sud-dunărene.

Cuvintele recuperate sunt prezentate pe categorii: absente din *Inventar*, cu atestări în două sau în unul dintre dialecte, omise din dialecte, separate în cazul cvasiomonimelor, diferențiate prin elementul prefixal *a-* sau *în-*; vdr. *fuma* „a fumegea”, ir. *fumă* < lat. *fumare* de dr. *afuma* „a expune la fum”, ar. *afûm*, mr. *fum* < lat. *affumare* < *adfumare*. Ca și în dacoromână, unii termeni din dialectele românești sud-dunărene cunosc o răspândire limitată la unele graiuri, ofertante ca informație referitoare la concordanțele interdialectale.

Urmează o listă generoasă de cuvinte noi sau pentru care Nicolae Saramandu propune o interpretare etimologică diferită (p. 31–47), susceptibile numeric de a alcătui un miniglosar *sui generis*. Parcurgerea acestei liste, realizate grafic corespunzător pentru a marca aportul de element lexical inedit, convinge cititorul de „perfecționarea” cercetării dialectale din perspectiva geografiei lingvistice.

Un studiu amplu, dens în informație demnă de istoria limbii, respingând orice intenție rezumativă, urmează sub titlul *Împrumuturi vechi slave în limba română*. Pătrunse odată cu sosirea slavilor în Dacia, în sec. al III-lea, și exercitarea influenței vechi slave, cu deosebire în lexic, afectează mai puțin celelalte compartimente ale limbii. Ne limităm la domeniul foneticii unde s-a perpetuat rostirea vocalei *e* ca *ie* (preiotare), în principal, în cazul unor forme ale pronumelui personal (*iel*) și ale verbului *a fi* (*ieste*). Nicolae Saramandu nu omite să departajeze faptele implicate, după origine și ordinea în care s-au produs. În acest sens, semnaleză o sursă premergătoare a diftongului *-ie*, la început de cuvânt, de proveniență latină, motiv pentru care, particularitatea slavă de rostire a beneficiat de un teren pregătit. În acest fel o tendință latină a fost preluată și continuată de influența slavă.

Cât privește împrumuturile vechi slave în limba română, lucrările în domeniu dețin o tradiție de peste două secole. Cea dintâi le urmărește într-un context mai larg, balcanic: B. Kopitar, *Albanische, walachische und bulgarische Sprache* (Viena, 1829). Prima contribuție dedicată, în exclusivitate, raporturilor slavo-române îi aparține lui Fr. Miklosich: *Die Slavischen Elemente in Rumänischen* (Viena, 1861). Problema a intrat în atenția lingviștilor români la începutul secolului trecut. Ov. Densusianu, în *Istoria limbii române* I (Paris, 1900), pe lângă o amplă expunere a influenței vechi slave asupra limbii române, oferă o listă de 450 de cuvinte de aceeași origine.

A urmat Th. Capidan, ale cărui lucrări transferă problema în dialectele românești sud-dunărene: *Elementul slav în dialectul aromân* (1925), *Meglenoromânii I. Istoria și graiul lor* (1925), *Aromânii. Dialectul aromân* (1932). Sextil Pușcariu alege ca obiect de studiu dialectul sud-dunărean vestic: *Studii istroromâne II* 1926, iar Al. Rosetti publică în 1940 *Istoria limbii române II. Limbile slave meridionale*, reeditată în 1954. Drept urmare, Nicolae Saramandu subliniază faptul că lucrările lingviștilor români menționați exprimă același punct de vedere: cuvintele de proveniență veche slavă din dacoromână, prezente și în celelalte dialecte românești, au fost împrumutate în perioada denumită *româna comună* (secolele VI, VII și X, XII), într-un spațiu nordic, în raport cu teritoriile ocupate actualmente de românii sud-dunăreni.

În domeniul acelorași contribuții, Gh. Mihăilă publică *Împrumuturi vechi sud-slave*, cu un inventar de aproape 600 de cuvinte, mai bogat decât la Ov. Densusianu (450).

Pe o poziție distinctă se situează Gh. Ivănescu cu *Istoria limbii române* (1980). Lingvistul propune „să admitem că influența veche slavă s-a petrecut în timpul în care românii alcătuiau o masă unică [...] din cauză că această masă era alcătuită din mai multe grupuri, influența acesteia s-a realizat diferit în fiecare dialect” (p. 59).

Față de poziția unor lingviști, contribuind la restabilirea adevărului lingvistic, Nicolae Saramandu ia o atitudine reparatorie. Gh. Mihăilă critică neîntemeiat „lista celor 72 de împrumuturi vechi slave comune daco-românei, aromânei și meglenoromânei, stabilită de Th. Capidan, [fiind] ... cel puțin incompletă și arbitrară” (p. 58). În replică, Nicolae Saramandu adaugă un detaliu trecut sub tăcere: din lista lui Th. Capidan, Al. Rosetti a reținut 45 de cuvinte, iar Gh. Mihăilă însuși a preluat 53 de cuvinte din aceeași sursă. În același sens, Al. Rosetti are o observație nedreaptă la adresa lui Ov. Densusianu: în tratarea elementului vechi slav „pare tot timpul strămtorat și nu domină materialul” (p. 60). După Nicolae Saramandu, dacă alăturăm listele alcătuite, pe capitole, de Al. Rosetti și Ov. Densusianu, nedreptatea este cu atât mai evidentă după cum probează „marea lor asemănare”.

Alte publicații mai recente poartă semnătura El. Scărlătoiu: *Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud*, apoi *Împrumuturi vechi sud-slave în dialectal meglenoromân*, în patru numere (1985, 1986, 1989, 1990 – v. *Bibliografia*).

Capitolul se încheie cu lista împrumuturilor vechi slave în limba română, atestate în cel puțin două dialecte, stabilită de Nicolae Saramandu. Aceasta ar fi dovada de efectuare a împrumutului în intervalul secolelor VI–XIII. Antecesorii au alcătuit listele plecând de la cuvântul din dacoromână, Nicolae Saramandu a introdus și cuvinte exclusiv dialectale, sud-dunărene, ca avantaj al publicațiilor celor mai recente din perspectiva geografiei lingvistice.

În prezentul studiu, Nicolae Saramandu s-a ocupat de împrumuturile vechi slave plecând de la cel mai bogat material în condițiile epocii actuale. A introdus în cercetare perspectiva geografiei lingvistice, necesară în identificarea teritoriilor unde s-au efectuat împrumuturile. În explicarea concordanțelor dialectale a substituit *perspectiva temporală* (factorul *timp*) cu *perspectiva spațială* (factorul *spațiu*). Posibilitatea unor împrumuturi independente în dialecte apare mai întâi la Ov. Densusianu și a fost formulată *expressis verbis* de Gh. Ivănescu. Concordanțele interdialectale demonstrează că împrumuturile vechi slave s-au efectuat pe un teritoriu vast, de o parte și de alta a Dunării.

Partea a II-a (p. 127–201) se deschide cu *Raporturile interdialectale din perspectiva geografiei lingvistice*. Problema este prezentată de Gh. Ivănescu (*Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 285–328): „Scopul nostru nu poate fi acum numai acela de a vedea până când a existat unitatea lingvistică românească, ci și acela de a descoperi diferențierea dialectală a românei primitive [...] și de a obține, cu ajutorul diferențierilor dialectale [...], indicații asupra teritoriului românesc primitiv și asupra [...] migrațiilor unor ramuri ale românilor” (p. 127).

În privința raporturilor interdialectale, din perspectiva geografiei lingvistice, pe baza unui grup generos de cuvinte (*pluralul lui cap, fir de păr, purice* etc.), a informației din atlasele lingvistice recente, Nicolae Saramandu demonstrează că aproape întotdeauna concordanțele potențiale se stabilesc între dialectele românești sud-dunărene și graiurile dacoromâne nord-vestice. Contribuțiile care urmează de felul *Note etimologice, Note etimologice și lexicale aromâne*, sau punctuale *Lat. conventare* și *urmașii săi în dialectele românești, Sine (sinea) în dialectele românești sud-dunărene*,

Rom. *bărbie*, Arom. *bărg'al'e* „bărbie”, chiar o intervenție integrală în acest sens, *Câteva concordanțe lexicale între dacoromână și dialectele românești sud-dunărene*, ilustrează cu asupra de măsură privilegiul unor informații ample, colectate din perspectiva geografiei lingvistice. Studiul faptelor de acest calibr (aparent mărunte) vine să aprofundeze fondul latin al limbii noastre cu date noi, valorificabile și în „realizarea” dicționarelor, respectiv a soluțiilor etimologice de foarte multe ori discutabile (v. cazul MDA).

Un alt tip de contribuție, *Considerații asupra aromânei actuale, graiul grămostean*, elaborat în colaborare cu Manuela Nevaci, se înscrie sub același comandament: perspectiva geografiei lingvistice. Lucrarea are la bază cercetări de teren recente și comentariul câtorva hărți din ALAR ms., în curs de publicare, autor: Nicolae Saramandu. Astfel de materiale permit, *pentru prima oară*, delimitarea graiurilor vorbite de principalele grupuri de aromâni: grămosteni, fărșeroți, pindenii, graboveni, grupul Gopeș-Moloviște.

Volumul se încheie simetric cu două intervenții-replică provocate de reactualizarea unor probleme fundamentale, deja soluționate, privind formarea poporului român și a limbii române. Este vorba de resuscitarea teoriei migraționiste a lui Robert Roesler de către discipoli de ultimă oră: Gottfried Schramm și Helmuth Lüdtke, vehemenți combatanți împotriva continuității nord-dunărene, ignorând contribuțiile istoricilor și lingviștilor români, de altfel nevalorificate încă în măsura cuvenită. Respingând cu fermitate poziția neo-roeslerienilor, Nicolae Saramandu se situează la înălțimea adevărului istoric: „În aceste împrejurări ne exprimăm rezerva cu privire, de exemplu, la opinia recenzentului István Schütz, cum că în direcția inaugurată de R. Roesler, «monografia lui G. Schramm marchează un foarte important pas înainte în cercetările referitoare la etnogeneza românilor». Subscriem, în schimb, la constatarea cu care Rudolf Windisch își încheia articolul, cu prilejul trecerii unui veac de la apariția lucrării lui R. Roesler: «În esență, considerăm că teza roesleriană – mai ales în formă dogmatic neconciliantă, reprezentată de însuși Roesler – nu mai poate fi susținută»” (p. 198).

Cea de a doua contribuție reprezintă tot o invitație de reîntoarcere în istorie, la sfârșitul secolului al VI-lea, de când datează secvența din titlul: *Torna, torna, fratre, într-o „interpretare” recentă*. Este vorba de propunerea unei interpretări personale a romanistului Christian Schmitt pentru cunoscutul text *torna, torna, fratre*. El „plasează sau, mai exact, deplasează interpretarea pe terenul jocului de cuvinte și al glumei” (p. 199). Interpretarea cu totul nouă, într-o altă „cheie”, are ca punct de plecare jocul de cuvinte pornind de la verbul francez *tourner* și numele orașului *Tournai*, în anii de după Revoluția de la 1789. Fără să intrăm în detalii, observăm că intenția ludică atribuită cuvintelor franțuzești pare străină secvenței în discuție, iar intervenția lui Christian Schmitt nu face decât să-l discrediteze. A rămas extern literaturii grave, de aproape două secole, din jurul textului în discuție, exploatând șansa unui *jeu de mots*.

Pentru a da dimensiunea cuvenită comentariului, Nicolae Saramandu apelează la o autoritate în materie, care a exclus cheia ludică a interpretării. Eugeniu Coșeriu, căci despre el este vorba, identifică în *torna* semantismul „răstoarnă”, departe de a fi comandă militară. Tovarășii de drum avertizează un catârgiu, din fața lor, de iminenta răsturnare a poverii de pe catâr. Avertismentul a fost perceput ca o comandă militară de restul convoiului compus din străini în raport cu locul. Secvența nu a fost semnalată gratuit: clamarea acesteia dovedește existența populației romanizate în Peninsula Balcanică în epoca respectivă (sec. al VI-lea).

Până la prezentul volum, problema *originile limbii române* presupunea un autor – o carte – o opinie. De această dată, ne aflăm în fața unui volum de sinteză = opinii (chiar și pentru alte chestiuni!), un util instrument de lucru pentru diversitatea și multitudinea informației. În aceste condiții, un *Indice de autori*, dar mai ales un *Indice de cuvinte* ar fi asigurat o mai mare promptitudine la utilizare. E o carte de bilanț, în care, cu probitate științifică, Nicolae Saramandu reactualizează personalități și cărți ale lingvisticii românești, în rândul cărora se situează propria sa contribuție.

Pentru a o înscrie în titlul ales, Nicolae Saramandu își anunță poziția științifică: „Când vorbim de *origini* cu privire la limba română avem în vedere delimitări care se referă la *perioada și teritoriul* de formare a limbii române, pentru că, *genealogic*, limba română își are originea în limba latină la fel

ca celelalte limbi romanice” (p. 121). Pentru definiție, îl preferă pe Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, 1980: 24: „Limba română este forma pe care a luat-o cu vremea, într-o anumită regiune, limba latină în urma nenumăratelor schimbări și influențe pe care le-a suferit. A spune că limba română este de origine latină înseamnă a spune că punctul ei de plecare îl constituie limba latină și nimic altceva”. Cu alte cuvinte, dar același sens, înaintea lingvistului de la Iași, s-a pronunțat Sextil Pușcariu (*Studii istroromâne*: 354): „De fapt, limba română nu s-a născut la o dată fixă din limba latină, ci e continuarea ei, e însăși această limbă, cu schimbările firești pe care le-a suferit în cursul vremii”. Completarea lui Nicolae Saramandu ar putea fi interpretată ca un *punctum* al problemei: „Originea limbii române cu dialectele sale se află în vastul spațiu romanizat din nordul și sudul Dunării, unde, în ținuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum lingvisticum*, «o pânză de romanitate» care s-a destrămat în urma așezării slavilor în sudul Dunării” (metaforă științifică preluată de la A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană 1888*: 354, perpetuată în literatura științifică, pentru capacitatea de exprimare a adevărului istoric).

Cartea lui Nicolae Saramandu convinge cititorul de oportunitatea momentului de reluare a problemei referitoare la originile limbii române, mereu actuală, și de exprimare a poziției unui om de știință *sine ira et studio*. Ea își așază autorul în succesiunea unor mari înaintași, nu întotdeauna de aceeași parte a baricadei (*grammatici certant!*). Insistând până la detaliu în a expune contribuția fiecăruia, de fapt, Nicolae Saramandu a pregătit terenul pentru propria sa contribuție, de altfel, necesară, binevenită, așteptată.

IULIA MĂRGĂRIT

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,

București, Calea 13 Septembrie nr. 13

